3

HRVATSKA

KNJIŽEVNA

REVIJA

MARULIĆ

1998

ISSN 0350-4220

MARULIĆ

hrvatska književna revija
Izdavač i osnivač: Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda (sv. Jeronima)
Zagreb, Trg kralja Tomislava 21
Izdavača zastupa: Radovan Grgec
Uređuje uredнički odbor
Glavni i odgovorni urednik:
Radovan Grgec
Tajnik uredništva: Mladen Jurčić
Godina izdavanja i tiskanja 1998.
Copyright:
HKD sv. Ćirila i Metoda (sv. Jeronima), Zagreb
Omot: Ante Starčević
Revija izlazi šest puta godišnje (veljača, travanj, lipanj, kolovoz, listopad, prosinac)
Rukopisi se ne vraćaju.
Uredništvo i uprava:
Zagreb, Trg kralja Tomislava 21
Telefon: (01) 431-950
Stranke se primaju svakog dana osim subote, od 11 do 13 sati.
Godišnja pretplata 150 KUNA.
Žiro račun kod Zagrebačke banke, Zagreb:

30101-620-16
012101-2320418628

Cijena ovoga broja: 25 KUNA
Godišnja pretplata za inozemstvo: 36 USA dolara.
Uplaćuje se na devizni račun kod Zagrebačke banke Zagreb:

30101-620-16
012103-2424116225

Tisak: TISKARA ZELINA d.d. Sv. Ivan Zelina

Oslobođeno plaćanja poreza na promet rješenjem Ministarstva prosvjete, kulture i športa Republike Hrvatske od 7. srpnja 1992. godine.

MARULIĆ ČASOPIS ZA KNJIŽEVNOST I KULTURU

BROJ 3 **ZAGREB, svibanj-lipanj 1998.** **GOD. XXXI.**

Radovan GRGEC

Uz rub (118)

Iako jeronimska "palača" (Tomislavov trg 20 i 21, Trenkova 1 i Jeronimska dvorana) još nije "denacionalizirana", naše je *HKD sv. Ćirila i Metoda (sv. Jeronima)* definitivno registrirano pod starim imenom *HKD sv. Jeronima,* pod kojim ga je 1868. osnovao zagrebački nadbiskup kardinal *Juraj Haulik.* Nakon njega su zagrebački nadbiskupi bili službeno pokrovitelji HKD-a. U povodu 130. obljetnice postojanja ove uz Maticu i Akademiju najstarije hrvatske kulturne ustanove i 30. obljetnice izlaženja revije "Marulić" izašla je *Bibliografija* "Marulića" (1968-1998) s romanom *Štefe Jurkić* "Petnaest tornjeva", obogaćenim ilustracijama njezina supruga *Gabrijela Jurkića,* najpoznatijega ilustratora mnogih jeronimskih izdanja i jednoga od najvećih hrvatskih umjetnika iz Bosne.

Tako smo bez mnogo buke proslavili (uz prigodnu književnu večer) ovaj važni obljetnički događaj, čudeći se i sami kako smo izdržali desetljeća jugokomunističkih progona i pritisaka a da nikada nismo bili registrirani kao "društvena organizacija" (nego samo kao "udruženje građana"). I sada smo udruga građana, a "Marulić" je svojevrsno glasilo našeg Društva, časopis katoličke orijentacije ali i časopis svih Hrvata (naime, svi Hrvati nisu samo katolici i kršćani, što nikada ne smijemo smetnuti s uma) i, uz naše književne večeri četvrtkom i seriju "Novi vidici" (u kojoj je dosad izašlo 12 knjiga), mjesto okupljanja hrvatskih katoličkih laika koncilske orijentacije. U duhu II. vatikanskog koncila svjesni smo da se kao laici od klerika ne razlikujemo dostojanstvom nego funkcijama, svjesni smo svojih kompetencija i autonomije vremenitih vrednota kao i činjenice da se na nas, kao na laičko i književno društvo, i da smo se svojedobno registrirali kao društvena organizacija, tj. kao ustanova u sklopu Socijalističkog saveza, ne bi mogao odnositi pontifikalni dokument "Quidam episcopi" (kao npr. na TDKS).

Doduše, kažu nam da u bivšoj državi nismo "de iure" ni *mogli* postojati izvan okvira "društvene organizacije". Činjenica je, međutim, da smo sačuvali kontinuitet djelovanja "de facto", a staro je logičko pravilo "ab esse ad posse valet illatio", dakle, ako smo djelovali, onda smo *mogli* djelovati. Sada je taj kontinuitet i identitet našega djelovanja na poseban način potvrđen (pre)registracijom u stari naziv

Društva *sv. Jeronima*. Naravno, nemamo ništa protiv *Sv. solunske braće*, koji su simbol drugoga "plućnog krila" kršćanske povijesti, ali sv. Jeronim je bio i ostaje simbol djelovanja Jeronimskog društva.

Kao laičko i književno društvo svjesni smo svojih laičkih kompetencija, npr. u književnom djelovanju, u obiteljskom životu, u politici itd.

* * *

Što se tiče politike, razumljivo je da zbog korupcije i ispraznog verbalizma mnogih političara diljem svijeta, vlada gotovo opće nepovjerenje prema tom važnom djelovanju. Međutim, politika u dobrom smislu te riječi, u duhu koncilskih i postkoncilskih dokumenata, jest ne samo pravo nego i dužnost kršćanskih laika (svjetovnjaka). O verbalizmu bez pokrića i o ispraznom fraziranju mnogo smo pisali, a isto tako i jalovom "filozofiranju". U tom svjetlu sjećamo se i *Cesarićevog* stiha o "krhkosti znanja" i izjave *Saint-Exupéryja* o "krhkosti riječi".

Politika kao briga i djelovanje za opće dobro jest odgovornost i suodgovornost, kako to ističe *Noël Copin* u svom članku u listu "La Croix" od 10. III. 1998. (Il faut croire en la politique-Valja vjerovati u politiku) misleći pri tom da političko djelovanje u užem smislu ne možemo uvijek poistovjećivati sa "socijalnim" služeći se tim izrazom kao izgovorom za našu političku neangažiranost. Kardinal *Tettamanzi*, potpredsjednik CEI, govorio je nedavno slično o politici, ističući da postoji "ljudski i evanđeoski način vođenja politike", koje nije samo "poprište borbe za vlast", nego etički izazov i poziv na prakticiranje vrlina građanskog, demokratskog i pravnog društva.

Nažalost, te vrline nestaju danas tako reći brzinom "slobodnog pada", pa se s pravom može kazati da su oni koji su na tom području ustrajali, vjerni humanim i kršćanskim načelima, pravi heroji. Ipak, konstatiramo kako su, da se poslužim naslovom poznatog francuskog filma, "heroji umorni". Upravo su takvi heroji danas potrebni našoj domovini, ali i cijelom svijetu, zapljuskivanom valovima tzv. "globalizacije" i "mundijalizacije". U časopisu "Imprimis", br. 1/98, *George Roche* piše o *Kiplingovoj* sintagmi "the Thin Red Line of Heroes" (tanka crvena linija heroja), naglašavajući kako su upravo heroji poput *Georgea Washingtona* danas potrebni našoj civilizaciji i američkom društvu da ga podsjete na prave duhovne vrijednosti, na koje zaboravljamo, preplavljeni zamamnim zovom konzumizma, utilitarizma i sekularizma. Nisu to samo heroji *Alkazara, Alama, Zbaraža, Masade*, ili našega *Vukovara*, nego i oni koje mi kršćanskim rječnikom zovemo "svecima".

Svecima zovemo baš one koji su se odlikovali herojskim krepostima s kršćanskog stanovišta. Bilo ih je i u javnom i političkom životu (kao npr. *Schuman, De Gasperi, La Pira*), pa i u javnom životu Hrvatske. Tu mislim npr. na izvanredno

darovita intelektualca *Rudolfa Eckerta* (monografiju o njemu iz pera *Petra Grgeca* objavilo je naše Društvo prije 2 godine), hrvatskoga katoličkog laika koji je umro veoma mlad, a i na *Alojzija Stepinca*, koji je prilično kasno postao svećenik a biskupom već u 37. godini. Obilježio je javni život svoje domovine neizbrisivim pečatom svoje ličnosti podigavši jedan ponižen i desetkovan narod svojim naročito hrabrim držanjem na jugokomunističkom sudu. I on je umro još razmjerno mlad, dok su *Eckert* i *Merz* umrli vrlo mladi. Ti heroji nisu ni imali vremena da postanu "umorni".

Kardinala *Alojzija Stepinca*, koji se rodio prije 100 godina, smatramo već sada svecem i prije njegove službene beatifikacije, i to ne bez razloga. Svoju svetost dokazao je herojskim krepostima života, mučeničkim umiranjem i smrću, ali i uzornim svećeničkim životom, karitativnom i pastoralnom djelatnošću, brigom za materijalnu i duhovnu obnovu svojega naroda i domovine. Ako s pravom mislimo da je političko djelovanje specifikum svjetovnjačke (laičke) kompetencije i autonomije svjetovnih vrednota, time ne mislimo reći da ni predstavnici klera nisu imali važnu ulogu u javnom i političkom životu i u XX. stoljeću. Sjetimo se samo *Don Sturza* u Italiji ili *Andreja Hlinke* u Slovačkoj! Stepinac nije bio političar, ali je vjerojatno najznačajnija ličnost u javnom životu Hrvatske u prvoj polovici ovoga stoljeća.

U prosuđivanju njegove ličnosti postoje različita gledišta koja nisu međusobno proturječna, odnosno ne moraju se međusobno pobijati, nego nadopunjavati. Uostalom, i evanđelisti su svoje izvještaje i navještaje iznosili iz različitih rakursa, s različitim naglascima, za koje ne možemo reći da su kontrarni nego samo komplementarni.

Ja sam Stepinca upoznao kao malo dijete na jednoj priredbi u tadanjem Antunovcu kada je bio sigurno sa 37 godina najmladi nadbiskup (koadjutor) na svijetu. Razgovarao sam s njime u društvu jednoga vršnjaka. Pomalo asketski biljeg njegove duhovnosti kao da mu je iščezao s lica čim je progovorio s djecom. I kasnije kad sam ga susretao kao pučkoškolac u Mokricama, vidio sam da zna razgovarati i s djecom, za koju je, kao i pod kraj života u krašićkoj internaciji, uvijek imao bar malo bonbona. Poznavao sam ga i kao druga i prijatelja svojeg oca, s kojim je bio 1918. u talijanskom zarobljeništvu u Noceri Umbri, odakle su pošli u Solun, kamo su prispjeli 6. XII. te godine, kada je Solunski front bio već gotovo 3 mjeseca probijen. Kao mladi austro-ugarski oficiri i kao mnogi Hrvati očekivali su da će Hrvatima u novoj državi biti bolje nego u K und K-monarhiji, ali su se ubrzo razočarali. Otada je Stepinac hrvatski rodoljub, koji će kasnije javno pred "narodnim sudom" izjaviti da bi bio ništarija kad ne bi osjetio bilo svojeg naroda u želji da ostvari vlastitu državu. Takav je Stepinac ostao u mojem pamćenju, što sam nastojao izraziti i u svojoj pjesmi "Ustanite, mrtvi!" (Danica 1998). Kad smo ga otac i ja gledali na šetnji u Lepoglavi, i tada nam je dizao moral, pa i onda kad su nas u toj

robijašnici 5. VII. 1948. ponovno desetkovali. Osmorica mojih drugova, čija sam imena naveo u predgovoru knjizi Johna Pintara (HKD 1995), tada su ostali ležati mrtvi pod kišom milicionerskih metaka. Kad sam mu 1945. došao reći da su mojeg oca uhapsili, odmah je ostavio sve i počeo telefonirati odvjetnicima kako bi saznali kamo su oca odveli, a Bakariću je napisao pismo koje sam objavio u svojoj knjizi "Odsjevi kršćanske kulture" (1992). Pomagao je uvijek, odmah i konkretno (npr. tada mi je odmah dao slaninu i pulover). U svojim pismima tati iz Krašića hrabrio je i poticao na hrabrost. Eto, to je "rakurs" iz kojega ja promatram lik kard. Stepinca.

* * *

Taj mi lik lebdi pred očima i kad želim progovoriti o njemu u razdoblju prije II. svjetskog rata, za vrijeme kojega su došle do izražaja osobine njegove hrabrosti kada je kao nitko u Europi digao svoj glas protiv rasne i nacionalne diskriminacije. Već prije toga "herojskog" razdoblja ocrtavao se lik Stepinca, hrabrog i dobrog pastira, koji je osjećao bîlo svojeg naroda. Većinu informacija iz prethodnog razdoblja (1918-1941) dobio sam iz obiteljskog spomenara (SO G)* svojeg oca, koji je u to vrijeme bio jedan od najistaknutijih članova Hrvatskoga katoličkog pokreta, predsjednik "Domagoja" i Seniorata, odbornik Jeronimskog društva, pisac i urednik brojnih katoličkih publikacija i edicija. Kao preteča II. vatikanskog koncila Stepinac je, svjestan autonomije i kompetencija katoličkog laikata, bio zauzet za njegovo jedinstveno djelovanje kao i za specifičnosti statusa Katoličke Akcije u Hrvatskoj, koja je po njegovoj zamisli trebala da bude žarište duhovne obnove hrvatskog naroda.

Znao je da je važna i politička orijentacija svjetovnjaka, i stoga je na izborima u karađorđićevskoj Jugoslaviji glasovao za one za koje je smatrao da predstavljaju većinski dio hrvatskog naroda premda su beogradski vlastodršci širili dezinformacije o tom kako je Stepinac glasovao za Stojadinovića. Naravno da je to Nadbiskup odmah demantirao u "Hrvatskoj Straži" (dnevniku koji su 12 godina pod vodstvom dr. *Šimraka* i dr. *Matulića* izdavali i vodili hrvatski katolički laici, uglavnom svi studenti, kao npr. *Lendić, Hrastovec, Uvanović, Degrel, Bogdan* itd.). Kasnije je i režimski tisak morao taj demanti uvažiti.

Nakon *Mahničeve* smrti došlo je u Hrvatskom katoličkom pokretu do podvajanja, nesloge i svada. U tu su podvojenost bili uključeni i svećenici i redovnici i neki biskupi. To je zagrebačkog Nadbiskupa neobično boljelo. Želio je da katolički pokret bude jedinstven i složan, ali nije želio da se zbog nekakve "ideološke čistoće" katolički laici dezangažiraju u javnom životu domovine.

* SOG (Spomenar obitelji Grgec) u rukopisu

Isto je tako bio svjestan činjenice da politike u dobrom smislu, tj. kao oblika služenja bližnjemu i zajednici, nema bez pravoga kršćanskog moralnog života i altruizma. Spomenuti kardinal Tettamanzi nedavno je lijepo rekao da bez Boga, vrhovnog Dobra, nema prave politike, tj. služenja općem dobru u građanskoj, pravnoj i demokratskoj državi. U takvu politiku valja vjerovati, kako reče *Noël Copin*, a takva politika nije samo stvar profesionalnih političara, pravnika, ekonomista, filozofa i intelektualaca, nego svih ljudi "dobre volje", kakvi treba da budu kršćani, pripadali ili ne nekoj političkoj stranci. To je vrlo dobro znao i nadbiskup Alojzije Stepinac.

* * *

Danas nam se čini da su "heroji umorni", ili ih uopće nema, ili su tek plod mašte i mitologije. Ipak, danas se mit ne smatra suprotnošću istini i zbilji. Bez obzira na razna shvaćanja riječi "mit" znamo da nije uputno rugati se junacima povijesnih mitova, "demitizirajući" ih na razne neukusne načine i pokazujući na taj način svoju "prosvijetljenost" i "naprednost". Uostalom, ti junaci još i danas žive oko nas, a mi ih možda i ne primjećujemo, a usto itekako dobro znamo dako su nam upravo oni potrebni, danas kad počinjemo zaboravljati da je inteligencija srca važnija od "cerebralne" inteligencije. Srce je još uvijek simbol milosrđa, ljubavi i hrabrosti. Heroji srca nisu heroji zato što se ne boje, nego ponajprije zato što su spremni izvršiti i svagdanje dužnosti i junačka djela, makar se i bojali. "Drhtim od groze pred dužnošću" riječi su *Pierrea Corneillea*, čiji heroj Cid zna da sebi i svojoj časti duguje izvršenje dužnosti usprkos strahu i sumnji u svoje poslanje.

Shvaćamo sve više kako heroizam junaka naših dana ne daje uvijek nekakvu "glamuroznu" i "spektakularnu" sliku jer mu je često bit u savjesnom vršenju svagdanjih dužnosti, kako god ove bile teške, zamorne ili "dosadne". Ivan Pavao II., pognut pod bremenom bolesti i umora, hrabro putuje od jednoga kraja zemlje do drugoga, vršeći svoje poslanje i uzdajući se u snagu Duha "Parakleta" i Životvorca, Posvetitelja i Prosvjetitelja. Ojačan tom nadom i utjehom, daje svoj doprinos "pretvaranju proljeća II. vatikanskog koncila u ljeto, tj. u razdoblje punog razvitka i procvata, na pragu III. tisućljeća", kako je i sâm nedavno rekao skupini kardinala u Rimu.

Mnogi heroji umiru, siti slave i časti, kojom ih možda obasiplju suvremenici, a neki umiru, ostajući na "tankoj crvenoj crti heroizma", kako je *Rudyard Kipling* nazvao posljednju crtu obrane na kojoj su izgubili živote umorni i iscrpljeni branitelji svojega grada i domovine. Zar o tom rječito ne govore *Masada, Alamo, Zbaraž, Siget, Alkazar ili Vukovar?* Još je uvijek živa u nama uspomena na nedavnu hrvatsku "reconquistu" u Bljesku i u Oluji.

Primjeri heroja katkada djeluju zarazno i na očevidce. Legenda nam priča o obraćenju rimskog vojnika koji je probo kopljem Srce Isusovo, a kasnije umro kao svećenik i mučenik, ili npr. o obraćenju i mučeništvu sv. *Adaukta. Alojzije Gonzaga* nije bio nikakav "histerični klerik sa krinom", kakvim su ga prikazali *Vidrić* i nehotice sam *Cepari,* služeći se baroknim hagiografskim stereotipima svojeg vremena, nego heroj ljubavi prema bližnjemu, koji je umro dvoreći okužene. O umiranju i smrti "Alojzija naših dana", hrabrog zagrebačkog nadbiskupa *Alojzija Stepinca,* nećemo nikada prestati govoriti mi koji smo plakali, prateći njegovo suđenje, ponosni da smo Hrvati i katolici, iako još pod mòrom Bleiburga, Jazovki i križnih puteva.

Primjere heroizma ne treba tražiti samo u legendama i mitovima, u Crkvi mučenika ili u Bibliji (npr. *Samson, Makabejci, Judita, Estera* itd.) ili u starijoj našoj povijesti (npr. *Nikola Šubić Zrinski,* "hrvatski Leonida", *ban Jelačić, Starčević, Radić* itd.), jer su oni još uvijek tu, makar i neprimjetni i nimalo "spektakularni". To su i "heroji" vršenja svagdašnjih staleških dužnosti. Možda se oni pripremaju baš vršeći te dužnosti i odgovornosti na "vidljivije" izraze hrabrosti i junaštva? Znamo da i danas vrijedi ona *Matoševa:* "Dok je srca, bit će i Kroacije!"

Sluga Božji Alojzije Stepinac dolazi na godišnju skupštinu Hrvatskoga književnog društva svetog Jeronima

Književna večer u HKD sv. Jeronima

Nakon dulje pauze (zbog ravnateljeve bolesti i renoviranja prostorija) u HKD sv. Jeronima održana je 14. svibnja književna večer u povodu objavljivanja novog izdanja romana Štefe Jurkić "Petnaest tornjeva". Ravnatelj prof. Radovan Grgec pozvao je prije početka predavanja mr. Svevlada Slamniga sve prisutne da minutom šutnje odaju počast nedavno preminulom ing. Oskaru Piškoriću, jednom od najstarijih i najvjernijih suradnika "Marulića" i "Danice", obavijestivši članove da je početkom godine HKD sv. Ćirila i Metoda (pre)registrirano pod starim imenom sv. Jeronima. Tim povodom Društvo je, prigodom 30. obljetnice revije "Marulić" i 130. obljetnice svojega djelovanja, objavilo i Jurkićkin roman, ilustriran slikama njezina supruga, velikoga hrvatskog umjetnika iz Livna, Gabrijela Jurkića, najpoznatijeg ilustratora jeronimskih izdanja.

Književnik Svevlad Slamnig izložio je zatim ukratko fabulu romana i osnovne značajke Jurkićkina pripovjedačkog umijeća. Glavna osoba je židovska djevojčica, koja nalazi spas od progona, zahvaljujući starom Inosavu, u francuskom samostanu s petnaest tornjeva. Isprva neprijateljski raspoložena prema redovnicama, počinje ih cijeniti, da bi se na kraju obratila i vratila u samostan kao redovnica. Iako se veći dio radnje odvija izvan Bosne, roman je svojevrsna pjesma toj dragoj zemlji, čije ljepote hvali stari grbavi Inosav kuda god putuje po svijetu. Nakon predavanja, u zanimljivoj raspravi, govorilo se o finoj psihologiji Jurkićkina "ženskog pisma" i o slikarskom opusu njezina supruga Gabrijela. Oboje su pokopani u franjevačkom samostanu Gorici kod Livna.

130. obljetnica HKD Sv. Jeronima i 30. obljetnica "Marulića"

Obje obljetnice obilježene su objavljivanjem prigodnih publikacija, člancima u dnevnom tisku i književnom večeri 28. svibnja 1998. u prostorijama Društva. Ravnatelj i glavni urednik prof. Radovan Grgec govorio je najprije o povijesti Svetojeronimskog društva, koje je 1868. utemeljio zagrebački nadbiskup kardinal Haulik. Otada su zagrebački nadbiskupi pokrovitelji Društva, zagrebački kanonici njegovi predsjednici (od T. Gajdeka do A. Ivandije), a katolički laici uglavnom ravnatelji i urednici. 1892. podignuta je Jeronimska palača (Tomislavov trg 21 i 20, Trenkova 1) a 30 godina kasnije Jeronimska dvorana (današnje Kazalište lutaka), sjedište mnogih vjerskih i rodoljubnih manifestacija i priredaba. Središnja ličnost stoljetne povijesti HKD-a, dr. Josip Andrić, uz ravnatelja dr. Velimira Deželića, pokreće nove biblioteke i časopise (među kojima je najvažniji tjednik "Obitelj") te okuplja mnoge pisce kršćanskog usmjerenja, koji surađuju u raznim izdanjima i u najpopularnijoj publikaciji, "Danici", čiji je prvi suradnik posljednji "ilirac" Ivan Trnski.

Andrićev i Deželićev plodan rad nastavlja prof. Luka Perinić, za vrijeme kojega 1946. Društvo mora promijeniti ime u HKD sv. Ćirila i Metoda, dok njegove zgrade jugokomunističke vlasti nacionaliziraju 1960. Ipak, tu su ostali mnogi stari suradnici,

među kojima veliki broj hrvatskih kulturnih djelatnika zaslužuje trajni spomen, npr. Ljubomir Maraković, Petar Grgec, Đuro Sudeta, Zvonimir Remeta, Mate Ujević, Vojmil Rabadan, Ante Jakšić, August Đarmati, Tomislav Prpić itd. Tu su i mnogi ugledni svećenici (Kuničić, Vereš, Kupareo, Vitković, Kolarić, Golub, Džalto, Validžić, Bezić i dr.), likovni suradnici (G. Jurkić, I. Dulčić, Z. Sertić, Veža, A. Starčević, Lacković), pisci seljaci (Stuparić, Kordić, Pogačić, Sulimanac).

100. obljetnica Društva svečano je proslavljena u Rimu s papom Pavlom VI. i kardinalom Šeperom. Tom prigodom objavljen je zbornik "Marulić" (ur. S. Krčmar, A. Jakšić, R. Grgec), koji prerasta u istoimeni časopis, oko kojega se okupljaju i neki prijašnji suradnici Društva, koji sudjeluju i na književnim večerima četvrtkom, primjerice S. Slamnig, M. Marčinko, J. Ricov, Z. Tomičić, N. Bičanić, D. Horvatić, T. Macan i dr.), ali i mnoga nova imena (Iva Čuvalo, Mladen Jurčić, Tvrtko Klarić). Marulić je i časopis svih Hrvata bez obzira na svjetonazor i vjeroispovijest. Među najbližim suradnicima su npr. Enver Čolaković, A. Nametak i H. Kreševljaković, a i poznati likovni stručnjaci kao O. Berberović. Svoje koncilsko usmjerenje HKD očituje u biblioteci "Novi vidici", u kojoj je dosad objavljeno 12 knjiga. Početkom 1998. HKD je registriran pod starim imenom.

Nakon diskusije, u kojoj su sudjelovali mnogi suradnici (S. Slamnig, M. Marčinko, N. Nekić, S. Pejnović) podijeljene su svim prisutnima bibliografije "Marulića" i pozvani su na domjenak.

R. Grgec i S. Slamnig na proslavi 130. obljetnice

Ing. Oskar Piškorić (1909-1998)

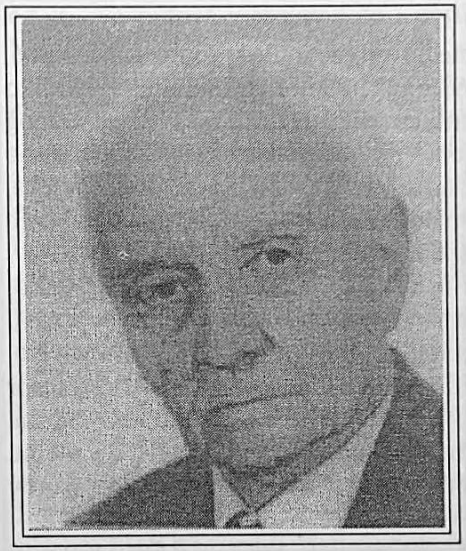

Iako je ing. Piškorić, unatoč svojoj visokoj dobi, bio uvijek i fizički okretan i mentalno svjež, iznenadila nas je i ražalostila vijest o njegovoj smrti 19. IV. 1998. Sudjelovao je aktivno na svim našim književnim i društvenim večerima. Uz najstarijeg jeronimovca, prof. Luku Perinića, govorio je na proslavi 125. obljetnice HKD sv. Ćirila i Metoda (sv. Jeronima), koje je, eto, konačno za njegova života registrirano pod starim imenom sv. Jeronima, znakom našeg kontinuiteta. Bio je jedan od najplodnijih suradnika "Danice" i "Marulića". Kao takav učinio nam je mnogo usluga a da za svoj rad nije nikada htio uzeti nikakva honorara. Još nedavno, prije odlaska u bolnicu, razgovarao sam s njime da mu izručim pozdrave Stjepana Hrastovca, njegova vršnjaka i druga iz uredništva "Hrvatske Straže", koji živi u Kanadi a redovito surađuje u našim edicijama i publikacijama. Tako polako odlaze i "posljednji Mohikanci" koji su svojim mladenačkim djelovanjem i poletom obilježili neobično plodnu aktivnost što se odvijala pod krovovima još uvijek nedenacionalizirane Jeronimske palače i Jeronimske dvorane.

Oskar Piškorić rođen je u Đurđevcu 1909., a diplomirao je na Gospodarsko-šumarskom fakultetu u Zagrebu. Službovao je širom bivše Jugoslavije (Prizren, Čajniče, Višegrad, Pazin, Split i Zagreb). Već kao gimnazijalac uključio se u katolički pokret i osnovao Društvo protiv psovke. Bio je stalni suradnik listova svoje struke i Leksikografskog zavoda. Zahvaljujući njemu došli smo do mnogo vrijednih biografskih i bibliografskih informacija o našim članovima i prijateljima.

Njegov visok, vitak i elegantan lik kao da još uvijek živi i kreće se u našim prostorijama kao dobri duh Hrvatskoga katoličkog pokreta i Jeronimskog društva, kojemu je ostalo na životu još malo pripadnika "stare garde". Nećemo ga nikada zaboraviti i bit ćemo uvijek zahvalni za sve što je učinio za naše Društvo, za Crkvu i za Hrvatsku.

R. G.

Umjesto osmrtnice profesoru Jurju Đuri Lončareviću

Ovaj svijet je 24. listopada 1997. napustio profesor Juraj Đuro Lončarević, književnik, povjesničar i spisatelj, hrvatski mučenik i domoljub. Suradnik nekoliko listova, časopisa, član više znanstvenih i kulturnih udruga. Daleko od svojega rodnog Srijema, ukopan je 28. listopada na zagrebačkom groblju Mirogoj. Iza sebe je ostavio jedanaestoro živih sestara i braće, suprugu, sina i uspomenu na divnog čovjeka, suradnika. Iza sebe je ostavio dosta vrijednog materijala, osim osam svojih obavljenih knjiga i devete koja je u tisku i biti će objavljena posthumno.

Prof. Juraj Đuro Lončarević rođen je 3. ožujka 1930. godine u Srijemskoj Mitrovici. Odtamo je morao 1946. otići jer je izbačen iz svih škola u ondašnjoj državi. Kao gimnazijalac sudjelovao je u tajnoj organizaciji protiv komunističkog režima. No, u Zagrebu završava gimnaziju i kroatistiku na Filozofskom fakultetu. Radi kao profesor u nekoliko mjesta, te u specijalnom školstvu, jer drugdje za njega nije bilo mjesta. Godina 1972. s još dvojicom profesora je u Subotici osuđen kao nacionalist na godinu i pol dana zatvora. Robiju doslužuje u svojoj rodnoj Mitrovici, gdje je robijao i njegov otac dr. Ivan Lončarević.

S ukopa prof. Juraja Lončarevića

Snimio: B. Ćavar

Poslije robije bio je bez posla, pa je se uzdržavao pisanjem sakralnih vodiča po župama. U mirovinu odlazi 1991. Objavio je knjige: *Dnevnik odgojitelja* 1978; *Šokački i bunjevački književni portreti*, 1969; *Unatoč svemu ostati vedar*, reportaža o župnicima, 1984; *Sakralno turistički vodič Slavonije i Baranje*, 1985; *Hrvati u Srijemu* 1990; *Hrvati u Madarskoj i Trinanonski ugovor* 1993.; *Srijemska kalvarija Hrvata* (skupa s Zlatom Fijak Gvozdić) 1995. Najviše je odjeka u javnosti naišla njegova knjiga "Hrvatske vojne postrojbe u Srijemu tijekom Drugog svjetskog rata", objavljena 1996. u Zagrebu. Dok čitate ove radove vjerojatno će i posthumno biti objavljena njegova knjiga "Moja Mitrovica".

Ukop prof. Jurja Lončarevića na zagrebačkom Mirogoju vodio je msgr Marko Culej, biskup Varaždinski, zajedno s devet svećenika i mnoštvom puka. Prvo se tužnom skupu obratio predstavnik gradišćanskih Hrvata, s kojima je prof. Lončarević surađivao šesnaest godina. U ime Društva hrvatskih književnika, pokojnikov zemljak, prof. dr. Ante Sekulić je govorio o književnoj ostavštini i životu pokojnika. Kazao je kako je prof. Lončarević član DHK od 1969. Surađivao je u raznim časopisima, između ostalog i s"Marulićem", a bio je urednik lista "Zov Srijema". Zaljubljenik zavičaja i domovine, patnik, ali i stvaratelj književnoga blaga. Nažalost, ovdje nemamo grude srijemske zemlje za pokojnika, ali sačuvajmo spomen na njega, kazao je prof. Sekulić.

Kako je rekao provincijal franjevaca konventualaca p. Lj. Maračić, prof. Lončarević je u listu "Veritas" objavio oko 250 priloga za 22 godine suradnje, a neke i pod pseudonimom. Od pokojnika se oprostio dr. Hrvoje Šošić, uime političkih zatvorenika i Branka Jagić, uime Društva pisaca "August Šenoa". Uime Zajednice Srijemaca u Zagrebu, oprostio se Franjo Orlović, govoreći o doprinosu pokojnika pisanoj riječi o Srijemu. Nad grobom pod čempresima, poslije molitve biskupa Culeja, nježno je zasvirala violina prof. Teodora Bocha, pokojnikova prijatelja. Počivao u miru Božjem i laka mu hrvatska zemlja.

S ukopa prof. Juraja Lončarevića - Mirogoj, 28. 10 97.

Snimio: B. Ćavar

Živjeti s Tobom život

Živjeti s Tobom život znači
duboko uroniti u more Tvoje patnje,
ispiti svu gorčinu Tvoga kaleža,
ali biti i opijen
blaženstvom raja.

I danomice kušam Tvoju ljubav.

I sve se više odmičem od sjaja Tabora
i ulazim u noć i zapuštenost Getsemanija;
sve više prepoznajem u sebi Tvoj lik
i slušam tjeskobni vapaj Ocu.

Postajemo jedna bol i jedna rana,
ispijajući isti kalež muke
koji nema dna.

O moramo ga ispiti, Ljubavi,
da oduzmemo svijetu gorčinu,
da svojim bolom ubijemo otrov Smrti
i uvedemo novo pokoljenje u život.

Ja s Tobom moram umrijeti, Ljubavi,
da drugi po nama mogu živjeti.

Hoće li itko shvatiti svu dubinu
Tvoje i moje ljubavi
i znati zašto se moram sve više odmicati
od sjaja Tabora
i ulaziti u tamu zapuštenosti i tjeskobe
Getsemanija?

Hoće li itko znati da si uz ovakvu cijenu,
uz ovakvu ljubav, koja u meni do kraja
usmrćuje sve što volim,
povezao svu sudbinu svijeta?

Lojzo BUTURAC

Euzebije Fermendžin (1897-1997)

Pojedine obljetnice nam dobro dođu da iz zaborava izvučemo po kojega značajnoga velikana, koji je u vrijeme protunarodnih i protukatoličih režima bio zapostavljen. Tako se ovih dana sjećamo fra Euzebija Fermendžina, crkvenoga i hrvatskoga povjesničara i u Europi priznata znanstvenika, koji je umro prije sto godina, 25. lipnja 1897. u franjevačkom samostanu u Našicama.

Euzebije Fermendžin je rođen 21. rujna 1845. u Vingi u Banatu, koloniji Bugara, doseljenih ovamo u prvoj polovici 18. stoljeća. Na krštenju je dobio ime Martin, dok mu je Euzebije redovničko ime. Osnovnu je školu polazio u rodnoj Vingi, a školovanje nastavio u Baču (Bačka), gdje je 1862. stupio u franjevački red. Filozofsku i teološku izobrazbu Fermendžin je stekao u Duna-Foldvaru (Madžarska), Vukovaru, Baji i Beču, gdje je 1868. zaređen za svećenika. Vinga je u Banatu, danas teritorij Rumunjske, u koju su Bugari pobjegli pred Turcima vođeni franjevcima Hrvatima iz Bosne Srebrne. Svi su oni dobri katolici, a sam Fermendžin se osjećao Bugar po rodu, a Hrvat po opredjeljenju.

Nakon što je zaređen za svećenika, 14 godina obavlja fra Euzebije razne službe u svojoj redovničkoj zajednici: predavač je filozofskih i teoloških znanosti u Iloku, Vukovaru i Baji, vrši pastoralne dužnosti, vjeroučitelj je u Vingi i 1880-1882. poglavar samostana u Baji. 1882. odlazi u Rim, gdje postaje generalni definitor franjevačkog reda. Tu ostaje sve do 1897., kada se vraća iz Rima i dolazi u samostan u Našice, gdje uskoro umire.

Boraveći petnaestak godina u Rimu, Fermendžin je neumorno i uspješno istraživao po rimskim i vatikanskim arhivima. U isto je vrijeme obilazio franjevačke provincije širom Austro-Ugarske i šire, gdje također vrši istraživanja po provincijskim arhivima. Spominje se da je obavio 12 kanonskih pohoda franjevačkim provincijama.

Djela Fermendžinova dokazuju da je bio veoma ugledan franjevac. Povjerena mu je izrada dvaju zakona, odnosno Konstitucija franjevačkog reda. Irski franjevac Luka Wadding (1588-1657) je počeo pisati povijest franjevačkog reda pod naslovom "Annales Minorum" i objavio osam svezaka. I Fermendžin je bio jedan od nastavljača pisanja ovoga djela, od čega je nešto objavljeno za njegova života, a nešto posmrtno.

Posebno su značajna četiri Fermendžinova djela:

1. *Acta Bulgariae ecclesiastica (Crkevni zbornik Bugarske) (1887).*

2. *Chronicon observantis provinciae Bosnae Argentine (Ljetopis provincije Bosne Srebrne)* (Starine HAZU, 1890).

3. *Acta Bosnae potissimum ecclesiastica (Zbornik crkvenih bosanskih pitanja)* (1892). U ovom se djelu obrađuju također pitanja husista u Srijemu i patarenstva u Bosni.

4. *Acta Croatiae potissimum ecclesiastica*. Ovo djelo uz sva nastojanja nije objavljeno, nego se nalazi kao rukopis u Historijskom arhivu HAZU u Zagrebu. Na žalost izgubljen je najstariji dio ovoga rukopisa od 1239. do 1402. godine.

Fermendžin je od 1891. dopisni član JAZU. Veći dio svojih radova je objavljivao u "Starinama JAZU". Posebno je interesantan spis objavljen u "Starinama" 1888. *O. Rafo Levaković i Vlasi u Hrvatskoj g. 1641*, koji je spis autor pronašao u Rimu u Arhivu Kongregacije de Propaganda Fide. Tu se vide počeci grkokatolika pod utjecajem Srba. Prof. dr. Mirjana Gross je sredila ostavštinu o. E. Fermendžina u Arhivu HAZU u Zagrebu i razvrstala je u 13. cjelina. U prvoj je cjelini spomenuti rukopis *Acta Croatiae*. U 9. cjelini je između ostaloga i povijest Iloka. A iz 11. cjeline, gdje je njegova korespodencija, vidi se s kim se je sve dopisivao i surađivao. Samo da spomenemo neka imena: biskup J. J. Strossmayer, T. Smičiklas, F. Rački, I. Kukuljević Sakcinski, B. Šulek i J. Miškatović iz Siska.

Ovo nije sve o E. Fermendžinu. Njegova su djela daleko opširnija i bogatija nego što se može reći u jednom ovakvu prikazu. O njemu je i njegovim djelima mnogo više rečeno na znanstvenom skupu pod naslovom "Život i djelo o. Euzebija Fermendžina" održanom u Našicama 19. i 20. rujna 1997. Tu je nastupilo preko 20 znanstvenika kao što su profesori Bogoslovnog fakulteta iz Zagreba (dr. F. Šanjek, dr. I. Golub, dr. E. Hoško, dr. B. Duda), profesori Teološkog fakulteta iz Đakova (dr. P. Aračić, dr. A. Šuljak), ugledni franjevci (pored spomenutih Hoška i Dude, tu su još dr. N. Vukoja i dr. I. Damiš) kao i drugi priznati i istaknuti naši povjesničari (dr. J. Barbarić, dr. J. Krišto, dr. B. Pandžić, dr. F. Potrebica, dr. A. Sekulić, dr. P. Strčić i drugi iz Zadreba te dr. I. Balta i dr. S. Marijanović iz Osijeka). Iz svega se vidi da je fra Emanuel Fermendžić veliki naš povjesničar, koji nije bio tek puki nabrajatelj prošlih događaja, već je prije svega bio marljivi istraživač, koji je znao pronađeni povijesni dokument i procijeniti pa ga objaviti, zadovoljavajući pri tome metodološke kriterije povijesnoga znanstvenog rada.

KNJIŽEVNE VEČERI U HKD SV. JERONIMA U SVIBNJU

14. V. 1998. - mr. Svevlad Slamnig: Štefa Jurkić: Petnaest tornjeva

28. V. 1998. - 30. obljetnica revije "Marulić" i 130. obljetnica HKD sv. Jeronima

Josip Sanko RABAR

Agnostik

Bože, ako postojiš
a, kako je to neugodno!
Viriš mi u želudac, stvaraš bubrege
čitaš svaku i najskriveniju misao
lupkaš po mojoj duševnoj tastaturi
svaku najnejasniju slutnju
najčudniju želju ili odluku
moj grijeh, grižnju i paniku
moje slatke tajne, moja gađenja
snove, čežnje i padanja
gol sam, tako obnažen!
izložen, izvagan, izbrojen
kao račun u računalu
prozirna čaša u kojoj se ogledaš
čipka tkana tvojom rukom

Bože, ako postojiš
A možda ne haluciniram?
možda zaista postojiš?
Što ako postojiš?

Naginjem se nad vlastiti bunar
u kojem si možda Ti
bezdno u meni
dolje su zvijezde
svemir se širi
tko sam ja?

Jesam li čipka
ili beskraj iza čipke
tvoja ruka tka
i zna

Volio bih vidjeti tvoje lice
ako lica imaš
da osjetim tvoju ruku
ako ruke imaš

Možda sam tvoja slika u zrcalu?
možda si moja slika u zrcalu?
moja bolesna mašta
možda sam ja tvoja bolesna mašta?
tko si ti?
ako si svemoguć, zašto onda patim?
ako si dobar, zašto onda lutam?
razapet sam, kao i ti

Kada se nagnem nad sebe
hvata me vrtoglavica
kada mi se čini da vidim tebe
a posvuda si
kakva ludnica!

Strašno je hodati tako gol!
Užasno je biti tako providan
Neizdrživo do boli!
a onda osjetim kap tvoje dobrote
i šutljive obzirnosti
ti bliži meni od mene sama
ti više ja od mene sama
gola sućuti!

Roditelj neusporedivo više
od mojih roditelja
u potpunosti sam djelo tvoje
i tvoje dijete

Kako da te nazovem?
Ljubav?

Tomo VEREŠ

Joyce i Akvinac

(William T. Noon: James Joyce i Toma Akvinski, Nakladni zavod Globus, Zagreb 1998.)

U "Maruliću" br. 3/1997. objavljeno je jedno poglavlje iz djela američkog isusovca Williama T. Noona *Joyce and Aquinas* (1970) u prijevodu na hrvatski iz pera Mateja Jeličića. Pod naslovom "Prekaljen u školi starog Akvinca" autor s posebnom pozornošću obrađuje utjecaj Tomina djela na djelo jednog od najvećih književnika XX. stoljeća, Jamesa Joycea (1882-1941). Sada poznati zagrebački izdavač Nakladni zavod Globus objelodanjuje cjeloviti Jeličićev prijevod Noonova djela koje otkriva nepatvorenu istinu o jednoj gotovo potpuno nepoznatoj temi uvjeren da će knjiga podjednako privući pozornost našega književnog, filozofskog i teološkog općinstva, kojima je namijenjena.

Djelo Jamesa Joycea tako je kompleksno da postoji već cijela knjižnica tumačenja, ključeva, analiza i interpretacija kojima se želi dokučiti domašaj njegova stvaralaštva.

Djelo Tome Akvinskoga temelj je tomizma, tj. duha ukupnoga Tomina opusa, ali i cijele jedne razgranate filozofske i teološke škole stare sedam stoljeća.

Stoga govor o Jamesu Joyceu i Tomi Akvinskome po svojoj naravi mora biti vrlo kompleksan i tegoban. William T. Noon bio je toga i te kako svjestan kad je pristupio pothvatu da pobliže ispita tzv. Joyceov tomizam. Taj se tomizam navodno sastoji u tome da je Joyce jednostavno prihvatio estetska načela Tome Akvinskoga i ostvario ih na književni način u svome djelu. W. T. Noon ovom knjigom, dijelom svoje doktorske disertacije, uspijeva osporiti ovu simplicističku tvrdnju, ali i utvrditi dublje veze između intuitivnoga Dublinca i sapijencijalnoga Akvinca. Učinio je to najjasnije što je moguće, vrlo solidno, kompetentno i stilski briljantno.

Tomizam J. Joycea autor ne utvrđuje onim što govore Joyceovi likovi u njegovim djelima (poglavito Stephen Dedalus u "Stephenu Herou", u "Portretu" i u "Uliksu"), već prije u strukturi i dubinskom značenju njegova opusa, što valja povezati s Joyceovim katoličkim odgojem, njegovim isusovačkim obrazovanjem, katoličkim ozračjem koje se u njega upijalo, liturgijskom atmosferom koja je postala oblik njegova doživljavanja zbiljskoga svijeta i svijeta umjetnosti, Joyce, dakle, kako ističe Noon, s pravom prisvaja tu čast da je prekaljen u školi starog Akvinca, ali ne tako da bi doktrinalno-teološki nasljedovao Tomu, nego tako da se vrlo rano intelektualno opredijelio za Akvinca, koji ga je potom doveo do Aristotela Stagirićanina. Noon navodi svjedočanstvo Joyceovih suvremenika, pa tako i ono što za Joycea kaže njegova dobra znanica M. Colum: "Nisam nikada upoznala nekoga čiji bi duh po svome ustroju bio tako temeljito katolički kao Joyceov, ili nekoga na koga su Crkva, njezini obredi, simboli i teološki iskazi tako upečatljivo djelovali... Skolastička filozofija je bila jedina filozofija koju je ozbiljno uzimao." Noon upozorava na to da Joyceov katolicizam i tomizam nije lako odvojiti, jer se oni na mnogim područjima djelomično preklapaju ili podudaraju. Za Joycea je Aristotel, koga je Toma Akvinski pokršćanio, "najveći mislilac svih vremena", a Tomina skolastička filozofija, filozofija za sva vremena, otvorena prema povijesti, sposobna da asimilira, ili bar da rasvijetli, nova i izgledna dostignuća suvremene misli.

U poglavlju "Dedalus i labirint ljepote" autor razrješava nekoliko dilema i razjašnjava nekoliko nejasnoća. U srednjem vijeku estetika jednostavno nije postojala kao zasebna znanost pogotovo ne neka teorija književnosti. U srednjem vijeku umjetnost je zapravo i umijeće, a među umijeća spadaju i poljodjeljstvo i liječništvo i graditeljstvo, ali ne i pjesništvo, koje tada spada u vrstu znanja (doctrina), zajedno s dijalektikom i retorikom. Autoru ove konstatacije služe za to da rasvijetli činjenicu kako je Joyce, barem isprva, na "tomističku estetiku" gledao kroz naočale neotomista s kraja 19. stoljeća, koji su, dakako, bili pod utjecajem svoga vremena, pa su govorili o ljepoti kako se onda govorilo, gotovo isključivo kao o domeni umjetnosti. Noon želi pokazati da se Joyceov junak Stephen Dedalus našao u labirintu ljepote iz koga ne nalazi izlaza upravo zbog toga što nije slijedio izvornu Tominu ontološku zasadu da je ljepota nešto objektivno što pripada svakom biću u svekolikoj zbiljnosti, ali da je ona ujedno i nešto subjektivno, nešto što postoji u ljudskom duhu. Toma Akvinski je, prema autorovu mišljenju, u tome pošao dalje od svog učitelja Alberta Velikog, jer dok Albert povezuje dobrotu i ljepotu koje zadovoljavaju želje srca, Toma o ljepoti govori kao o onome što zadovoljava težnju razuma za spoznajom. A upravo to je bilo blisko J. Joyceu koji je želio izgraditi autonomno pjesništvo, distancirano od didaktičkih zadaća.

Kad autor govori o estetskoj teoriji zasnovanoj na "tomističkim" zasadama, on zapravo slijedi samoga Joycea, pa tu teoriju ne pripisuje Joyceu, nego njegovu junaku Stephenu Dedalusu, od koga se Joyce očito ograđuje ironijom i šaljivom kritikom tih nazora. Naime, u "Portretu" Stephen tumači svom sudrugu, studentu Lynchu Tominu definiciju lijepoga: "Naime, za ljepotu je potrebno troje. Ponajprije cjelovitost ili potpunost, jer nešto je ružno samim time što nije čitavo. Potom prikladan odnos ili skladnost. A još i sjaj: stoga se sve ono što ima izražajnu pojavu naziva lijepim." Navodeći neke Joyceove tekstove još iz doba njegova studija, autor pokazuje da je Joyce dobro razumio ovu Tominu definiciju, a da se njegov junak Stephen razmeće "primijenjenim Akvincem" u kome ima natruha i hegelijanizma i kantizma i skotizma. Autor, dakako, vrlo meritorno tumači temeljne odrednice tomističke ontologije, epistemologije i psihologije, kojima se mlađahni lik Joyceovih romana čas približava, a čas udaljuje.

Autor o Joyceovu "Uliksu" govori kao o aristotelskoj komediji u kojoj su suvremene prilike dvadesetog stoljeća mjerene akvinskim metrom ideala. U tom romanu, kaže autor, najviše mjesta zauzimaju obitelj, politika i spolnost. Joyce, zajedno s Aristotelom i Tomom Akvinskim, uvažava činjenicu da je obitelj osnovna jedinica društva i da pojedinac ulazi u društvo kroz obitelj. Zato se tim djelom "hoće pokazati što se zbiva s dobrim običajima kad im duhovni korijeni usahnu".

Međutim, autor upozorava na to da je jedna od glavnih tema što ih Joyce izričito povezuje s Tomom Akvinskim *tema o sv. Trojstvu*, koja se uporno vraća i u "Uliksu" i u "Finnegans Wakeu", pa ne bi valjalo svu pažnju s obzirom na Joyceov tomizam usredotočivati isključivo na temu estetike. Autoru se čini da bi upravo za književnost bilo korisnije kad bi se Joyceov tomizam promatrao u perspektivi teme o Trojstvu, koju Joyce usko povezuje s "buldogom iz Aquina". Možemo lako razumjeti Joyceovu zaokupljenost tom temom, jer mora da je bio fasciniran neusporedivim Tominim izlaganjem o Božanskim osobama od 27. do 43. pitanja prvog dijela njegove "Teološke Sume". Dakako, Joyce je saznanja koja je tu stekao upotrijebio na književni način, pa

njegov Stephen Dedalus, kao razbaštinjeni ili rasipni sin, tražeći duhovnog oca, luta od arijanizma do sabelijanizma, između svih onih opredjeljenja (hereza) koje ne mogu prihvatiti stvarnu osobnost i Oca i Sina i Duha. Ova tema je utkana i u raspru o Shakespeareu, koju Stephen vodi sa svojim kolegama, u književnu raspravu o "Hamletu" gdje se javlja i otac i sin i duh. Joyce svojom komedijom, svojom društvenom kritikom prikazuje pustu zemlju, svijet koji je izgubio vezu sa svijetom Tomina nazora po kojem dijete što proizlazi iz međusobne ljubavi između roditelja, bliže od bilo koje druge sličnoznačnice, odražava iskonsko proizlaženje Svetog Duha kao Očeva dara Sinu i Sinova dara Ocu. Svijet "Uliksa", to je svijet gdje Sveti Duh više ne lebdi nad vodama.

Temu o stvaranju Joyce već od "Portreta", pa sve do "Finnegans Wakea", povezuje sa sličnoznačnicom između stvaraoca pjesnika i Boga stvoritelja. Takva sličnoznačnica za Tomu Akvinskoga na teološkom području, a za Joycea na području pjesništva ima smisla, pa je i bilo prijeko potrebno usporediti pjesnikovo djelo s djelom Boga stvaranja. Dapače, za Joycea ta tema u njegovu stvaranju što dalje to više postaje sve važnija. Često se s pravom naglašava da je shema za "Finnegans Wake" posuđena od Giambattiste Vica, iz njegova djela "Nova nauka", da je tu primijenjen njegov ciklusni put povijesti (corso-recorso). Premda između G. Vica i Tome Akvinskoga postoje temeljne razlike u stavovima, autor pronalazi da Joyce ni tu nije napustio Tomin nacrt zbivanja kao izlazak svega stvorenja iz Boga i kao povratak Bogu (exitus et reditus), sustav otvoren i prema sakralnoj i prema svjetovnoj povijesti. Čini se da je Joyceu bila bliska Tomina misao da Bog, iskonski tvorac svega, ne djeluje da bi stvarajući nešto *stekao*, nego da bi svojom djelatnošću nešto *darovao* (Summa contra gentiles, III, 18). A tako ga i spoznajemo preko njegova djela. Jednako nam i pjesma omogućuje da imamo udjela u intimi njezina tvorca, pjesnika koji oponaša Božji čin unoseći red i svjetlost u kaos i tamu. Autor vrlo uvjerljivo obrazlaže da je završnom stranicom "wakea" Joyce uspio izraziti važnu teološku Tominu postavku o vraćanju duše k Ocu. Tu se očituje Joyceovo prihvaćanje augustinsko-tomističkog pogleda na svijet i na povijest, prema kojemu budućnost, a ne prošlost, zauzima prvo mjesto, dakle teološku sliku vremena koja prošlost i sadašnjost prikazuje važnima utoliko što nadopunjuju krug budućnosti koji je Bog već zacrtao. Ovdje autor prikladno navodi ono što Tindall kaže o "Wakeu": "Joyce je...našao vječnost u nacrtu povijesti, u obitelji, u čovjeku... Umjetničko djelo u kojem je sve sa svime pomireno slika je apsolutnoga. Oblikovno i u cjelini, istodobno u vremenu i izvan njega, "Finnegans Wake" je simbol vječnosti."

U ovom sumarnom prikazu nisam se mogao upustiti u sve bogatstvo estetskih tema i u bezbroj pitanja teorije književnosti. Teoloških tema doticao sam se koliko je to bilo nužno za razumijevanje Joyceova tomizma. Valja ipak pročitati knjigu! Autor gotovo na svakoj stranici razjašnjava neke nedovoljno jasne opće filozofske probleme, razrješava dileme koje se odnose na suvremene stavove što ih valja zauzeti prema kulturnopovijesnim vrednotama prošlosti, otvara nove vidike u sagledavanju zadaća komparativne književnosti koja je u stalnom razvoju. U svakom slučaju, ovo je jedno od kapitalnih djela za pravilno razumijevanje svega onoga čime je Toma Akvinski, osim drugih velikih umova, zadužio Jamesa Joycea koji je na svom području poput Tome Akvinskoga bio veliki sabiratelj mudrosti svih stvaralaca.

Tomo VEREŠ

Jókaijev roman "Tri mramorne glave" i dubrovačko redovništvo

Znameniti mađarski književnik Mór Jókai (1825-1904) objelodanio je 1887. godine roman pod neobičnim naslovom *Tri mramorne glave* (A három márványfej) koji je 1922.-1923. preveden na hrvatski jezik u časopisu *Hrvatska sloga*. Dubrovački intelektualci su dobro shvatili da se radnja romana odnosi upravo na njihov grad te je prof. Vučetić još iste godine objavio povijesnu studiju "Zagonetka triju glava poviše gradskih vrata na Pilama" u časopisu *"Dubrovnik"* (br. 23, 24. i 25.). On u toj studiji zastupa slijedeće teze:

Prvo, da se Dubrovačka republika u XV. stoljeću žalila na raskalašeni život franjevaca u dubrovačkom samostanu i često slala posebne izaslanike s tužbama protiv njih u Rim.

Drugo, da je dubrovačka vlada god. 1432. potjerala franjevce konventualce iz Dubrovnika i cijeloga svoga teritorija zbog njihovih zločinstava, a u dubrovački samostan uselila Malu braću sv. Franje.

Treće, tri redovnika Male braće zavela su i odvela iz samostana mladu redovnicu Tudisi pa su stoga bili potjerani iz Dubrovačke republike.

Na ove optužbe promptno je odgovorio i temeljito ih pobio poznati dubrovački franjevac Urban Talija u brošuri *Legenda i historija*, Dubrovnik 1923. Prof. Vučetić je pokušao spasiti svoje teze nekim suptilnim razjašnjenjima, ali je o. Talija novim dokumentiranim odgovorom učinio suvišnom daljnju raspravu o toj temi.[1]

Koliko znam, s temom se ozbiljno pozabavio tek pedesetak godina kasnije književnik Slobodan Prosperov Novak u studiji "Tajna triju dubrovačkih kamenih glava".[2] On u zaključku piše: "U jednoj drevnoj kronici o porijeklu grada Dubrovnika, dodala je na margini neka nepoznata ruka bilješku o tome, da su ona tri kamena kipa zapravo spomen Tankreda Sicilijanca koji je pozvao Arape u Siciliju i koji se pod utjecajem muhamedanstva oženio dvjema koludricama u koje se bio zaljubio. I Jedjupko, i Tankred Sicilijanac, i mladica parvula Tudizi i sestra Agneza i ona tri jeziva leša iz mletačkog pisma, svi su ravnopravni sudionici jednog kolopleta koji mašta uvijek zaustavi na one tri kamene glave što već stoljećima stoje podno nogu svetoga Vlaha. Ipak, te tri su glave okamine triju lešina koje su u jezivoj tišini jedrile svojim crnosmeđim jedriljem god. 1667. podno zidina dubrovačkih, i koje se, tko zna po kojem zakonu povijesnog i poetskog paralelizma, uvijek iznova vraćaju u priču." (str. 19).

Međutim, nijedan od spomenutih povjesničara i književnika ne uzima u obzir Jókaijev roman *Tri mramorne glave* i ne pokušava unijeti svjetla u zagonetnu temu triju kamenih glava ispod kipa sv. Vlaha na Vratima od Pila istražujući vrijednost povijesne dokumentacije na kojoj mađarski književnik temelji svoje pripovijedanje. Naime,

1 Legenda i historija, u: *Narodna svijest*, god. VII, br. 13, 31. marta 1925, str. 1-2.
2 Usp. *Zašto se Euridika osvrnula*. Feljtoni, Zagreb 1981, str. 9-19.

Jókai u završnom poglavlju napominje da je dokumentaciju za svoj roman dobio od uglednog mađarskog povjesničara Lajosa Thallóczyja, arhivista u Beču, koji se intenzivno bavio istraživanjem hrvatske povijesti. Prema Jókaiju o zagonetnim trima kamenim glavama postoji pismena i usmena predaja. Pismena predaja se nalazi, navodno, u jednome kodeksu dominikanskoga samostana iz 1615. godine. Ona postoji u dvije verzije.

Prema prvoj verziji tri kamene glave ovjekovječuju tragičnu ljubav dubrovačkoga dominikanca fra Vjekoslava i dviju časnih sestara klarisa Tereze i Ane. Fra Vjekoslav je živio u XIV. stoljeću. Veoma je volio molitvu i knjige. Marljivo je prepisivao djela crkvenih otaca, prekrasno je crtao inicijale. Budući da je imao previše posla, prior Alerdo mu je pomogao na taj način da je neke rukopise poslao u samostan klarisa, gdje su se osobito sestre Tereza i Ana isticale kao vrsne crtačice inicijala. Vremenom se umjetnici incijala upoznaše, zaljubiše, pokušaše pobjeći iz grada barkom, ali ih nevrijeme izbaci na morsku obalu, gdje ih uhiti lučki kapetan (capo del porto) i predade kompetentnim vlastima koje zaljubljenike osudi na smrt. Prvo je ubijena sestra Ana, zatim fra Vjekoslav i napokon sestra Tereza. Tri kamene glave evociraju ovu tragičnu sudbinu i služe kao moralna opomena svim žiteljima Dubrovnika.

Prema drugoj verziji riječ je o albanskom kraljeviću Stracimiru koji je postao redovnik. Imao je dvije ljubavnice koje su pak poslale klarise. Doznavši za njihove ljubavne odnose, Vijeće ih osudi na smrt.

Prosudba Jókaijevih izvora

Postavlja se pitanje jesu li istinite navedene povijesne informacije što ih je Jókai dobio od Thallóczyja? To je pitanje postavilo i budimpeštansko sveučilište "Eötvös Lórád" knjižnici dominikanskoga samostana u Dubrovniku prije tridesetak godina kada je poduzelo rad na kritičkom izdanju Jókaijeva romana *Tri mramorne glave*. Osobito se zanimalo za kodeks iz 1615. u samostanskoj knjižnici i za podudarnost, odnosno nepodudarnost Thallóczyjevih informacija s izvornikom.

Tadašnji samostanski knjižničar i poznati hrvatski povjesničar o. Antonin Zaninović zamolio me je da se temeljitije pozabavim s pitanjem i da odgovorim budimpeštanskom sveučilištu, što sam i učinio 1965. godine.[3] Sa svoje strane pripomenuo je samo to da spomenuti kodeks iz 1615. ne postoji u samostanskoj knjižnici, niti je ikada bio u njoj, i da ljubavna afera Jókaijeva romana nema nikakva temelja u povijesti dubrovačkih dominikanaca.

Evo sada rezultata mojih istraživanja koje sam svojevremeno priopćio sveučilištu "Eötvös Lóránd" i koje sam djelomično objavio na mađarskom jeziku u SR Njemačkoj.[4]

1. Povijesni podaci Lajoša Thallóczyja i njihova književna razradba u Jókaijevu romanu *Tri mramorne glave* doista nemaju nikakva temelja u stvarnosti, posebice

3 Kritičko izdanje romana objavljeno je slijedeće godine kao 50. knjiga Jókaijevih sabranih djela: *Jókai Mór összes muvei*, Regények 50. Akadémiai kiadó, Budapest 1966. Urednici uzimlju u obzir moje priopćenje, premda pokušavaju tu i tamo opravdati Jókaija i Thallóczyja.

4 Tomo Veres, *Jókai Mór "A három márványfej" címu regényének történelmi és vallási háttere*, u: *Pásztortuz* (Köln), 19(1996), br. 236, str. 4-5.

ukoliko se odnose na dominikanski samostan u Dubrovniku i na njegove članove u XIV. i XV. stoljeću. Prije svega, navodni kodeks iz 1615. nije zabilježen ni u katalogu samostanske knjižnice što ga je izdala Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, a niti izvan kataloga među nekoliko neregistriranih knjiga. Nema ga u nijednoj dubrovačkoj knjižnici. Ne može se ničim potvrditi ni to da su neki fra Vjekoslav i prior Alerdo bili članovi dubrovačkoga dominikanskoga samostana u XIV. stoljeću.

2 Thalóczyjevi podaci imaju neku mutnu politikantsku osnovicu u vezi s dubrovačkim franjevcima, kako se razabire i iz brošure o. Urbana Talije, ali je bečki povjesničar i tu osnovicu znatno iskrivio brkajući osobe i njihove međusobne odnose.

Naime, u toj politikantskoj aferi riječ je o jednoj redovnici klarisi prezimenom Tudizi, koja je zapravo bila samo kandidatica, a ne o dvjema zavjetovanim klarisama kao u Thalloczyja i Jókaija. Govori se također o tri franjevačka redovnika, a ne o jednome (i k tome dominikancu), kao u našega povjesnika i književnika. Povijesne isprave kazuju i to da su tri franjevačka redovnika otkrila kako kandidatica Tudizi nije svojevoljno stupila u samostan klarisa, nego ju je otac prisilio da uđe u nj. Stoga su tri franjevca savjetovala mladoj kandidatici da napusti samostan, što je ona doista učinila, ali se u službenim dokumentima nigdje ne kaže da su je tri franjevca "zavela" ili odvela iz samostana zbog ljubavnih razloga.

Za razumijevanje ovoga slučaja potrebno je dodati slijedeće razjašnjenje. U srednjovjekovnoj povijesti Dubrovnika slučaj kandidatice Tudizi nije bio osamljen. Dubrovački plemići su nerijetko autoritativno određivali koja će im kći ostati u kući i udati se, a koja mora poći u samostan. Crkva, međutim, nije trpjela takvu praksu. Biskupima, odnosno njihovim delegatima bilo je naređeno da su dužni ispitati svaku kanidaticu je li svojevoljno stupila u redovničku zajednicu ili po očevoj naredbi. Ako se ustanovilo da je posrijedi prisila, trebalo je dotičnoj kandidatici omogućiti da izide iz samostana. Upravo o tome se radilo u slučaju kadidatice Tudizi.

Osim toga, važno je napomenuti da tri franjevca nisu bili članovi dubrovačkoga samostana, nego zadarskoga koji se tada nalazio na teritoriju Mletačke republike. Dosljedno tome, oni nisu bili pod utjecajem dubrovačkih plemića pa su hrabro ukazali na nedopustivost očeva postupka kandidatice Tudizi. Ali ta je franjevačka hrabrost veoma naljutila dubrovačke plemiće, te je dubrovački senat 22. svibnja 1434. naredio da tri franjevca smjesta moraju napustiti Duborvnik. Već nakon tjedan dana bili su otpremljeni lađom u Zadar. S druge strane, gradski senat je protiv tri franjevca pisao protestno pismo franjevačkom generalu u Rim, ali nije iznosio nikakve konkretne optužbe, nego ih je nastojao samo politički oklevetati da su radili u interesu Mletačke republike. Dapače, Senat je pisao i Papi, moleći ga da odijeli dubrovački samostan od zadarskoga, jer u potonjemu redovnici ne žive prema pravilima Reda, nego razvratno. Štoviše, neki je dubrovački plemić, sudionik rasprave o izgonu zadarskih franjevaca, među službene dokumente Senata uvrstio kratki pamflet u kojemu optužuje jednoga zadarskoga franjevca da je zaveo neku mladu redovnicu. Ali ne spominje ni ime redovnika, ni ime redovnice, niti potpisuje svoje ime pod optužnicu. Tu smo!

U jednome anonimnom pamfletu doista se govori o zavođenju neke neimenovane redovnice, ali ne o dvjema imenovanim redovnicama kao u Thallóczyja i Jókaija. Thallóczy je jamačno čitao ovaj pamflet, ali je lako mogao uvidjeti da se radi o

neozbiljnoj ispravi koja se temelji na političkoj intrigi. Čini se, međutim, da je naš povjesničar vrlo površno čitao dokumente do kojih je došao, što je vidljivo i iz činjenice da je pogrešno pročitao vrijeme spomenutih zbivanja: nisu se odigrali u XIV. stoljeću, nego 1434.[5] Osim toga, nije ubijena ni kandidatica Tudizi, nego je vraćena u samostan, a ni tri franjevca, nego su vraćeni u Zadar.

Što prikazuju tri kamene glave?

Tri kamene glave ugrađene u gradske zidine ispod kipa sv. Vlaha u niši Vratiju od Pila već odvajkada izazivaju radoznalost povjesničara i književnika te daju povoda raznim više ili manje golicavim interpretacijama. Po našemu mišljenju one nemaju ništa zajedničko s bilo kakvom ljubavnom aferom u Dubrovniku. Naime, slične kompozicije postoje i u klaustru franjevačkoga samostana u Dubrovniku i u franjevačkom samostanu u Rijeci dubrovačkoj, a zacijelo bi se sustavnim istraživanjem našle i na drugim mjestima.

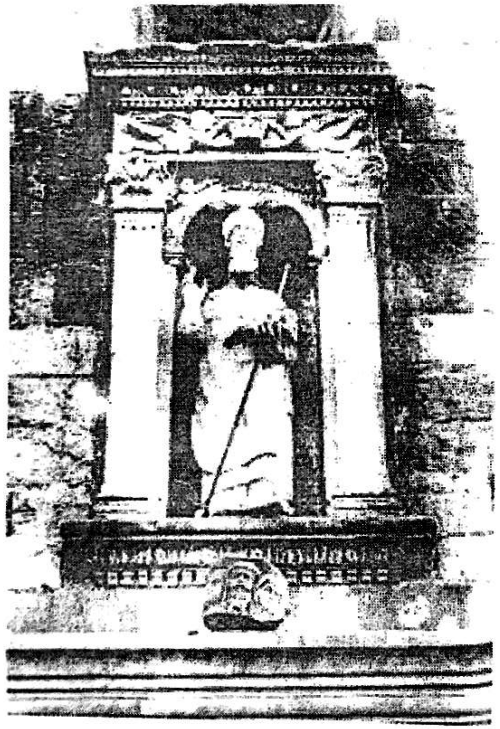

Kip sv. Vlaha u niši Vratiju od Pila - oko 1535. god.
Ispod: Tri kamene glave

5 Thallóczyjeva površnost očituje se i u tvrdnji da je "sačuvana jedna papinska bula iz XII. stoljeća koja odobrava pravilnik dominikanske knjižnice" (usp. u bilj. 3. nav. dj., str. 372.). Zar mu nije poznato da je dominikanski red osnovan tek u XIII. stoljeću?

K tome, teško je pretpostavljati da su srednjovjekovni dubrovčani htjeli ovjekovječiti jedan skandalozan događaj, i to upravo ispod kipa sv. Vlaha, zaštitnika Grada, na glavnim ulaznim vratima. Stoga s pravom piše o. Talija: "Nije običaj bio u XV. vijeku, da se u Dubrovniku podižu spomenici ni velikim djelima, a kamoli skandaloznim, tim više što bi ovi zadnji bili više na sramotu samoga Dubrovnika, nego fratara. Dubrovčani su držali dosta do svoje ugladenosti, svoga ugleda, svoje religioznosti, svoga morala. (...)

Pa da su i htjeli dubrovčani ovjekovječiti jednu sramotu, zašto bi bili metnuli te tri glave nad gradska vrata? U kojoj svezi stoje gradska vrata sa samostanima? Bili bi metnuli ili na vrata franj. samostana ili dumanskog. Koga smisla imadu nad gradskim vratima?"[6]

Ali koga onda prikazuju tri kamene glave na Vratima od Pila? Po mome znanju na to pitanje još nitko nije pokušao odgovoriti. Vlastita istraživanja dovela su me do zaključka da muška glava u sredini kompozicije ne može prikazivati nekoga redovnika iz XV. stoljeća jer ta glava ima bujnu bradu, dok redovnici u to doba nisu nosili bradu, kako je vidljivo na slikama dubrovačkih slikara Lovre Dobričevića, Nikole Božidarevića i Mihajla Hamzića. Dvije ženske glave pokazuju na prvi pogled stanovitu sličnost s redovnicama, osobito po velu kojim su pokrivene, ali valja imati na umu poznatu činjenicu da su se u srednjem vijeku neredovnice po nošnji malo razlikovale od redovnica.

Po mome mišljenju ključ rješenja triju kamenih glava krije se upravo u nekim karakterističnim razlikama dviju ženskih glava. Ponajprije, dvije su ženske glave pokrivene različitim velom, što isključuje interpretaciju prema kojoj bi one prikazivale dvije časne sestre klarise. Osim toga, dva ženska lica podosta se razlikuju i u starosnom pogledu. Prema tome, najvjerojatnija je pretpostavka da tri kamene glave prikazuju tri člana neke dubrovačke plemićke obitelji: u sredini je otac, s njegove desne strane supruga, a s lijeve njihova kći.

Zaključak

Na kraju ovoga priloga potrebno je osvrnuti se ukratko na Jókaijev roman *Tri mramorne glave* i na Thallóczyjeve povijesne podatke na kojima se temelji.

Jókai je u prvom redu književnik, i to jedan od najpopularnijih mađarskih književnika XIX. stoljeća. Ali njegovo je djelo ujedno i najviše osporavano. Majstorski je pripovjedač, jezik mu je bogat, humor sjajan. Razigranom maštom nadilazi sve svoje suvremenike. No to je izvor i najvećih slabosti njegova stvaralaštva. Ne razmišlja je li radnja pripovijedanja vjerojatna, nema dosljednosti u ponašanju i karakteristikama glavnih junaka. Cjelina djeluje rastrgano, nesuvislo. Postoje i djetinjasto naivni elementi koji djeluju opsjenjivački hipertrofiranjem iluzionističke igrarije. To su glavne slabosti i romana *Tri mramorne glave*.

6 *Legenda i historija. Sitnica iz dubrovačke povijesti*. Preštampano iz "Narodne svijesti", Dubrovnik 1923, str. 26-27.

Te su slabosti još više potencirane vrlo nepouzdanim povijesnim podacima što ih je Lajoš Thallóczy, inače cijenjeni povjesničar, dostavio Jókaiju. S razlogom se postavlja pitanje kako je ugledan povjesničar mogao tako površno obaviti svoje istraživanje u Dubrovniku. Je li posrijedi neki sukob s dubrovačkim dominikancima koji su, prema kazivanju o. Antonina Zaninovića, Thallóczyju jednom uskratili dozvolu za rad u njihovoj knjižnici, pa im se povjesničar osvetio na taj način da je sramotu pripisivanu franjevcima pripisao njima? Teško je to zamisliti. Ali kako je mogao izmisliti postojanje nekoga kodeksa iz 1615. godine kojega nema, niti je ikada bilo u knjižnici dominikanskog samostana?

To su pitanja na koja zacijelo nećemo nikada dobiti odgovora. *Ignoramus et ignorabimus.*

Marija POGORILIĆ

Skroz grane

Grane,
sve skupa zamrižane,
tanke, debele,
male, vele,
suhe, zelene,
gole i lišćen pokrijene.
U mriži gran
kus modrega neba
skroz grane
bolji život se gleda.
Grana do grane,
dub do duba
cila boška skroz grane,
štorija mojega života je tako vela
da u tu bošku gran ne stane.

Zašto ljudi

Zašto ljudi nisu ljudi,
zašto nam se svo zlo nudi,
zašto se u čovjeku zvijer budi
od toga postajemo pomalo ludi.

Ljudi su postali zmije,
toplina ih više ne grije,
sjeme crnih slutnji se sije
nitko se više ne smije.

Zašto ljudi nude strah,
opet će postat' pepeo i prah,
zaboravljaju da su to i bili
zašto nebi bolji život snili?

Ljudi postanite ljudi,
neka svatko svakoga ljubi,
nemojte da se nada gubi,
jer ipak svi smo mi samo ljudi.

Tomislav MARETIĆ

Hvalospjev ljubavi

Bez tebe ne nastaju pjesme
Pa i tužne i očajne zbog tebe su,
Ljubavi. Bila si potrebna za stvaranje,
U sebi su te tvorci nosili, poticaj si i smisao.

Usaduješ se u ljudska srca, potom zračiš.
Kako su lijepa i neznatna djela
Učinjena zbog tebe, i mali trenutak je
Tvoj izraz i jedna riječ. Tebe ne kazuju

Frazama, sama pronalaziš put izbitka.
Iako ostaješ u srcu težiš van, ne da presahneš
Nego da prenosiš radost duša dušama
Sa željom u tebi začetom, da sve sretnima učiniš.

Ljubavi, koja hoćeš obujmiti sva bića
I nositi ih u zajedničkom zagrljaju
Kroz svjetove, ne posumnjaj u ljude,
Jer premda se opiru, podleći će!

U nekoj javi

Kao od neke osobe nepoznate, kao iz prostora nadahnuta
duševnog sredstva proizlazi neprepoznat nalog za djelovanje.
Kao da zaprema cijeli ovaj život zaboravljena
posvećena zadaća zbog neke oklade, dužnosti ili otkupljenja,
kao da bi sjećanje moglo prekasno proključati.

Traganje se zato bavi novim nepoznatim ostacima
nastojeći u mnoštvu oblika, skamenjenih uspomena,
tajnovitih pisama prepoznati drevni skroviti engram.
Ujedno i idealan plan oslobađanja od sporednosti,
da tako malo pomalo ostane jasan i čist lik.

Tu je naslutiti stazu do sreće koja nešto znači
i onima što nemaju uši a čuju, nemaju oči a vide,
da smiješak voljenih ne prestane i ondje
gdje ga mi ne vidimo.

Ulomci vrtnog razmatranja

Čovječanstvo dozrijeva, raste u nebo iz kojeg je nastalo,
zri čovječanstvo u stalnom ludom metežu
odbacuju se laži, skidaju pogreške,
ostaje istina britka i sjajna kao mač.
Velike predrasude su odljuštene, traju lukavije varke.
Njih će tijesne uz kože strugati naraštaji izrasli iz naših ljubavi.
Čekaju drugi problemi u drugo vrijeme u istom prostoru
rast će ideje i srozavati pokazujući put obmane,
da bi se pronašao pravi.

Sve je novo, a najviše mi, premda uvijek isti
uvijek različni postajemo, nanovo se rađamo kao Feniks u svom pepelu.
Na zgarištu uvijek novom čovječanstvo ne umire, nego se rađa,
vječno zrelo ne dospijeva do konca nezrelosti,
podignuto iz zemlje na zemlji, kao stablo što je svakim danom veće.

Nebo se spustilo do tla i uraslo u tvar.
Jedri u omeđenim oblicima,
beskrajno u dubini, od žudnje veličanstveno.

Evolucija je strpljiva, a mi prekratki
i nehotice činimo za napredak tih i siguran.
Valovi će zapljuskivati zemlju, život uvijek isti proklinjat će
svoju kolijevku materiju,
svoje more i svoj svemir,
s mirijadama nikad ugašenih očiju.
Zipke su još tople, a svi se osjećamo odrasli,
plačimo i smijmo se radije kao sretna djeca!
Odjeveno Nebo svlači odjeću, nestaje pred očima
u plavim dubinama, u plavim dubinama nestajemo i ostajemo.
Nebo se spustilo do Zemlje i gostuje u Stvorenom.

Blaženka BUDIMČIĆ

Putovima duše

Putovati čovječjom dušom - čovjekovim osjećajima, sviješću o karakternim osobinama, zapažati, osjećati promjene koje se zbivaju u njoj, skrivene iza ozbiljnoga lica, na kojemu tek gotovo nevidljiva žilica nabrekne kao izvanjski znak uzdrhtalosti, može samo oštro unutrašnje oko. Takvo oko imala je spisateljica Jagoda Truhelka. Iščitavala je tu dušu kroz čitav ljudski vijek, od najranijega djetinjstva do doba, kada sjedine potpuno prekriju glavu, koja, sjedeći u polutami svoje sobice i razgovarajući sa svojim ptičicama, vadi iz ladica u bijelu rubeninu pomno zamotane svoje uspomene, premeće ih po svojim rukama, sjetno se smiješeći i ponovno ih vraća na staro mjesto.

Pričajući poglavito dušu, a ne pripovijest, iznijela nam je dušu djeteta, onoga, koje tek počinje promatrati svijet oko sebe i sricati prve rečenice, koje velikim očima promatra svijet svoga doma, svoje ulice, doživljava svoja prva školska iskustva tamo pod školskom klupom, razmrsujući zapetljano klupko vune. Djevojčica, već dovoljno odrasla da skrbi o svojoj braći, o bolesnoj majci, noseći brižno svoju pokidanu lutku, brzo postaje djevojka, koja, sjedeći uz prozor, držeći kakvo švelo u rukama, pogledava u sumrak, kroz prozor kroz koji dopire tračak svjetla - nade da će eto, baš sada otvoriti vrata njezin ne-suđeni. Ako joj se posreći i izrekne ono sudbonosno da - dušom prolijeću upravo oni "vitalni principi" - briga za obitelj, dom, vjeru, domovinu. Ako netko upravo tada, kada je trebalo izreći velike riječi, pružiti ruku ili dotaknuti usne, otvori vrata, onda će kao "*stara djevojka zamotana u crn rubac*", duše zgurene u najtamniji kutić, uz zvuke glasovira, ili možda orgulja (jer "*orgulje potresaju iz temelja čitavim tvojim unutrašnjim životom*"[1]), razmotati film svojega života, sjetno se prisjećati neiživljene mladosti i dočekati, kao vječna zaručnica, da "*...glava klonu na ono trijumfalno švelo u rukama, što joj je oduzelo sav čar i poeziju života i dušu joj zapane u beznadičnu prazninu i ništavilo.*"[2]

Svijet oko sebe, Truhelka zapaža do u detalje. Jezgroviti su to opisi krajobraza, sobice u kojoj životni vijek provode njezini likovi, raskošno osvijetljene plesne dvorane, tek površno upoznavanje s vanjštinom čitave galerije likova... No, zato duboko, mikroskopski, ponire u dušu.

Posebno će se zaustaviti na ispitivanjima duše žene, jer ženu, posebice djevojku svojega vremena ova vrsna učiteljica i pedagoginja dobro poznaje. "*Ona je strgla s nje one tradicijske koprene, u koje je bila ovijena i u koje se nije diralo, skinula je feredžu s duše njene*".[3] U toj ženi tražila je ono što je neprolazno i apsolutno vrijedno, upućujući je istovremeno u neknjiške tajne života "*...jer život nije besposlica, nego ozbiljan posao, koji traži trijezne i zdušne radnike*".[4]

---

1 Jagoda Truhelka, *U carstvu duše*. Knjižara Radoslava Bačića, Osijek, 1910., str. 152.
2 Jagoda Truhelka, *Kad se smire vali*. Domaće ognjište, Zagreb, 1906., str. 151.
3 Zdenka Marković, *Književni rad Jagode Truhelke (prigodom 75 godišnjice)*. Almanah Društva hrvatskih književnica, Zagreb, 1939., str. 81.
4 J. Truhelka, *U carstvu duše*. Knjižara Radoslava Bačića, Osijek, 1910., str. 45.

U tom vrtlogu vremena, kada se hrvatska žena počela tek javljati u javnome životu, često je trebalo naći kompromis između društvene stvarnosti i vlastitih želja, između razuma i srca, između strasti i dužnosti. Ako rješenja nije bilo, dolazilo je do unutrašnjih slomova.

Vrijeme je to, kada životna deviza žene *"Roditi se, udati se, djecu rađati i podizati, mrtvace sprovađati"*[5] nije više vrijedila. Trebalo je *"...da našu još podosta zaostalu ženu širokih slojeva podigne i intelektualno i moralno, da je primjerenim načinom upozna s njezinim dužnostima i pravima i nauči, kako će svoje dužnosti ispunjavati a prava svoja energično tražiti i braniti"*.[6]

Ženu u Truhelkinoj pripovijesti, redovito susrećemo. Ako i nije glavni lik (primjerice u romanima *Zlatko* ili *Otac*), ona je pokretač svih događaja i zbivanja. Žena - čuvarica domaćega ognjišta, odgojiteljica djece, odana supruga, sa snažno razvijenim osjećajem dužnosti, ispreplitanjem dužnosti prema roditeljima, zaručniku, mužu, dužnosti prema djeci... dužnosti prema sebi. Ta je žena umna. Njome ne vladaju strasti, već volja i razum. *"Strast se bori i otimlje za slast i ugodnost časovitu, volja se bori za neprolazno blago kreposti i čestitosti.*[7]

Hamletovska dilema: aktivnost/pasivnost je ono što nosi Truhelkinu ženu dalje. Prema odabiru, susrećemo se s tri skupine žena. Prvima je sudbina sklona. Njihovi životni problemi rješavaju se sretno. (*Nakon deset godina* čekanja, Lucija doživi sreću. Čekanje se isplatilo). Druge nose svoju tešku sudbinu, svoje tragedije, da bi, nakon dugoga čekanja i bezbrojnih sati uzaludna nadanja, izmučene, otupjele, poput Darinke, ostavile samo trag stopala na prozornici, tik uz *Uvelo cvijeće*, a svoje tijelo predale dubokoj, hladnoj, nabujaloj vodi. Ili, kada se na vratima ne pojavi očekivano biće, sruše se, kao Petra, ne dajući više daha od sebe.

No ima i onih žena (treća skupina), koje, nakon osobne tragedije, poput heroja, podnose svoju sudbinu, umiju se kao Vlasta, poprave odjeću i sa smiješkom krenu dalje. Ili kao Zdenka u *Punom svjetlu (Plein air)*, prihvate se kista, oslikavaju sudbinu, prkoseći vremenu, drugima, sebi, da bi, nakon duga umovanja, prihvatila nudeću joj se sreću.

Vođena Strossmayerovom idejom "Prosvjetom k slobodi!" - slobodi uma i duše, jedna od najboljih hrvatskih učiteljica svoga vremena, kako bi pomogla djevojčici, kojoj noge još ne dosižu poda, koja se nalazi *"na izmaku ludoga djetinjstva, a na pragu svijesnoga čovještva"* (Z. Marković), pretočila u listove osobna saznanja i zapažanja i iskustva najboljih svjetskih autora. Intertekstualnost je ovdje izvršila svoju zadaću. Daje autorica popis dvadeset i tri autora i djela, koja preporuča. Schopenhauer, Spinoza, Taine, Emerson, Croce - neka su od preporučenih imena. Uz njih je i ime jednoga (zapostavljenoga) hrvatskoga uma: prof. dr. Franjo pl. Marković (čiji je život, kao i autoričin, vezan uz Osijek). Jedna knjiga, jedno veledjelo ne nalazi se na popisu upotrijebljene literature, a kojim su duboko protkana ova pisma (rekla bih: temelj im je) Biblija. Valjda je podrazumijevala da su u njoj naznačeni temelji na kojima počivaju vrijednosti Čovjeka i čovječanstva.

5 J. Truhelka, *Uvelo cvijeće*. Vijenac, Zagreb, 1895., str. 22.
6 J. Truhelka, *Društvo za prosvjećivanje žene...* Jugoslavenska obnova - njiva, Zagreb, 1920., str. 815.
7 J. Truhelka, *U carstvu duše*. str. 198.

U dvadeset i sedam pisama-eseja, koje je složila u knjigu - U carstvu duše - i predala je svojoj učenici, koja je svršila školu, upila knjiško znanje, ali se našla sputana pred knjigom, koja se pred njom otvara - pred knjigom životnom, upitala je djevojku, ali i mladića *"kako da im se ne pokvari um, ne sagnjije srce"*.[8]

Ova je knjiga pravi mali repetitorij znanja iz logike, psihologije, filozofije, etike, kulture, umjetnosti, likovne, glazbene i književne... i inih sa-znanja skupljenih za mnoge ljudske vijekove. Nadasve, upute su tu kako spoznati svoje Ja (a to je preteški posao), kako cijeniti život i ljubiti svijet. Budući čitatelj mogao bi pomisliti da su to suhoparno iznesene znanstvene istine i pri tome bi se prevario. To je znanost pretočena u pravu poeziju.

Iako je počela pisati *"od same dešperacije i dosade"*, kako iznosi u autobiografskim zapisima, možemo reći *"da je ta Jagoda Truhelka književnik prvog reda, zapravo velika literarna dama"*.[9]

Molitve Magdalene Šrepel, Jagodine učiteljice i odgojiteljice, izrečene maloj Anici, *"Vidiš, ništa više ne želim od Boga nego da te jednom doživim spisateljicom hrvatskom, pa makar i skromnom"*, uslišene su.[10]

8 Matko Peić, *Slavonija - književnost*. Osijek, 1984., str. 159.
9 M. Peić, nav. dj., str. 160.
10 J. Truhelka, *Dusi domaćega ognjišta*. Naša djeca, Zagreb, 1995., str. 89.

Malkica DUGEČ

Priča o ljubavi

Ima jedna priča.
Kažu da je ptice donesu pod krilom
Kad polete jugu.
Ima jedna priča izvezena svilom
Na uzglavlju leda
U noć crnu, dugu.
Ptice-uzletnice, ptice- povratnice
Sakriju je pod nebeskim krovom
Jer im vihor ne da
Da se na tlo spuste,
Da zažive kad svoj san izuste
Ili da se vrate
Modrim vremeplovom
Gnijezdima čeznuća.

Ima jedna priča.
Kažu da je more šapuće kroz vale
Kad se uzobijesti.
Ima jedna priča o letu i pad
U dubine, u krv, snoviđenja.
Kažu jedna ptica, kao zadnju nadu
Prije nego vječni sanak zaspe
Uplela je među krošnje bujne
Da se živa vidicima raspe,
Po duši, po tijelu
Da sve dok nas ima
Prede sanju bijelu
Za djecu, za zvijezde, kamenje i bilje,
Da vječito traje usred ljudske zbilje

Enver MEHMEDAGIĆ

Trolist

Pod arkadama samoće

Stranci u noći
osjećaja
napetog luka i strijele
Cilja u daljini
bez obrisa

Ta mašta razabire mjesto

U žuboru vodoskoka
prelijeva se glas
i uspavljuje sjetu

Lutamo tminom
snivajuć rasvjetljene arkade
puteva u sreću

Pjevaj i trpi

U rascvalu cvijetu
prostri sebi ležaj

Povratak u mladost

Vratiti se u dane
proljetnih pupoljaka
Veselih usklika
i perivoja što kriju
klupe

Satresti naborano čelo
kupajući u zdencu života
godine

I biti mlad
u vremenu koje ne
postoji
U srcu koje ne poznaje
prolaznost

Nevenka NEKIĆ

Blagoslovljeni Marul

Blagoslovljen da si Marule
zarad one riječi
u "verskih hrvatskih složena"

Blagoslovljen i zarad tuge svoje
nad rasutom baščinom

Blagoslovljen zarad šetnji na groblje
u Sustipanu
i pogleda što je milovao pećine
i pustinjačke stanove na Marjanu
dok na sjetnim konopima zvona ciliču
a plave i ljubičaste stijene
pucketaju noću
i mirišu
Marule moj

Miriši plemenšćina i baščina
tvoja i moja
Marule moj

Zlatko POSAVAC

Ne bismo smjeli propustiti još jednu obljetnicu vrsne hrvatske književnice, pisca "za mladež"

Zagrebački dječak u Sarajevu

U vrijeme bezbrojnih tragičnih obiteljskih sudbina, u vrijeme kada je toliko djece brutalnim nasiljem rata u srcu Europe ostalo bez roditelja, kada tolike majke i toliki očevi oplakuju i traže svoju djecu, a djeca Hrvatske, Bosne i Hercegovine traže svoje očeve i majke, poprilično je čudno kako jedan solidan hrvatski roman "za djecu" iz prve polovice 20. stoljeća sasvim određen istim problemima, tematski gotovo bismo rekli "rezonantan" suvremenim nam zbivanjima, nije dobio ništa od moguće afirmacije, ne dobivši na "popularnosti" koju je bilo prirodno očekivati. O tom se romanu ne govori, ne piše, nema začudo ni ponovljena izdanja, jer bio bi "kao stvoren", upravo primjeren i prikladan za "suvremenu recepciju" devedesetih godina.

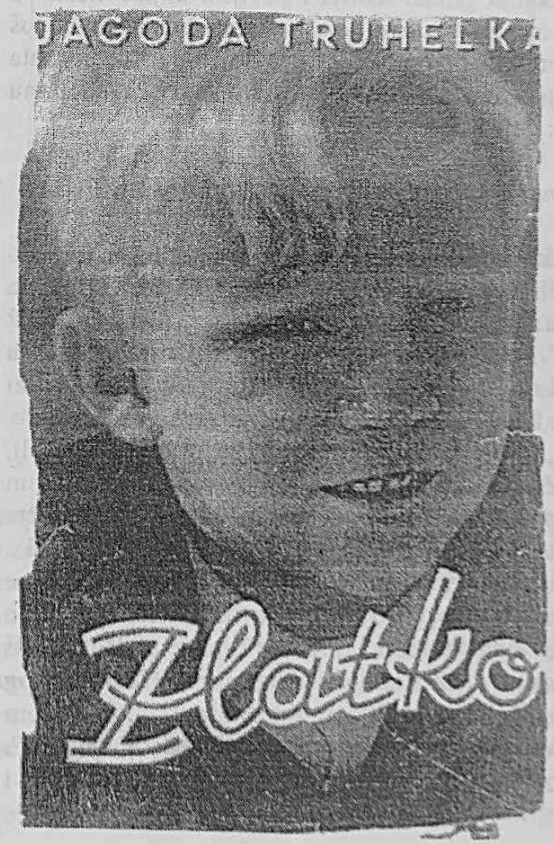

Netko bi mogao reći: pa pri svršetku 20. stoljeća umjetničku afirmaciju takve tematike čine i jedino mogu činiti moderni mediji, TV i film. Ali eto, upravo nije bilo tako. Zašto, poseban je problem. Ali valja konstatirati: u Hrvatskoj ne samo što u tome smjeru dosad film i TV nisu "imali uspjeha", niti su čak uložili, osim časnih izuzetaka, dovoljne napore nego je k tomu nužno još upozoriti, što kao da nije nazočno, pitanje: osim navedenih objekcija rješenje je problema također i načelnog karaktera. Ni TV ni film *kao mediji* unatoč svojih neprijepornih velikih uspjeha na svjetskom, a ponekad i na hrvatskom planu, ne postižu odnosno po prirodi stvari uglavnom nemaju onaj stupanj egzistencijalne osobne intimnosti koju još uvijek pruža i može dati samo književnost. Ili barem pisana riječ kao bitna podloga različitih medija.

Nije riječ o kritičkim strijelicama upućenim našoj ne baš atraktivnoj i relevantnoj produkciji na tom planu, nego više o čuđenju. Zaista je čudnovato kako nije - a očekivali bismo - u prvi plan kao književni "bestseler" iskočila literatura Jagode Truhelke, (Osijek 1864 - Zagreb 1957). U svim njezinim varijantama: tamo gdje kao preteča biješe daleko boljom od Zagorke i tamo gdje je povijesnom pripravom, "prethodnicom", ali ujedno književno modernijom i drugačijom spram Ivane Brlić Mažuranić.

Iako je u svom imaginarnom pismu Jagodi Truhelki jedan hiperproduktivan i hiperobjavljivani hrvatski suvremeni pisac i profesor, uz "rukoljub" književnici, prorekao "dobru vijest" da upravo sada pred njezinom "literaturom stoji lijepa budućnost" jer "za nju, vjerujte mi, dolaze zlatni danci", to ipak, eto, nema te bolje atmosfere, bolje "prođe" i recepcije, nema te nove prave vrijednosne, egzistencijalne i kulturološke afirmacije. Pa ni književnopovijesne. Ili se pismopisac u nečemu prevario ili mu je pismoprodukt "stroja za maglu" ili je socijalno-političko-ideološko-ekonomsko povijesni "paralelogram sila" svjetske i hrvatske zbilje deformiran. Čini se kako tu ima od svega ponešto. Postoji očito raskorak u rezonanciji povijesne i književnopovijesne zbilje naprama proklamirane poetičke norme Jagode Truhelke "istina i priča". Očito je, naime, istina - ili kao što citirani pismopisac hoće reći "zbilja" (a to nije isto!) - drugačija od onoga što se u "estetskom", "umjetničkom" i kritičkom horizontu na sva usta u Hrvatskoj priča i o čemu pomalo počinju pričati teorija i povijest književnosti "u europskom i svjetskom kontekstu". Zbirka *Zlatni danci* doživjela je doduše nedavno još jedno izdanje i opet ne baš u najprimjerenijoj opremi, objavljena je čak i jedva poznata Truhelkina knjiga *Vojača* kao "historijski roman iz Bosne", ali bolji dani za Truhelkinu književnost nisu nastupili. Ili se odjek čuje slabo?

Još jedan poznati, suvremenoj hrvatskoj publici nepoznati roman

Apostrofiranjem Jagode Truhelke kao književnice kojoj pripada istaknuto mjesto u hrvatskoj književnosti upravo po djelima za djecu i mladež ovdje ipak ne mislimo na "dječju književnost" u običnom smislu riječi; ali također ne ni onu umjetnost za mladež koju se danas označuje "tinejđerskom". Itekako je, naime, važno u kojoj se dobi čita koja knjiga, s kojim psihološkim, sociološko-političkim, a prije svega kulturnim predispozicijama, kao što nije nevažno kada i kako se gleda koji film. Iz koje atmosfere. Međutim, nakon dosizanja zrele dobi, to zna svaki, ne samo teoretičar nego i čitatelj, *dobru* književnost za djecu i mladež čitat ćemo sa zadovoljstvom, radošću i užitkom uvijek do kraja života. Pa ako smo u početku upozorili na specifičnu povijesnu zbilju i egzistencijalnu atmosferu, ako je dakle uistinu - a jest! - u suvremenom nam svijetu oko nas na stotine tisuća tragičnih sudbina djece Hrvatske, Bosne i Hercegovine, onda je svakako u svakom pogledu neobično da svoj "revival" nije doživjelo književno najzrelije - u okvirima njezine poetike - djelo Jagode Truhelke. Godine 1934. u XVII kolu kao 65 knjiga "knjižnice dobrih romana" (četiristosedma knjiga u ediciji Jeronimskog društva) Truhelka obogaćuje hrvatsku književnost djelom s jednostavnim naslovom *Zlatko* i još jednostavnijim, ali zato preciznim podnaslovom "roman jednog dječaka". Roman je tada, nu i poslije, shvaćen kao "apoteoza materinske ljubavi prema djetetu i djetinje ljubavi prema majci".

Truhelkin roman, koji je izišao prigodom sedamdesetgodišnjice njezina života, donekle je čak i pustolovni roman, ali će razočarati svakoga tko ga želi čitati samo kao pustolovni. Tematski se radnja (sadržaj) veže na uznemireno ozračje prvog svjetskog rata i njegove traumatske posljedice - onih preživjelih. Zlatko je dječak koji u građanski dobro situiranoj zagrebačkoj obitelji osjeća nedostatak prave majčinske ljubavi. Doznavši slučajno da mu je prava majka živa u Sarajevu, dječak ostavlja obitelj i prijatelje u Zagrebu, bježi u Sarajevo, te, svladavajući niz usputnih teškoća, pronalazi majku doznavši ujedno da mu je pravi otac zapravo žrtva prvog svjetskog rata. Pa koliko god je prvi svjetski rat u 20. stoljeću bio spram strahota drugoga i za Hrvatsku zajedno s Bosnom i Hercegovinom trećega europskog rata, zapravo "idiličan", patnje i egzistencijalne tragike nije ni tada nedostajalo.

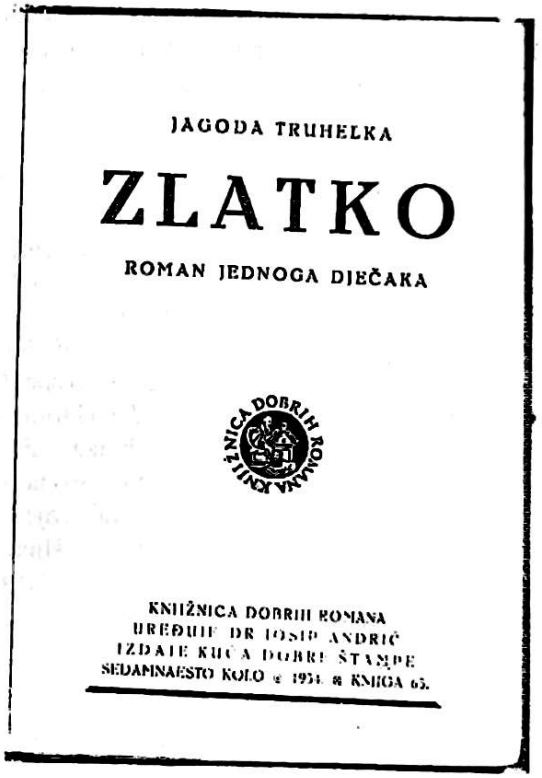

Roman *Zlatko* po svom sadržaju treba vidjeti u najposrednijoj korespondenciji spram suvremene srednjoeuropske zbilje na relaciji Zagreb-Sarajevo. Da nije bila povijesno-politički predvidiva, rekli bismo kako je pravo čudo da hrvatska književnost već ima taj roman. Što je on u okviru Truhelkina poetskog koncepta s maksimom "istina i priča" ipak današnjem čitatelju možda suviše (!?) nježan, sentimentalan - kod čega se mora energično odbiti svaku moguću zlonamjernu aluziju na "kič" zbog happy-enda - to treba jednostavno pribrojiti onim svjesno programski koncepiranim i u zbilju predvođenim intencijama dijela hrvatske književnosti koja nije napuštala ideale, čuvstva, emocije, ljudske osjećaje ili sentimente ni u svojim najtežim trenutcima. Nisu ih napuštali, eksplicitno ih podržavajući ni pisci često tako tamnih tonova kao što su Krleža i Kozarčanin. A što Truhelkin roman svršetkom 20. stoljeća možda djeluje prenježno i presentimentalno valja razumjeti još iz činjenice da naše vrijeme načelno zazire od istinskih sentimenatâ i nježnosti, dapače otvoreno rogobori protiv svake prave, ozbiljne osjećajnosti. Donedavno se bar govorilo još o "novom senzibilitetu", a danas o nečemu čak samo ili tek sličnomu ni traga.

Zašto zamjerati Jagodi Truhelki "sentimente" kad priča istinu koja u svoj svojoj težini ne mora, ne treba, a na pragu trećeg milenija i ne smije ostati bez ideala i osjećaja?

O razumu je ionako Descartes na početku svoje *Rasprave o metodi*, već davno rekao modernim ljudima sve što je potrebno, a što dakako ne znači da "istina i priča" romana *Zlatko* Jagode Truhelke pored svih neoromantičkih tragova epohe hrvatske Moderne, u kojoj se formirala Truhelka, nije doista racionalno realistička; u cijeloj svojoj provedbi kao, uostalom, i na samom početku (I. poglavlje: *Zlatkov bijeg*): "Zagrebački se vlak zaustavi uz običnu tresku i tutnjavu na brodskoj željezničkoj postaji sopćući i hripajući od duge vožnje... Putnici se običnom žurbom iskrcavali i brzo se kojekuda razišli, samo ih se jedna hrpica uputila onkraj kolodvorske zgrade spram bosanskog vlaka...". Tako, eto, realistički racionalno započinje "istina i priča" Truhelkinog "romana jednog dječaka", tj. racionalnost, realističnost iskaza odnosno "racionalna realističnost" teksta gdje apostrofirani karakter dovoljno demonstrira struktura, smisao, stil i jezik tih rečenica.

Poetika Jagode Truhelke

Nije nepoznato ili barem obrazovanijim, školovanim čitateljima (o "teoretičarima", "kritičarima" i "književnim povjesničarima" da i ne govorim) ne bi smjelo biti nepoznato da znamenita, zbirka Jagode Truhelke *Zlatni danci* (kao i njezini "dopunski" dijelovi, druga knjiga *Gospine trešnje*, 1942, te napokon treća *Crni i bijeli dani* 1944) ima izričito u podnaslovu navedeno već spomenuto vlastito književno-političko načelo: istina i priča! Želimo to istaknuti kao punovažeću normu i za roman *Zlatko*. U tome se Jagoda Truhelka bitno razlikuje spram Ivane Brlić Mažuranić. Jagoda Truhelka, naime, nije "slučajni" talentirani pripovjedač, nego pisac s izgradenom poetikom i - estetikom. Zato kada Frangeš piše kako je Truhelka "prethodnica Ivane Brlić Mažuranić i zajedno s njom osnivač hrvatske realističke dječje književnosti" onda je to prihvatljivo mišljenje. Ali Frangeš kod toga ima samo djelomice pravo. Truhelka jest prethodnica spisateljici Brelić-Mažuranić ako je riječ o Šegrtu Hlapiću, ali Truhelka ne dijeli s njom intencije što ih imaju bajke pod naslovom *Šuma Striborova*. Truhelka ne piše bajke, za nju priča nije mit u koji se vjeruje kao zbilju i tu padaju sve poetike koje umjetnost svode na mit. Jagoda Truhelka želi priču istine, što ne znači da je istina nužno nefunkcionalna ili da će joj biti uskraćena ili nepotrebna imaginacija. Zato nije održiva prosudba Truhelkina opusa karakterizirana spram Brlićke "slabijom stvaralačkom imaginacijom" (Frangeš, 1987, str. 283).

Naprosto, poetika i estetika Jagode Truhelke drugačija je od Brlićkine. Truhelka ne gradi poetski na imaginaciji (ne izmišlja rekao bi Pavao Pavličić), nego imaginativno izražava, iskazuje (doživljenu) zbilju. Možemo danas držati u pojedinim dijelovima i formulacijama naivnim nazore što ih Truhelka sabire knjigom *U carstvu duše* (1910) s podnaslovom "listovi svojoj učenici", ali ne smije ostati prešućena činjenica: malo tko na izmaku Hrvatske Moderne (izuzev Matoša!) ima tako jasno, upravo perspektivno izgradenu i eksplicite formuliranu estetiku. Ostavimo li čak po strani egzegezu koliko je u tom Truhelka izvorna, a koliko su njezini nazori rezultat lektire. Truhelki je "umjetnost prije svega izraz dojmova" kako piše u *Carstvu duše*, (str. 107), jer je "izražavanje vrhovni zakon umjetnosti" (str. 130). On važi u svim njezinim manifestacijama budući da predstavlja "izražavanje ideala i onog neizrecivog" premda

je taj zakon kao "istina i priča" za umjetnika uvijek vezan uz realitet i zbilju. On je podjednako životno zbiljskim u nastanku i u ostvarenju umjetnikova djela "objektivizacijom dojma", na onaj način kako se zbilja "odrazuje u njegovoj duši" kao i u doživljaju "izražena dojma" kod čitatelja. U toj formi priopćenja čitatelju (ergo komunikacijski!) leži ujedno uz idealnu i objektivnu, realnu dimenziju "subjektivni moment umjetničkog stvaranja" (p. 140).

Ovdje, naravno, nije mjesto za diskusije ili kritičke osvrte o Truhelkinu estetičkom konceptu, ali on, predpostavljamo, nužno mora biti poznat. Pa ukoliko nije, a sva je prilika da nije, tad mora postati poznata i uvažavana književnopovijesna činjenica.

Reinterpretacije slavonske umjetnosti

Kad se ima u vidu sve naprijed rečeno pa uvidi visoku i teorijsku i književnostvaralačku praksu Jagode Truhelke, onda zaista valja pozdraviti zaključak nedavna skupa u Vinkovcima kako je došlo vrijeme da se interpretira i ravalorizira udio *slavonicae* u hrvatskoj književnosti. Tome "tek" treba dodati: ne samo književnosti, nego i hrvatske umjetnosti i kulture uopće. U književnosti, dakako, ne opet samo Reljkovića te Reljkovića! Dakako, i Reljkovića valja temeljito reinterpretirati što je pisac ovih redaka odavno (1984 i 1988) tražio kao *Postulat: reinterpretirati Reljkovića* (vidi produbljenu sažetu eksplikaciju: revija "Marulić", Zagreb 1995, broj 4, str. 700-701). A isto tako opet ne ni samo Kozarce i opet samo Kozarce nego ukupni *corpus* slavonske književnosti! U glazbi ne samo Doru Pejačević, nego i Albinija rodom iz Županje, (1869-1933), s najpopularnijom hrvatskom operetom *Barun Trenk* koja je svojedobno u vrijeme nastanka uspješno prošetala pozornicama Europe i Amerike. Gotovo se zaboravlja da vrhunce hrvatske moderne umjetnosti, slikarstva i književnosti čine Slavonci: Požežanin Miroslav Kraljević i Antun Gustav Matoš iz Tovarnika. Pa uostalom ne treba zaboraviti ni filozofiju. Rodom je Slavonac, roden u Brodu na Savi - spomenimo samo jedno ime - i vrhbosanski biskup Josip Stadler, (1843-1918), kulturno-povijesno za hrvatsku pozitivnija svećenička duhovnička osoba nego Strossmayer; ako već zbog ničeg drugog, a ono zbog toga što je Stadler bio u (moderno doba!) prvi (a do sada jedini!) koji je napisao priručnik *cijelog sustava* (neoskolastičke) filozofije na hrvatskom jeziku! Može netko mahnuti rukom i reći: pa što, školski priručnik i još k tome neoskolastički. Odmahivanje je bespredmetno jer ni jedan drugi priručnik ni jedne druge filozofije (kao sistema!) nije napisan u Hrvatskoj hrvatskim jezikom. "Školska filozofija"? Pa bilo bi zapravo uveseljavajuće ustanoviti što zna prosječno školovani "obrazovani" "kulturni" čovjek, čak intelektualac (!) u Hrvatskoj o školskoj filozofiji, odnosno iz školske filozofije!? A pitati je i za ne mali broj drugih "iz struke". Sva je prilika kako danas valja zbog toga naknadno kritički razmotriti nepovoljnu ocjenu ostalog Stadlerova djelovanja što je sugerira profesor američkog Yale University Ivo Banac.

No dok je bila riječ o revalorizaciji "slavonicae", "o novom interpretativnom čitanju slavonskog književnog blaga" (Vjesnik, Zgb 1. X. 1996) nisu bila - bar ne u novinama nabrojana - gore spomenuta imena, pa tako, izmedu mnogih još uvijek premalo cijenjenih, podcjenjivanih i zapravo prešućivanih autora, ni Jagoda Truhelka.

Čak se, kako je zabilježio "Glas Slavonije" 25. veljače 1995. (str. 8), "osječkoj književnici za djecu i odrasle, Jagodi Truhelki", kojoj se donedavno "iz nekih razloga nije poklanjala dostatna pozornost", "propustilo priliku značajnije obilježiti 130. obljetnicu njezina rođenja", pa se, naknadno, "donekle ispravljao taj propust" jednom improviziranom književnom večeri. Te godine, naime, koliko znamo, o Truhelki je objavljen jedino još kratki zapis Luke Perinića (*Iz moje ladice* II) u "Maruliću" 1995, broj 4.

Zašto, između ostalog, književnici Jagodi Truhelki nije donedavno "poklanjano dostatno pozornosti" doznali smo iz članka u "Hrvatskom slovu" od 15. III. 1996, (str. 6) gdje se uz mnoga imena što ih je "sud časti" Hrvatskog književnog pedagoškog zbora kaznio 1945. zabranom javnog djelovanja našla i Jagoda Truhelka! Nije joj pomoglo što je i ona u doba Moderne bolovala od kraljevića Marka i Vojnovićeve *Majke Jugovića* i plaćala danak zabludâ o "golubinjoj slavenskoj ćudi". Stoga valja unaprijed preporučiti da pri "novom interpretativnom čitanju slavonskog književnog blaga" opet ne dođe do "propusta" "zaboraviti" 1997. na četrdesetogodišnjicu smrti za hrvatsku književnost nezaobilazne spisateljice Jagode Truhelke; i da se opet ne progovori o romanu *Zlatko* potiskujući ga u prostore prešućivanoga, možda samo zato što je izišao 1934. u Jeronimskom izdanju "knjižnice dobrih romana" s ponešto, nimalo konfesionalno netolerantnom, katoličkom obojenosti. Ali da ga se isto tako ne "izvlači" na svijetlo dana samo iz tih razloga. U važnoj koliko i spornoj biblioteci "Pet stoljeća hrvatske Književnosti" (... 107) Truhelka je dobila uistinu premalo mjesta (i premalo mjesto), a u prikazu njezina opusa u toj ediciji komentator (Ljerka Matutinović!) o prozi *Zlatko*, uostalom kao i o *Vojači* nije prozborila ni riječi.

Je li Jagoda Truhelka hrvatski Erich Kästner?

Autor ovih redaka mora priznati da je Truhelkin roman, koji se nalazio u obiteljskoj biblioteci, (a takvom je, dislociranom, smatraju nasljednici još i danas), čim su mu roditelji to dopustili, pročitao Truhelkino djelo još u djetinjstvu zato jer nosi njegovo ime. Bila je to neodoljiva znatiželja, premda pisac ovih redaka nije dobio ime po romanu (rođen je tri godine ranije). Uostalom, normalna želja i znatiželja: bilo je to vrijeme kad se nakon *Šegrta Hlapića* i Lovrakove *Družbe Pere Kvržice* neizostavno čitalo *Emil i detektivi* Ericha Kästnera. Krišom se usput čitalo zabranjene stripove i krimiće, posežući dakako za "divljim Zapadom" i Karl Mayevim *Winetouom*. Iako prva lektira Truhelkina *Zlatka* nije bila bez važnih dojmova za tada nedobudna čitatelja, autor također priznaje, da je tek poslije, lektirom u zrelijoj dobi shvatio zamašitost i pravu vrijednost romana.

Jesu li baš sretne usporedbe, kad se kaže da je Truhelka za Osijek ono što je Šenoa bio Zagrebu, a Novak Senju, o tome se može raspravljati, premda je to sasvim nepotreban posao. Međutim, da bi se *par analogiam*, za sve one koji su nekada ili barem nedavno čitali - a trebali bi usprkos kinu, TV i *computorima* čitati i ubuduće svi koji ne žele krenuti putem neoprimitivizma i neobarbarstva - da bi se, naime, za sve njih Truhelkinu zbirku *Zlatni danci* smjelo prema knjizi madarskog pisca Molnara *Junaci Pavlove ulice* s pravom nazvati *Junaci Labudove ulice* izvan svake je sumnje.

Preporuka za izbor naslova samo je pitanje uzrasta čitatelja. Pa ako se za Ivanu Brlić-Mažuranić kaže da je "hrvatski Andersen" onda nikakva prispodoba s Andersenom ne bi Jagodi Truhelki bila ni primjerenom pohvalom, a nije joj ni potrebna. Truhelka nije, koliko znamo, imitirala ničiji model! "Istina i priča" kod Truhelke, baš zato što joj i povijest književnosti zajedno s rukoljubcima priznaje "realističnost", potiče na usporedbu s Kästnerom. Tematizacija: urbane sredine 20. stoljeća i u jednom i u drugom slučaju. Ima nečeg što takvu asocijaciju opravdava i što, rekao bi Croce, klasifikantno upućuje na jedan posve određeni tip literature! Ipak, uz svu sličnost u romanu *Zlatko* Jagoda Truhelka nije, niti joj treba naziv "hrvatski Erich Kästner". Ne zato što Truhelka nije napisala niti bi ikada htjela napisati *Fabijana*, nego zato, što njezino načelo "istine i priče" nije europski, zapravo njemački, kod Kästnera tako uspjeli "Neue Sachlichkeit". (Lj. Marković bi preveo: novi objektivizam). Ali to što Jagoda Truhelka, u rangu Kästnera, nije "hrvatski Kästner", kao što je Ivana Brlić-Mažuranić "hrvatski Andersen" (sa stoljećem zakašnjenja!?) ne umanjuje Truhelkinu vrijednost. Nu ne bi bilo ni sretno, ni časno kad bi prizemna moderna kritika i teorija, kao što bi vjerojatno htjela, eventualne "razlike" spram Kästnera knjižila na Truhelkino "žensko pismo" viđeno tobože s "muških šovinističkih pozicija". Bilo bi to potpuni nesporazum.

U slučaju Truhelke tzv. "žensku crtu" sentimentalnosti, po kojoj bi ona doista bila "sentimentalni hrvatski Kästner" valja brojiti samo kao prednost. Ali bez predrasuda! U modernom do apsurda racionaliziranu svijetu, toliko racionaliziranu da djeluje iracionalno, istinska osjećajnost je sama sobom nešto pozitivno. I nije privilegij ženskoga spola. U modernom svijetu, koji je tako bezočno, ravnodušno i bezosjećajno (posebice institucionalno oficijelno) promatrao strahote režirane u "europskom kontekstu" za Hrvatsku, Bosnu i Hercegovinu 90-ih godina 20-og stoljeća, probuditi osjećajnost i ne čuditi se "sentimentima" kojima djeca traže i žele majku ili oca, a roditelji djecu, trebalo bi smatrati bar donekle poželjnim. Prirodnim. I u zbilji života i u literaturi. Ako je itekako moguće, tamo gdje je moguće, bez freudovskog prenemaganja,

normalnim. Da pak roman *Zlatko* ima jednu posebnu, možda u ovom dijelu svijeta još neizgubljenu osjećajnost, koja uostalom, kao estetički, no također i etički postulat u "tradicionalnoj" hrvatskoj estetici nije osamljena, te da uz svu fabularnost, fikcionalnost romana relacijom Zagreb-Sesvete svagda ima oslonac u onom što se obično zove stvarnost, realizam, čak i povijesna zbilja, neprijeporna je književna "činjenica" i crta koja doista Truhelkinu romanu ne oduzima, nego dodaje vrijednost. Ili bi barem trebala buditi potrebu za živim interesom.

Napokon, da je Jagoda Truhelka uistinu imala produbljeni smisao za realnost, od svojih ranih mladenačkih dana u svim "žanrovima" kojih se latila, svjedoči njezin odnos prema Bosni. Ona je kao rođena Slavonka poput mediteranca Frana Alfirevića zavoljela Bosnu, osjećala, uistinu vidjela njezinu ljepotu. O tome, osim u romanu *Zlatko* još više možemo čitati u njezinu izvrsnom i jednakom jednostavnošću istine i priče putopisnom zapisu *Prvi put u Bosni prije više od pedeset godina* (Hrvatsko kolo, Zagreb 1942, knj. XXIII, str. 211-244). Možda Truhelka svojom katoličkom nijansom nije sasvim razumijela i shvatila u Bosni islamsku, *muslimansko-bošnjačku dimenziju,* ali je Bosnu istinski voljela i kao Alfirević bila integralno senzibilizirana za tu komponentu zbilje i ljepote, Znamo, bit će prigovora: pjesnička romantičnost. Da, čak su i stoičkom, realističkom, razboritom Starčeviću prigovarali "romantičnost" u odnosu spram Bosne. Ali Truhelki za "istinu i priču" nije manjkalo realizma, gotovo proročanski anticipativnog i bolno projiciranog s kraja 19. na svršetak 20. stoljeća.

U Truhelkinu "historijskom romanu iz Bosne" *Vojača* već u petom poglavlju prvog dijela knjige čitamo: "Sva je prilika da će danas ili sjutra odcijepiti južnu Bosnu od Boke do Ivan Planine... Kad valja cijepati Bosnu naći će (se) pomoćnika na sve strane, u padišahu, u Dubrovniku, u Veneciji i u Budimu". (O Austriji je Truhelka kao podanik K.u.K. Monarhije šutjela, jer je u vrijeme nastanka romana *Vojača* Bosna bila pod austrijskom okupacijom - što je "idila" spram onog što učiniše s Bosnom Srbi, Europa i svijet svršetkom 20. stoljeća). Ili, kad u istom romanu na drugome mjestu (II. dio poglavlje VIII) Truhelka 1899. piše. "A zar ne traži deset drugih od Bosne da im prizna vrhovnost?... Rekoste Osmanlije? Pa zar vi zbilja vjerujete da bi se Europa makla da pomogne Bosni, kad bi se i odrekla narodne vjere (Truhelka misli bogumilstvo) i pošla pod rimsku crkvu? Ja u to ne vjerujem". Religija, dakako ovdje ima svoju funkciju, a ipak je metafora. No i u toj metafori koju nije pripisala glavnom, "pozitivnom" junaku, Truhelka je izrekla strašnu istinu što smo je doživjeli usred Europe na pragu njenog trećeg milenija. Kod Truhelke to možemo smatrati aspektom "umjetničke istine" u entitetu njezine priče. Za nas je tragičnim načinom "istina i priča" postala povijesna zbilja.

Ne "čemu" nego zašto čitati Truhelku?

Već radi ovdje samo nekoliko aktualiziranih problema i usporedbi ne bismo smjeli zaboraviti na četrdesetogodišnjicu smrti hrvatske spisateljice koja je napisala u hrvatskoj književnosti jedinstveni roman *Zlatko*. Ne bi trebalo kod spisateljice koja je zavoljela Bosnu pri "književnopovijesnom" "kritičkom" "novom interpretativnom čitanju" slavonske kulture i književnosti popustiti važna pitanja: treba li umjetnost

istinu, ima li "umjetnička istina" nekog smisla, treba li umjetnost u "progresivnom gubitku smisla" (Th. Adorno, F. Lyotard) ipak naći uporište za neki "prirast" smisla (upotrijebimo li slobodnu parafrazu Gadamerova termina) i ima li taj smisao suprotstavljen besmislu, karakter nečeg bitnog (esencijalnog) ili je u krajnjoj crti nešto nebitno? Noć, kao što bi rekao Hegel za Schellinga, u kojoj su sve krave crne!? Zbog tih se pitanja ne bi smjelo dogoditi, kao što se dogodilo hrvatskoj Coca-cola generaciji i kao što se sada događa najsuvremenijoj "Mc World-generaciji" da novi hrvatski naraštaji ne znaju i ne čitaju Truhelkin roman *Zlatko*. (Riječ je o "Mc World" nazoru odnosno svjetonazornu obzoru kako je značenje te riječi nedavno prezentirao hrvatskoj publici hrvatski kolumnist svršetka 20. stoljeća, Njemac baltičkog podrijetla, Karl Gustav Ström). Ovaj tekst, naravno, nije zagovor umjetničkog sentimentalizma ili "demokratski" "tolerantnog" "snižavanja kriterija", još manje podupiranje vladajućeg estetskog "puerilizma" (Huizinga), nego poticanje stanovite bitne problematizacije suvremenog čitanja pisane riječi koje ne mimoilazi ni sklopove umjetničkih, ni filozofsko-estetičkih, pa dakako ni hrvatskih književno-povijesnih i uopće načelno kritičkih pitanja. Makar parcijalno tematizirali "samo" dječju književnost". Velika pitanja itekako se tiču i male književnosti, a u njoj i književnosti za male.

Osim što je Jagoda Truhelka originalna, izvrsna spisateljica "za djecu i mladež" svakog uzrasta, u Hrvatskoj bi morala biti afirmirana i čitana makar samo radi dvije svoje briljantno formulirane izjave u autobiografskom zapisu Iz *prošlih dana,* Prvo: "nema grada što je Šeher Sarajevo, tog po izvanrednoj ljepoti, položaju i obliku jedinstvenog ljudskog naselja". Drugo: "Hrvatska slobodna! O čemu sam od svoje desete godine nejasno sanjala i za čim sam žudjela kroz čitav život..." I have a dream!

Radi svih dobronamjernih čitatelja i radi svih zlonamjernih umišljenih umnika neka bude jasno rečeno na kraju: autor itekako dobro razlikuje "sektore" i stupnjeve - osobno ih je iskusio na svojim ledima, a i danas ih osjeća - estetičkih *respective* političkih vrijednosti. Nisu oni pobrkani u ovim razmatranjima o nekoliko spomenutih Truhelkinih književnih djela. Nema tu ni zbrke ni zabune.

Davorin HORBEC

Sve je Jedno

U haljini od snova putujem.
Letim beskrajem,
tankim srebrom života vezan
za vrijeme koje ne postoji.

Sva sunca svemira sâm!
I u svemu što jest, ja jesam
dok na zvijezdanu klaviru
Njegova himna...

U haljini od snova putujem,
i sva su neba otvorenih vrata
sve do ishodišta Svetih rijeka
s kojima oduvijek tečem

Mato MARČINKO

Hrvate osudiše na smrt

U Bleiburgu, 15. svibnja 1945.
Podne je. Dan vedar bez oblačka.
Svit se konča i sunce jur zahodi.
Pravda gine. Zrak se ledi. Tama izhodi.
Svoju Zli vojsku na bjegunce vodi.
Koji Božje pravde trebahu se držati,
k nezakonju srdce svoje prikloniše,
bez suda na smrt Hrvate osudiše.
Popivši s krvnicima viski,
brigadni general Patrick Scott
navuče polahko bijele rukavice na ruke
i prema zemlji naglo spusti
palicu zapovjedničku.
A zatim krvave rukavice baci
i opere ruke.
Partizani sa zvijezdom petokrakom na čelu,
a s mrtvačkom četničkom lubanjom u srdcu,
zasukaše rukave.
Zagrmiše topovi. Zaštektaše strojnice.
Na bleiburžkomu polju ravnom prokletomu
mrtvi leže (zagrljeni i u smrti)
mužkarci i žene, djedovi i unuci,
majke s malenom djecom.

I. Polazak na Križni put

Crveni konjanici, pucajući nasumce
utjeruju preživjele u redove za klanje.
KRIŽ NA KRIŽU.
KRIŽ POD KRIŽEM.
KRIŽ DO KRIŽA.
Povorka križonoša kreće na kalvarijski put,
oko njih kao bijesne ose oblijeću stražari.
Prolazi četa trorogih titovki,
pjevajući hrapavim glasom:
"Padaj kišo, krv operi,
kud prolaze proleteri!"
Sunce jur zahodi
za oblake za one krvlju poškropljene.

(Iz neobjavljene knjige HRVATSKI KRIŽNI PUT)

Mladen JURČIĆ

Otajstveni portal

(Nastavak)

(Sadržaj prošlih nastavaka:

Neven Kralj, novinar senzacionalističkoga lista i narkoman, dobija zadaću da napiše niz članaka o sestri Mariji od Milosti, redovnici koja je na glasu kao osoba sveta života, mističarka i čudotvorka. Kako nije vjernik, Kralj se nerado prihvaća te zadaće, no na duhovnim vježbama što ih sestra Marija vodi, postupno mijenja mišljenje o vjeri, pogotovo kad i sam doživljava neku vrst mističnoga iskustva. Dok se u bolnici liječi od droge, sreće mladu psihijatricu Tihanu Valin što ju je već prije upoznao na duhovnim vježbama sestre Marije. Neven i Tihana iskreno i otvoreno razgovaraju, pa se rađa privlačnost. No Tihana se nećka otpočeti vezu s takvim čovjekom, a zaljubljenoga Nevena njezino ponašanje duboko pogađa.

Roman je pisan kao niz unutrašnjih monologa, ili iskaza likova.)

16. Tihana. Neven

- Nije on loš čovjek, samo što se drogira, a to je vrlo žalosno, jer sposoban je, nadaren, u duši je vrlo dobar i osjećajan - govori Ruža, tajnica Nevenova urednika, dok zajedno, poslije duhovnih vježbi, prolazimo već polumračnim Slavujevcem. - Meni je čak najsimpatičniji od svih u uredništvu i nije ni izdaleka tako bezobziran kao ostali. Marko...gospodin Opuhač...ga ne voli, ali on nikoga ne voli, a u povjerenju, mislim da zavidi Nevenu, koji je sposoban novinar, pa je Marko zato grub prema njemu. S uživanjem čitam Nevenove članke, a i vrlo su popularni, povodom njih se ljudi javljaju, zovu, pišu nam, reagiraju. Ne brini Tihana, znam tvoje mišljenje o tim novinama, ali ne moraš se bojati da će Neven napisati što nedolično o sestri Mariji.

- Nije riječ o tome - odgovaram. - Uostalom, prvi mi se članak vrlo svidio. Ne, nego...eto, tek tako pitam. Neven i ja smo...Neku smo večer izašli.

- Izašla si s Nevenom? Na "sudar"? Ma nemoj!

- Pa, moglo bi se reći da smo imali "sudar". U posljednje sam vrijeme prilično usamljena...Ali neka to ostane strogo među nama.

- Svakako. Šutjet ću kao zalivena. Kako je bilo?

- Večer nije bila loša, zapravo bila je posve ugodna, ali možda sam na kraju zabrljala, jer glatko sam odbila njegov poziv za daljnje viđanje. Htjela sam razmisliti.

- Razumijem. Neven ima neprilika s drogom, ali možda bi tvoj utjecaj dobro djelovao na njega. Svida ti se?

- Ne, ne posebno, ali mislim da u njemu ima nečega...

- Osoba tvoga zanimanja sigurno bi mu koristila - smije se, a onda se uozbilji. - Oprosti na neukusnoj šali.

- Ne bih nekome htjela "koristiti", biti mu privatna liječnica. Oduvijek sam posve drukčije zamišljala...ljubavnu vezu. Ne znam, u njemu ima nečega što me istodobno i privlači i odbija. Nešto me upozorava da se maknem iz svega toga, ali...

- Pa što ćeš učiniti? Hoćeš li ponovno izaći s njim?
- Ne znam. Moram priznati da u ovom trenutku ne znam. Vidjet ću...

Da, raspitivala sam se o njemu kod njegove kolegice iz uredništva. Ne znam kako mi se taj čovjek, koji uopće nije za mene i koji mi se zapravo ne svida, u tako kratko vrijeme uspio uvući ne samo u misli, nego čak i u podsvijest. Eto, primjerice, prije dva dana, za vrijeme redovitoga sastanka kod Krista Učitelja, kad nam je sestra Marija poslije razmatranja o koristi i učinkovitosti molitve, koja je izravni razgovor, pa dakle i dodir s Bogom, rekla neka sad, zatvorenih očiju, živo zamislimo i sebi predočimo sliku Isusa koji, pod drvom na obali uči apostole moliti Očenaš, a mi ih iz prikrajka motrimo i slušamo, upijajući Njegove riječi, motreći cjelokupno ozračje te pozornost i jednostavno povjerenje apostola, kad sam, dakle, zamislila sve to, a i sebe, kako neprimijećena, puna miline i strahopoštovanja, stojim u sjeni malo daljega drveta, nazočna tom jedinstvenomu prizoru, odjednom mi se učinilo da kraj mene stoji i Neven, nepomičan, isto tako usredotočen i zadivljen kao i ja. Jasno sam osjetila da je tu, kraj mene, iako ne znam što znači da sam živo pomislila na njega čak i u tim trenucima. Je li moguće da se taj čovjek nekako pomiješao s onim do čega mi je najdublje stalo, a vidjela sam ga samo nekoliko puta u životu? "Sudbinski susret" i "slaganje duša" s ograničenim, nestabilnim, nepouzdanim narkomanom i novinarčićem jeftinoga, senzacionalističkoga lista? Glupost! Pa ipak, njegova me nazočnost u mojoj viziji uznemiruje i zbunjuje, jer je ne shvaćam. Kakav je to paradoksalni spoj s jedne strane najdubljega što sam otkrila, prihvatila - vjere, a s druge strane površnoga, proturječnoga poznanika, kojega nikad nisam u potpunosti prihvatila, a k tome mi je i pacijent? Jesu li mi, kao "staroj curi", naprosto oslabili živci, "štit" što sam ga postavila pred svijetom, ili.. .?

Dragi dnevniče, premda te ne vodim, nikad te nisam vodio, a ne mislim ni početi, ipak bih negdje želio zapisati te luckaste, nelogične i slabo povezane rečenice. Dakle, ljubavni mi je život pun oprečnosti i nalik ljetnu vremenu, kad nas crni oblaci iznenada zaogrnu tjeskobnim mrakom, ali onda, poslije kratke oluje za koju se čini da nikad neće prestati, ponovno zasja sunce.

Jer čini mi se da sam (barem zasad) pobijedio i srušio njezin zid. Kad smo se, poslije one noćne šetnje, ponovno sreli kod sestre Marije s kojom sam trebao napraviti završni interview, Tihana i ja smo posve ležerno i naravno razgovarali i premda sam se dobro čuvao da se ne zaletim i ne izložim se još neugodnijemu odbijanju, stvari su se gotovo čudesno izgladile. Ovaj je put bila mnogo blaža, a doimala se još privlačnijom. Ponovno smo izašli, a onda smo se našli i slijedećega dana, pa slijedećega, a nekoliko smo puta sobom poveli i malu, simpatičnu Miju, (posjet zoološkomu vrtu, kamo nisam zašao još od djetinjstva, nalikovao je otkrivanju novoga carstva, ubrojio se u moje najzabavnije, najsentimentalnije i najtoplije doživljaje, a u meni je razbudio i čeznutljivo, pomalo bolno sjećanje na djetinjstvo).

Iako nisam uzeo drogu, s Tihanom sam se osjećao kao nafiksan, samo daleko bolje. Sve je oko mene postalo novo, još neviđeno i živo, kao da smo se, u neko novo doba, u kojemu nema samoće, sivila ni omamljenosti, našli u novomu gradu, jer promijenilo se cjelokupno ozračje, što ga uspostavlja i određuje isijavanje iz naše unutrašnjosti, a ozračje je sve.

No da budem iskren, u prijašnjemu sam poglavlju previše ubrzao pripovijedanje, sebe sam prikazao u odviše dobromu svjetlu, preskočivši teške za mene nimalo pohvalne trenutke, pa se, istini za volju, moram vratiti malo unatrag i iznijeti sve po redu, jer samo to je zaista pošteno, u vrsti izvješća što ga pišem. Sebi sam postavio zadaću da cijelu priču iznesem bez skrivanja i prešućivanja, pa moram reći i ovo:

Premda, kako sam rekao Tihani, srećom još nisam postao narkoman koji se, ako mu je uskraćena droga, urlajući valja po podu, glede mojega "obraćenja" sve baš nije išlo tako glatko, unatoč tome što mi je novopronađena ljubav bila od velike pomoći. No, prilikom odvikavanja (jer čvrsto sam odlučio više nikad ne uzeti drogu) kriza je bila ne samo teža no što bih ikome priznao, nego tako nepodnošljiva da to ni sam ne bih očekivao, jer potcjenio sam svoju ovisnost, a istodobno umišljeno precijenio svoju odlučnost i snagu svoga značaja. Ponosim se time što ne trpim iluzije ni samozavaravanja, no unatoč tome morao sam sebi priznati da sam pao u zabludu vjerujući da nisam postao ovisnik.

U cijeloj toj stvari velika je sreća da nije bilo ozbiljnijega ni vidljivijega tjelesna propadanja, da strast drogiranja još nije poprimila razmjere kad tijelo bolno i nezadrživo zahtijeva drogu da bi funkcioniralo, nego se sve svodilo na psihičke čimbenike, iako mi to, u tim trenucima, baš nije olakšavalo položaj.

U samotnomu, teškomu i - kako mi se činilo - zagušljivo turobnu ozračju moga stana, koji kao da se odjednom još više smanjio i smračio (u takvu stanju nisam htio nikamo izaći, iako sam se predomišljao, zgrabio me je vrlo neugodni, paradoksalni osjećaj: s jedne sam strane bio očajno nemiran i u nijednome se kutku nisam mogao skrasiti, nego sam, sav izvan sebe, lunjao amo-tamo, dok su mi s druge strane nedostajali svaka volja i odlučnost za izlazak, pa me je razdirala ta dvojba koja će se mnogima činiti beznačajna, no za mene je bila stvarna i vrlo teška), iz dubine bića nemilosrdno su mi navrli i posve me obuzeli takva tjeskoba i strah da me više ništa nije moglo razvedriti - duboka tjeskoba pred nekom pogubnom, podmuklom besmislenošću i strah da neću izdržati bez droge (a onda je sve gotovo i s Tihanom, a i s cjelokupnom mojom "rehabilitacijom"), jer junačeći se sam pred sobom, nisam nabavio drogu, pa sam bio posve "suh", bez mogućnosti uzimanja bilo kakva stimulansa, čak ni ako, ne mognem li izdržati, moje "samoizliječenje" potpuno propadne.

Smirila bi me već sama nazočnost droge u stanu, ne bih je trebao uzeti, a sebe sam uvjeravao da je ne bih ni uzeo, ali morala je biti *tu*, na dohvatu, kako bih mirno, bez potresa, pristupio odvikavanju. Nevolja je bila u tome što sam bio odviše lukav, predobro sam se "proniknuo", svjestan da je takvo razmišljanje samo izgovor pred samim sobom, kako bih ipak nabavio drogu pa je nisam donio kući da, kao toliko puta, konačno ne popustim prejakoj napasti. No zato sam sad zdušno psovao svoju oštroumnost i takvo "poznavanje sebe".

Pomislio sam da su mi uzaludni svako opiranje, svaki pokušaj da se pročistim od toga poroka. Navikla je bila odviše jaka, nisam je mogao osloboditi, kao što sam vjerovao da hoću! Očito mi je u toj krizi od slabe koristi bila i potpora veze s Tihanom. Proželo me je uvjerenje da su svi pokušaji beznadni, da se nikad neću uspjeti izvući,

promijeniti, dosegnuti nekakve sentimentalno svjetle i sigurne prostore, nego ću uvijek ponovno posustajati, padati i predavati se, jer, kao u prispodobi iz evandelja, na mjesto jednoga istjeranoga demona pogubne navike, uvijek će doći sedam drugih, još gorih od njega, pa će mi biti teže i mučnije nego prije, gore nego da nisam ni pokušavao! Postavljao sam si pitanje kakve svrhe uopće ima tako teško napredovanje i...prema čemu uopće napredujem, kad u biti svuda kraljuje ravnodušna praznina hladnoga svemira koja propuhuje našom unutrašnjošću i zaleduje je, a u toj je vječnoj zimi zapravo sve svejedno?

Osjećao sam da mi u mozak navire i odatle se nezadrživo širi mračni i strahovito hladni užas, koji je nadvladavao i brisao svaki polet, nadu i plodna očekivanja, svaki pokušaj izdizanja nad slučajnu, slijepu bujicu postojanja. Taj je užas bio jači od svega, od svih argumenata što sam ih sebi mogao iznijeti, zato što je bio mnogo *istinitiji*, jer znao sam da, na kraju krajeva, praznina proždire sva naša pregnuća, pa i cijeli naš život, a bilo što drugo samozavaravanje je i trenutni bijeg! Istina mi se otkrila kao velika, hladna praznina, od koje treba panično pobjeći, jer inače ćemo poludjeti! Ljubav, stvaralaštvo, sve što možemo pokušati i što smatramo vrijednim vrlo kratko traje, a iza svega čekaju neizbježne, razjapljene, slinave ralje užasne praznine- zajedno sa starošću, bolešću, propadanjem, gubitkom snage i smrću - konačnim padom u sveobuhvatnu prazninu i potpuni, crni zaborav!

Kakva li sam umišljena, zanesena budala bio kad se hotimice, zbog prevelikoga, neopravdanoga povjerenja u sama sebe i u svoje moći oporavka, nisam opskrbio drogom, barem samo zato da je imam tu, kraj sebe, da budem siguran da izlaz postoji, jer *to je* konkretna spasonosna nazočnost, a ne ona zamišljena, maglovita i nepostojeća, o kojoj tako rječito govori sestra Marija od Milosti.

Prolaznost! Tko zna što je već sad u meni, kakav me strašni neprijatelj razdire, a da to ni ne znam, kakve pogubne bolesti već čuče tu, u mojemu tijelu i samo čekaju trenutak da me počnu nepovratno izjedati (*sve* je nepovratno!), a ja još ni u što ne sumnjam, pa u blaženu neznanju pravim glupe planove, iako je nepoznata, nesmiljena, nezadrživa, podmukla sila koja će me dokrajčiti već uvelike započela svoj nevidljivi put, polako ali sigurno proždirući moje organe i cijelu moju unutrašnjost!

Nikad neću uspjeti isplivati u bolje, sretnije, iluzorno "više" ozračje, pa je glupost i pokušavati! To me previše košta, a daleko ću premalo dobiti zauzvrat! Jer što ću zapravo "osvojiti" tom nemogućom bitkom? Neku iritantno fanatičnu, frustriranu, vlastitih problema punu psihijatricu, koja će mi neizbježno dosaditi i na koju ću, za nekoliko godina, gledati kao na dosadni teret?

Tjeskoba se pojačavala, sve više me je obuzimao užas pred nečim nepoznatim, ali neizbježnim, što će me vrlo brzo zaskočiti iz pomno, lukavo i već dugo spremljene zasjede, a nemir me je razdirao. Velikim sam koracima očajnički tumarao kavezom stana - činilo mi se da se ni zvjeri u zoološkomu vrtu ne osjećaju tako frustrirano, sapeto i bespomoćno, bolno rastakane beskorisnom, jalovom snagom i silinom čežnje za slobodnim prostorima, kojima nikad više neće potrčati.

Nema bijega! Osjećao sam da se drevni, bitni, najjači, tisućljetni sraz između jezive slutnje potpune ništetnosti s jedne strane, te vjere i nade u svrhu s druge, sraz koji je sada žestoko bjesnio u meni, mora završiti pobjedom praznine i ništetnosti, jer samo one objektivno postoje!

U nekoliko sam navrata čak uspio zaspati isprekidanim, nemirnim snom, a kad bih se oznojen probudio i kad bi izvjetrila prvobitna tupost, sve bi počinjalo iznova...

No onda, poslije nekog vremena, kao da je za mnom naglo posegnula neočekivano jaka ruka, koja me je izvukla, čvrsto zgrabivši moje onemoćalo biće, ili bolje, bio je to glas, posve drukčiji od zavijajućih glasova u mojoj unutrašnjosti - glas preko telefonske žice, jer riječ je o nekoliko Tihaninih poziva, koji su imali nevjerojatno ljekovito djelovanje. Ljubav zovu drogom, ovisnošću, pa je možda klin izbio klin, jedna je droga svojom intenzivnošću i (ugodnim, dobrodošlim) šokovima nadvladala drugu!

Dok sam razgovarao s Tihanom, iz petnih sam se žila trudio da ne zvučim besmisleno, nepovezano, ludo, izgubljeno ni usplahireno, a te su teške, ali vrlo korisne vježbe poslužile kao otok za brodolomnika. Čak sam je se odvažio i sam nazvati. Bili su to posve obični, ali topli razgovori, ništa, baš ništa posebno, ali to drago, sjajno, svjetlo i spasonosno "ništa" na kraju je potuklo onu drugu, razarajuću ništetnost. Prihvatila je poziv da ponovno izađemo, a sebe sam strogo upozorio da, osim ako me kriza ne dokrajči, na sastanak naprosto moram doći sređen i priseban.

Otad je bilo mnogo lakše. Više se nisam drogirao, što samo djelomično pripisujem utjecaju pubertetske zaljubljenosti, a djelomično tome što sam počeo previše trošiti na izlaske s Tihanom, pa sebi nisam ni mogao priuštiti drogu.

18. Neven

Ništa ne smije teći odviše lijepo - željezni je zakon svijeta. Uvijek mora postojati "ali", neko vrlo hladno i bolno otrježnjenje, možda i zato da bismo više cijenili i bolje shvatili odnose kakvi mogu vladati samo u nadsvijetu sestre Marije, a ovdje su ipak nemogući. I zato kad me je jednoga jutra za vrijeme tog moga sentimentalnoga razdoblja, Ruža nazvala i usplahirenim mi, plačljivim glasom ispripovjedala da je upravo doznala kako je neki paranoidni pacijent - manijak, kako se izrazila - Tihanu izbo nožem što ga je negdje imao skrivena (jer liječnicu je krivio što mora ostati zatvoren, a ne može se, slobodno šetajući, posvećivati omiljenoj zabavi: da nožem napada mlade, privlačne djevojke), pa je Tihana u bolnici (Ruža je rekla u kojoj), u vrlo teškomu stanju, a doktori ne očekuju da će preživjeti, najprije sam se, sa slušalicom u ruci, više skljokao nego sjeo na kauč, a onda sam, bez pozdrava ili zahvale što me se sjetila nazvati, zalupio slušalicu, skočio i odjurio u bolnicu.

Po glavi mi se cijelim putem vrtjela samo jedna pomisao (kao da više nisam u stanju suvislo misliti, ili to ne želim, da se ne bih slomio): T*o je posve ludo, besmisleno i ne smije se, nikako se ne smije i neće tako završiti, a neće se, jer se ne može!* No u dubini sam dobro znao da se *može*, ako je, kao što sam u dnu srca vjerovao, besmisao *spiritus movens* našega svijeta.

U bolnici me, dakako, nisu pustili do Tihane, jer ležala je u komi - od lijepe se, inteligentne, privlačne, jedinstvene mlade žene začas pretvorila u nesvjesnu, beživotnu stvar. Liječnici su mi s nesmiljenom otvorenošću (naposljetku, Tihani nisam bio čak ni rodak) potvrdili Ružine riječi - nisu očekivali da ranjenica preživi do sutra.

Vrativši se kući, očajno sam tumarao stanom, kao da sam u kavezu. Nisam znao što da učinim, ni što da započnem, jer cijeli mi se novi, svježi, nade puni svijet srušio, a staroga više nije bilo - novina pronađene ljubavi i zajedništva naprosto ga je zbrisala,

kao što spužva s ploče briše beznačajne črčkarije, pa kao da sam se našao u strašnom i mračnom vakuumu, gdje nisam mogao disati, a osjećao sam čak i tjelesno gušenje.

Sjedio sam, zureći pred sebe, koračao gore dolje prostorijama, a onda me je nešto...ni sam ne znam što...potaklo da istrčim van, jer činilo mi se da ću se, ostanem li minutu duže u stanu, rasprsnuti u komadiće. Izjurio sam na stubište, pa preskačući po nekoliko stuba, na ulicu. Nisam stigao odlučiti ni kamo ću, no ipak sam smjesta (gonilo me je nešto nesvjesno, što mogu opisati samo kao neobjašnjivi nagon) pošao u jedinom mogućem smjeru. Nisam trčao, ali koračao sam bez daha, ukočeno gledajući pred sebe, povremeno slijepo podižući pogled prema nebu, bez misli i plana, ali i bez ikakva lutanja, kolebanja, a pred sivom sam zgradom samostana, ne usporivši, prišao velikim drvenim vratima i počeo zvoniti. Zvonio sam i dok su hodnikom s druge strane već odzvanjali užurbani koraci, a prst sam sa zvonca maknuo tek kad sam ugledao okruglo, zgranuto, prestrašeno i ljutito lice koje kao da je bez tijela lebdjelo u uskomu, tamnomu prostoru otškrinutih vrata.

- Što vam je? - usplahireno će omanja, zdepasta redovnica. - Što tako zvonite? Što hoćete?

- Sestra Marija od Milosti! - izgovorih, ne kao pitanje, a moj mi je glas zvučao prigušeno i daleko. - Moram je vidjeti.

- Tko ste vi? Kako to dolazite? - Malo se pribrala, pa je njezina usplahirenost prešla u ljutitu sablažnjenost. - Zar ne znate da...

- Molim vas! - prekinuh je žarko i nestrpljivo, nastojeći govoriti što sabranije i uljudnije. - Svakako moram što prije vidjeti sestru Mariju! Vrlo je važno i hitno! Molim vas!

- Nije ovdje! - odvrati ona oštro, motreći me nepovjerljivo i s čuđenjem.

- Gdje je? - upitah očajno. - Svakako je moram naći. Molim, pomozite mi!

Šutjela je i nesigurno me, nepovjerljivo gledala. - Ja sam iz njezine zajednice, s duhovnih vježbi - sine mi onda. - Rekla je da je, bude li potrebno, potražim u bilo koje vrijeme. Bilo kada! Molim vas!

- Dvaput tjedno, u ovo vrijeme, odlazi u Centar za napuštenu djecu - reče redovnica polako i još nepovjerljivo. - Spomenula je ulicu. - Ali mislim da je nećete...

Okrenuvši se, već sam se udaljavao, a premda nisam trčao nego hodao, u prsima me je nakon nekog vremena počelo stezati i gušiti, kao pri dugom trčanju.

Ne sjećam se kako sam, ne videći ništa oko sebe, prešao ne baš kratak put od samostana do dječjega doma, no u sjećanju mi je pojedinost kako, ne pazeći na svjetlo na semaforu, prelazim preko ulice, praćen prodornim cviljenjem automobilskih guma i psovanjem bijesna, promukla glasa koji kao da je dopirao niotkuda.

Onda sam ponovno, ovaj se put penjući, preskakivao po dvije stube do ulaznih vrata centra, a ušavši, sav sam se oznojen okrenuo prema staklenoj vratarskoj kabini u kojoj je sjedila sjedokosa žena.

- Sestra Marija od Milosti! - rekoh istim, ne upitnim tonom, kojim sam se obratio i redovnici na vratima samostana. - Moram je vidjeti! Je li ovdje? Hitno je trebam!

- U sobi lijevo, na kraju hodnika - odgovori ona. - Ali najprije morate...

No već sam odjurio i otvorio zadnja vrata na lijevoj strani. U povećoj su prostoriji bili krevetići s desetak djece stare otprilike do godinu i pol, od kojih su se neka igrala

na podu. Sestra Marija upravo je oblačila gornji dio trenirke plavokosom dječačiću. - Gospodine Kralj! - iznenadeno će ona, okrenuvši se. - Odakle vi?...

- Tihana! Umire! Pacijent, neki ludak, izbo ju je nožem! - rekoh zadihano. - Teško je ranjena. Bio sam u bolnici. Liječnici kažu da nema nade, umire! Rekli su da sumnjaju da je mogu spasiti i da vjerojatno neće preživjeti do sutra!

- Gospodica Valin! - zaprepasti se ona. - Izbodena nožem? Kad se to dogodilo? - Spustila je dječačića i uspravila se.

- Ne znam točno - odgovorih. - Ruža mi je javila da je Tihanu nožem izbo pacijent koji ju je krivio što su ga zadržali u bolnici, a riječ je o opasnu manijaku. Smjesta sam otišao u bolnicu. U komi je, umire! Liječnici su mi rekli da nema nade, jer ozlijeđeni su vitalni organi.

- Strašna tragedija - potreseno će ona, gledajući u pod. - Tako mi je žao...

- Gotovo je - rekoh, sav izvan sebe. - Umrijet će...ako se nešto ne učini...

- A što? - upita ona, pogledavši me.

- Ne znam, ja više ništa ne znam - odgovorih glupo i žestoko. - Ali ako vi možete...Kažu da ste u sličnim prilikama... Učinite nešto! Molim vas! Jedina ste nada i njoj i meni! Nedajte da umre...Bilo bi to odviše besmisleno!

- Besmisleno? A što da učinim? Što se može učiniti? - upita ona oštro.

Nije bilo vremena za okolišanje, a i nisam znao što da kažem, nisam bio čak ni siguran što zapravo hoću, nikakve mi druge riječi nisu padale na pamet, bio sam izvan sebe, posve smeten, pa sam progovorio jednostavno, izravno, iz dubine uzburkana bića, nagonski, grozničavo, ne vjerujući u ono što govorim, iako sam to morao izgovoriti, kao što sam, tjeran neobjašnjivim poticajem, *morao* doći ovamo. - Kažu da vi možete, da imate moć...Ako budete molili...Ne vjerujem u Boga, ali ako budete molili, možda se nešto dogodi. Ovo je odviše besmisleno. Ne može se tako završiti. I ja ću moliti, dan i noć, ako treba...Molim vas, ne dopustite da umre! Učinite nešto!

Motrila me je ispitljivo i usredotočeno, a jedno me je dijete, prišavši, objema rukama uhvatilo za nogu i počelo vikati: "Tata". - *Ja* da ne dopustim? Što imam ne dopustiti? Tko sam ja?

- Ne znam, ne znam... ništa više ne znam! Ali ako budete molili...

- Budem li molila, ona će ozdraviti? - upita ona gotovo ljutito. - Mislite li da je to tako jednostavno?

- Ne znam, ali ona umire! - navaljivao sam žarko i beznadno. - Možda je već prekasno!

Ne sjećam se što sam još govorio. U mozak mi se urezala samo slika kako se redovnica, kao da me uopće ne čuje, okreće pa polako i usredotočeno jedno po jedno dijete stavlja u krevetiće, dok ja stojim na sredini svjetle prostorije, stiščući jednu ruku drugom. U ušima mi zvone samo moje riječi: "Možda je već prekasno!", koje sam vjerojatno ponavljao, jer čujem i njezinu naglu, odrješitu zapovijed:

- Prestanite! Ušutite već jednom!

U sjećanju je još gledam kako, u tom tako živomu prizoru stavlja i posljednje dijete u krevetić, zastaje nedaleko prozora, uspravna i nepomična kao kip, a onda se duboko klanja i polako pada na koljena. Klanja se do poda, a onda se malo podiže, no još uvijek je pognuta i ostaje tako dugo, dugo...s glavom među rukama. Neobično,

nestvarno, tiho ozračje u prostoriji potcrtano je gugutanjem djece u krevetićima, šumom vjetra u granama pred prozorom i prigušenim cvrkutom ptica. Sve je prigušeno, pomalo mutno, vrlo nestvarno, nalik snovidenju. Stojim kao zaleden, ispražnjen, kao da se i samo vrijeme zaustavilo, ili smo se podigli nad njega, pa sad sporo lebdimo u neobičnomu, nezemaljskomu prostoru. Sestra Marija moli nepomično, bezvremenski, s glavom među dlanovima, a onda...nakon koliko vremena?...nekoliko minuta, ili deset, ili petnaest?, odjednom uspravlja gornji dio tijela, zabacuje glavu unatrag i visoko podiže ruke. Vidim joj dio lica, profil...Nikad neću zaboraviti taj, ne napeti, nego vrlo intenzivni, nepomični, na licu kao okamenjeni izraz, sa zatvorenim očima i malo otvorenim ustima. Kao da se posve ukočila u tom položaju, više nego ikad nalik na kip, pa mi se činilo da se i habit na njoj nekako stvrdnuo, kao da u crkvi gledam u bronci izliveni kip.

Minute su prolazile, a da se nije ni najmanje pomakla. I sam nepomičan, kao začaran sam zurio u nju, u taj njezin izraz...Djeca su gugutala, jedno je veselo cičalo, a sitan je dječji glasić ponavljao: "Tata", dok je dječačić pružao ruke prema meni, naginjući se preko ruba kreveta. A onda...Oči mi se raširiše i osjetio sam kako mi se doslovno diže kosa na glavi.

Još uvijek ne znam što sam vidio i je li to bilo stvarno, ali *moralo* je biti, u svjetlu onoga što se poslije dogodilo. Ne znam kako da to opišem, kakvim riječima, a takvu bi opisu ionako malo tko vjerovao, pa taj događaj i nisam uključio u članke. Ostavio sam ga za poslije, kad prođe nešto vremena i kad budem mogao objektivnije razmišljati, jer prizor što sam mu bio svjedokom nije pripadao našemu, ili barem ne poznatom nam svijetu, kao da se granica između svjetova odjednom izbrisala, kao da su se, naglo i nevjerojatno, rastvorila vrata u drugu dimenziju, ili bolje kao da drugih dimenzija nije ni bilo, nego je sve, naravno i nadnaravno, naprosto nerazdvojna cjelina u kojoj i nema čuda, jer sve podliježe istim, razgranatim zakonima, daleko moćnijima od onih, u našoj ograničenosti, nama tu poznatih i shvatljivih.

Počela se dizati! Ne ustajati, uspravljati se na noge, jer još je bila na koljenima i nepomična poput brončana kipa. U nepromijenjenu se položaju, klečeći, počela dizati u zrak, više uopće ne dodirujući pod! Lebdjela je u zraku, na koljenima, oko metar i pol od poda, kao da je odjednom izgubila težinu, ili se iznenada našla u beztežinskom stanju. Raširenih sam očiju zurio, a onda sam se automatski sagnuo, da pogledam ispod nje. Nije bilo ničega, samo zrak - klečala je u zraku, ničim poduprta! Djeca su gugutala i cičala, premala da bi shvatila da je ono što gledaju posve nevjerojatno.

Ne znam koliko je to trajalo, a onda se počela polako spuštati, pa je opet klečala na podu, među dječjim igračkama. Cijelo vrijeme se nisam ni pomaknuo, kao da sam i sam postao kip, ali od zaprepaštenja, strahopoštovanja, a i jeze, koja me je obuzela, jer činilo mi se da sam nekako izašao, ili bolje - ispao iz stvarnoga svijeta i da sanjam, ali ako je to bio san, onda je san bilo i sve drugo što sam u zadnje vrijeme doživio. Prolazili su me žmarci dok sam, gotovo ne trepćući, zurio u još uvijek kao okamenjenu redovnicu..

U meni je nešto snažno pulsiralo, a odjednom me obuzme jako čuvstvo, koje mi natjera suze na oči. Ukočeno sam zurio u njezinu tamnu, sad zamagljenu priliku koja se još dosta dugo nije pomakla, a kad je naposljetku otvorila oči, uhvatila se rukom za čelo,

pogledavši oko sebe kao da se ne može odmah sjetiti gdje je. Ustala je polako i s naporom, a doimala se vrlo slaba, pa sam automatski posegnuo da je pridržim, no ispružila je ruku, njome kratko mahnula u znak odbijanja i gotovo povikala, odriješitim glasom:

- Ne, ne dirajte me! - a onda blaže i kao da se ispričava. - Ne dirajte me, molim.

Uspravila se, okrenuvši se od mene prišla prozoru i zagledala se u razlistali vrt doma.

- Evo - rekla je polako, poslije duge šutnje. - Učinila sam što sam mogla. - A onda je dodala uvjerljivim, ohrabrujućim glasom koji je ulijevao pouzdanje. - Ona je dobro. Ne brinite, smirite se i vjerujte.

- Ali... - zaustio sam i zastao, jer prekinula me je onim istim kratkim, odlučnim pokretom.

- Ona je dobro, kažem vam. Samo morate imati pouzdanja. A sad, molim vas, idite.

Desetak sekundi se nisam micao, ali onda se pokrenuh. Što god sam vidio, čemu sam god bio svjedokom - završilo je i bio sam svjestan da ona o tome više neće govoriti. Okrenuo sam se i izašao iz prostorije, bacivši na vratima još jedan pogled na njezinu ledima okrenutu priliku, a hodnikom sam prošao kao u snu, sav omamljen, ali s neobjašnjivim osjećajem olakšanja. Nekako sam znao, u dubini, sam neobjašnjivo spoznao da govori istinu, da je sve u redu, pa sam se smirio. Nestalo je tjeskobe, frenetičnosti - smirio sam se, iako ne znam zašto, jer sve dosad ni u što nisam vjerovao. No znao sam da više nema razloga za uznemirenost, ili bolje, moje je biće, moje tijelo nešto znalo, osjetilo, tajanstveno spoznalo, neovisno i dublje od mene. Unutrašnji je grč nestao, a noge više nisu koračale žurno, ukočeno i automatski. Svi mišići i živci kao da su mi se opustili, naprosto su se odbili dalje naprezati uslijed neizvijesnosti koje - znali su! - više nije bilo, pa su se, još prije svjesnoga mene, nagonski vratili u prijašnji uobičajeni, naravni tijek.

Riječi sestre Marije obistinile su se - Tihana se upravo čudesno oporavljala, a kad sam se kasnije u bolnici raspitao, doznao sam (a nisam se ni najmanje iznenadio) da joj se stanje naglo poboljšalo otprilike u ono vrijeme, upravo u onaj sat, kad sam, sa sestrom Marijom, kao okamenjen stajao u nestvarnomu, nezemaljskomu ozračju, u prostoriji dječjega doma.

Uvjeren sam da sam bio nazočan jednom od najtajanstvenijih fenomena čovječanstva, jer čvrsto vjerujem da Tihana nije mogla preživjeti naravnim putom, iako liječnici govore o nevjerojatnim sposobnostima tijela, o začudnim oporavcima, kad se sve čini izgubljeno, no već umirući bolesnik gotovo se nevjerojatno oporavi, zahvaljujući nepoznatim, unutrašnjim, pričuvnim snagama.

Je li kod Tihane bila riječ o naravnom ili o nadnaravnom oporavku? Nikad neću zaboraviti što sam vidio i osjećao u prostoriji dječjega doma, a te se noći dogodilo još nešto što me je zbunilo i još me je više uvjerilo u duboku tajanstvenost cijeloga toga događaja.

Kod kuće sam se jedva malo pribrao, a kad sam, posve iscrpljen, zaspao, usnio sam vrlo neobičan san.

Šetao sam morskom obalom kakvu nam je, na duhovnim vježbama, sestra Marija rekla da zamislimo kao okolinu i ozračje Kristove propovijedi mnoštvu, samo što sad ondje nije bilo nikoga osim mene i spuštala se večer. Nekako mi se činilo da ću svakoga trenutka naići na Tihanu i da ćemo šetnju nastaviti zajedno, pa me je prožeo dubok osjećaj (u nekim su snovima osjećaji posebno intenzivni, kao da se spuštamo u samu njihovu jasnu, ničim zastrtu bit) čeznutljivoga, radosnoga iščekivanja. Cijeloga su me proželi ljubav i velika sreća, kakvu već dugo nisam osjetio, pogotovo ne u toj mjeri, kad odjednom vidjeh da više nisam sam. Tri prilike koje su sjedile na vrhu obližnjega pješčanoga brežuljka odmah sam prepoznao kao osobe što sam ih one noći vidio...ili sam halucinirao?...kako u parku sjede oko neobično obasjana stola.

- Evo ga opet - pokaže plavokosi na mene, kad sam začuđeno zastao. - Ne razumije kao ni prije, a nadao sam se da će barem unekoliko shvatiti.

- Ali sad već zna malo više - primijeti čovjek mršave, asketske pojave. - Napredovao je.

- Premalo i preslabo - kritički će treći, zdepasti i proćelavi.

- Ondje gdje je on, ponekad i to nešto znači. Treba mu vremena.

- Tko ste vi? - upitah usrdno. - Prorekli ste da ću sresti dvije voditeljice...

- Mi ne proričemo - prekine me plavokosi. - Proricanje pretpostavlja neuobičajeno poznavanje budućega vremena, koje je različito od sadašnjega i prošloga, ali za nas vrijeme ne postoji, nikakvo vrijeme, ni prošlo, ni sadašnje. Teško nam ga je uopće shvatiti, kao što vi ne shvaćate vječnost. Nema slijeda događaja, sve je unutar kruga. Vrijeme je samo vaš pojam. Zato mi ne proričemo, nego govorimo ono što *jest*. Sve je istodobno i zauvijek, jer sve što se dogodi, jednom je zauvijek, a "prije" i "poslije" samo su vaši orijentiri.

- Nikad se nisam uspio posve privići na njihovo vrijeme i prostor - požali se zdepasti. - Ali zato oni ne vide mnoge preljeve boja, ne čuju mnoge zvukove, a ne primjećuju ni sva ta vrata i prolaze! Gdje smo sada? - pogledao je oko sebe. - U njegovu snu?

- Ako se ne snalaziš, drži se nas - pouči ga proćelavi. - Nemoj se opet izgubiti. Nemoj da bude kao onda.

- Nikad se nisam izgubio, ni onda ni sada. Samo sam istraživao.

- Manje istražuj, pa nećeš lutati. Kod nas je obratno nego kod njih. Mi *nismo* stvoreni za istraživanja, koja, uostalom, pretpostavljaju vrijeme.

- Tko ste vi? - upitah ponovno.

- Ovisi o onome što vjeruješ - odgovori plavokosi. - Primjerice, u ovom tvom razdoblju za tebe smo ništa!

Kad je to izrekao, sva trojica odjednom iščeznuše, a sve se oko mene promijeni. Našao sam se u kamenjaru s visokim, oštrim, sivim stijenama i uskim prolazima između njih, bez ikakve vegetacije. Vrlo turobno, pomalo jezovito ozračje ulijevalo je jak osjećaj tjeskobe, pustoši, bezizlaznosti.

Srce mi se stezalo dok sam posrtao šljunkovitim kosinama, kad iznad sebe odjednom začuh glas:

- Moraš još dosta prolaziti.

Na stijeni zdesna ugledah plavokosoga, koji međutim smjesta nestane.

Posrćući požurih prema mjestu na kojemu je stajao i...probudih se.

Dugo sam ležao, razmišljajući o te tri prilike, koje su se pojavljivale bez obzira jesam li drogiran ili ne. Jesu li dio moje podsvijesti...i što znače? Ili su me posljedice drogiranja već tako obuzele da se likovi iz halucinacija pojavljuju i kad ne uzimam drogu? Ne, to nije moguće, jer ipak još nisam tako ogrezao! No ipak - tko zna...?

Polako sam otvorio vrata bolničke sobe, provirio i na krevetu ugledao Tihanu, vrlo blijedu, ali budnu, prikopčanu na posudu s tekućinom. Doimala se slaba, no liječnici su mi rekli da je izvan opasnosti, da joj je stanje stabilno i da se oporavlja.

- Dobro jutro - pozdravih je vedro. - Nadam se da moja najdraža zabušantica nije alergična na orhideje.

Ispružila je ruke i prihvatila buket. - Ne, volim ih, dobro si pogodio. - Slabo se, ali milo nasmiješila i pozvonila bolničarki, koja je cvijeće smjestila u vazu u prozoru, a ja sam sjeo kraj kreveta i gledao Tihanu. Ni bljedilo, a ni tamni podočnjaci nisu uspjeli nagristi privlačnu osobitost njezina lica i izraza.

- Što radiš ovih dana? - upitala je kad je bolničarka izašla.

- Pišem, kako bih prekratio vrijeme dok ne izađeš odavde. Ništa drugo mi se i ne da raditi. Više mi nikako nije do samotnih izlazaka. Navikao sam se na tebe i malu Miju, razmazile ste me, pa mi je bez vas svuda pusto.

- Ona je kod rodbine. Jedva čekam da je vidim.

- Jamačno i ona jedva čeka da vidi tebe, pa se zato ne smiješ dugo izležavati.

- Pišeš o sestri Mariji?

- Da, ali ne samo članke za "Slobodna istražitelja", to nikako nije dovoljno, tema je odviše široka i značajna. Naumio sam svemu tome ozbiljno pristupiti, proširiti ono što sam napisao i vremenom možda objaviti knjigu, monografiju. Sestra Marija to zaslužuje. Upravo se bavim istraživanjem o njoj. Od tebe ću otići ravno na zakazani sastanak s Martinom Kolšekom. Ugovorili smo razgovor. Živi u...(naveo sam mjesto, malo izvan grada) pa će to biti i lijep izlet, kakav mi je i potreban, jer u zadnje se vrijeme osjećam vrlo klaustrofobično. Znaš li tko je Martin Kolšek?

- Otac dječaka koji je stradao u teškoj prometnoj nesreći na autoputu, a pomogla mu je sestra Marija, koja je onuda prolazila vraćajući se iz Lourdesa. Neki kažu i da je oživjela maloga.

- Da, svašta govore - rekoh, pozorno je motreći. - Što misliš, može li ona nekoga oživjeti?

Zamišljeno je gledala pred sebe. - Vjernica sam, a vjerujem i u moći sestre Marije. Posve je iznimna osoba, čak smatram da je u cijelom jednom stoljeću malo njoj sličnih.

- Prije nisam vjerovao - rekoh polako - sve do nedavno...Ispričat ću ti nešto nevjerojatno, a tiče se sestre Marije, tebe i mene...

- Jutros je bila ovdje, posjetila me je. Kao redovnica, može ući i kad nije vrijeme posjeta.

- Što ti je rekla? - upitah.

- A što si mi ti htio reći?

- Ne znam o čemu je govorila, ali ispričat ću ti svoje videnje svega...

Kad sam završio priču šutjela je, a onda se nasmiješila. - Dakle, preživjet ću. To su dobre vijesti.

- Međutim, htjela to ili ne, odsad se i ti ubrajaš u "senzacionalne" slučajeve sestre Marije.

Neko je vrijeme šutjela. - Rekla je da je molila za mene...od svega srca, svim žarom i da je...pala u ekstazu, kao što joj se ponekad događa.

- Digla se u zrak! - Pri sjećanju na taj prizor ponovno me prodoše žmarci. - Lebdjela je u zraku, na koljenima, oko metar i pol od poda! Levitirala je! Bilo je to neviđeno!...Nisi baš zaprepaštena - prokomentirah, kad nije odgovorila na moje izvješće.

- Sestru Mariju poznam bolje od tebe, pa me, kad je riječ o njoj, malo što može istinski zaprepastiti. Mislim da je ne samo iznimna, nego i...da je nalik sveticama iz prošlih vremena, o kojima sam čitala, svetoj Katarini Sijenskoj, koju toliku štuje, svetoj Tereziji Avilskoj i drugima...Nikakve me njezine moći ne bi začudile. Riječ je o nečemu blago rečeno neobičnom, o dubokoj tajni...Osjetila sam to čim sam je upoznala.

-A ta je tajna ujedno i tajna svega...tajna same biti, je li? - zaključih, motreći je. - Postoji li, ili ne postoji? Jer ili je sve naprosto obmana...zapravo samoobmana...i njezina i naša...pa je riječ o našem krivomu, čeznutljivomu tumačenju svega, ili u tome zaista "nečega ima", a kako u tako dojmljivoj stvari ne može biti tek neodređenoga "nečega", onda postoji osobni Bog, naš Stvoritelj, Providnost i te stvari. Slažeš li se da je, na kraju, riječ o tome najvišemu pitanju?

- Slažem se - odgovori ona. - Zato s takvom zauzetošću istražuješ sve o njoj?

- Isprva je to bila novinarska zadaća, ali sad više nije. Da, osjećam da moram istražiti. Ona je za mene neka vrst probnoga kamena.

- Onda istražuj. Meni to nije potrebno, jer vjerujem. "Blago onima koji ne vide, a vjeruju".

- No reci mi...kako se to dogodilo, kako si ranjena? Tko je taj pacijent?

Prije nego sam mogao dobiti odgovor uđe bolničarka i objavi da je vrijeme za posjete završeno, a ionako sam prekoračio mjeru, jer gospođica je Valin još vrlo slaba, što valjda i sam vidim, pa ću biti tako ljubazan da se udaljim.

(Nastavit će se)

Mladen JURČIĆ

Kad dođe

I kad to dođe
prepoznaj, uroni,
opojno, duboko osjeti,
okusi, razmotri
svim svojim moćima
ne ispuštaj
dok barem ti dio tajne ne otkrije

- kad se napokon spusti
u tvoj prečesto jalovi, uskomešani um,
u dotad beznadno jesenje srce,
zapamti, uhvati, zadrži
pa s velikom ljubavlju
odgovorno predaj dalje,
dragocjenom Nikome,
kroz svoju najvažniju, jedinstvenu,
nezasluženo ti darovanu,
neraskidivu nit baštine...

Mladen JURČIĆ

Obasjana

Da, sva je obasjana
ta drevna noć mi srca,
nečim iza snova,
gubitka, tjeskobe, ushita,
sva je obasjana
nečim nedohvatljivim
(osim, možda, nerazumljivo
žestokim ganućem),

obasjane su
smrtne mi, izgubljene staze
kroz očaj, bol, nadu,
traženja, spasonosne priče,
kroz žar i smiješnu uzaludnost,
putovi mi i stranputice,
moje i svemirsko
što jest i nije i moglo je
i nikako nije moglo biti
(no ipak - središtem bića
uporno, bolno mi cvjeta),
gle, sve je obasjano i sve se,
gle, sve se! - to je ono najgore,
najbolje, izjedajuće -
sve se neprestano u nedogled pruža...

Višnja SEVER

Ocu

Nova Ves 1946.

Kamene stube.
Crna željezna vrata.
Jeza nas hvata.
Vlaga nas guši.
.....

Kratki naklon glave
i jedan rascvali smiješak
u život je ulio nadu.
.....
A vani u gradu
je sunce.
.....
Ljudi šute
ko sante leda.
Na morima svojim brode.
Malo se bojim.
Kuda nas vode?
.....
A tamo daleko preko zida
livade sve su u cvatu.
Hoću li ikad još vidjet
dragog svog tatu?

Marija POGORILIĆ

Razbijena čaša

Čaša je razbijena
suza je prolivena
besida je zgubljena
mladost zabljena
starost siromaštvom zalijena.

U srcu rana
u duši tama
tilo izmučeno
težinom života stučeno.
Nikad drugo čaša cila
nikad drugo mladost tila.

Bruno SKENDEROVIĆ

Formiranje nacionalne svijesti kod Bunjevaca u Bačkoj

Kada se govori o Bunjevcima, najčešće se imaju u vidu Bunjevci u Bačkoj - bački Bunjevci, koji čine znatan dio stanovništva sjeverne Bačke, posebno dva najveća grada, Subotice i Sombora.[1]

Pod Bačkom se, zapravo, podrazumijeva teritorij nekadašnje mađarske Bačkobodroške županije (*Bács-Bodrog vármegye*): oblast izmedu Dunava i Tise s gornjim granicama iznad Baje i Subotice.[2] Premda nijedno područje Bačko-bodroške županije nije bilo u sastavu Hrvatske, već su samo jugozapadna i južna granica ove mađarske županije na Dunavu bile zajedničke s granicama hrvatskih županija (Srijemske i vrlo malo Virovitičke), dijelovi povijesti ove nekadašnje mađarske županije nedvojbeno su dio i povijesti hrvatskog naroda.[3]

Za razliku od Srijema i Banata, Bačka se uspjela do danas održati kao jaka katolička oblast. U prvoj polovici prošlog stoljeća, dvije trećine je bilo katoličke vjere,[4] a prvih godina Kraljevstva SHS oko tri petine[5]. Vrlo značajni dio bačkoga katoličkoga puka čine i dvije velike grane hrvatskoga naroda, koje je trijanonska granica pogubno razdvojila: Bunjevci i Šokci.

1 Svakako je najcjelovitije djelo o Bačkim Hrvatima: Ante Sekulić, *Bački Hrvati - Narodni život i običaji*, Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena 52, Zagreb 1991. Usp. još i: Tomo Vereš, *O prvoj "Bunjevačkoj Summi"*, u: *Bunjevačko pitanje danas*, Subotica 1997, 81-109; Ante Sekulić, *Oko istine u knjizi o bačkim Bunjevcima*, Marulić 6/1990, Zagreb, 823-834; Tomo Vereš, *Prilog istini o bačkim Bunjevcima*, u: *Bunjevačko pitanje danas*, 110-125.

2 Hrvatska enciklopedija II, Zagreb 1941, 83-84.

3 Najveći dio Bačko-bodroške županije je 1918. otrgnut od države čiji je uvijek bio sastavni dio (ne uzimajući u obzir razdoblje turske vladavine) i dodijeljen je novostvorenom Kraljevstvu SHS. Samo je malen sjeverozapadni dio ostavljen Mađarskoj (tzv. Bajski trokut) i taj je neznatan ostatak spojen s Kiškunskom županijom (*Kiskun megye*) u još i danas postojeću Bačko-kiškunsku županiju (*Bács-Kiskun megye*), koja tako u svom nazivu sadrži povijesnu reminiscenciju. Zanimljivo je da je pred Drugi svjetski rat medu nekim bačkim intelektualcima nastala jedna nerealna sintagma "Bačka Hrvatska", kojom je izražavan negativan stav bačkih Hrvata prema Srbiji i Mađarskoj (npr. Andrić Josip, *Slavlje Bačke Hrvatske u Zagrebu*, Subotičke novine 19/1940, 5; Marko Čović, *Bačka Hrvatska*, Subotičke novine 51/1940, prilog "Kultura", 2). Pojam je osobito rabljen u zagrebačkom Društvu Bačkih Hrvata do 1945., a nakon toga je na ovu temu mnogo pisao emigrant M. Čović. Od suvremenika ovaj termin najviše rabi Ante Sekulić.

4 Zoltan Đere, *Demografske prilike u Vojvodini prema popisu Lajoša Nada iz 1828. godine*, Zbornik Matice srpske za istoriju 46, Novi Sad 1992, 106-7, 111; Antal Hegedíš, Katarina Čobanović, *Demografska i agrarna statistika Vojvodine*, Novi Sad 1991, 108.

5 "Po popisu od 31. 1. 1921. B[ačka] je imala 735.117 stanovnika (od tih 5260 vojnika), od kojih je bilo Srbo-Hrvata 246.598, Slovenaca 4850... Slovaka 30.266, Rusina 11.039... Madara 260.998, Nemaca 173.796, Jevreja 14.064... a po veri pravoslavnih 159.916, katolika 449.038, grko-katolika 12.180, evangelika 98.668...". *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka IV*, Zagreb b.g., 134. Usp. još i znanstveni rad Stjepana Šterca: *Promjene nacionalnog sastava stanovništva istočne Slavonije i zapadnog Srijema i Bačke*, Glas ravnice 15, Subotica 1991, 4-15.

Medu bačkim gradovima za povijest Hrvata svakako najodličnije mjesto zauzima Subotica. Nekada najznačajniji dio ove "varoši" činilo je bunjevačko stanovništvo. U doba ukidanja Vojne granice u Subotici (1743. godine) subotički su Hrvati (koje vrela u to doba najčešće nazivaju Dalmatincima, rjede Ilirima rimokatolicima, dok je termin Bunjevac postao dominantan tek zadnjih desetljeća XIX. stoljeća) činili oko dvije trećine pučanstva.[6] U Hrvatskoj se pred Prvi svjetski rat o Subotici pisalo kao o najvećem hrvatskom gradu.[7] Po stvaranju Kraljevstva SHS nešto je smanjen udio hrvatskog pučanstva na teritoriju grada, ali je ono (gotovo tri petine) i dalje bilo dominantno.[8] Nakon Drugog svjetskog rata je došlo do postupnoga i konstantnoga doseljavanja većeg broja Mađara iz Banata i Bačke u Suboticu, te je ona postala središtem vojvođanskih Madara. Zadnjih desetljeća Bunjevci čine oko trećinu gradskog pučanstva i općine.[9] Mnogi od subotičkih Bunjevaca zauzimaju istaknuto mjesto u prošlosti i suvremenosti hrvatskog naroda.

I Sombor je od značaja za hrvatsku povijest. Sedamdesetih godina XVIII. stoljeća somborski su Dalmatinci činili jednu trećinu pučanstva.[10] Prema popisu iz 1921. godine udio u ukupnom stanovništvu im je smanjen na nešto manje od četvrtine.[11] Ova je brojka 1991. godine smanjena na oko šestinu pučanstva.[12] Somborski Bunjevci su, također, dali svoj doprinos hrvatskoj povijesti, iako mnogo skromniji nego Subotičani.

Već je s pravom zamijećeno da o Bunjevcima postoji vrlo mnogo djela različite vrijednosti.[13] Najviše literature potiče iz međuratnog razdoblja. Uzrok tome se može tražiti u temeljnom političkom problemu prve jugoslavenske države: srbijansko i srpsko tretiranje Kraljevine SHS odn. Jugoslavije kao proširene Srbije što je kod većine ostalih južnoslavenskih naroda stvorilo jake pokrete za očuvanjem nacionalnog identiteta.

6 István Iványi, *Szabadka szabad királyi város története I*, Szabadka 1886, 135; Gašpar Ulmer, *Podaci za istoriju Subotice od kraja XVII do sredine XVIII veka*, Zbornik za istoriju 15, Novi Sad 1977, 126-128.

7 Petar Pekić, *Političke i kulturne veze između Bunjevaca i Hrvata u prošlosti*, Obzor. Spomen knjiga 1860-1935, Zagreb 1936, 91.

8 "Subotica... ima 90.681. stanovnika (31. 1. 1921.), od kojih: Srbo-Hrvata 60.699, Madara 26.749, Nemaca 2.475, Jevreja 3.905; pravoslavnih 6.746, katolika 78.494, evangelika 1.378." *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka IV*, 437.

9 Po popisu iz 1971. godine Hrvati su činili 31,6% općinskog pučanstva (46.331 od ukupnih 146.773 stanovnika) pri čemu je bilo još 5670 (4,1%) "ostalih" medu kojima najviše izjašnjenih kao "Bunjevci". (*Subotica u brojkama 1967-1971*, Subotica 1972, 27-28). Uslijed djelovanja srpskih propagandnih medija i straha, subotički su se Hrvati (za razliku od Madara i Srba) na popisu iz 1991. godine podijelili na Hrvate, Bunjevce i Jugoslavene. Od 150.534. stanovnika, Srba je bilo 22.335, Crnogoraca 1.755, Jugoslovena 22.746, Bunjevaca 17.439, Jevreja 110, Nemaca 208, Madara 64.277, Roma 421, Hrvata 16.369 i "nepoznatih" 1395. (*Popis* 3,222-223). Sa vjerskog stajališta, situacija je bila ovakva: katolici 100.267, pravoslavni 22.276, protestanti 2.630, ateisti - 5.591 i nepoznato - 18.109 (*Popis* 2, 117).

10 Antal Hegedíš, *Sombor slobodni kraljevski grad (1749-1849)*, Novi Sad 1988, rukopis u Istorijskom arhivu u Somboru, 65-66. Smatra se da je brojčani odnos somborskog pučanstva od dvije trećine Srba i jedne trećine Dalmatinaca postojao još od povlačenja Turaka s kraja XVII. stoljeća.

11 "Sombor... ima 31.342. stanovnika (31. 1. 1921.) od kojih je 22.397. Srba, 5.275, Madara, 2.996 Nemaca, 1.126 Jevreja; pravoslavnih 13.529, katolika 15.989." *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatska-slovenačka IV*, 274.

12 Od ukupno 96.105. stanovnika u Somborskoj općini 1991. godine, Srba je bilo 48.895, Crnogoraca 1.014, Jugoslovena 15.330, Bunjevaca 2.946, Jevreja 5.591, Madara 15.397, Nemaca 384, Roma 117, Hrvata 8.693, Šokaca 875 i "nepoznatih" 603. (*Popis* 3, 220-221). Konfesionalna struktura je bila ovakva: katolici 31.600, pravoslavni 43.164, protestanti 472, ateisti 5.753 i nepoznati 14.705. (*Popis* 2, 116.)

13 P. Pekić, *Političke i kulturne veze*, 89; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, 15.

S jedne strane, teritorijalno objedinjavanje bačkih Hrvata s Hrvatima u Hrvatskoj u jedan državni okvir omogućilo je širenje hrvatske nacionalno-integracijske ideje i otvorenije ispoljavanje hrvatstva bačkih Bunjevaca, dok je, s druge strane, širenje srbijansko-pijemontističke velikosrpske ideje na sjever Bačke (gdje se najbrojnije slavensko stanovništvo krajem XIX. i početkom XX. stoljeća nazivalo najčešće Bunjevcima) izazvalo i reakciju velikog broja samih Bunjevaca.[14] U takvim je uvjetima nastalo mnoštvo spisa o različitim aspektima bunjevačkog života i povijesti. Većina je aktivnosti i pisana nasljeđa bila hrvatski orijentirana, što je izazvalo brojne sukobe s velikosrpskom idejom i praksom.[15] U suštini se ipak radilo samo o održavanju napetosti različitog intenziteta, i, u krajnjoj crti, toleriranju hrvatstva u duhovnom životu kod Bunjevaca. Vjerojatni rezon srpske politike je pri tome da će se s bunjevačkim pitanjem (zbog teritorijalne odijeljenosti od hrvatskih županija, relativne malobrojnosti, izvjesne raslojenosti među samim Bunjevcima itd.) mnogo lakše razračunati, nakon rješavanja drugih, mnogo težih i većih problema (hrvatsko, crnogorsko, albansko, muslimansko, mađarsko i njemačko pitanje). Suvremenost zorno pokazuje da je odnos srbijanske politike prema bačkim Bunjevcima određen ukupnim hrvatsko-srpskim odnosima.

I pored mnoštva hipoteza, ne samo da je nejasna etimologija naziva Bunjevac, već i *etničko porijeklo* Bunjevaca, premda se ono najčešće dovodi u vezu s miješanjem vlaškog i hrvatskog pučanstva i asimiliranjem starosjedilačkog vlaškog stanovništva od strane Slavena (Hrvata).[16] Prvi su poznati spomeni toga imena iz 1570. i 1622. godine, dok se ono češće javlja na prijelazu između XVII. i XVII. stoljeća.[17] U Bačku su se Bunjevci doseljavali pod vodstvom franjevaca Bosne Srebrene tijekom turske vladavine Mađarskom, a povijesno je najpoznatija tradicionalna seoba iz 1686. godine.[18]

U procesu formiranja *suvremene nacionalne svijesti* među bačkim Bunjevcima, do današnjeg dana se uočava niz čimbenika, od kojih su najvažniji: prostorna odijeljenost od Hrvatske, karakter odnosa između Mađarske i Hrvatske tijekom XIX. stoljeća, standardiziranje hrvatskog jezika polovicom XIX. stoljeća, kontakti s hrvatskom maticom, srpska propaganda inspirirana panslavizmom i srbijanskim poimanjem jugoslavenstva, pokušaji mađarizacije nakon Austro-Ugarske nagodbe 1867. godine,

14 U demografskom pogledu, nacionalizacijom je nazivana potreba promjene nacionalne strukture u bivšim dijelovima Austro-Ugarske pripojenim Kraljevini SHS, što je bio i jedan od temeljnih ciljeva agrarne reforme.

15 A. Sekulić, *Bački Hrvati*, 85-91, 120-121, 134.

16 Josip Buljovčić, *Pregled mišljenja o poreklu i imenu Bunjevaca*, Filološki ogledi, Subotica 1996, 165-171; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, 16-25. Dodajmo da ni ovi, ni drugi autori ne navode mišljenje o bunjevačkom imenu koje se nalazi u: Vladimir Mažuranić, *Prinosi za hrvatski pravno.povjestni rječnik*, pretisak, Zagreb 1975, 109, 781. Čini se, međutim, neprijepornim da naziv Bunjevac ima etimološki pejorativno značenje (kao, recimo, Švaba za Nijemce), i da su ih prvotno koristili drugi narodi, a ne sami pripadnici ove skupine. Npr.: Ivan Jakšić, Slavko Gavrilović, *Izvori o Srbima u Ugarskoj s kraja XVII i početkom XVIII veka I*, Beograd 1987, 124, 230.

17 Jovan Erdeljanović, *O poreklu Bunjevaca*, Srpska kraljevska akademija, posebna izdanja knjiga LXXIX, filosofski i filološki spisi knjiga 19, Beograd 1939, 61-63, 288-295.

18 Na njenu 250. obljetnicu u Subotici je bila velika svečanost u kojoj su sudjelovali i brojni "suplemenici" iz zap. Hercegovine, Dalmacije, uz brojne crkvene i svjetovne goste iz Hrvatske. Među mnoštvom listova koji su zabilježili ovaj događaj, usp. npr. *Klasje naših ravni* 4/1936, Subotica 1936. No, 300-ta je obljetnica obilježena uglavnom u okvirima Crkve, jer javne manifestacije nisu bile dopuštene. Iza ove proslave ostalo je malo pisanih tragova. Vidi npr. *Zbornik predavanja znanstvenog skupa u Subotici 12-14. VIII 1986. povodom 300 obljetnice obnovljene crkvenosti među Hrvatima u Bačkoj*, Subotica 1987.

salašarski život i urbanizacija, stvaranje Kraljevstva SHS i srbizacija, religioznost i, konačno, pripadnost bunjevačke ikavštine slavenskoj grupi jezika.

1. Temeljna politička značajka odnosa između Hrvata i Madara u prošlome stoljeću bila je hrvatska težnja za što većom autonomijom. U takvim je uvjetima sklopljena Hrvatsko-ugarska nagodba 1868. godine, nakon čega su Hrvati istočno od Dunava i Drave praktički ostali prikraćeni u formiranju moderne hrvatske nacije. Svjesni trenutnih međusobnih odnosa Hrvata i Madara, bački su se bunjevački prvaci odlučili za rabljenje termina Bunjevci,[19] premda su u uporabi postojali i drugi nazivi.[20] Takvo je stajalište izraženo i početkom XIX. stoljeća.[21]

Ostaje ipak znanosti nepoznato kako dolazi do češće i potom dominantne uporabe naziva Bunjevci u razdoblju od 1848. do 1868. godine? Još se uvijek traže odgovori na pitanje koje svakako zahtijeva dugo i mukotrpno izučavanje sačuvanih vrela i različite literature. Smatramo mogućim takav način razmišljanja narodnih vođa bačkih Dalmatinaca: termin Hrvat bi neminovno izazvao sukobe s mađarskom vlašću; zbog pripadnosti Dalmacije austrijskom dijelu državne zajednice, naziv Dalmatinac također ne bi bio prikladan sa stajališta madarske države, i to u dva pravca: prema Austriji, zbog stalnih isticanja Hrvatskog sabora za vraćanje Dalmacije nominalnoj Trojednici, ali i zbog unutarnjih mađarskih razloga jer bi naziv Dalmatinac implicirao pripadnost hrvatskome narodu; ilirsko ime je krajnje neodređeno, a tada se već spoznalo da Iliri nisu bili etnički srodni južnim Slavenima. Tako je ostao neutralan termin Bunjevci koji ne bi bio nepogodan za državnu vlast.[22]

2. Poseban problem zauzima standardiziranje hrvatskoga jezika. Kardinalna (za Bunjevce povijesno najpogubnija i u budućnosti nepopravljiva) je zato bila ilirističkа jezična reforma u temelju koje je Gajeva odluka o štokavskoj ijekavici kao književnom jeziku Hrvata.[23] Na taj je način odgurnut jezik kojim su se služili samo Hrvati, i kojim je govorilo najviše Hrvata, a to je tzv. štokavska ikavština. Čini se, naime, da su u tome pogledu neki hrvatski uglednici iz same Hrvatske olako nasjeli na suptilne srpske namjere kasnije istaknute u "Načertaniju" iz 1844,[24] i Vukovu "Kovčežiću" s prilogom "Srbi svi i svuda" iz 1849.[25] Standardiziranje hrvatskoga jezika, uz prostornu odvojenost bačkih Bunjevaca od ostalih Hrvata i zajednički svakodnevni život s drugom slavenskom skupinom, srpskom, rezultiralo je, s jedne strane, neprihvaćanjem hrvatskoga književnog

19 Petar Pekić, *Povijest Hrvata u Vojvodini*, Zagreb 1930, 156-157. Više je znanstvenika sa žalošću isticalo da Pekić piše bez navođenja vrela (značajka stila velikog broja međuratnih povjesničara), ali su se u određenim slučajevima fakti kasnije pokazali istinitima. Premda su njegova djela od velika značaja za bačke bunjevečke Hrvate, valja imati u vidu da nije pisao *sine ira et studio*, već je imao "navijačko" stajalište, što je uticalo i na njegov stil pisanja. Pored toga, često je nekritički preuzimao tuđa mnijenja.

20 A. Sekulić, *Bački Hrvati*, 76.

21 P. Pekić, *Političke i kulturne veze*, 90-91.

22 Za ovakvo mišljenje bi tek trebalo naći potvrdu u vrelima, premda se ova spekulacija čini dosta vjerojatnom.

23 Nije Gaj jedini bio politički kratkovid u odnošajima sa srbijanskom politikom. Slično su prošli mnogi hrvatski uglednici XIX. i XX. stoljeća, među njima i Gajev suvremenik ban Jelačić (P. Šimunić, *Načertanije*, 74-75, pripominjemo da Jelačićeva povijesna uloga još nije potpuno rasvijetljena).

24 Tekst ovoga programa, kao i nedvojbeno najbolju njegovu kritiku vidi u: Petar Šimunić, *"Načertanije" tajni spis srpske nacionalne i vanjske politike*, Zagreb 1992.

25 Podrobnije o tome usp. Mirjana Gross, *Počeci moderne Hrvatske*, Zagreb 1985, 381-391.

jezika kod dijela Bunjevaca,[26] i s druge strane, većom tolerantnosti prema srpskom književnom jeziku. I danas je još mnogim Bunjevcima teško shvatljiva razlika između književnoga i govornoga jezika, što je pogodno tlo za manipulacije o zasebnoj bunjevačkoj naciji, zbog čega neizbježno dolazi do slabljenja veze s matičnim hrvatskim korpusom.

3. Dakako, u formiranju nacionalne svijesti kod bačkih Bunjevaca odgovarajuću su ulogu odigrali kontakti između bunjevačkih i ostalih Hrvata. Dodiri tijekom XIX. stoljeća se često zanemaruju, ali je očevidno da su bili brojni. Osobito su intenzivirani u vrijeme obe jugoslavenske države, a od početka domovinskog rata znatno su otežani. Ovdje ćemo najviše pozornosti obratiti na doba Austro-Ugarske, jer se o hrvatskim utjecajima toga doba malo zna, a jedna od glavnih teza srpske politike je da do "kroatizacije" dotle samosvojnih Bunjevaca dolazi nakon I. svjetskog rata.[27]

Počet ćemo s jednim članom plemenitaške obitelji Marković, Pavlom Markovićem, sinom znamenitog subotičkog senatora Matije Markovića koji je, kao opći doktor prava (*Juris Universi Doctor*) držao repetitorij i ujedno bio redovni profesor iz prirodnog, općeg javnog i međunarodnog prava (*Juris Naturalis, et Publici Universalis ac Gentium*) na Kraljevskoj akademiji u Zagrebu.[28] U Gajevu Ilirskom pokretu, dakle hrvatskom narodnom preporodu, sudionik je bio i Subotičanin dr. Franjo Zomborčević.[29] Nešto kasnije, posredstvom Ivana Mažuranića bački su Bunjevci dobijali kalendare i udžbenike iz Hrvatske.[30] Mnoga su bunjevačka glasila (nakon 1870.) imala svoje pretplatnike u Zagrebu i drugim većim gradovima u Hrvatskoj.[31] Ivan Antunović, otac bunjevačkog narodnog preporoda, u svom preporoditeljskom radu bio je u tijesnoj vezi s onovremenim vodećim hrvatskim uglednicima (osobito sa J. J. Strossmayerom, banom Mažuranićem, F. Račkim te s drugim vodama hrvatskih političkih stranaka, a spomenimo ovdje još i istarskoga biskupa Jurja Dobrilu), bio je i kandidatom za člana

26 Subotički Istorijski arhiv sadrži više akata iz XVIII. i XIX. stoljeća pisanih nedvojbeno hrvatskim jezikom - ikavicom. Neka od njih su i publicirana. Npr. Aleksa Ivić, *Kako su govorili i pisali Bunjevci u XVIII. veku?*, Književni sever III/3-4, Subotica 1927, 166-167; *Statut*, Koreni / Gyökerek I, Svedočenje vekova - pravni položaj i stanovništvo Subotice 1391-1828. / Évszázadok vallomása - Szabadka közjogi helyzete és lakossága 1391-1828, Subotica / Szabadka 1991, 73-75; Josip Buljovčić, *O jeziku i ortografiji gradskog Statuta iz 1745. godine*, Filološki ogledi, Subotica, 1996, 9-13; Slaven Bačić, *Iz prošlosti subotičkog vatrogastva*, Rukovet 1-2-3/1997, Subotica, 47-48.

27 Odličan pregled političkih, ekonomskih i kulturnih prilika između dva svjetska rata u Subotici, kao centru bačkih bunjevačkih Hrvata, vidi u: Kalman Kuntić, *Pravni fakultet u Subotici (1920-1941)*, diplomski rad, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, Grupa za istoriju, [Subotica 1990], 8-15.

28 Gašpar Ulmer, *Prosjaci u Subotici krajem XVIII i prvoj polovini XIX veka (u vreme slobodnog kraljevskog grada)*, Subotica 1994, 87; Istorijski arhiv Subotica (u daljnjem tekstu IASu) F: 272 pol 15-A-6/1791. U ovom arhivskom aktu, inače datiranom sa 13. siječnjem 1791. godine, kaže se da je ovaj posao obnašao još od 1780. godine, ali iz akata subotičkog arhiva nismo mogli utvrditi do kada. Prema arhivi zagrebačkoga Pravnoga fakulteta, Pavao Marković je na ovom fakultetu predavao prirodno, opće javno i međunarodno pravo od 1785. do 1810. godine, ali nisu sačuvani nikakvi drugi podaci o njemu. *Spomenica Pravnog fakulteta u Zagrebu (1776-1996)*, Zagreb 1996, 199-200.

29 P. Pekić, *Političke i kulturne veze*, 89.

30 Isto, 90; Isti, *Povijest Hrvata*, 155.

31 Bela Gabrić, *Suradnja dra Josipa Andrića s Hrvatima u Bačkoj*, Dr Josip Andrić 1894-1967 Zbornik, izd. Organizacioni odbor za podizanje spomenika dr. Josipu Andriću u suradnji s HKD sv. Ćirila i Metoda u Zagrebu, Zagreb 1971, 48.

JAZU, a skupa sa svojim suradnicima (Blaž Modrošić i dr.) zalagao se da se kao književni jezik upotrebljava ijekavica jer da ikavica "nije shodna za naobraženje".[32] Među suradnicima bunjevačkih glasila bili su primjerice J. J. Strossmayer, i srijemski književnik i župnik Ilija Okrugić, pri čemu je đakovački biskup financijski potpomogao bunjevačke listove i edicije.[33] Zabilježeno je da su se neki bunjevački uglednici iz druge polovice prošlog stoljeća školovali u Požegi i drugim mjestima u Hrvatskoj.[34] U Hrvatskoj se pojavljuju znanstvena i popularna djela o Bunjevcima.[35] Povjerenici Matice Hrvatske su radili u Subotici osamdesetih i devedesetih godina XIX. stoljeća, i među ostalim širili njena izdanja među ovdašnjim pučanstvom.[36] Također je Hrvatsko književno društvo "Svetog Jeronima" imalo svoje povjerenike i brojno članstvo u Subotici još od 1878. godine, te je veliki broj izdanja ovoga Društva bio raširen među bačkim Hrvatima (do 1910. godine preko 10.000 knjiga, od toga u Subotici 6.000).[37] Pored navedenih matičinih i svetojeronimskih izdanja, i druga su djela iz Hrvatske bila prisutna u bačkim bunjevačkim krajevima, a u Subotici je bilo dosta pretplatnika na hrvatske časopise,[38] budući su listovi iz Hrvatske pratili prilike bačkih Bunjevaca.[39] Mnogi su odličnici iz Hrvatske (crkveni velikodostojnici, znanstvenici, narodni zastupnici i dr.) posjećivali subotičke Bunjevce koncem prošlog i početkom ovog stoljeća.[40] U subotičkom "Nevenu" i "Danici" su surađivali hrvatski pjesnici kao što su i subotički Bunjevci nalazili mjesto u hrvatskim časopisima (npr. Miroljub Ante Evetović).[41] U bunjevačkim su se domovima nalazile hrvatske trobojnice, pod kojom su subotički Bunjevci 1918. raskidali svoje veze s Mađarskom,[42] a na zasijedanju Hrvatskoga sabora od 29. X. 1918. i bački su Bunjevci imali svoje predstavnike.[43]

Nakon stvaranja Kraljevstva SHS, "poslije prvog oduševljenja i idealizma nastupilo je razočaranje, ali baš tada je suradnja s Hrvatskom pojačana na političkom i na kulturnom području".[44] Na političkom planu, prije svega valja istaći jakost HSS u bunjevačkim selima i na salašima,[45] dok je suradnja na kulturnom polju osobito bila

32 Isto, 146; P. Pekić, *Političke i kulturne veze*, 90.

33 A. Sekulić, *Bački Hrvati*, 77.

34 P. Pekić, *Političke i kulturne veze*, 90.

35 Vjekoslav Klaić, *Opis zemalja u kojih obitavaju Hrvati III*, Zagreb 1883, 197-205, Ivan Murgić, *Uspomene na gornju Krajinu s osobitim obzirom na Bunjevce*, feljton, Vienac 2-8/1882, Zagreb; Radoslav Lopašić, *Dva hrvatska junaka Marko Mesić i Luka Ibrišimović*, Zagreb 1888, 59-61; B. Gabrić, *Suradnja*, 47; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, 29, 43, 46-47.

36 P. Pekić, *Političke i kulturne veze*, 90; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, 81.

37 A[lojzije]. Poljaković, *HKD Sv. Jeronima u narodnom preporodu Bačkih Hrvata*. Klasje naših ravni V/1, Zagreb 1943, 57-58.

38 P. Pekić, isto; A. Sekulić, isto; S. Kuzmanović, *O nacionalnom preporodu*, 159.

39 Ivan Kujundžić, *Izvori za povijest Bunjevačko-šokačkih Hrvata*, Zagreb 1968, 19, 30-32, 34, 37, 39, 42, 44 itd.

40 P. Pekić, *Političke i kulturne veze*, 90-91.

41 Isto, 91.

42 Joso Šokčić, *Subotica pre i posle oslobođenja*, Subotica 1934, 110-113; P. Pekić, *Političke i kulturne veze*, 91; P. Pekić, *Povijest Hrvata*, 211-213.

43 Isto, 210.

44 B. Gabrić, *Suradnja*, 48.

45 Stjepan Radić je s najbližim suradnicima sredinom dvadesetih godina držao govore pred velikim brojem pristaša u Somboru (M. Beljanski, *Sombor i bunjevački nacionalni preporod (1870-1945.)*, Sombor 1971, 33-34), a Tavankut je između dva svjetska rata bio jako uporište Mačekove HSS.

izražena kroz brojna hrvatska društva u Subotici i bunjevačka u Zagrebu.[46] Tijekom postojanja svih jugoslavenskih državnih zajednica, mnoga su bunjevačka djeca stjecala i još uvijek (mada u smanjenom broju zbog otežanih financijskih uvjeta, straha i sl.) stječu naobrazbu u Zagrebu i drugim hrvatskim sveučilišnim centrima.

Također valja istaknuti i razdoblje II. svjetskog rata kada je izvjestan broj "običnih" ljudi, ali i dio bunjevačke elite preselio u Zagreb (npr. P. Pekić, Albe Šokčić, Josip Vuković Đido, Jakov Kopilović, više nogometaša "Bačke" i dr.) gdje su utemeljili svoje društvo i tiskali knjige. Neki od njih su čak bili u vrhovima ondašnje hrvatske vlasti.[47]

Danas u Zagrebu i u cijeloj Hrvatskoj postoji više udruga bačkih Bunjevaca, članovi kojih su i mnogi Bunjevci koji su na različitim razinama državnih, političkih i gospodarstvenih struktura Hrvatske.

Još je nebrojeno mnogo primjera koji ukazuju na veze Hrvatske s bačkim Bunjevcima, ali smo se ograničili na podastrte slučajeve kao najznakovitije.

4. Srpska je propaganda još u XIX. stoljeću ostvarila kontakte sa subotičkim i somborskim Bunjevcima. Temelj je te agitacije bilo daleko krvno i etničko srodstvo izraženo kroz južnoslavenstvo i panslavizam.[48] Ne može se reći da djelatnost potaknuta iz Beograda nije imala rezultata, čak i na ugledne bunjevačke preporoditelje: u djelatnosti Ivana Antunovića je uočljiv panslavizam kao posljedica suradnje s novosadskim Srbima, Ambrozije Boza Šarčević, jedan od preporoditeljskih prvaka je održavao kontakte s ondašnjim srbijanskim ministrom inozemnih poslova Garašaninom i novosadskim književnikom i tvorcem Srbijanskog građanskog zakonika Jovanom Hadžićem, a Kalor Milodanović, urednik glasila "Misečna kronika" i "Subatički glasnik" je u to vrijeme preselio u Beograd i postao visokim činovnikom srbijanske vlade.[49] Matica srpska je u to doba raspisala natječaj za raspravu o Bunjevcima,[50] a srpski su autori pisali o Bunjevcima kao Srbima.[51]

Osim propagandističkih dotjecaja, iz činjenice suživota proisticali su i uobičajeni kontakti i suradnja bačkih Hrvata s bačkim Srbima. Tako su Srbi povremeno sudjelovali u nakladničkoj djelatnosti Bunjevaca i u suosnivanju subotičke Zemljodilske štedionice 1888. godine,[52] a na prijelazu dva stoljeća, na kulturnom su planu subotičke i somborske

46 B. Gabrić, *Suradnja*, 48-51.

47 Antun Vidić, *Sudbine: Marko Čović, bački Hrvat, "Lomljen ali nikada slomljen..."*, Hrvatski glasnik 51/1994, Budimpešta, 6.

48 "Verospovest ih je [Bunjevce - B. S.] delila i tudila od rasnih im sunarodnika - Srba". Stefan Ilkić, *Bunjevci i mađarizacija*, Književni sever III/3-4, Subotica 1927, 136; Na ovom također inzistira Alba M. Kuntić navodeći citate Petra Petrovića Njegoša ("Ne pita se ko se kako krsti, no čija mu krvca grije prsi, čije l' ga je zadojilo ml'jeko") i Ivana Antunovića ("...da smo jednim otcem od jedne te iste matere rođeni, krv od krvi..."). *Bunjevac, Bunjevcima i o Bunjevcima*, Subotica 1930, 46-47.

49 S. Kuzmanović, *O nacionalnom preporodu*, 138, 147, 153; Alba M. Kuntić, *Počeci borbe za preporod bačkih Bunjevaca*, Beograd 1969, 416-420. Kalor Milodanović je po preseljenju u Beograd čak prešao u pravoslavnu vjeru.

50 Vasa Stajić, *Mađarizacija i demađarizacija Bunjevaca*, Letopis Matice srpske 325, Novi Sad 1930, 158.

51 Laza Knežević, *O Bunjevcima*, Letopis Matice srpske 128, Novi Sad 1881, 118; Ivan Ivanić, *O Bunjevcima*, Subotica 1894, 3, 71-77 itd.

52 Aleksa Ivić, *Iz prošlosti Bunjevaca*, Književni sever III/3-4, Subotica 1927, 107.

bunjevačke udruge surađivale sa srpskima iz Subotice i Novog Sada,[53] početkom stoljeća je u Socijaldemokratskoj stranki Ugarske postojala zasebna Srpsko-bunjevačka sekcija[54] itd.

No, izgleda da srpski doticaji s bunjevačkim življem ipak nisu bili osobito razvijeni, pa su srpski listovi u Novom sadu pred prvi svjetski rat sa žaljenjem isticali što Bunjevce "nisu pridobili za srpstvo", što zorno odslikava cilj srpske suradnje s Bunjevcima.[55] Inspirirani južnoslavenskom idejom bajski, somborski i subotički su Bunjevci skupno radili na odvajanju od Mađarske, ali je u oba ova grada postojala oporba među Bunjevcima koja je bila spremna i na kompromis s Peštom.[56]

Između dva svjetska rata bio je i izvjestan broj prosrpski orijentiranih Bunjevaca, bilo otvoreno (Alba M. Kuntić, Mara Malagurska poslije udaje Đorđević Malagurski, Marko Jurić itd.), bilo kroz isticanje bunjevačke samosvojnosti (Mijo Mandić, Joso Šokčić, Stipan Matijević, Tošo Išpanović, Gavro Đelmiš, Martin Matić, Albe Malagurski Čurčić). To se očitovalo kako u političkim sferama (uključiv i pripadnost srpskim političkim strankama), tako i kulturnim. Takve podjele među Bunjevcima su i danas aktualne.

5. Bliska vezanost bačkih Bunjevaca za mađarsku i preko nje habsburšku srednjoeuropsku civilizaciju je višestruka. Navest ćemo samo nekoliko simboličkih primjera. U događajima 1848/9. subotički su Bunjevci bili na strani Mađara, što je osobito smetalo nekim Srbima, koji su imali odbojan stav prema habsburškoj državi[57]. Onovremeni mađarski povjesničari su Bunjevce smatrali dokazano vjernima mađarskoj državi i kruni,[58] što srpski pisci zamjeraju Bunjevcima[59].

Međutim, takav stav bačkih Bunjevaca nije samo plod mađarskoga nacionalizma (čega nesumnjivo ima), već i mađarsko-bunjevačkih uzajamnih odnosa i utjecaja. Tako je, primjerice, velik broj madarizama i germanizama u svakodnevnom govoru bunjevačkih Hrvata (koji su iz svoje postojbine donijeli još i mnogo turcizama). Također su bunjevačka imena pod velikim mađarskim utjecajem. Tako je npr. Ljudevit kod Bunjevaca Lajčo, što je od mađarskog *Lájos*, Elizabeta se zove i Eržikom - prema mađarskom *Erzsébet* itd. Pored toga, više jeizravno preuzetih mađarskih imena kao što su Kalman (mađ. *Kálmán*, hrv. Koloman), Bela (mađ. *Béla*), Geza (mađ. *Géza*) itd.[60]

53 S. Kuzmanović, *O nacionalnom preporodu*, 156-157; Jovan Grčić, *Bunjevci i Novosadsko Srpsko narodno pozorište*, Književni sever III/3-4, Subotica 1927, 141-146; V. Stajić, *Mađarizacija i demađarizacija*, 186-201; M. Beljanski, *Sombor*, 6.

54 Šandor Mesaroš, *Delatnost srpsko-bunjevačkog agitacionog odbora i nacionalno pitanje u Vojvodini pre prvog svetskog rata*, Zbornik za istoriju 23, Novi Sad 1981, 163-176.

55 V. Stajić, *Mađarizacija i demađarizacija*, 119-200.

56 A. Sekulić, *Bački Hrvati*, 85, 120; M. Beljanski, *Sombor*, 27-29; Arpad Lebl, *Građanske partije u Vojvodini 1887-1918*, Novi Sad 1979, 327.

57 A. Sekulić, *Bački Hrvati*, 72-74. Za ilustraciju negativnih stajališta habsburških Srba prema Habsburškoj monarhiji uspor. Mita Kostić, *Grof Koler kao kulturno-prosvetni reformator kod Srba u Ugarskoj u XVIII veku*, Srpska kraljevska akademija, posebna izdanja knjiga LXXXVIII, filosofski i filološki spisi knjiga 20, Beograd 1932.

58 Npr. I. Iványi, *Szabadka II*, 580; S. Kuzmanović, *O nacionalnom preporodu*, 144, prema *Révay - Nagy lexikona*; A Sekulić, *Bački Hrvati*, 100.

59 L. Knežević, *O Bunjevcima*, 105; A. Sekulić, *Bački Hrvati*, 73-74.

60 A. Sekulić, *Bački Hrvati*, 249-250. Zanimljivo je da Mate Šimundić u svome *Rječniku osobnih imena*, Zagreb 1988, gotovo i nije naveo vrlo brojne inačice bunjevačkih osobnih imena.

6. Posebno se problematičnim čine tumačenja pokušaja madarizacije Bunjevaca (osobito nakon Austro-Ugarske nagodbe 1867. godine), danas pretvoreni u pravu famu.

Činjenica je da je madarizacija postojala, da su o njenoj opasnosti govorili bunjevački preporoditelji, da je izvršena kolonizacija madarskoga pučanstva u južne dijelove tadašnje države, da je madarizacija postigla izvjesne rezultate među dijelom relativno malobrojnog građanstva i inteligencije, da je došlo do promjene bunjevačkih naziva mjesta u korist madarskih itd.

Međutim, nedvojbeno je da se nakon raspada Austro-Ugarske pitanje madarizacije potencira baš od strane i pod uticajem srpskih autora,[61] dok su bunjevački pisci više bili zainteresirani za stanje u novostvorenoj državi. Iza stalnog podsjećanja na madarizaciju, srpska je politika vješto gurala srbizaciju, preobraženu u slavenstvo, jugoslavenstvo i slične "neutralne" ideje.[62]

O razmjerama i ciljevima srbizacije ćemo govoriti malo kasnije. Ovdje ćemo samo istaći uočenu pojavu da je upravo kao rezultat madarizatorskih težnji došlo do bunjevačkoga preporoda, da je mađariziran samo mali dio građanstva i da su Bunjevci u tome periodu i u gradu, a na selu potpuno održali svoj jezik. Neka su današanja bunjevačka prezimena mađarskoga porijekla što je rezultat "pobunjevčenja" u mnogim mješovitim brakovima. Postojali su brojni primjeri dobre suradnje među Bunjevcima i Mađarima u formiranju dobrotvornih društava, u crkvenim pitanjima, na političkom polju itd.[63] Pored svega toga, razmjer kolonizacije Mađara u bunjevačke krajeve ne može se mjeriti omjerom doseljenih i naseljenih Srba nakon 1918. godine. Navedeno stajalište najbolje potvrđuje ova konstatacija: "koliko god su neka iskustva u Austro-Ugarskoj bila neugodna, ipak smo mi Hrvati, Bunjevci i Šokci, baš u njoj dobili Suboticu kao razvijeni gradski školski i kulturni centar."[64]

Potrebno je još spomenuti i madarizaciju od strane madarskih vlasti tijekom razdoblja 1941.-1944. Tadanji mađarski režim treba promatrati u sklopu ondašnjeg vremena, dakle kao fašistički. Mađarske su vlasti internirale bunjevačke vjerske vođe (pravilno ocjenjujući njihov utjecaj među narodom) u druge dijelove Mađarske,[65] proganjale, zatvarale i ubijale neke Bunjevce, što nije bila bunjevačka osobenost, već je to važilo i za pripadnike drugih nacija, a kriteriji za proganjanje su proizlazili iz

61 Primjerice Aleksa Ivić, koga A. Sekulić u svojoj monografiji često citira kada govori o madarizaciji (75, 76, 80), Vasa Stajić, (*Mađarizacija i demađarizacija Bunjevaca; Mađarizacija i preporod Bunjevaca*, Glasnik Istoriskog društva u Novom Sadu VIII/1, Sremski Karlovci 1935, 50-93); S. Ilkić, *Bunjevci i mađarizacija* itd.

62 Primjerice V. Stajić, kada kritizira Pekićevu *Povijest Hrvata u Vojvodini*, kaže da se neće osvrnuti na dio knjige "koji kazuje događaje od god. 1918-1929". *Mađarizacija i demađarizacija*, 159.

63 Na hipertrofirane priče o madarizaciji, zanemarivanje stvarne srbizacije, te na nedovoljno istraženu bunjevačko-madarsku suradnju u prošlosti, odlično je ukazao Tome Vereš u spomenutom kritičkom i studioznom prikazu prvog izdanja Sekulićeve monografije: *O prvoj "Bunjevačkoj Summi"*.

64 Joso Stipić, *Genocid Hrvata u Bačkoj*, Nova Hrvatska 17/1976, London, 11. Slične težnje ka objektivnijem preispitivanju prošlosti hrvatsko-madarskih odnosa (namjesto isključivog istraživanja negativnoga) uočljive su zadnjih godina i u Hrvatskoj, te se ne može oteti dojmu da su na objavljivanje prve cjelovite povijesti Madarske na hrvatskom jeziku (Péter Hanák i dr., *Povijest Madarske*, prijev. s engl. Drago Roksandić, Veljka Čolić-Peisker, Zagreb 1995) utjecale nove političke prilike.

65 Pri čemu treba istaknuti brigu o njima koju su iskazali madarski svećenici, T. Vereš, *O prvoj "Bunjevačkoj Summi"*, 94.

naravi tog režima.[66] Otpuštanja iz državnih službi Slavena po dolasku madarskih vlasti nedvojbeno je bio revanšizam, odn. reakcija na iste mjere srpskih vlasti nakon 1919. godine. No, tadašnje madarske vlasti su, prema svjedočanstvima starijih ljudi, uvijek pravile razliku između kolonista i bunjevačkih i srpskih starosjedilaca, ali i između Bunjevaca i Srba. A kako je ustanovio T. Vereš, tijekom Horthyjeve Madarske u Subotici je slobodno radilo dvanaest bunjevačkih društava, i tiskano je više publikacija na hrvatskom jeziku,[67] sukladno čemu i konstatira "da su Bunjevci i Šokci u Horthyjevoj Madarskoj bili neravnopravni, ali je gruba povijesna neistina da su im bila 'oduzeta sva ljudska prava'".[68]

7. Kada se Austro-Ugarska raspadala pod utjecajem doktrine o stvaranju sanitarnoga kordona prema boljševičkoj Rusiji, francuskog suzbijanja njemačkog uticaja u Europi i Wilsonovih ideja o narodnom samoodređenju, francuski je general d'Espery, komandant Solunske fronte, odredio demarkacijsku liniju iznad Subotice, Baje i Pečuha. U takvim uvjetima su Bunjevci zajedno sa Srbima formalno izborili otcjepljenje od dotadašnje domovine, premda njihove odluke u tome pravcu svakako nisu bile odlučujuće.[69] U takvim uvjetima je došlo do prve jugoslavenske države u kojoj je u odnosu na bačke Bunjevce i Šokce trebalo ne dozvoliti integriranje u hrvatsku naciju.

U novoj državi o Bunjevcima se počinje konstantno govoriti kao o katoličkim Srbima[70] ili pak o njihovoj zasebnosti (pri čemu se ona poima u smislu odvojenosti od

66 U prilog tome govori razmišljanje A. M. Kuntića kada govori o Martinu Matiću, prosrpski orijentiranom somborskom Bunjevcu: "Motiv da se uoči okupacije odseli iz Sombora, bio je taj što je predvideo da će u predstojećoj katastrofi jugoslovenske države, Bačku (znači, i Sombor) okupirati madarske trupe, a da to može predstavljati i katastrofu za njegovu ličnost, s obzirom da ga je madarska država bila svojevremeno ucenila... zbog "ogrešenja" koja je 1920-1921. učinio kao funkcioner jugoslovenske vlade (veliki župan), u vreme dok je Baja bila pod upravom (okupacijom) naše armije... Što se on... odlučio da pođe u Beograd, nije bilo slučajnost, već što je smatrao da njegova lična sudbina treba da bude vezana sa sudbinom njegovog, tj. srpskog naroda, čiji duhovni centar će i u slučaju okupacije biti Beograd." Alba M. Kuntić, *Iz istorije bačkih Bunjevaca*, Spomenik SANU CXXXII odjeljenje istorijskih nauka 8, Beograd 1991, 200.

67 T. Vereš, *O prvoj "Bunjevačkoj Summi"*, 94; Isti, *Prilog istini o bačkim Bunjevcima*, 115-116.

68 Isto, 116.

69 U međuratnom periodu je dosta često izražavana žalost Bunjevaca iz jugoslavenske države što u njen sastav nisu ušli i Bunjevci iz tzv. Bajskog trokuta. No, za to postoji više objektivnih razloga. Prvi i najvažniji je što je prema odredbama Trianonskoga mirovnoga ugovora Pečuh s okolicom ostao u Madarskoj, te je prigodom odlučivanja o novoj granici svakako uzeta u obzir strategijska i gospodarstvena suvišnost Bajskog trokuta. (Podrobnije o stvaranju trianonske granice usp. Andrej Mitrović, *Razgraničenje Jugoslavije sa Mađarskom i Rumunijom 1919-1920*, Novi Sad 1975). Pored toga, svakako treba imati u vidu i brojčanu manjinu tamošnjih Bunjevaca u odnosu na madarsko pučanstvo. Prema "Nevenu" (2/1911, Subotica, 12). U Baji je bilo 4-5.000 tisuća Bunjevaca, od nešto više od 21.000 stanovnika. To se može smatrati dosta točnim podatkom, jer Stanojevićeva enciklopedija navodi da je prema državnom popisu iz 1910. Bunjevaca i Šokaca 1.900, a Srba oko 300, pa "Nevenove" brojke dosta točno određuju broj "kripto-Bunjevaca". Pored nedovoljno realnih hrvatskih političara u Subotici, problem Bunjevaca što su ostali u Madarskoj poticala je i srpska politika kako bi se skrenula pažnja sa srbizacije u južnoslavenskoj državi. Ovdje također treba imati na umu i znamenitu Pašićevu misao o "Latinima" i nezainteresiranost vladajućih srbijanskih krugova glede prevelikog broja katolika u novoj državi.

70 Spomenuti A. Ivić, profesor međuratnog subotičkog Pravnog fakulteta, Bunjevce je otvoreno smatrao Srbima i tako ih nazivao u svojim djelima ("Srbi Bunjevci, katolički Srbi"), a navedenog D. Popoviča i ne tako otvorena prosrpska i antihrvatska stajališta V. Stajića opovrgavao je P. Pekić (*Vae victis ili pobijanje kritike dra Dušana Popovića i Vase Stajića*, Subotica 1930).

Hrvata, ali ne i od Srba)[71], pa je u "Stanojevićevoj" enciklopediji vojvodanski srpski historik Dušan J. Popović[72] ponovio tada čestu tezu o procesu kroatizacije Bunjevaca. U svakom slučaju tendenciozno se osporava hrvatstvo Bunjevaca. U Subotici je otvoren Pravni fakultet s očitim ciljem širenja srpskih ideja medu ovdašnjim stanovništvom, ali i "poboljšanja" nacionalnog sastava ovdašnjeg stanovništva, dočim je u istom cilju izvršeno i koloniziranje srpskoga pučanstva iz nerazvijenih balkanskih krajeva. Bunjevački su nazivi naselja zamijenjeni srpskim (npr. Subotica i Bajmok namjesto Subatica, Bajmak) te su stari nazivi potpuno nestali i u svakodnevnoj uporabi.[73] Novoustanovljeni školski sustav (osim prvih nekoliko godina nove države) imao je za cilj nestanak ikavice, hrvatskoga narodnog jezika, u korist ekavice, srpskoga književnog jezika. Brojne hrvatske udruge i članovi hrvatskih stranaka u Subotici, utemeljni između dva svjetska rata, bili su pod stalnim prijetnjama agresivnih srpskih snaga svrstanih u različite stranke i pokrete.

Poslije II. svjetskog rata, nakon kratkotrajnog perioda postojanja hrvatskih glasila i škola, situacija za Bunjevce postaje sve lošija. I pored nepostojanja brojčane inferiornosti Bunjevaca u odnosu na Srbe (u Subotici čak i višestruke nadmoći), u sjevernoj Bačkoj srpski je književni jezik potpuno istisnuo hrvatsku ikavicu, koje se Bunjevci stide zbog ismijavanja od strane Srba. Kao rezultat toga jezik komuniciranja među samim Bunjevcima postaje ekavica, dok se hrvatski književni jezik danas smatra gotovo stranim. Kao rezultat kolonizacija poslije I. i II. svjetskog rata, te stalnih srpskih imigracija iz Srbije, Crne Gore, Hercegovine, Bosne i Hrvatske,[74] broj je srpskog pučanstva narastao s oko 3.500 iz 1910. godine na 22.335. u 1991. godini. Ova je brojka znatno izmijenjena nakon srpske agresije na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu, pogotovu u procentualnom smislu zbog odseljavanja Mađara i Hrvata. Među ostalim, i kroz snižavanje kulturnih vrijednosti (napose kroz srpske "novokomponirane narodne" pjesme) bunjevačko stanovništvo se odvlači od srednjoeuropske civilizacije, pa ljudi smatraju Suboticu dijelom Balkana. Bunjevački običaji postaju nepoznati samim Bunjevcima. Nemogućnost nacionalnog političkog i društvenog organiziranja za komunizmima bila je neusporedivo pogubnija za Hrvate nego za Srbe, zbog navedenih općih uvjeta (školstvo, informacijski sustav itd.). Ovdje bismo spomenuli još samo

71 Usp. znakovitija djela i noviju literaturu: Jovan Erdeljanović, *O poreklu Bunjevaca*, Beograd 1930; Aleksa Ivić, (npr. *Bunjevci, Srbi i Hrvati*, Književni Sever I/7, Subotica 1925, 35-36; *Iz prošlosti Bunjevaca*); Alba M. Kuntić, navedena djela *Počeci borbe za preporod bačkih Bunjevaca*, te *Iz istorije bačkih Bunjevaca;* Slavko Gavrilović, *Sombor - Graničarski šanac (1687-1745)*, Zbornik Matice srpske za istoriju 46, Novi Sad 1992, 9.

72 U pitanju je povjesničar koji je primjenjivao problematičnu metodologiju. U obradi svojih brojnih razmatranja o Srbima u Ugarskoj i kasnije u Vojvodini, on potpuno isključuje razmatranje drugih narodnosnih skupina, što osobito vrijedi za Bunjevce, Šokce i srijemske Hrvate.

73 Premda se nameće slična komparacija s Mađarskom, kod tamošnjih Bunjevaca koji su uspjeli održati nacionalnu svijest i jezik (a takvih ipak nije malo) zadržali su se i hrvatski nazivi mjesta (npr. Bikić za *Bácsbokod*, Matević za *Mátetelke* itd).

74 Posebnu je ulogu tu odigrao prije II. svjetskog rata spomenuti subotički Pravni fakultet, te nakon 60-ih godina subotički Ekonomski fakultet. O motivima utemeljenja subotičkog Pravnog fakulteta usp. K. Kuntić, *Pravni fakultet*, 17, 83a-83b.

1971. godinu kada su stradali vodeći bunjevački intelektualci (otpuštanja s radnih mjesta, suđenja itd.).[75] Posvemašnja srbizacija, kako je s pravom primjećeno, ima za rezultat posvemašnju letargiju među bunjevačkim življem.[76]

8. Vrlo važna značajka Bunjevaca u Bačkoj je duboka religioznost i nazočnost Crkve u svakodnevnom ali i duhovnom životu. Tako je, primjerice, Crkva dugo zadržala veliki utjecaj u bunjevačkoj književnosti,[77] svećenici su bili među vodećim bunjevačkim preporoditeljima XIX. i XX. stoljeća, kao što je Katolička crkva bila na braniku očuvanja nacionalnog identiteta Bunjevaca tijekom srbizacijskih nasrtaja. A kako Rimokatoličkoj crkvi od svih južnoslavenskih naroda pripadaju samo Hrvati i Slovenci, već i sama ta činjenica određuje nacionalnu pripadnost Bunjevaca.

Religija je bitna značajka bunjevačkoga života, pa su, npr. bunjevački običaji duboko vjerski prožeti,[78] a još i danas starije osobe računaju vrijeme po crkvenim blagdanima. Premda je utjecaj Crkve na Bunjevce oslabio nakon Drugog svjetskog rata pod utjecajem ateističkoga društva, Bunjevci su i ovdje pokazali mnogo veću privrženost svojoj Crkvi nego pravoslavni Srbi. Ovdje valja naglasiti da je većina onih koji ne osjećaju pripadnost hrvatskome narodu, već samosvojnost shvaćenu u bliskoj vezi sa Srbima, ateistički orijentirana.

Zato se može slobodno reći da je Crkva održala Bunjevce u cijelom njihovom bačkom dijelu povijesti. O opravdanosti takvog stava, među ostalim, govori i ovaj citat Albe M. Kuntića: "... treba... ukazati na okolnost da je katolički klir u istoriji bačkih Bunjevaca imao značajnu, 'istorijsku' ulogu, značajnu prevashodno u negativnom smislu."[79]

9. Posebno mjesto u rastakanju bunjevačkog identiteta ima urbanizacija. Općepoznata je činjenica da je grad *melting pot* za različite manjinske zajednice, ali je znakovit slučaj Bunjevaca u Subotici, koji su asimilirani premda su bili brojčana većina u gradu.

U doba Austro-Ugarske, ali i poslije, u Kraljevini Jugoslaviji, veći je dio bunjevačkoga življa bio ruralni[80] - svakodnevni život se odvijao u porodičnim zadrugama na salašima, udaljenima od državne vlasti. U takvim uvjetima jezik, kultura, osjećaj zasebnosti je uspio opstati.

No, nakon II. svjetskog rata, industrijalizacija i urbanizacija, zajedno sa srpskim školskim sustavom i drugim već istaknutim elementima dovode do toga da se brojno nadmoćno bunjevačko pučanstvo postupno i, čini se, nepovratno posrbljuje. S urbanizacijom jamačno treba dovesti u vezu i rušenje dijela Subotice (Bajnat i dio Kera) koji je bio nosilac bunjevačke svijesti. Na tom su mjestu podignute radničkevišekatnice,

75 Nova povijesna i sociološka istraživanja bi trebala znanstveno utvrditi metode, stupnjevitost i stanje srbizacije bačkih Bunjevaca.

76 T. Vereš, *O prvoj "Bunjevačkoj Summi"*, 103-106.

77 * * *, *Pregled bunjevačke književnosti*, Književni sever III/3-4, Subotica 1927, 124-131.

78 Antun Gabrić, *Bunjevački narodni običaji*, Zbornik predavanja Znanstvenog skupa u Subotici, 12-14. VIII. 1986 povodom 300. obljetnice obnovljene crkvenosti među Hrvatima u Bačkoj, Subotica 1987, 243-251.

79 A. M. Kuntić, Iz *istorije bačkih Bunjevaca*, 137.

80 Čak se govori "da su Bunjevci čisto agrarne strukture...krajem XIX i početkom XX veka". A. Lebl, *Građanske partije*, 308.

i među Bunjevcima s "Prozivke" nacionalna svijest je na vrlo niskoj razini, što bi empirijska istraživanja svakako potvrdila.

10. Vraćajući se na pitanje jezika, kao jednog od stožera očuvanja nacionalnog identiteta Bunjevaca, treba još istaći pogubnost ulaska u južnoslavensku zajednicu i po ovom pitanju.

Za vrijeme vladavine Habsburgovaca ikavština se uspješno zadržala zbog njene različitosti od madarskoga, kao neslavenskog jezika. A od svih južnoslavenskih jezika, ikavica je dio samo hrvatskog a ne i drugih jezika.

S ulaskom u južnoslavensku državu, srpski je postao službenim jezikom u Bačkoj. Ikavština zbog sličnosti s ekavicom ubrzano nestaje, i to u gradu gotovo potpuno, po selima djelomice, a nešto jače se uspjela zadržati na salašima, kojih je opet svakodnevno sve manje.[81]

Proces formiranja nacionalne svijesti kod bačkih Bunjevaca je praktički još uvijek nedovršen, a na dalji slijed događaja, pored navedenih, mogu utjecati i drugi čimbenici, pri čemu će jedan od najbitnijih biti odnos između države u kojoj bački Bunjevci žive i matične države Bunjevaca.

---

81 Na ovaj je problem ukazao i lijepo ga ilustrirao T. Vereš, *Bunjevačko pitanje danas*, 127.

Milan RADIĆ

Masline

To slatkim tepanjem travanj u krošnji
umivenim licem gladi gustu kosu
što je jutros sunce iz svog sjajnog vrča
tiho i pažljivo bogato prosu.

U redu se smiješe pticama u letu
i toplo mi mašu rukama od rose
da se tiho šećem i smirim svoj hod
gdje jutra darivaju ruke što prose.

A ja se skitam kraj kamenja u travu
i pjevam o korijenju, pijem iz žila
da me korak okiti sretnim snom u lugu,
gdje masline tješe i dragaju krila.

Blagdan popodne

Raštrkano stado. Golubi guču,
na polju zeleni se i zlati žito.
Mirno je. Sve stade u zlatnu ruhu,
ne znam što bih još pito.

Da. Ovo kamenje tisuće godina
siše ove ljude, cijedi, cijedi.
Sunce svojim vriskom dozivlje iz mora
i opet sve zaboravi kao starac sijedi.

Stabla u cvatu. Ptice se hitaju,
livade dišu, tako toplo dišu.
A ja im se cjelovom dotičem skuta
i gledam gdje trave mole za kišu.

Zoran VRANJICAN

Hamlet

U redu je, kneže, neću te napustiti,
ne nad ovom bezmirisnom panoramom,
ne tvoja vjerna budala.
Samo nemoj kao jazavac u šumi (takav bi ti htio biti),
zamišljajući da imaš oštre čeljusti, tvrdu kožu prošaranu iskrama,
utopljen u beskrajnoj šumi, utopljen u moru lišća,
pritisnut oblacima, uvučen u vibracije lišća,
ulazeći u njihovo jesenje crvenilo, simfoniju antocijana,
kupaš se u šuštavim bojama ili
roneći u snove puštaš pčele da ulijeću u tebe kao oluja.
Istanjuješ se u list, pa kroz tebe struji zrak.

Na groblju, pored kamenih križeva, neka nova priča,
uz mirise tisuća poljskih cvjetova kao da okus prošlosti
dolazi do naših očiju dok gledamo na vrhu brda
sivu konstrukciju dalekovoda i u viru kao iz podzemne trube
tuljenje iz štukine nozdrve, u jajastom koritu potoka.

Ali, vlasti tu nema i budiš se iz sanjarenja
uz dugine puteve iz uljanog filma jedne lokve.
Iridescencija valjanog željeza uz konture smeđih autobusa
do žutih projektila omeđenih crnim perjem
što lete elegantnim putanjama između stabala
i dalje preko zvonika i bakrenih kupola i još dalje
na zapad u luku sunca u brujajućem gradu.
Vlasti tu nema.

Ne, kneže, napustit te neću;
pa kako bi vjeran prijatelj ko ja
mogao spremit tebi takvu nesreću.
Kneževina pod nama u snovima spava,
jer nema tu poziva u razgloblјenim godinama,
nema glazbe u cvjetajućim izdancima ovih vrtova.
Tu, u prešutnoj slozi industrijskog kaosa, ta mreža jablanova
među rezervoarima, glatke melodije vitkih skladišta
čiji prijeteće zaobljeni krovovi ne pružaju ravnotežu.
U maglovitim zaljevima jednokatnih kuća,
u tijestu fosilnog dima,
nema ti oksidirana smiješka razmrvljenih minuta.

Samo u okoštalom predvečerju iz razgranjenih dvorišta
dopire lavež pasa, šum pila i pumpi,
mirisi masti i svježe piljevine
ko nagovještaj žuđena svijeta koji budi ispražnjene oči
i neumitni dah kiše kao da šapće:
"Knez sam, ružičast i mlad,
a kneževina - suri mi je Grad."

U redu je, kneže, napustit te neću,
ne nad ovom bezmirisnom panoramom,
ne tvoja vjerna budala,
jer si sad ko šumska ptica koja je na ušću dimnjaka zalutala u grad
i nemirno i preplašeno osluškivala dah dima i škripu žica,
u večeri ispunjenoj električnim gitarama
čije su žice bile napete kao niti tvog bića.
Na njihovoj će se toplini ogrijati,
čekajući blistave snijegove, samo da sve bude kao prije.

Ko stari bolesni pas što pored hrane gladuje,
što žedan je, a ne pije.
Čeka da izblijede buronosni dani, da ga smiri čar utočišta.
Ko nakićeni leteći tanjur što ostavlja plamene mrlje na svodu,
pa ubrzava do besvijesti, u vrtoglavicu raspršuje zrak
i samo tanki trag u daljini ostavlja.

Ivan J. KLARIĆ

Mržnja

Shvatio sam da je bolje
otići s lijepim sjećanjima
Nego gledati pretvaranje
naše ljubavi u mržnju.

Igračka

Smatrala si život kao
sebično dijete igračke.
Plakala si kada je netko
rekao: "Ne!"
Što će biti s tobom
kada nestanu igračke?

Strah

Kada sam te upoznao letio sam
Visoko.
Neraširenih krila u strahu da ću
Pasti.
Upoznavajući te bolje, letio sam
Nisko.
Izmrcvarenih krila i duše.
Sada bez nade za sutra u praznom
stanu umirem u strahu.

Uz treće izdanje *Rječnika hrvatskoga jezika* Vladimira Anića

(Zagreb, Novi liber, 1998. 1446 str.)

Trećim, znatno proširenim i dopunjenim izdanjem *Rječnika hrvatskoga jezika* Vladimira Anića, naša je leksikografija obogaćena djelom koje se u pogledu svoje opće strukture, tehničke izrade i svoga opsega znatno približilo europskim standardnim rječnicima te vrste. Kod toga mislimo na jednosveščane rječnike tipa *Petit Robert, Wahring i Zingarelli.*

Premda su za stručnu procjenu Anićeva rječnika u prvom redu pozvani kompetentni slavisti-kroatisti kojima je hrvatski jezik znanstvena struka, smatram da je s općeg leksikografskog stajališta, i romanist s dugogodišnjim leksikografskim iskustvom mjerodavan da o tome djelu iznese svoje mišljenje. O tome da li taj rječnik u svome trećem izdanju u svemu odgovara načelima standardnosti hrvatskoga jezika, o tome će suditi spomenuti stručnjaci.

Dugo i predugo bili smo na ovom jezičnom području upućeni na razne nadomjeske: na dvojezične rječnike s hrvatskim jezikom kao polaznim, a s druge strane na pravopisne priručnike, inače potrebne i korisne i kvalitetno obrađene, ali za naše svrhe nepotpune, jer donose samo riječi u kojima dolazi do nedoumice kako se pravilno pišu. Osim toga ti popisi ne donose značenja pojedinih riječi. Tako smo krajem XX. stoljeća na području leksikografije došli u položaj koji je bio gotovo jedinstven u Europi: da jedan stari kulturan narod s višestoljetnom leksikografskom tradicijom nije posjedovao nijedan suvremeni jednojezični rječnik svoga jezika, a da o rječniku sinonima i ne govorimo. A moglo se teoretski pristupiti toj izradbi odmah nakon hrvatske jezične standardizacije koja je, prema R. Katičiću, dosegnuta na prijelazu iz XIX. u XX. stoljeće. Međutim to nije odgovaralo u ono doba filološkim koncepcijama naših slavista, dok su u sljedećim desetljećima drugi, kulturno-politički razlozi kočili ostvarenje takvog nauma.

A ipak se možemo dičiti bogatom leksikografskom tradicijom iz prošlih stoljeća, počevši od Fausta Vrančića, pa preko Mikalje, Habdelića, Belostenca, Jambrešića i Della Belle do velikog Stullija iz napoleonskog doba, a zatim do Šuleka i Parčića, da spomenemo samo najvažnija imena. U XX. pak stoljeće hrvatska će leksikografija ući s golemim Akademijinim rječnikom od 23 knjige i dvotomnim rječnikom Ivana Broza i Franje Ivekovića u kojemu je nažalost zapostavljen živi govorni jezik kao i jezik novije hrvatske književnosti.

Slijedila je sada ona duga stanka od 90 godina koja je imala za posljedicu i zaostajanje u metodologiji leksikografske izrade. Pokušaji da se dođe do modernog jednojezičnoga rječnika izjalovili su se. Tako je ostao nedovršen, jer je naišao na opću

kritiku, Matičin rječnik iz 1967. a Benešićev višesveščani *Rječnik hrvatskoga književnog jezika od preporoda do I. G. Kovačića* (Zagreb, 1985. i dalje) seriozno i korisno djelo, ali još nedovršeno, ograničen je na hrvatske pisce novijeg doba i ne obraduje opći i razgovorni jezik. Tako smo kroz sve te godine od značajnijih leksikografskih izdanja raspolagali samo *Rječnikom stranih riječi* Bratoljuba Klaića, dragocjenim i nezaobilaznim djelom, koje je u svome posljednjem izdanju iz 1978. godine naraslo na 1456 stranica.

Znamo da je rječnik knjiga posebne strukture. On nije stvoren za čitanje nego za konzultiranje. Njegova je glavna funkcija da nam uz točni grafički izgled i akcentuaciju riječi protumači njihovo značenje, dok je zadaća dvojezičnoga da nam pruži prijevode na stranom jeziku. Uz riječi tu su zatim i izrazi, frazeologija. Druga je važna pragmatička funkcija rječnika ta, da olakšava komunikaciju medu ljudima.

Nastajanje Anićeva rječnika ima svoju zanimljivu povijest. Iz predgovora prvome izdanju iz 1991. godine saznajemo kako je djelo dugo sazrijevalo. Već početkom sedamdesetih godina autor je polako i strpljivo počeo sakupljati gradivo za svoje buduće djelo, donekle u dogovoru sa zaslužnim profesorom Ljudevitom Jonkeom. Kad je nakon nekoliko godina građa bila prikupljena u dovoljnoj količini, saznao je zato vlasnik izdavačke kuće Novi liber, gosp. Slavko Goldstein, koji je, shvativši važnost i potrebu takva rječnika, omogućio njegovo tiskanje. Tijekom završnog rada rječnik je koncepcijski obogaćen a fond riječi osjetno povećan. Dragocjena je kod toga bila pomoć što su je svome kolegi s fakulteta pružila dva vrsna stručnjaka, sveučilišna profesora-kroatista Ivo Pranjković i Marko Samardžija. Tako već prvo izdanje rječnika sadržava oko 35.000 riječi, dok je taj broj u trećem izdanju narastao na 60.000. Ono što na prvi pogled odlikuje sva tri dosadašnja izdanja Amićeva rječnika to je tehnička preciznost izrade, dobra preglednost sloga, odsutnost tiskarskih pogrešaka, vrlo funkcionalan sistem kratica, svrhovita upotreba zagrada, dobro strukturiranje značenja kod polisemantičkih riječi kao i druga svojstva o kojima će još biti govora.

Što se posebno kratica tiče, rječnik je opremljen cijelom njihovom mrežom: ima ih oko dvije stotine. Kratice su u stvari leksikografski metajezik, jezik-instrument koji služi za opisivanje jezika-objekta. One nam najprije daju sintetičku obavijest o morfološkim paradigmama pojedinih riječi (rod imenica, vrste glagola, oblike pridjeva i oznake za druge dijelove govora). Adekvatnim kraticama pružaju se zatim u lako čitljivu obliku i mnogi drugi važni podaci: etimologijski, stilski, strukovni. Vrlo je pohvalno da se kod imenica s alternacijom osnove ne pruža samo oznaka roda i genitiv jednine nego se navode i ostali kritični padežni oblici (tako npr.: otpadak, otpatka, otpaci, otpadaka) što je osobito korisno za strance koji će se služiti ovim rječnikom. Iz istih razloga smatramo da bi se sve glagolske imenice (*obraćenje, ukazivanje*) morale izdvojiti kao posebne natuknice, a ne da se zbog štednje prostora uklope pod natuknicu infinitivnih oblika odgovarajućih nesvršenih glagola.

Kod često upotrebljavanih imenica bilo bi korisno da se uz odgovarajuću imenicu na kraju dodaju i oblici umanjenica i uvećanica. Kod glagolskih vidskih parova, uz uputu od nesvršenog na svršeni oblik, bila bi možda dobrodošla (u zgradama) i obratna uputa. Npr., uz *rasipati* v. *rasuti*, također i *rasuti* v. *rasipati*, ili uz *kupovati* v. *kupiti* još i *kupiti* v. *kupovati*. Kod toga imam opet u vidu strane korisnike.

Definirati pojedine riječi znači u stvari izvršiti njihovu semantičku analizu. To je za autora jednojezičnog rječnika najodgovorniji posao koji traži jaku znanstvenu

podlogu, a često i pomoć stručnjaka kad se radi o nazivlju pojedinih znanstvenih disciplina. Ima i apstraktnih pojmova, koji se ne mogu točno definirati (npr. prostor, dobrota, priroda). Tu je onda potrebno pristupiti sinonimskoj perifrazi.

Unutarnje strukturiranje članaka kod polisemantičnih riječi provedeno je tako da su pojedina značenja obilježena brojkama. Taj sistem raščlanjivanja velikih natuknica provode i autori europskih jednojezičnih rječnika. Za ilustraciju uzet ćemo imenicu *ključ*. Već u prvom izdanju Anićeva rječnika ta je riječ podijeljena na sedam značenja koja su u trećem izdanju narasla na deset. Članak od prijašnjih 9 redaka narastao je na 21 redak. Treće izdanje obogaćeno je dakle ne samo većim brojem natuknica, nego su i već postojeće riječi često upotpunjene novim značenjima i frazeologijom. Poznato je da se do polisemije dolazi najčešće metaforizacijom i metonimijom. Kad je frazeologija brojna, kao npr. kod natuknica *glava* i *ruka*, bit će korisno da se u budućim izdanjima provede neki sistem alfabetiranja tih primjera da se korisnicima olakša pronalaženje traženoga frazema.

U vezi s tuđicama opće kolokvijalne upotrebe smatram da su one u rječniku zastupljene u zadovoljavajućoj mjeri. Premda uglavnom nastojimo da u pažljivu književnom govoru i pismu nadomještamo tuđice dobrim hrvatskim zamjenama, ne smije se zaboraviti da je upotreba europeizama u govornom jeziku podnošljiva, jer je velikim dijelom već integrirana u saobraćajni jezik, a u odnosu, pak, sa strancima ima i svojih prednosti, jer su europeizmi njima razumljiviji. U pogledu termina izvan uobičajene govorne komunikacije koji su potrebni i poznati samo stručnjacima pojedinih struka, autor u pogovoru rječnika s pravom kaže da će takvi termini naći mjesto u specijalnim stručnim rječnicima. Teško je, dakako, povući granicu između opće uporabe i rijetke potrebe. Smatram, na primjer, da bi termini kao *herbicid*, ili žargonizam *rendes*, ili glagol *destimulirati* spadali u rječnik općega tipa.

U vezi s tuđicama slažem se s autorom kad s oblika *šport*, koji ima doduše svoje povijesno opravdanje, upućuje na međunarodno rašireni *sport*, jer početna skupina *šp* - bit će (kao i kod nekih drugih tuđica, dok se protivno ne dokaže), fonološki germanizam. I Nijemci pišu Sport, a izgovaraju (šport).

Kod pitanja naglasaka autor ističe u pogovoru da rječnik bilježi jedan pravilni, ali ne i jedini mogući pravilni naglasak. Prema općoj zakonitosti, povijesno uvjetovanoj, na posljednjom slogu nema naglaska. Toga se pravila autor drži veoma čvrsto i dozvoljava naglasak na posljednjem slogu kod riječi usvojenih prema drugom jeziku (*rokokô*), kamo bi svakako spadalo i *frikandô*.

Tu bismo primijetili da se danas u govornom jeziku, a i na elektronskim medijima, uvelike odstupa od pravila da na posljednjem slogu nema naglaska, i mi stalno slušamo i naše javne djelatnike kako mnoge naše usvojene tuđice naglašavaju s iktusom na posljednjem slogu. Evo nekoliko primjera: *integrìtēt, publicìtēt, surogȁt, modȅl, recȅpt, parlamȅnt, revȍlt, aspȅkt, producȅnt, diskȍnt, apȅl, dokumȅnt, afinitēt, subjȅkt* i desetke drugih. Mislim stoga da će slijedeće izdanje rječnika morati bilježiti takve slučajeve u zagradama kao varijante govornoga jezika. Drugom ćemo zgodom govoriti o kontroverznim akcentima tipa *violončelo, demonstrator, paušal, hidraulika* kao i o fonemu *dz* koji smo prihvatili, npr., kod prezimena *Ševarnadze*.

Kompleksnost i heterogenost rječnika uopće dolazi do izražaja uključivanjem važnih elemenata sintakse u obradu vokabulara. Radi se o raznim rekcijskim podacima

i to o trima vrstama rekcija: glagolskim, imeničkim i pridjevskim. Te rekcijske oznake mogu biti s prijedlogom i bez prijedloga:

a) glagolske: sumnjati (u što, u koga, na koga)
bojati se (koga, čega)
b) imeničke: sjećanje (na što)
odolijevanje (komu, čemu)
c) pridjevske: spreman (na što)
sklon (čemu)

Anić je dobro riješio pitanje bilježenja tih rekcija, jer ih navodi odmah uz dotični leksem. Za buduće izdanje rječnika preostaje sada zadaća da se ti rekcijski podaci provedu sustavno kroz cijeli rječnik.

Ono što daje poseban biljeg modernosti ovome rječniku, to je bogata zastupljenost i obrada pragmatičkoga gradiva. Radi se o brojnim česticama koje izražavaju subjektivno mišljenje, subjektivnu komponentu govornikovu, njegov stav, osjećaje i ekspresivna značenja uopće, riječi koje služe za oživljavanje komunikacije među ljudima. To su čestice kao *ipak, konačno, neka, samo, još, međutim, napokon, jednostavno, ionako* i mnoge druge. Većinom su to prilozi (adverbi) koji u pojedinim kontekstima i dijaloškim situacijama mogu poprimiti razna ekspresivna značenja. Dok se do sada o česticama raspravljalo samo u gramatikama, suvremena leksikografija nije poklanjala dovoljno pozornosti metalingvističkoj funkciji tih relativno brojnih riječi. Anić je međutim već u drugom izdanju svoga rječnika oživio obradu te zapuštene grane lingvistike, a u trećem je izdanju tu građu znatno proširio novim frazeološkim primjerima i uveo čak i novu kraticu "*čest.*"

A sad o jednoj pojavi o kojoj će valjati razmisliti. Začuđuje, naime, bogata zastupljenost šatrovačkih vulgarizama, što će biti odsjev onog izražajnog taloga kojime naš narodni folklor, nažalost, ne oskudijeva. To spada, doduše, u jezično područje koje izlazi iz moje kompetencije. Mogu samo primijetiti da se posljednjih godina u svjetskoj leksikografiji opaža veća liberalnost kod unošenja termina i frazeologije iz toga marginalnog područja, ali sve uz čuvanje stanovite mjere. Školska su izdanja takvih rječnika u europskoj leksikografiji temeljito očišćena svih vulgarizama.

S druge strane, smatram da u idućim izdanjima valja riješiti pitanje bilježenja odnosno unošenja geografskih i vlastitih imena. Mislim, naime, da će se morati povećati korpus te terminologije.

Na kraju treba još istaknuti važnost i bogatu sadržajnost opširnog pogovora rječniku. To je vrlo poučan i koristan tekst što bi ga trebao proučiti ili barem pročitati i češće konzultirati svaki inteligentni korisnik Anićeva djela.

Ovaj će rječnik sigurno doživjeti još mnoga nova i povećana izdanja. Njegov opseg još nije dostigao gornju granicu jednosveščanih rječnika; on podnosi još više stotina novih stranica. Mislim da ne valja preporučiti izdanje u dvije knjige, jer rječnici toga tipa podesniji su za rukovanje kad su jednosvešćani. To dokazuju i već spomenuti francuski i talijanski rječnici koji su puno opširniji od ovog Anićeva.

Preostaje nam na kraju da iskažemo našu iskrenu zahvalnost autoru i izdavaču koji su nam poklonili djelo za kojim će ubuduće posezati ne samo domaći nego i strani korisnici.

Rajko GLIBO

Dozivke

Kiše su već saprale
dozivkama odaslane poruke
skrivene u treptanju trstike.

U fontaninom srcu bubri Riječ
u nadolaženju rađanja.

Šutnja na pragu zore
pretače se u krik
iz vrtloga naše požude.

Svojom putanjom jezde zvijezde,
ali i zvjezdice svojom putanjicom
ljubavi u uzašašću.

Niz skitnji u kolajnu se kruni.
To vatra duše
plamti novim proplamsajima.

Rastu u visine
i sve su blistavije
moje katedrale u meni.
Svijeća sam na njihovim rešetkama.

Klaunovi pune moj okoliš
i pomiču me na rubnicu scene
dok oživljavam krik duše izranjene.

U mom grmlju strasti
sve je utihnulo;
u praznom srcu
zvono muklo zvoni
pred novu uzbuđenost.

Jedna zebnja me
iz nedovršenog doma moga zove.
Mojim progoniteljima sam
uvjek nova žrtva.

Smuči mi se;
izgubih svoj put na pragu tišine
čim iz mene pobjegoše planine.

Gdje te tražiti, Prijatelju?
Ptice su, znaš li,
s pjesmom u kljunu
u nebo pobjegle.
Na dozivke odzivki nema, Bože,
Moje su dozivke pune Tebe.

Mira KRAJAČIĆ-BEUTZ

Pismo z mora

Ča znaš da galebi su još va zraku,
da još stoji ona kula stara,
kade je vavik, još od starine,
bilo gnizdo primorskih gusara.

Ne znan kakov je dragulj bil
med onin blagon bogatoga plina
za kojin je črni rubac oko glave
potan bil kako mokra stina.

Morebit vitar zna ili misec
kada tiho razvalinom šeće
i na ton putu prolaznost ostavlja.
Bašćinu zemlje. Od nje nima veće.

Slijedi me

"... Nemojte plakati za vašim pokojnima kao oni koji nemaju nade...", riječi su apostola Pavla koje do današnjeg dana svojim imperativom oblikuju ljudsku svijest u proročeno iščekivanje gdje caruje stvarnost bez iluzija, zdravlje bez bolesti, ljubav bez mržnje, istina bez laži...

..."Da gospodine, vjerujem da će moj brat (Lazar) uskrsnuti..." reče Marta Isusu.

Nije mi namjera pisati propovjed, već blagim zahvatom pera dodirnuti neke točke života za koje sam mislila da će ostati, više nikad otkriveno, u dijamantnoj kutiji jednog srca: ne bih htjela nad ovim tekstom proizvesti ni jednu suzu da ne ražalosti one koji se odmaraju odmorom pravednika, iščekujući zagrljaj u kojem se nikada više ne sluti rastanak.

..."Idem vam pripremiti mjesto, da i vi budete u kraljevstvu gdje sam i ja..." reče Isus.

Tog Velikog petka stajala sam kraj nadgrobne ploče moje Karmen. Htjedoh briznuti u plač, htjedoh vikati, zapomagati, htjedoh nestati..., ali kud, gdje, kad shvatih da smrti zapravo i nema!

"Kristu kralju vjekova u kojemu sve živi - dođite, poklonimo se..." piše na nadgrobnoj ploči moje Karmen.

...Živi, živi, živi..., dopiraše do moje svijesti, a moja duša kao da je u trenu presjekla gustu maglu što se tog prijepodneva oborila na Miroševac. Neki božanski lahor počeo je šaptati neizrečene riječi, a ja zatomih svoje, ionako slomljeno srce, ne bih li čula najdraži glas, ali...magla i vjetar kao da su nekoga drugoga tražili, a ne mene.

Bila sam sasvim sama na groblju, na svijetu, u svemiru i - nitko mi ništa nije htio reći. Onda je moja čežnja dozvala život, onaj isti život koji je sramotom križa urezao novu dimenziju, novu kvalitetu u ljudsku svijest. U tom času shvatih da je Križ neminovna kategorija koja nas počovječuje; shvatih, da je vrijeme prolazna dimenzija i da od Velikog petka pripadam čovječanstvu i da više nikad, nikad - neću biti sama! U tom trenutku glas iz moje nutrine jasno je govorio: "Mama, još puno je mladih na ovom svijetu, sve ih voli i moli se za njih..." Tad se predadoh u zagrljaj Kristove i moje Majke, shvatih da je to jedina žena koja me može razumjeti, čuti i zajedno sa mnom predati se jedrima raskriljenih ruku Križa koje jedine imaju snagu oploviti ocean i spustiti sidro u kraj gdje rastanka nikad neće biti.

Tiho sam se opraštala od nijeme hladne ploče, ali ne i od života koji je progovorio jednom jačom dimenzijom, pred čijom snagom se rastaču iluzije, a ljubav dotiče onaj izvor kojemu nema kraja.

- Mama, idem u Kaštela - rekla mi je Karmen na završetku trećega razreda. Imala je tada oko devet godina. Pažljivo smo pakirale njezinu putnu torbu i krenule na Pleso. Gušila sam u sebi da djetetu ne pokvarim radost što ide k baki na more. "To će dijete samo, bez mene, letjeti zrakoplovom; kako to može i smije biti"... pitala sam se. U zračnoj luci trebalo je ispuniti list s podacima: tko šalje dijete, naravno s brojem moje osobne karte, nadalje, komu šalje dijete, tko će ga dočekati...

Kad je tako moj "paketić" bio spreman za "ukrcaj", dvije mame, jedan otac i ja, stegnutim srcem gledali smo stjuardesine ruke koje su prihvatile naše najmilije i smjestile ih u letjelicu koja će ih za trideset i pet minuta spustiti na toplu prostirku mirte i mora. Tada će oni koji ih budu dočekali, morati predočiti svoju osobnu kartu i potpis kako bi smjeli preuzeti "dragocjeni paketić". U to vrijeme nisam imala telefon u stanu, a ni moji u Kaštelama, pa je trebalo čekati do sutra, dok ne budem na radnom mjestu... Ušavši u stan, uključila sam radio i televizor i s pojačanim otkucajem srca slušala vijesti. Naravno, sve je bilo dobro, ali njezin prazni krevet otvarao je u meni mnoga pitanja, neku neopisivu bol rastanka, koju tada nisam mogla protumačiti. Zašto sam plakala te noći kad je sve bilo u najboljem redu, zašto ni kasnije takve "lijepe" rastanke nisam mogla podnijeti?

Sutradan, mogla sam čuti sve one lijepe detalje koji su neminovni u takvim rodbinskim susretima. Ispričali su mi, kako "čekajućoj" rodbini kod preuzimanja djece uopće nije potrebno predočenje osobnih dokumenata, jer djećica tako ulete u njihov zagrljaj iz kojega ih ni jedan aerodromski službenik ničim ne bi mogao istrgnuti.

Moja Karmen često je putovala; bilo je to ugodno, korisno, a i zabavno. Iako sam znala gdje odlazi, iako sam vjerovala i željela da jednom osnuje vlastitu obitelj, rastanci s njom u meni su provocirali neka stanja koja nisu bila primjerena mojoj hrabrosti, te bih se znala pitati - gdje je uzrok i gdje je kraj tim mojim strahovanjima. Sjećam se kada je poslije mature otputovala u London s još dvije dobre kolegice da malo usavrše engleski jezik, ja sam imala potrebu vriskati s olujama, plakati s kišama, razastirati se s nebom, grliti zvijezde i sve što je ljudskom oku skriveno. Je li to bio vihor predosjećaja ili prvi dodir one čudesne vertikale koja nema drugog načina kako da nas otcijepi od zemaljskog taloga, osim užarenih kliješta koja tek kasnije iz okliještenih mjesta nestajanja, otvaraju nove - neslućene vode života.

Bilo je na desetke i desetke papirića po kojima me je crtala: redovno ih je trgala vjerujući da će me ljepše nacrtati. Prekrasno je crtala, sluh joj je bio gotovo apsolutan. Svirala je gitaru. Pekla je najbolje kiflice. Naravno, ovo se sve odnosi na razdoblje njezina djetinjstva. Dobro je krojila i šivala, plela veste... mala moja Karmen.

Lagano sam koračala cestom što vodi k izlazu iz Grada tišine, ne bojeći se mrtvih a ni živih u toj, maglom zastrtoj, pustinji. Na tom putu, tada još neodgovorenih pitanja, morala sam proći pored - blago rečeno - kabina na čijem kamenom stolu, zadnji put budu izložene "drvene lade" koje potom, s najvećom dragocjenošću, zaplove u krajeve gdje oluje više ne prijete. Do tog Velikog petka okretala bih glavu od toga mjesta; nisam mogla gledati šeolske boksove! Ali, tog Velikog petka zapovjedila sam sebi - mama, sada gledaj: slično su nekada izgledali boksovi u rodilištu, tako sam jednog dana mama ugledala tvoje lice. Sad gledaj, gledaj ove radaone za Nebo! Doista, tog sam dana počela učiti prihvaćati zrak, vodu, kruh... povjerovavši da sam u ognjenoj utrobi zemlje iz koje se moram roditi da opet grlim moju Karmen. Kao što nam je majka skrivena dok smo u njenoj utrobi, kao što nam je tada dalek i nepoznat njezin lik, tako isto, i nama ograničenim ljudskim bićima - kao da je dalek Onaj u Kome jesmo i koji nam je doista - najbliži.

Stoga, svaki naš trenutak ima smisao; svaka naša patnja ima smisao, iako bismo svi mi voljeli provesti život u našem poimanju sreće. A što je uopće sreća?

Vrata Grada tišine bila su širom otvorena. Morala sam negdje krenuti. Gdje? Moram li i to učiti, ponovno učiti? Tad prvi put osjetih da vrelo neke silne, meni do tada nepoznate ljubavi, protiče mojim bićem kao moj vlastiti Novi zavjet, zavjet koji me raduje, ali i obvezuje da budem u duhu skrivene ljubavi majka mnogima: svakom tek začetu čedu, svakom mladiću i djevojci, svakoj starosti ili osamljenosti, svakoj nemoći... Da, mnogo posla za mene!

- Gospodine, što mi je činiti - upitah Isusa?
- Uzmi križ svoj i slijedi me - odgovori mi Isus.

Radovan TOLJANIĆ

Primorska pjesma

U podne zaboravljam
nemir modrine valova
i bol umirućih školjki
na sipku pijesku.

Bijeli se
čipka morske pjene...

Ne pamtim očevu priču
o izgubljenim mrežama
duboko na pola kanala,
zanavijek.

Bijeli se
čipka morske pjene...

Poslijepodne sjedim u luci
bez ribara
i bez mornara.
Sol bridi u umornoj kosi
i na obrazu...
Samoća miruje na toplim bitvama.

Bijeli se
čipka morske pjene...

Baščanski nokturno

U naručju sutona
crvene se
stari baščanski krovovi...

Šetalište se rastvara
koracima putnika,
a plaže
- duge i snene u smiraju -
primaju zaljubljenike
i zakašnjele kupače

Smireni
ljudi prilaze pristaništu
i sjedaju na bitve
užegle od sunca...
Čini im se
da je dan vječan
usprkos ranim nebeskim svjetlima,
pogledima prepunim sumnje
u beskonačnost trenutka,
usprkos sve tamnijoj puti mora
koje diše sve tiše i tiše...

Milan RADIĆ

Jutro

Htio bih se vješati o latice na jugu
kad se blagim dodirom zaljuljaju grane.
Na prozoru cvjetaju dvije vaze ljubica,
a na polju, nad vodom, polijeću vrane.

Sad se treba sjetiti: proljeće slazi
u pustinju gdje stanuje nepokoreni rob.
Treba se sjetiti: jednog dana hoće li mu naći
bar mjesto za grob?

Ni to se neće sjetiti, znam,
a sigurno kažu: što ga to tjera?
inače je tih. Proljeće drago, s dolaskom tvojim
čvršća nek postane moja gorka vjera.

Pratim let ptica, oblake brojim,
nad krevetom stoji povelja smrti.
A iz svakog kuta život ruke pruža
i bodri me: ustaj, ognjeve prti!

Ustaju robovi, gromove nose. I plamen
u kosi. Mora se poći.
Od mirisa ću živjeti. Moj zavjet suncu:
produžiti dane, skratiti noći.

Ivana RADIĆ

Jesenja slika

Jedna tuga u grlu crnih ptica,
jedan brežuljak u mnoštvu crnih trava,
potok što teče između šipražja gusta
i vlas bijele paučine
što lagano podrhtava.
Duge sjene jeseni
silaze s gore,
čički sjemenke truse,
kukuruzi zore.

Ivan BRAJDIĆ

Potresno svjedočanstvo

Obljetnica smrti bana Josipa Jelačića

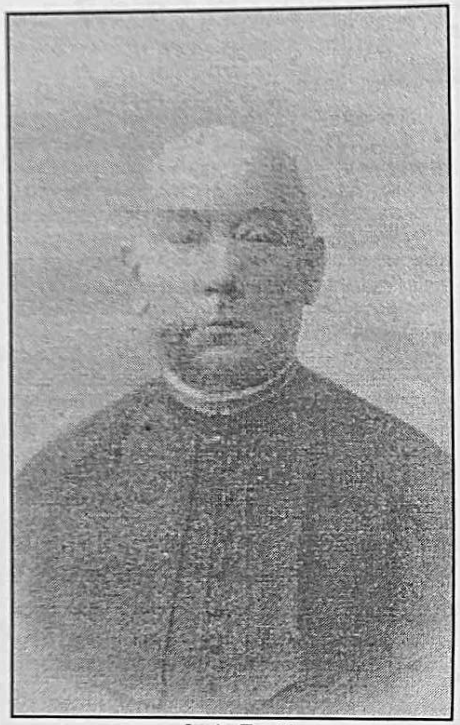

Josip Zorić

Josip Zorić (1837-1904), župnik, književnik, političar i gospodarstvenik - od koga donosimo zapis o smrti bana Josipa Jelačića - rođen je u Oratju u Hrvatskom zagorju. Završio je bogosloviju u Zagrebu, te bio kapelan u Brckovljanima kraj Dugog Sela. Doznavši za njegovo golemo bogoslovno znanje i opću naobrazbu, zagrebački nadbiskup i kardinal Juraj Haulik postavlja ga vjeroučiteljem na gimnaziji u Varaždinu. Ali na zahtjev kolatora grofa Draškovića bude 1865. postavljen za župnika u Prozorju iznad Dugog Sela, u crkvi sv. Martina iz 13. stoljeća, no 1900. preseljava sjedište župe u Dugo Selo, gdje je njegovim zalaganjem podignuta nova crkva po nacrtima Hermana Bolléa. Pokopan je na dugoselskom svetomartinskom groblju.

Kao član Neodvisne narodne stranke obnašao je u tri saziva dužnost zastupnika u Hrvatskom saboru. Osnovao u Dugom Selu 1882. godine novčani zavod Pripomoćnu zadružnu štedionicu i bio njezinim prvim predsjednikom. Uređivao do smrti pučki prosvjetiteljski list "Prijatelj naroda". Njegovi članci u "Obzoru" i nastupi u Saboru bili su protkani oštrim opaskama, a budući da se često zalagao za ideje zastupnika Ante Starčevića, umro je "omražen i progonjen od vlade i mađarona", koji su mu zadavali "mnoge neprilike" (R. Horvat).

Napisao je veći broj manjih i većih proznih tekstova: "Grof Borovački i Jelka Večevićeva", "Jagica i Mijo", "Segregacija u Jurjevici", "Žrtva materina", "Pavao Pavlović", "Ruža", "Borba i pobjeda". Roman "Jagica i Mijo" objavljen mu je u pretisku 1995. godine. Romani su mu pisani u pučkom stilu, mahom ih je objavilo Društvo sv. Jeronima, a zahvaćaju život hrvatskog seljaštva, građanstva i vlastele, ali i austrijske i mađarske slojeve, te društvene i političke prilike iz nedavne prošlosti od preporodnih dana do kraja prošlog stoljeća. Navlastito se ogorčeno borio protiv germanizacije i mađarizacije hrvatskog naroda.

Koliko je Zorić bio zaokupljen tadašnjim društvenim, političkim i drugim događajima svjedoči i njegova vlastita zabilješka u kojoj ističe kako ni kao dječak "ne

bi propustio nikoje zgode, gdje se kakva manifestacija pravila, da ne bi bio prisutan". Tako je kao sjemeništarac bio svjedokom i smrti bana Josipa Jelačića 20. svibnja 1859. godine. Koliko je bana Jelačića cijenio potvrđuje i to što je svoj roman "Pavao Pavlović" posvetio banovom bratu Gjuri Jelačiću Bužinskomu, a o samomu banu napisao je da je u njemu "ideja narodnog preporoda našla najodrješitijeg zatočnika i branitelja, koji je svojim značenjem, svojom rječitošću te gorućom ljubavlju prema domovini znao oduševiti cieli narod na borbu za najsvetije stečevine svakoga naroda". Dapače, u svom romanu "Pavao Pavlović" Zorić nam je ostavio - kao zaseban ulomak - uzbudljivo i potresno svjedočanstvo o smrti bana Josipa Jelačića.

Zapis objavljujemo u izvornu obliku, kako bi se što bolje sačuvala njegova dokumentarna vjerodostojnost.

* * *

Bilo na dan 20. svibnja, u četvrtak, a mi se klerici (bio sam tada u četvrtom tečaju) sa šetnje vraćali kući. Istom što se razpremili i posjedali knjigama, zatutnja na katedralki veliko zvono. Što to znači? Pogledamo jedan drugoga. Veliko zvono zvoni tek na najveće blagdane ili kada koji kanonik ili veliki dostojanstvenik umre. Kobna nam slutnja preleti dušom, da nebude ban Jelačić umro, za koga se pogovaralo već od davna, da leži na umoru. Za čas stupio u muzej prefekt i profesor Mur, te nam javi, da je ban Jelačić danas u osam sati svoju plemenitu dušu izdahnuo.

Josip Jelačić

O studijama nebijaše više govora, mi se sabrali u skupine, pa razgovarali jedino o neumrlom pokojniku; sva je mladež bila oduševljena za njega, pak s toga se je i njegova smrt neugodno dojmila. Klerici zaključili da pjesmom tužaljkom nad odrom bana Jelačića izraze čuvstva dubokog pieteta i štovanja prema nezaboravnomu pokojniku. Izabrali su trojicu, koji su imali izpjevati tužaljku; medju ovima bio sam i ja. Branio sam se, ali me prisiliše, da se prihvatim posla, dovršio sam i pročitao medju drugovima, ali ju i namah poderao, jer mi se samomu nije svidjala. Druga dvojica Šime Balenović i Gjuro Deželić dovrše i svoje radnje, prvoga pjesma bi otisnuta u novinama, a pjesmu drugoga dao je odbor posebice tiskati i vezati u baršun. Ona se imala predati banici.

Ja sam ju sa svojim drugom Stefanovom imao predati banici. Žalostno ti je lice pokazivao u to vrieme grad Zagreb. Narod snužden prolazio ulicama, razgovarajući jedino o banu Jelačiću, dozivljući si u pamet uspomene njegove slavne prošlosti od prije 11 godina. Grad se zaogrnuo crnim ruhom, a sa prozora lepršale zrakom crne zastave.

Došav na Markov trg pred banske dvore, nadjosmo svijeta u gustim hrpama, jedni dolazili, drugi odlazili, svaki jošte želio vidjeti mrtve ostanke nezaboravnoga pokojnika. Težkom mukom provukosmo se medu svjetinom do hodnika i stuba banskoga dvora, gdje smo nalazili visokih vojničkih i gradanskih dostojanstvenika u živahnu razgovoru.

Došav u dvoranu, opazismo na povišem odru pod pozlaćenim baldakinom izloženo mrtvo tielo pokojnikovo. Odar bio je obložen i obrubljen cviećem i vienci, s jedne i druge strane plamsalo po šest velikih voštanica a medu njima na stalcima sa svake strane po dva srebrna kandelabra sa četiri manje voštanice. Na podnožju bio maleni stolić pokriven baršunom, na njemu stajalo veliko propelo od srebra uz dvie voštanice, pak škropionica sa svetom vodom. Na strani do stiene bio podignut žrtvenik, gdje su svećenici danomice prikazivali svetu žrtvu za pokoj duše pokojnikove.

Do odra na stalcima s jedne i druge strane stajali dragocieni zlatom vezani jastuci, na kojima bijahu razvrstani redovi i križevi, što ih je pokojnik posjedovao. Bijahu tu izloženi i znakovi njegove banske časti.

Ja sam u prvi mah zaboravio, u kakovom sam poslu ovamo došao; ja obuzet nekim neobičnim svetim čuvstvom, pao sam na koljena, te se pomolio Bogu, da bude blag i milostiv sudac duši pokojnikovoj.

Ustav od molitve, sad sam se istom zagledao u lice pokojnikovo. Bio odjeven u svečano odielo, ruke držao skrštene na prsima sa svetim križem.

Bože, je li to prilika i podoba bana Jelačića?!

Ja sam ga kao maleni dječak vidio, kad je u svečanu provodu među odabranom svitom u Zagreb kao hrvatski ban došao. Ja sam ga vidio i motrio na Katarinskom trgu, kad je svečanu prisegu kao ban polagao. Ja sam ga nebrojeno puta gledao, kada je medju narod dolazio, da mu govori, da ga bodri i hrabri. Ali tada njegovo je oko bila živa vatra, što je prodirala u srce i dušu. Njegovo čelo bilo vedro i čisto, njegova lica jedra, puna i rumena, a oko ustnica titrao mu ljebezan prijazan smiešak, kojim bi znao protivnika i neprijatelja očarati i osvojiti. A usta puna života, rieč zvonka, bistra i jezgrovita, koja je kao na juriš osvajala svačije srce. A danas, gledaj mu oči, one se izgubile u dubokim očnicama, njihov žar, njihovo svjetlo za uviek utrnulo, a lica, a usta, da proplačeš, suha, požutjela, koža priliepila se uz okostnicu, ruke, noge goli kostur; gledaš li ga, pomislio bi, da je već godinu dana u grobu ležao, a sad da su ga iz groba izvadili i na odar položili. O Bože, što li je čovjek u svietu, što od njega neučiniše bolovi, što nedovrši smrt?

Prijatelj me probudio iz snatrenja i sad istom zamolim podvornika, da nas prijavi banici.

Za čas se otvore vrata na drugoj sobi, stupimo unutra i mi se nadjosmo pred banicom. Vidio sam ju prvi put, kad ju je ban doveo iz Moravske, gledao i uživao u slavlju, koje joj je Zagreb izkazao kod njezina dolazka. Gledao sam ju, kad se jednoć sa banom dovezla u logor, gdje se nalazilo nekoliko krajišničkih pukovnija, i gdje ju je ban oduševljenomu narodu kao njihovu majku predstavio; sve mi se one uspomene u jedan mah stvoriše pred očima. I sada je liepa, stasita, crno joj odielo sgodno pristaje, a lice joj pobliedilo, oči su joj suzama zalijane. Ja sam joj nekoliko riječi progovorio, što sam rekao, više se nesjećam, predao sam joj spomenicu, a ona nam se liepo zahvalila i odpustila nas. Nesretna banice! uzdahnuh i izpadoh sa drugom iz banskih dvorova;

svojim mislima bijasmo u toliko zabavljeni, da nismo cielim putem do sjemeništa ni rieči progovorili.

Ban je ležao osam dana na odru, a svakim danom sve više svieta dolazilo. Svaki grad, svaka korporacija slala svoje zastupnike, a došlo i Slovenaca u velikom broju, da budu učestnici te žalostne slave.

Može se reći, da se od vremena banova ustoličenja nije našlo toliko naroda u Zagrebu, koliko ovaj put. Bio je to nesumnjiv znak, da narod, ako i razočaran, nije svoga bana zaboravio, pak njegovu nedaću pripisivao drugim faktorima, koji bijahu jači od banove volje.

Na dan sprovoda već u 8 sati bio Markov trg pun naroda, a ponajviše odličnika, svjetskih i vojničkih dostojanstvenika. Školska mladež razvrstala se ulicama kuda je narod imao prolaziti, a družtva, deputacije, gradjanstvo zauzelo mjesto, kako im je po programu bilo označeno.

Ogromna povorka jedva se kretala, pa dok su predjari sa križevima već na Kaptol zašli, mrtvačka kola nisu se jošte ni maknula sa Markova trga. Neposredno pred konduktom i mrtvačkim kolima jašili dostojanstvenici kraljevstva, sa znakovima banske časti, dočim su mu drugi činili počast u svečanom velikaškom odielu, medju ovima mogao si opaziti i naše prijatelje: Gučetića, Petretića i Pastorića, a bilo i starih okorjelih magjarona, koji ipak dodjoše, da posljednjem hrvatskom banu, kako oni mišljahu, počast izkažu.

Crkva svetoga kralja bila danas pretiesna za toliki narod. Svako mjestance bilo zapremljeno, a dostojanstvenici zapremili ustupljena mjesta u svetištu. Kad se sa kora razliegala žalobna mrtvačka pjesma "Dies ira", što su ju klerici upravo majstorskom vještinom odpjevali, mnogomu se oči zasuzile. Vladala u obće svečana tišina, gdje bi, da si slušao, mogao čuti kucaj tisuće srdaca, koja su šaptala tihu molitvicu za spas duše velikoga i nezaboravnoga pokojnika.

Služba se božja ovršila, opielo odpjevalo, a povorka istim redom kretala iz crkve, kako je došla. Zvona zvonila po svim crkvama, te tužnom jekom navieštala, da je na kraju. Sa ciglane grmile baterije topova, a vojničtvo, kojim je zapovjedao Šokčević, davalo salve.

Kad je sprovod zakrenuo Ilicom, narod se stao razilaziti družtva vraćala se natrag, dočim rod i prijatelji i za to odredjena počastna družtva sa odjelom vojničtva prosliediše dalje prema Novim Dvorovima, gdje su se imali smrtni ostanci pokojnikovi sahraniti u obiteljskoj grobnici.

- Svršilo se - reče jedan stari Ilirac svomu drugu na povratku prema Harmici. - Zviezda, u koju je narod toliko nade stavljao, već od davna stala tamniti, dok nije evo posvema utrnula. Pa ipak, što je i sam toliko slavljeni ban narodu privriedio?

- Bile su takove prilike - odvrati mu prijatelj - bila bi grjehota, da sumnjamo o njegovoj dobroj volji, možebiti će uskrsnuti drugi, koji će sa više sreće njegovo djelo nastaviti.

Na tvoju riječ

Na tvoju riječ Učitelju
bacih mrežu u more nadanja,
a dlan svoj spustih u rijeku samoće
- tražeć školjku bisernicu.
Na tvoju riječ Učitelju
sagnuh dušu u jezero bola,
pogled spustih do ugaslih zvijezda,
al' ne vidjeh ničeg na dnu, osim križa.
A ja mišljah s mrežom izroniti sreću:
ničeg, ničeg ne bi na dnu mora, osim križa.
Na tvoju riječ Učitelju -
bacit ću mrežu na dno svih dubina,
a školjka neka ko putokaz će blistat'
na putu ovom pučinom do svoda.
I tada zvat ću zvijezde i komete
- nek' me vode, nek mi svijetle,
nek me bodre, nek me tješe
kroz te magle i oluje.
Na tvoju riječ Učitelju
- bacit ću mrežu na dno svog bića,
a titraj slave okom će zablistat:
tada ću otkrit - gdje se sreća skriva.
I tada još jednom, da, samo još jednom
- ja zagrlit ću križ svoj kao nikad
ja zagrlit ću križ svoj kao krila
- pa snažnim letom preletjet ću goru,
a potom krila raskrilit ću dalje -
- da smijem suncem rastopiti suzu -
da smijem nebu položiti krunu
- i pjesmom novom probuditi zoru.

Petar Preradović i hrvatski jezik

(Uz 180. godišnjicu rođenja)

Možda je pomalo paradoksalno ovako nasloviti temu, obzirom da je riječ o pjesniku za kojeg se melodramski spominjalo kako, vrativši se kući nakon osam godina izbivanja poslije završene vojničke akademije u Bečkom Novom Mjestu, nije znao spominjati se sa svojom rodenom majkom jer je zaboravio materinski hrvatski jezik. Naglašavam da je ta biografska anegdota melodramski intonirana, jer nas podsjeća na onu često upotrebljavanu frazu, kada se želi istaknuti nečija dobrota i milosrđe pa se kaže: Dao je posljednji novčić iz džepa. (A nije vjerojatno da je dao baš posljednji, sigurno mu je još nešto sitnog i ostalo.) Naime, teško je vjerovati da bi netko tko praktički do svoje desete godine, drugim riječima do završene osnovne škole, nije ni znao drugi jezik nego materinski hrvatski, u osam godina izbivanja taj jezik potpuno zaboravio. Tom se "zgodom" htjelo svakako upozoriti na tešku sudbinu naših intelektualaca kad se otkinu od rodnoga doma, a povod je dao zapravo sam pjesnik napisavši u jednom svom autobiografskom radu slijedeću rečenicu: "... Iz Zagreba sam otišao posjetiti ostarjelu majku i sestru jedinicu, ali eto žalosti, bio sam zaboravio skoro sasvim materinski jezik, a ni mati ni sestra nisu znale drugim govoriti ... Ali u razgovoru s majkom i sestrom pobuđivali mi se kao iz sna slatki izrazi djetinjske dobe i nakon osam nedjelja, koje š njimi provedoh prilično sam opet naški govorio." (Nacrt mog života, 1862.)

Možemo pretpostaviti da su mu sigurno u razgovoru manjkali neki hrvatski izrazi, ili ih se barem odmah nije mogao sjetiti, kao što se događa ljudima koji dulje vremena uče strani jezik i nađu se više godina izvan svakog vrela materinskoga govora. Pjesnika je to kao osjetljiva i osjećajna čovjeka smetalo i zaboljelo pa je to u zapisu pomalo romantičarski tako naglasio da je urodilo i kasnije izvjesnim nesporazumima u hrvatskoj književnoj historiografiji. Kao što je u istom tome zapisu za majku upotrijebio atribut "ostarjela", a ona je imala te godine, prilikom njegova boravka u rodnom domu, ravno 46 godina. Njemu se vjerojatno pričinila "postaranom" od napora seljačka života, ali nikako nije mogla biti "ostarjela" u današnjem značenju te riječi. Ipak Preradovićevi biografi, naime jedan dio njih, to stalno ponavljaju, ne vodeći računa kada je ona zapravo rođena.

Premda se svi slažu da je bio smirena, sređena, trijezna, meditativno strukturirana priroda, život i pjesničko djelovanje bijaše mu puno paradoksa. Autor je dviju najpoznatijih oda hrvatskom jeziku - "Rodu o jeziku" i "Jezik roda moga", a ipak prvu je pjesmu napisao na njemačkom jeziku ("Der Brandt von Neustadt", koja je nastala prilikom požara grada njegova kadetskog boravka). Za života mu je prijatelj Bogoslav Šulek objavio nekrolog u Narodnim novinama, jer se proširila vijest da je poginuo u borbi s talijanskim revolucionarima, a on se te iste burne 1848. živ i zdrav vratio kući. Nadalje, premda mu rodoljublje bijaše sam zakon života, obje su mu supruge bile strankinje: prva Talijanka iz Zadra, a druga austrijska Njemica iz Beča.

Suprotnosti su se javljale i u ocjeni njegova književna djela. Dok je primjerice Vraz gledao u njemu iznimnu pjesničku ličnost koja će hrvatsku poeziju dovesti do onih visina do kojih je poljsku doveo Mickiewicz, a rusku Puškin, a divili su mu se i ostali suvremenici i suborci za hrvatski preporod, kao i niz kasnijih književnih kritičara, Albert Haler, hrvatski povjesničar, polazeći od svojih estetsko-dogmatskih principa odriče mu svaku pjesničku vrijednost; a isto tako samo sa sasvim drugog aspekta negirao ga je i Miroslav Krleža ne mogavši mu oprostiti vojničku K. und K. profesiju, kojoj je u mlađim godinama i sam pripadao.

Tek su ga naši najistaknutiji književni povjesničari ovog stoljeća Barac i Frangeš stavili na pravo mjesto. Tako primjerice Ivo Frangeš kaže: "Pa ipak je uza sve svoje sumnje, teškoće i nedorečenosti Preradović ostao glavni kodifikator jezika hrvatske poezije XIX. stoljeća, jezika koji je trajao sve do Kranjčevića, uključujući dobrim dijelom i njega." (I. Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti*, Zgb. 1987.)

Da se podsjetimo samo osnovnih podataka iz njegova života. Rođen je 19. ožujka 1818. u malenom selu Grabrovnici, u Podravini, od oca vojnika krajišnika (kasnije i dočasnika), koji je sudjelovao u napoleonskim ratovima i majke seljanke. Osnovnu školu polazio je najprije u Grubišnom Polju, pa Đurđevcu, jednu godinu boravi u vojničkom zavodu u Bjelovaru, da bi nastavio vojne nauke u Bečkom Novom Mjestu. Završivši vojnu školu službovao je kao časnik u brojnim garnizonima austrijske, odnosno kasnije austrougarske monarhije. Više u mjestima koja su danas Hrvatskoj inozemstvo nego u domovini. Milano, Venecija, Zadar, Budimpešta, Udine, Zagreb, Cremona, Arad, Temišvar, Glina, Brescija, Verona, Postojna, Pančevo itd. njegova su povremena i privremena boravišta. Stalnog praktički nije ni imao. Siguran sam da ih nisam sva nabrojio. Sjećam se iz svog gimnazijskog školovanja koliko su nam učenicima glavobolje zadavala ta njegova "putešestvja", jer smo imali profesora koji se najviše služio biografskom metodom. Postigavši i najviši čin, čin generala, Preradović je premješten u Beč gdje je ostao do smrti. Umro je u bolnici u Fahrafeldu u donjoj Austriji 21. kolovoza 1872. Pokopan je u Beču, ali su mu 1879., dakle sedam godina kasnije, kosti prenesene u Zagreb u mirogojske arkade. Tom prilikom mu je Šenoa održao nekrolog, a petnaestak godina kasnije kipar Ivan Rendić načinio mu je spomenik podno kojega su mu uklesani stihovi iz pjesme "Putnik":

"U tvom polju daj mu groba
tvojim cvijećem grob mu kiti."

Bez obzira na svoje isključivo vojno školovanje Petar Preradović je stekao zamjernu obrazovanost i kulturu. Njemački je govorio jednako dobro kao i hrvatski, ako ne i bolje, pa nije ni čudo da je ostavio iza sebe niz pjesama na njemačkom jeziku, koje s poetskog aspekta ne zaostaju za hrvatskim. Dobro je vladao talijanskim i francuskim jezikom. Poznavao je i slavenske jezike, posebice češki s kojeg je prevodio neka djela na njemački jezik. Ljubav prema hrvatskom jeziku, koja je sigurno postojala od djetinjstva posebno su razgorjeli u njemu hrvatski preporoditelji - Ilirci. U Milanu se sprijateljio s grofom Ivanom Kukuljevićem Sakcinskim koji je došao u njegovu regimentu, a posebno je plodonosno djelovao na njega nešto kasnije Špiro Dimitrović Kotaranin s kojim je izmjenjivao stihovane poslanice. Utjecali su na njega i neki drugi

hrvatski preporoditelji zadarskog kruga. U zadarskom časopisu "Zora dalmatinska" objavit će i svoju prvu pjesmu "Zora puca bit će dana", a od tog vremena i počinje njegovo pjesničko stvaranje na hrvatskom jeziku. Za života objavio je dvije zbirke stihova: "Prvenci" (Zadar, 1846.) i "Nove pjesme" (Zagreb, 1851.). Ostale su objavljene u časopisima, a Branko Vodnik izdao je djela Petra Preradovića, u dva sveska, s opširnijim prikazom pjesnikova života i rada. (1918. i 1919., Zagreb). Ne treba ni spominjati da su prije i poslije toga povremeno u različitim hrvatskim gradovima izlazili izbori Preradovićevih pjesama.

No, kako nije svrha ovog moga članka da prikažem cjelokupni pjesnikov rad nego prvenstveno njegov odnos prema hrvatskom jeziku, ne bih se osvrtao na ta izdanja kao ni na njegova neka nedovršena epska djela.

Želio bih prije svega nešto reći o pjesmama "Rodu o jeziku" i "Jezik roda moga", ali i osvrnuti se općenito na jezik kojim on stvara svoje domoljubne, ljubavne i refleksivne pjesme.

Nepobitna je činjenica da Preradović nije živio u sredini koja bi pogodovala njegovu jezičnu obrazovanju, bogaćenju i nijansiranju leksika. Boraveći najveći dio života u tuđini, daleko od izvora živog i jedrog narodnog govora, boraveći po garnizonima gdje mu hrvatska lektira nije bila baš pristupačna, a negdje je uopće nije ni bilo, a ni njegovi prijatelji "ilirci" nisu još stvorili djela takve izražajne snage koja bi ga mogla ponijeti i na čemu bi on mogao izgrađivati i usavršavati svoj umjetnički jezik. Dakle, nužno je morao osjećati poteškoće u ovladavanju njegovim tajnama i mogućnostima izražavanja. No čini se da su ga baš ti momenti potakli da nadahnuto i zanosno progovori o hrvatskom jeziku u spomenutim pjesmama. U jednom pismu svojoj drugoj ženi, Emi Regner između ostalog piše: "Čovjek čezne više za onim čega nema, ili što se boji da će izgubiti nego za onim što mu je na raspolaganju. To je u čovječjoj naravi, to je okrutna istina, ali ipak istina." Tako je to općenito u životu, ali valjda i u odnosu prema jeziku. Naime, sjećam se kako sam jednom prilikom pitao pok. prof. Ivana Vrabeca, što ga je ponukalo da studira hrvatski jezik. Odgovorio je: "Znaš, moj je otac bio Čeh a majka gradišćanska Njemica, pa ti je valjda razumljivo da nisam mogao u rodnom domu naučiti pravilan i lijep hrvatski govor, stoga su mi se drugovi u igri i u školi rugali. Tada sam se zarekao da ću tako dobro naučiti hrvatski jezik da me nitko neće moći ironizirati." Eto, upornim radom postigao je ne samo pravilnost u izražavanju nego je postao i znanstvenikom hrvatskog jezika i gramatike. Nešto slično je ali u drugim okolnostima i s Petrom Preradovićem. Sigurno je bilo pjesnika u Hrvatskoj u njegovo doba koji su raspolagali većim fondom riječi, bolje poznavali naše jezične zakone, ali nisu ostavili stihove koje bi se citiralo, kao što je primjerice ostavio Preradović u pjesmi "Jezik roda moga":

"Zuji, zveči, zvoni, zvuči,
Šumi, grmi, tutnji, huči -
To je jezik roda moga!"

I kada ga je u svom stvaranju s mukom usvajao, osjetio je njegovu kako kaže, "slabost mednu", a stihovi na stranim jezicima njemu su poliglotu ipak "mrtvi zvuci". Sasvim je sigurno da je takvim stihovima Preradović dao maha svojim patriotskim osjećajima, jer je bio odviše racionalan čovjek da ne bi bio svjestan kako svaki jezik ima

svoje ljepote, te je svakoj osobi njezin jezik najdraži i da je prilično nesigurno objektivnim mjerilima prosudivati ljepotu nekog jezika. Koliko je visoku ulogu i značenje u životu naroda pridavao jeziku pokazuje možda još više pjesma "Rodu o jeziku", kojoj je kao moto stavio izreku W. Humboldta "Die wahre Heimat ist eigentlich die Sprache." Prema naslovu te pjesme Dragutin Tadijanović je nazvao svoj izbor Preradovićevih pjesama, Zagreb, 1972. Pjesma sadrži Preradovićev životni credo u odnosu prema materinskom hrvatskom jeziku. Ima u njoj stihova koji se i danas govore kao aforizmi. Primjerice:

"Po jeziku dok te bude
I glavom će tebe biti."

Ili: *"Sva je naša povjesnica*
Velik samo zbir pjesama."

Ne treba nas smetati ni poučavalački ton pjesme, jer nastala je 1860. kada je poslije Bachova apsolutizma trebalo i te koliko djelovati na promicanje hrvatskog jezika. Bilo je to vrijeme kada se "švapčarilo" i na tržnicama, a ne samo po kulturnim institucijama, a već otprije glavni listovi bijahu njemački časopisi "Luna" i "Croatia", dok se htjelo hrvatski jezik svesti u nešto što je samo za priprosti puk. Zato završnu poruku te pjesme treba gledati u kontekstu onog vremena, iako nisam baš siguran da ona ne govori mnogo i suvremenu naraštaju:

"Ljub' si, rode, jezik iznad svega!
U njem živi, umiri za njega!
Po njemu si sve što jesi:
Svoje tijelo, udo svijeta,
Bus posebnog svoga cvijeta
U narodâ silnoj smjesi.
Bez njega si bez imena,
Bez djedova, bez unukâ.
U prošlosti sjena puka,
U buduće niti sjena!"

Istina je da i u tim pjesmama ima određenih jezičnih i ritmičkih hrapavosti, posebice u prvoj spomenutoj pjesmi, kao i u nekim drugim njegovim poetskim ostvarenjima. Nema u njega onog bogatstva riječi da sve "pljušti i grgolji" kako bi rekao Vladimir Nazor, ali u jednostavnom izričaju znao je Preradović pokazati pravo majstorstvo. Nije slučajno da mu i danas citiraju izreke iz njegovih pjesama čime se ne mogu pohvaliti ni neki pjesnici koji na ljestvici književne vrijednosti više kotiraju od njega. Navest ću samo neke:

"Sunce žarko sjeda i skoro će sjest
Stalna na tom svijetu samo mijena jest!"
(Mujezin)

Ili: *"Nije znoj nam muka niti breme*
Kad u radnji ljubav vodi ruku." (Vilin san)

Ili: *"San ne vara, posestrimo mila,*
Kog sva srca za istinu drže." (Vilin san)

Možemo se složiti s prof. Barcem koji kaže: "Najbolji Preradovićevi stihovi odlikuju se onom kratkoćom i uvjerljivošću, kojom čovjek iznosi nepokolebljive spoznaje, do kojih je došao nakon mnogo naprezanja, poraza i klonuća".

Pjesma "Naša zemlja" pokazuje kada Preradović spominje "šume zelenice" i "njive srebrenice" da se autor znao okušati i u kovanju riječi i da je u tome imao određena uspjeha.

Najzanimljivija možda je sudbina pjesme "Putnik" u kojoj na alegorijski način duboko proživljeno crta svoju životnu sudbinu vječnog tuđinca. Kada je objavljena svi su je uzdizali i posvećivali joj prave panegirike, neprestano je stavljali u školske čitanke, a đaci su je učili i znali naizust. No s vremenom se baš zbog prečeste uporabe pomalo otrcala pa su nastale šaljive parafraze i parodije na njezin oblik i sadržaj. No kako je izvjesno vrijeme u doba komunističke Jugoslavije nije bilo u čitankama, sada se u slobodnoj i samostalnoj Hrvatskoj opet osjetila njezina vrijednost i značenje. Vratili su nam se u zemlju mnogi "putnici", politički emigranti, povezala se domovinska i iseljenička Hrvatska, i pjesma je opet dobila na svojoj aktualnosti. Možda se i previše isticalo Preradovićeve jezične slabosti, jer je u jednostavnu izrazu pjesnik znao govoriti u trenucima pravog i doživljenog nadahnuća neposredno i dirljivo, bez kićene frazeologije. O tome svjedoči i pjesma "Putnik" koja se i danas nakon stotinu i više godina čita tečno, premda znamo da pjesme brže zastarjevaju nego proza.

Pouzdan znak da je Preradović makar i uz muku i napor uspijevao svladati poteškoće u jezičnom izražavanju pokazuje i činjenica da je pjesnik utjecao na više hrvatskih pisaca XIX. stoljeća, i to ne samo na one koje bi Zagrepčani nazvali "pik zibnerima" nego i na priznate veličine kakav je bio Franjo Marković.

Na kraju nešto neovisno od pjesnikova jezika. Petar Preradović, kao i neki drugi naši istaknuti pojedinci XIX. stoljeća, bio je prožet idejom sveslavenstva. Nije to bio u njih samo odjek i reakcija na ideju pangermanizma, nego i tadanji izraz njihove težnje za nacionalnom slobodom. Ne zaboravimo da su Slaveni sačinjavali polovicu stanovništva tadašnje austrougarske monarhije, a ipak su u njoj vlast dijelili Austrijanci i Mađari. Naravno da to nije moglo zadovoljiti tadašnje hrvatske rodoljube kao ni duhove ostalih slavenskih naroda. Moramo ih dakle sagledavati u kontekstu onog vremena, a što smo se već dugo razočarali u slavensku solidarnost, to je ono što narod kaže "drugi par cipela". Preradović, kao i Štrosmajer i drugi velikani XIX. stoljeća bijahu iskreni rodoljubi, a mi samo možemo govoriti eventualno o njihovim zabludama, a nikako ih se odricati s aspekta nedavnih ratnih događaja.

Petar Preradović ostaje značajno ime hrvatske književne povijesti, po nekim svojim ostvarenjima živ i sada, koji je u teškim životnim prilikama stvarao vrijedna umjetnička djela i sudjelovao u izgradnji hrvatskog pjesničkog jezika.

Juraj MARTINIĆ

U pustinji

"Hoće li tko za mnom, neka se odrekne samog sebe, neka uzme svoj križ i neka ide za mnom". Mk 8:34.

Za potpuno predanje Božjem pozivu neophodan je "put kroz pustinju". Da bi sluga Božji mogao primiti i prihvatiti sve one što Gospod ima za njega potrebno je da ostane vjeran Njegovu pozivu. Da od Njegove riječi ne odstupa ni lijevo ni desno. Potrebno je da ima napeto uho i misli okrenute jedino na Njega.

Odgajanje Božjeg sluge u odvojenosti od svijeta u neposrednoj Njegovoj blizini, donosi puninu spoznaje Božjeg plana kojeg On ima za svog izabranika.

Da bi se na Božjem sluzi očitovala svetost, on se mora naći "bez mane". Dok se Božji sluga ne nađe "bez mane" ne može se svidjeti svom Gospodaru, ne može biti upotrijebljen za poziv koji je od Boga predodređen. Put kroz pustinju traži odricanje. Taj put morao je proći svaki Božji sluga, kako bi kada se nađe prokušan i "bez mane" mogao biti upotrijebljen za ostvarenje Božjeg plana.

Put kroz pustinju je put umiranja sebi i svijetu, a živjeti KRISTU. Božjeg slugu "bez mane" svijet ne prihvaća. On svijetu svjedoči o njegovoj grešnosti, kao i o zabludama u kojima svijet živi.

Što Duh Sveti jače posvjedoči čovjeku o njegovoj grešnosti, time se u čovjeku stvara veći otpor prema onom tko mu na njih ukazuje.

Zato odbačenost od svijeta pozvanog Božjeg slugu ne treba obeshrabriti u svjedočanstvu za KRISTA. Takav Božji sluga za svijet je nerazumljiv i neprihvaćen, i smatra da je "van sebe". Prosvjedočenog Božjeg slugu mišljenje svijeta ne treba obeshrabriti i sputati s puta Božjeg poziva.

Zato vjerni i predani svjedok Kristov mora biti spreman na odbačenost kako od svijeta, tako i od svojih najbližih. Takvom Kristovom sluzi neka su uvijek na umu ISUSOVE riječi iz Iv. 15:18 "Ako vas svijet mrzi, znajte da je mene mrzio prije nego vas" i ... Mrze me nizašto.

Što je Božji sluga više suobličen svom Gospodu, to ga svijet više mrzi i odbacuje.

Zato svaki POZVANI Božji sluga svoj oslonac stavlja na Onoga tko ga je POZVAO, a ne na čovjeka. On vjeran ostaje ONOME tko ga je POZVAO.

Svaki Božji sluga koji je prošao "pustinju", koji je umro sebi, koji je oprao svoje haljine biti će upotrijebljen i potvrđen od Boga na djelu za koje je pozvan.

Rim. 8:30 Koje PREDODREDI, te i POZVA., koje pozva te i OPRAVDA, koje opravda, te i PROSLAVI.

Mira KRAJAČIĆ-BEUTZ

Kao mimoza...

- Poznajete li zemlju gdje cvjetaju ...?

- Limuni! To želiš znati?

- Ne, ne, nije to onaj poznati stih. Poznajete li, uistinu, zemlju gdje cvjetaju mimoze?

Tako su razgovarali prvi susjedi uz ogradu između svojih vrtova u blago predvečerje kada se obično može štogod korisno obaviti i u vrtu. Nino, koji je došao na ferije kući roditeljima i susjed mu, mještanin, čiji je vrt obilovao mnogim ukrasnim grmovima i odlikovao se njegom brižnih ruku.

Pravim zanosom ljubitelja cvijeća nastavi Nino objašnjavati prijašnje pitanje.

- Tako sam poželio da uzgojim mimoze u našem vrtu pa da, kada dođem kući, gledam lepršavost njezinih pahuljastih cvjetova i da uživam u njihovoj lakoći. Pričali su mi oni koji su je uspjeli uzgojiti ili su je u proljeće kupovali nekome za dar, da su joj cvjetići lagani poput daška, poput snježne pahuljice a da je najosjetljivija iz čitavoga cvjetnog roda.

- I jest, sinko. Ja sam je vidio, dodirivao rukama i prinosio obrazu kako bih osjetio što je nestvarnije od perja i lakše od zraka. Kao mornar, u mladim danima, često smo pristajali uz obale Afrike i tamo sam je sreo prvi put. Rasla je kao korov uz ceste, a njegovanjem i oplemenjivanjem na mnogim nasadima ukrašavala je parkove bogatih sahiba. Gdje god sam je vidio, radovao sam joj se i zaželio, razumljivo, da je ponesem u domovinu. I ponio sam je.

- I?

- Zasadio sam je u ovome vrtu, mučio se oko nje godinama. Dugo nije uopće cvjetala, a kad je napokon procvjetala, bio sam presretan. Žuta kao jutarnje sunce razveseljavala bi moje oči i krunila moje napore. Ali - do tada samo u stakleniku. Ohrabren uspjehom, prenio sam je dogodine na lijehe izvan zimovnika. E, moj sinko, prva bura ne ubija svakoga, ali ih ima koji pred njezinim udarima često zatvaraju oči. Tako i moja mimoza. Jači nalet vjetra ofurio joj je mekoću cvjetova, ona se uvila u se i više od nje nije bilo ništa. Vidiš li tamo, u dnu vrta, one suhe grmove. To je bila ona.

- Pa zašto je niste ostavili u zimovniku?

- E, to ti je tako. Mnogo truda da bi se ona rascvjetala, ali samo za blaga vremena ranog proljeća. Katkada je davala čak i obilan cvat, pa sam je ljubomorno rezao da je prodam u gradu. Ali nekako je s njome išao i jedan djelić mene. No - to je već tako. Uzgajamo za druge i pružamo drugima ono što oni i ne slute. U svakom cvijetu, u svakoj raskoši boja dajemo djelić sebe. Nego, a zašto te zanima, poznajem li zemlju gdje cvjetaju mimoze?

- Upitao sam to zato - odgovori Nino - što je ovdje, u našem mjestu nisam ni kod koga vidio. Ni kod vas u vrtu, a nisam slutio da su oni šturi grmići njezini ostaci.

- Nekako bilo mi je teško iskopati ih i baciti. Mislio sam da će se barem jedan othrvati i upravo ću ja možda dokazati da baš nije tako osjetljiva kako ljudi govore.

Činilo se da je bilo i pokušaja da se održi, treperavo lepezasto lišće se pojavilo, ali to je bilo sve. Pomalo sam ga prepustio samome sebi. Još neko vrijeme prkosio je nedaćama, a onda je potpuno zatajio. Cvata više nema, a ovi ofureni listovi ne služe za ukras njegovanu vrtu. Nego, želiš li ti možda pokušati uzgajati mimozu?

Susjed pogleda Ninu izazivački i glasom koji je skrivao mnogo pritajene nade.

- Hoću, hoću, sto puta hoću! Želim je vidjeti u našem vrtu, dodirivati obrazom i nekako je učiniti da ne bude više tako nježna, tako osjetljiva. Možda uspijem.

- Pa, bilo ti sretno. Pokušaj! Vjerujem da su pokušali već mnogi, ne samo ja, ali ona je bila oduvijek i ostat će uvijek osjetljiva kao - mimoza.

Višnja SEVER

Motrim sjaj zvijezda

Starost je stanje
mirovanja,
a ja se krećem.
Starost je crna
marama
a ja srećem
samo rumena lica.
Starost je tmica
bez mjesečine,
a ja vidim
sjaj zvijezda
u Tvojim očima
i neki strah
i srh
što struji
zapešćem.
Početak i kraj
na ušću
rijeke.
Dah
i
prah
i sunce koje nas
pali.

Bez povratka

Svaki trenutak
se slijeva
u korito rječno.
Ljepotu želim vječno
sačuvati u sebi.
Život se mijenja
u nama
i nikada
nisu ista
mjesta na javi.
Suza je stala
na rubu oka
i blista.
Gora se plavi.
Otoci nestvarno dišu
suhe se trske njišu.

Tatjana RADOVANOVIĆ

Vrtnja

Ima jedan krug - jedna vrtnja:
more - para - oblak - rosa
i opet more.
I još jedna vrtnja ima:
ushit - sjeta - suze - misao
i opet ushit ...
Gdje li je početak?

Timjana MAHEČIĆ

Zvona Katedrale

(haibun)

Vitki zvonici Katedrale uzdižu se nad ne baš usnulim gradom, jer Zagreb poput svih velikih gradova nikada ne utone u potpuni san. Ipak, naslućuje se onaj neizbježni noćni mir, a iznad sanjivih krovova četiri udarca klatna o zvono sv. Stjepana i dvanaest otkucaja zvona Presvetoga Trojstva oglašavaju ponoć.*

Naslućuje se
noćni mir: Ponoć
otkucavaju zvona.

Grad se nekako lijeno budi. Nedjeljno jutro, kao da želi svima osigurati nešto dulji san. Zvono Uzašašća Majke Božje zvoni jutarnje Pozdravljenje! Gospin lik na oblaku ljuljaju anđeli. Zrake sunca iza Nje, blistaju svjetlošću netom izašla Sunca.

Gospin lik ljuljaju
anđeli: Blistajuća svijetlost
tek izašla Sunca.

Trg prepun ljudi i tramvaja, užurban i bučan u svojoj svakodnevnici. S tramvajskog vlaka koji upravo odlazi veselo nas gledaju naslikana lišća dječice cijeloga svijeta! Njihova poruka seže do neba: ..."Čuvajte nas!" ..."Čuvajte nas!" a, tako bi trebala dotaći ljudsko srce! Zvono Sveta Tri Kralja upravo oglašava, Podne.

Tramvaj oslikan licima
djece: podne - poklon
Mudraca, - Djetetu!

Petkom poslije podne u molitvi za Mir, zvonjavi se pridružuju i cinkuš (sa zaštitnikom od vatre sv. Florijanom) i zvono sv. Mihaela, anđela s uzdignutim plamenim mačem i oborenim Sotonom pod nogama, a vjetrom uzbiban zrak nosi poruku toliko puta glasno izrečenu, oslobodit ćemo Vukovar u miru!!!

Bljesak munje sa
vjetrom Oluje! Zvone zvona.
Molimo za Mir!

A, dah proljetnoga predvečerja dolazi odnekud s Medveščaka kroz park na Ribnjaku, dok uzduhom titra zvuk zvona Sveta Tri Kralja i Male gospe. Večernji Angelus lebdi nad gradom najavljujući ono neizbježno noćno smirenje, a na večernju molitvu nas poziva zvono sv. Kvirina.

Večernji Angelus,
uzduh dodiruju,
titraji zvonjave.

Na nebeskom svodu polako ishodi večernjača, a slijedi je mlađak. Ta slika se čini poput one na grbu Zagreba, grada otvorenih dveri za svakoga,... s nadom da će mu dobro, dobrim uzvratiti.

---

* Iako mi je slušanje zvona naše Katedrale uvijek veoma mnogo značilo, ipak o njima nisam gotovo ništa znala, dok u "Vjesniku" za Uskrs 1997. g. nije objavljena reportaža, "Osam zvona Zagrebačke Prvostolnice" novinarke Vjeročke Rukavine, i taj me je članak naveo da napišem ovaj - haibun (prim. A.).

Anto ĆOSIĆ

Putopisac

Stoji sjedovlasi Ibrahim efendija pred kapijom i odmjerava najavljenoga gosta Evliju, koji mu se približava na razigranu vrančiću. Nagnuo se Evlija na desnu stranu, te se čini kao da će svakog trena pasti s konja od velika umora. Ali, to je samo privid, jer je svjetski putnik još uvijek krepak i durašan. Na njemu je tamnoplavi ćurak, opšiven krznom, čiji krajevi padaju po sapima konja. Preko svilenog traboloza namjestio kožni bensilah iz kojeg ljutito virka pozlaćen nož. S lijeve strane sedla je torba od meke kože, u kojoj su divit i papir, ispisan putnikovim zapažanjima o našim ljudima i krajevima.

Za Evlijom, na mršavu čaprazu, ljulja se vojnik, obučen u izlizanu behaz-hanteriju, pa onako neobrijan, pod kaukom i šarenom ahmedijom, sliči strašilu. Na Evlijinom pratiocu su od abe čakšire, a za pojasom jatagan i džeferdar ukrašen sedefom.

Zadnji put, dok su se gostili za prepunom sofrom, uživao je Evlija, kao malo dijete, u pričama Ibrahim-efendije o džinskim kolima, vilenjacima, o sugrebu i ostalim čudesima. Nešto je od tih priča ušlo i u njegovu bilježnicu. Danas je došao, kao što je i obećao, da priča o sebi.

Zagledao se Ibrahim-efendija u svjetlozelene oči Evlijine iz kojih je iskrila lukava blagost. Čuo je učeni šeherlija da te oči krišom gutaju ono što vjera zabranjuje gledati - udate žene... Ispod nove tokali ječerme slute se široka, snažna prsa: na prvi pogled se vidi da je kozobradi putopisac građen od čvrste japije.

Prije nego što krene preko Save, u Hrvatsku, Evlija je obećao navratiti do efendije Ibrahima Demirovića, druželjubivog starčića, mudra i načitana, da se pozdravi i da još malahno, zericu popriča s njim o vječnim stvarima, o ratovanju i o spokojstvu duše. I, zaista, pojavio se samo nekoliko minuta nakon mujezinova podnevnog namaza s Careve džamije, u pratnji askera. Sjahao je pred binjektašem i poklonio se duboko, ali je u tom naklonu efendija Ibrahim, iskusan i pronicljiv čovjek, prepoznao obješenjaka koji se šegači.

- Bujrum, Evlija! - reče Ibrahim-efendija uljudno i pokaza gostu ulaz u avliju, ograđenu visokim zidom Preko drvenih basamaka, prekrivenim šarenim ponjavama, uspeše se u gornje odaje, dok je seiz ostao pred kućom da čuva konje. Sjedeći na šiljtetu Evlija se svaki čas osvrtao prema hodniku, koji u Šeheru zovu kubura, očekujući da se netko pojavi s ukusnim jelima i pićem. Pred njega iznesoše upravo ono što je najviše volio: bamju s mladom janjetinom. Tu je i kajmak-baklava, koja mu se učini ukusnijom od one koju su mu ponudili u Ferhad-pašinom dvoru. Poslije ručka poslužen je sokom od višanja, hardalijom i medovinom.

Povremeno virne Evlija kroz mušebak, u žensku avliju, ali nikog ne može opaziti osim divote cvijeća. Stoga nervozno tucka prstima po vezu na jastuku što su ga iskerale šeherske žene, koje oko nemirnog potukača, što se našlo u zamci osjetila, ne može otkriti kao da su u zemlju propale. Možda je Ibrahim-efendija, plašljiva božja ovčica, poslao žene u drugi kadiluk. Zato je Evlija, i pored dobra ručka, pomalo sjetan. Osluškujući kroz prozor prve akorde jeseni, razmišlja o dosadi života, koja mu postaje sve teža.

- U našoj carevini nema ovakvih vezilja! - hvali Evlija Ibrahim-efendijine žene, ali efendija samo šuti i klima glavom, što znači da žene ne treba spominjati u svečanom trenutku rastanka.

- Iako mi dolaziš u goste već šesti put, ja ti, prijatelju moj, Evlija, ne znam punog imena! - reče iznenada Ibrahim-efendija podižući s mangale ćaj od metvice.

- Ja, siromah, pravo se zovem Evlija ibn Mhmed Zilli. Otac mi, Mehmed Derviš Zilli, bijaše u Carigradu starješina dvorskih zlatara. Uživao je velik ugled na sultanovu dvoru. Ovaj zlatni nož za bensilahom djelo je njegovih ruku, a poklonio mi ga je kad sam se otisnuo u bijeli svijet. Od oca sam naučio zlatarski zanat, ali samo ponekad, kad imam više slobodnog vremena, izradim poneki broš ili zlatni privjesak. Pri izradi se služim mletačkim cekinima, jer u njima ima najviše čistog zlata.

- A jesi li, Evlija, imana ti, kao kalemli insan, zapisao štogod o našem šeheru?

- Bome, jesam! Pisao sam o vašim trešnjama koje su toliko sočne i krupne da takvih nema ni u Turskoj, ni u Arabiji, ni u Perziji. Kad su proljetos donijeli mom gospodaru, Melek Ahmed-paši na poklon sepet trešanja, nisam vjerovao svojim očima: svaka trešnja bijaše kolik orah s rijeke Mudurnu u Anadoliji. Zamolih pašu da nam dozvoli izvagati nekoliko trešanja. Kad jednu trešnju spustih na tas terazija, a na drugi tas položih jedan groš - vaga se izravnala. A treba znati da jedan groš teži osam drama. Po tome se vidi koliko je krupna i teška banjalučka trešnja. Još sam pisao o vašim dunjama, jabukama i kupusu koji je velik poput kazana.

- Ih, ih, Evlija moj, da nisi malo pretjerao?!

- Prijatelju Ibrahime, dobro si uočio. Sklon sam pretjerivanjima, ali to činim namjerno. Iskusan si čovjek i mudar i vjerujem da znaš da na ovom svijetu ništa tako ne uspijeva kao pretjerivanje. U budućnosti će se ljudi, kojima dopane u ruke moj putopis, čuditi ogromnom šeherskom kupusu, a zar ima nešto ljepše nego iznenaditi čitaoca. Neka čitatelj ostane osupnut i neka malo razmišlja. Od njegova razmišljanja i mog pretjerivanja nikoga neće zaboljeti glava.

- Doduše, odlike književnosti treba da budu pretjerivanje i žestina! - povlađuje Ibrahim-efendija.

- Primjetio sam, nastavlja Evlija, putujući vašom lijepom zemljom, da Bošnjaci vole kupus i jedu ga do crkavanja. Takvih izjelica nema do Stambola.

Ibrahim efendija se smijulji, te ne znaš odobrava li ili je iznenađen Evlijinim zapažanjima.

- Još sam pribilježio da je vaš šeher pravi zemaljski raj, da pored svake kuće teče živa voda, da svaka bolja kuća ima vinograd, bašču, ružičnjak i da u proljeće život pliva u mirisima poljskog cvijeća.

- Tu, Evlija, nisi pretjerao, jer našeg šehera, zaista, na daleko nejma! - odobrava Ibrahim-efendija. - Još sam čuo, poštovani Evlija, da znaš cijeli Kuran naizust.

- Znam! Sedam godina sam slušao predavanja učena profesora Ahfeš-efendije, a kod Evlije Mahmed-efendije u Carigradu sam za jedanaest godina naučio Kuran napamet. Mogu lijepo i pravilno da ga kazujem na sedam arapskih dijalekata i sad, da imam vremena, počeo bih, što se kaže, od elifa - pa da uživaš!

O svome znanju i učenosti govori Evlija s ponosom i premda Ibrahim-efendija pažljivo sluša svaku pojedinu riječ - po očima mu se vidi da ne vjeruje svemu što Evlija govori. Pola baca u vodu.

- Ja sam ti, Ibrahim-efendija, nemiran duh. Ne mogu se dugo skrasiti na jednom mjestu. Neka nevidljiva sila gura me i šapće. - Putuj, Evlija! I ja, što ću, putujem u potrazi za novim spoznajama, novim ljudima i novim vidicima. Promjena mjesta obogaćuje moj duh i ja stoga najviše vremena provodim na konju. Nikamo ne brzam jer je poznato da na putu ne treba žuriti. I oštrom oku mnogo toga promakne u hitnji.

- Život na carskome dvoru nikad me nije privlačio. Živjeti na istome mjestu, pustiti korijenje - znači ostarjeti prije vremena. Uživam u putovanjima, u razgovoru sa starim, iskusnim ljudima, tragam za njima jer su pravi lijek za dušu. Bolje je imati jednog prijatelja koji nešto zna, nego mnoge koji ne znaju ništa. Zato sam, evo, i kod tebe, Ibrahim-efendija, jer znam da si najmudriji u ovom šeheru. Ja sam ti prava lutalačka duša što uživa u žuboru bistra potoka, u božjem baščedžiku, u vedrini i uzbudljivim viđenjima. Volim upoznavati običaje drugih. Putujući po mnogim zemljama i razgovarajući s različitim ljudima naučio sam voljeti istinu i mrziti nepravdu.

Još u devetnaestoj godini osjetio sam u sebi nemir i potrebu za kretanjem, skitnjom, te sam kao dijete obigrao sve carigradske džemate, periferiju, okolna sela i već sam tada shvatio da svi ljudi sve znaju. Znatiželja bijaše najvažniji dio moga karaktera i zato mi je Stambol postao tijesan. Poželio sam putovati i upoznavati nove ljude i nove zemlje. Znanje mi bijaše potrebno kao zrak i voda. Želio sam sve vidjeti, sve čuti i sve knjige pročitati. Od grčkoga mudraca Sokrata naučih da je znanje jedino dobro, a neznanje - zlo! Tako sam, putujući, počeo zapisivati svoja zapažanja u dnevnik, bilježio sam kazivanja iskusnih ljudi, koji su često isticali, to sam dobro zapamtio, da su dobrota, blagost i milosrđe najvažnije stvari na svijetu. Nadam se da će jednoga dana sve ovo, što zapisujem biti od koristi nekome.

Da pisah o svemu onome što sam vidio i doživio, stvorio bih stotine knjiga. Nikad neću zaboraviti brodolom na Crnom moru, iz kojeg jedva izvukoh živu glavu, a dugo ću pamtiti i bolest što me osam mjeseci vezala za postelju. Ipak, oteo sam se, prizdravio, jer sam tvrdoglav i nisam dopustio da mi se smrt približi. I sada, evo me u Šeheru, u kojem moja znatiželjna duša uživa u džamijskim arabeskama, u uzbibanosti drveća i cvijeća, te u sjajnoj blagosti ove zelene vode. Raznih šehera sam se nagledao, ali ovakve ljepote, eh... Srcu nikad dosta čarolija...

- Alah džele šanuhu ti je podario bistar um i pronicljivost i mogao si, Evlija, postati paša, vezir, veliki političar i državnik, a ti se, eto, bacio na putovanja i pisanje!

- E moj Ibrahim-efendija, još u mladosti spoznah da je politika u našem vilajetu opasan zanat, prava zgibija, dvosjekli mač; pa izbjegnem li jednu oštricu, dočekat će me druga. Zato me, efendija, ne privlače ni politika ni vlast. U politiku se može lako ući, ali je opasno kad se više ne može izići. Gledajući ljude što na pravdi Boga gube glavu, pitao sam se kako li izgleda čovjek, koji odlučuje o životu i smrti i zašto svaka vlast često posiže za silom. Vjerujem da iz pogana srca mračnim kanalima izlaze naređenja, osude i belaji svih vrsta. Glavosječe samo čekaju mig svojih gospodara kako bi se bacile na nemoćnu žrtvu. Iza njihovog hladnog lica, na kojem ćete uzalud tragati za milosrđem, skriva se svesebica što koristi moć i položaj, kako bi u svakom trenutku mogao nanijeti bol nekom jadniku. Često sam se pitao tko li izmišlja davolske zakone, po kojima se nevini ljudi proglašavaju neprijateljima carstva. Moćnome vladaru sumnjiv je čak i prijatelj. Zato mislim da je bolje mirno putovati i mirno spavati.

Mislio sam, a tako mislim i danas, da su vladari većinom bolesni ljudi, opijeni vlašću i opterećeni strahom i izopačenostima svih vrsta. Kad samovolja nekog silnika postane zakon, onda se sudije pretvaraju u kukavice i ne razlikuju više dobre ljude od loših. Zna li se, moj efendija, iz kojeg kruga džehenema dolaze befeli raznih mučitelja, koji svoje nakazno lice skrivaju iza zidova tvrđave po čijim bedemima stražare dizdari i vojnici, čuvajući nemiran san svojih naredbodavaca. Slabiću smrtoljupcu je potrebna sila, tuđa ruka, kako bi sam sebe zavarao i uvjerio da može uništiti riječ, misao i istinu. Izbliza sam gledao kako strah proširuje njihove zjenice, te oni i u najbezazlenijem prolazniku, što se često osvrće, otkrivaju opasnog zavjerenika. Ja, moj efendija, još nisam toliko lud da bih sebe smatrao savršenim. Ne znam koliko bi se mraka i zla nakupilo u mojoj glavi da sam vlastodržac. I na kraju - zašto da u zindan šaljem ljude koji ne misle kao ja. Nije taj posao za mene, efendija! Oduvijek sam bio uvjeren da je bolja milost nego osveta. Kad sam ništa, mogu sebi više dozvoliti slobode nego da sam nešto. Kao obično gaziblato mogu se uspješnije odupirati ljudskoj gluposti. Vjeruj mi, efendija, mene vlast zaista ne privlači! Uostalom, što je ljudski život? Nekoliko radosnih i tužnih treptaja srca - a potom prijalaz u nepoznato.

Sluša Ibrahim-efendija Evlijin melodičan glas i uživa u ljepoti njegova kazivanja. Bijaše iznenađen njegovim mudroslovljem i poznavanjem života.

- Eto, zato ostadoh svjetski putnik, putopisac, zabavljač ljudi, govordžija, jer volim slobodan život kao ptica nebeska što leti iz jednog kraja zemlje u drugi i bez opterećenja nosi svoju sudbinu. Svoje vrijeme, koliko mogu, pretvaram u vrijeme dobrote. Svakog dana molim Boga da me učini boljim nego što jesam, jer čovjek nikad nije toliko dobar - a da ne bi mogao biti još bolji. Upamti: ako čovjek nema u sebi dobrote i milosrđa, bježi od njega stotinu konaka, jer će takav i vlastitog oca prodati.

- Kakav ti je paša? - neočekivano upita Ibrahim-efendija.

- Paša ko paša! - odgovori Evlija neodređeno i skrenu razgovor na kućni haman Ibrahim-efendije, u kojem se neki dan okupao, ističući kako takvog kupatila nema u čitavoj carevini, jer to je hamam s toplom vodom što izvire iz dubina, pravo Božje davanje. Što se ono kaže - sva zgoda i u kući voda! Kad je, veli, u hamamu začepio otvor da voda ne otječe - a nasuo je mošusa i ambre i uživao kao u raju. Nedostajala mu je, kako reče, samo hurija plavetnih očiju...

Negdje pored Vrbasa pjevaju djevojke pjesmu hašlamarku, a Evlija zažmirio kao pravi meraklija, pa uživa. Svaka mu žilica titra od nekog unutarnjeg uzbuđenja.

Odmjerava Ibrahim-efendija iz prikrajka svog romantičnog gosta i premišlja misli svakojake: najviše ga čudi što se tako pobožan čovjek i hafiz oduševljava ženskom ljepotom i što često govori o teferičima, piću i glazbi.

- Evlija, čujem da si se nedavno vratio iz Splita? Znaš li ti, bolan, da ja nikad nisam vidio more! Pričaj mi kako si se proveo u stranom šeheru i kakvi ljudi žive na obali?

- To, Ibrahim-efendija, bijaše veoma uzbudljivo putovanje. Kad se sa svojom pratnjom približih Splitu - splitski general nam u susret posla oko tisuću pješaka pod puškom i oko četiri stotine konjanika. Oni nas povedoše i smjestiše u lazaret na kraju grada, gdje smo i konačili. Dok smo se spremali na počinak, s grada opali tisuću topova. Ne znam jesu li nas htjeli zaplašiti ili razveseliti.

Sutradan s četrdeset i pet konjanika sjurih, poput vihora, pod zidine Splita, gdje nas dočeka straža i naredi da odložimo oružje, te će nas, kako rekoše, tek onda pustiti u grad. Ja im rekoh da mi ne možemo kršiti naš zakon i ići bez oružja, a oni, pošto se sašaptaše, pustiše nas u grad pod oružjem.

Potom nas odvedoše na doručak i na četrdeset i pet porculanskih tanjura iznesoše pred nas raznih jestiva, najviše slatkiša, i ja ti, moj efendija, nisam mogao odoljeti tolikim delicijama, te se, siromah, prejedoh i muke bijaše sa mnom. Primijetio sam, kako starim, da sve više postajem žrtva utrobe. A to nije dobro...

Poslije doručka, kad izidoh pred splitskog generala, izvadih i poljubih pismo i pošto dodirnuh njime čelo, kao što je u nas običaj, spustih ga na njegove ruke. Dugo smo sjedili i razgovarali o sukobima na granici između naše i njihove vojske. Na kraju mu predadoh poklon od paše: jednu šarenu serdžadu i jedan zlatom izvezen zavijač. Prenio sam mu, tobože, i poruke našeg paše, koji traži da se iz sužanjstva puste - jedan svirač, član našeg orkestra, te još dva janjičara i šest gazija Bošnjaka. Jadan paša, naravno, nije imao pojma o mojim marifetlucima, nego sam ja, siromah, saznavši od trgovaca za naše sužnje, sve to izmislio, zatraživši njihovo puštanje na slobodu, što je odmah i učinjeno na moje veliko čuđenje....

Šetajući splitskom obalom divili smo se mletačkim galijama, velikima kao brdo, na kojima su veslali naši muslimanski robovi. Vidio sam kako na prednjem i zadnjem dijelu svake galije stoji spremno po tri stotine naoružanih hrvatskih ratnika...

U gradu smo razgledali i bezbroj dućana, punih vune, čohe, atlasa, raznih svila, kože i još tisuću vrsta raznih artikala. Na pijaci se prodaju šipci, smokve, kruške, pomarandže, limuni, masline, i još mnogo toga.

Splitske djevojke su na glasu ljepotice. Blaga mediteranska klima ih poljepšava i čini vitkima. Vidio sam, moj efendija, jednu franačku ljepoticu - oči mi ostale na njoj! Kosa duga i crna kao zift, lice bijelo, a oči plave kao zumbul. Bože dragi, upitah se, zar je moguće da i među kaurima stvaraš ovakve anđele?! To je, efendija, najčudesnija žena koju sam ikad vidio. Da nisam ovo što jesam, ostao bih u Splitu da joj kao rob služim do kraja života. I dosad mi u san, siromahu, dolazi ta božja ljepota, ta hurija plavetnih očiju...

Kad sam se preko Glamoča i Jajca vratio kući, u Banju Luku, pokazah paši darove splitskoga generala; on poskoči od radosti, a kad mu rekoh da sam oslobodio ropstva nekoliko naših - poljubio me u čelo i pred svima pohvali: - Baš si pravi Evlija, božji ugodnik!

- Zar se paša toliko obradovao poklonima? - upita Ibrahim efendija sumnjičavo.

- Eh, moj prijatelju! I car voli hediju, a kamoli paša! Da sam znao da će moj dobrotvor, Melek Ahmed paša, tako brzo odlučiti da me pošalje u novu misiju - ne bih se u Splitu pokazao tako revnim. Misleći valjda da mi pomaže i iskazuje čast, paša reče: - Evlija, u Splitu si pokazao svoje sposobnosti i stoga odlučih poslati te Nikoli Zrinskom, jer je od cara stigao ferman u kojem piše da pohitimo i da za četrdeset tisuća groša izbavimo ropstva bihaćkog kapetana, Mustaj bega Hasumovića. Još mi kaza: - Moj Evlija, ni časa ne časi, već se pobrini da mi ljubav učiniš, a ja ću ti za pratnju dati pogodne ljude.

- Čuvši što govori moj dobrotvor, ja, siromah, samo slegnuh ramenima: - U mladega pogovora nema!

Paša mi zatim naredi da požurim sa sabiranjem poreza za zimsku zahiru iz krajiških gradova u porečju Save, Une, Pakre i Drave.

- Sutra, moj efendija, krećem na put i žalostan i radostan. Žalostan jer mi prijeti opasnost od hajduka, a radostan jer ću upoznati nove ljude i nove krajeve.

- I još mi reče moj gospodar, Melek Ahmed paša, da ću Zrinskom predati za otkup bihaćkog kapetana crvenog platna iz Dijarbekra i samurovine u vrijednosti četrdeset tisuća groša. Potom mi naloži da na deset srijemskih kola natovarim tisuću topova platna za ženske dimije, te perzijskoga platna kamfurskih boja i crvenog sukna strumičkoga. Uz to još sto pari pokrivača, tisuću komada žutih i tisuću komada crvenih sahtijana, pa onda tisuću pari crvenih i tisuću pari žutih čizama, tisuću pari papuča, tisuću pari lakih cipela, tisuću pari tankih i debelih košulja i još mnogo drugih stvarčica.

Sluša Ibrahim-efendija svog sugovornika kako se razmeće tisućama - ali neće da mu proturječi. U sebi opet od svega što je čuo baca pola u vodu.

- Pošto sam se bojao hajdučke zasjede, dade mi paša u pratnju dvadeset odabranih momaka i još četrdeset ljudi bihaćkog kapetana. Elem, svega šezdeset pratilaca. Dosta! Za Zrinskog mi dade jedno pismo, jednu serdžadu i jednu malu haljinu, svilom izvezenu, te još nabaci jedan ćurak od samurovine, postavljen crvenom čohom. Saslušavši upute duboko sam se poklonio i poljubio ga u ruku - na što mi je on darovao kesu groša za trošak. I tako sutra, moj efendija, ustajem zorom i hvatam put pod noge. Sad idem. Moram rano leći i dobro se naspavati, jer me čeka naporan put.

Izlazeći iz avlije ugleda Evlija ljudeskaru kako cijepa drva.

- Koji ti je ovo? - upita Evlija svog domaćina.

- To je sin crkvenjaka što je radio u dominikanskom samostanu u Novoseliji. Nema, jadan, ni kućeta ni mačeta. Nije deverli glave, malo je zevzekast, ali je dobar, pitom i poslušan. Zadovoljan je kolutom bureka. Pa, neka ga, i on je božji stvor.

- Dobar si ti čovjek, Ibrahim efendija! - reče Evlija i s binjektaša se baci konju na ramena. I njegov pratilac također uzjaha, te njih dvojica krenuše u Donji šeher. Evlija se okrenu:

- Alahemanet, Ibrahime, i Bogu te preporučujem!

- Alah rabum! - odgovori Ibrahim efendija, prateći pogledom s avlijskih vrata svjetskoga putnika Evliju, koji je odlazio u susret nepoznatim ljudima...Ostao je u nedoumici pokušavajući ocijeniti čovjeka koji je volio obilata jela i lijepe žene i u čijoj su duši složno stanovali i pobožni hafiz i veseli boem i ženoljub. Bijaše istovremeno i sanjalica i promućurni laskavac i veliki velmoža naslade.

II

Proteklo je više od mjesec dana otkako je Evlija sa svojom svitom krenuo preko Save. Osamio se Ibrahim efendija, sjedi kraj prozora i gleda na put. Osjeća se praznim i nespokojnim. Nedostajao mu je svjetski putnik, njegove priče i pretjerivanja. Kada su se u vidokrugu Ibrahim efendije pojavila dva konjanika, skočio je sa sjedišta i strčao niz basamake nošem radosnim emocijama.

- Mašalah, mašalah! - uzviknu Ibrahim efendija mahnuvši Evliji koji ga je gledao s konja, na kojemu je noge prekrižio kao pravi junak iz narodne pjesme. U desnoj mu se ruci njiše tespih od žutog ćilibara: hoće Evlija da se pred svijetom pokaže pobožnijim nego što jest. Ali, gledajući ga sa strane, bistro oko otkriva da na njemu više ima svjetovnog negoli onoga što učene ljude čini duhovnim.

- Nosiš li nam hairli haber? - pita Ibrahim efendija Evliju, koji se već zaustavio pred njim i smiješeći se pruža mu poklon - vezenu halju. Dok je Ibrahim efendija razgleda, Evlija se spušta s konja.

- Moj Ibrahim efendija, danas je malo dobrote u svijetu. Vremena su u nas uvijek teška, naročito ova ratna, a mi smo vidiš, i sam, okruženi bojišnicama. A što se tiče rata, on je neizbježan, pošto oko nas ima više budala nego pametnih. I tako ti je to - oduvijek! Kad je riječ o ratu, bolje je šutjeti. Govorenje je danas opasno.

- Moj Evlija, mišljah da si nas zaboravio.

- Ja ni neprijatelje ne nagradujem zaboravom, a kamoli tebe, dobri moj efendijo.

Evlija se maši za pojas, izvadi od zlata kutiju i pruži je Ibrahim efendiji.

- I ovo je za tebe! Puna je duhana, žutog kao zlato.

Ugledavši kutiju Ibrahim efendija radosno pucnu jezikom:

- Da neće biti previše?! Hajde, idemo u gornje odaje, u hladovinu da vidimo što su nam žene spremile, - predloži domaćin, jer je zamijetio da je svjetski putnik umoran, a možda i gladan i žedan.

- Hajmo, efendijo! - prihvati Evlija i žustro se uspentra uz drvene basamake. Čekalo ga je poznato mjesto na divanu, kraj prozora s mušepcima.

U sobi je već postavljena mangala. Sok od višanja i sogandolma već su se nalazili na stoliću, što znači da su žene obavile svoj posao i - nestale.

Spuštajući se na šiljte Ibrahim efendija baci pogleda ispod sijedih obrva i pomisli. - O čemu li će danas govoriti svjetski putnik i hoće li pretjerivati?!

- Znam da si projahao Posavinu i Podravinu, vidio Zrinskog, pa sad, Evlija...

- Sve ovo što ću ti ispričati ja sam i pribilježio da ljudi, koji budu čitali, upamte da se vilajet Zrinskoga prostire između Save i Drave. Taj prostor je potpuno obrastao šumom, koja se diže u nebesa. Jašući kroz hrastove šume činilo mi se kao da jezdim kroz bajke našeg djetinjstva. Svako mi je putovanje nalikovalo na san, ali ovo u Hrvatsku ponajviše. Nisam znao da je Hrvatska tako lijepa zemlja. Tako velika hrastova stabla vidio sam još samo u bosanskoj planini Ravno i u Alamskoj gori na izvoru Dunava. Pričali su mi kako su drvosječe od jednog jedinog debla izdubile tri lađe. U jednu lađu može stati tisuću tovara jabuka.

- Na granici vilajeta Zrinskog otkrio sam mnoge kule-osmatračnice, razbacane po brdima. Razmaknute su toliko koliko može top dobaciti. Kule su, primijetio sam, pune vojnika. Čim se pojavila naša vojska, oni zapucaše iz tri stotine četrdeset i sedam topova, te se učas sakupi mnogo vojnika.

- Baš si ih ti sve pobrojao! - pomisli Ibrahim efendija i crvić sumnje poče ga opet grickati. To mu pokvari raspoloženje.

Evlija nastavlja u zanosu, ne primjećujući podsmješljivo podrhtavanje brkova svog domaćina. Tupouhi opsjenar već je razdragan putovao na kočiji fantazije.

- Naši se junaci često služe varkom! - nastavlja Evlija. S jedne strane isture vojsku i zapucaju iz topova, dok s druge strane upadaju u grad i sve redom pljačkaju...Elem, da se vratimo na moj put. Kad kauri s kula ugledaše našu vojsku s bijelim "viza-barjacima", viknuše nam: - Kamo ćete Turci s tolikom ordijom?

Mi odgovorismo da nosimo blago njihovom kralju Zrinskom kao otkup za bihaćkog kapetana. Neki od njihovih vojnika nas u putu pohvališe kako smo plemeniti što dolazimo da iz ropstva izbavimo naše ljude. Još rekoše: - Nas nikada ne bi otkupili, već bi pustili da na galijama pocrkamo kao psi.

Pošto udosmo u Moslavinu, od Ibrahim-paše Đakovačkog stiže nam stotinu ovaca, deset kola dvopeka i pet stotina vojnika s jednim kadijom, koji ne bijaše samo kadija već i ratnik. Istoga dana stiže do nas i banov poslanik, mladić lijep kao mjesec i reče nam:

- Kralj vas pozdravlja i poručuje vam da sutra ujutro, sa srećom, stupite na njegovu zemlju.

Mladić nam je predao banovo pismo s čudnim slovima, koja podsjećaju na zapis protiv reumatizma. Prije ulaska u vilajet Zrinskog, ja skupih svoje junake i rekoh im:

- Mi sad ulazimo u neprijateljsku zemlju, u kojoj treba da se ponašate uljudno. Iako su u toj zemlji i vino i žena dopušteni, ne bih želio čuti da je i jednog od vas zapalila žena, vino ili rakija. Ako se nekome nešto takvo desi, isprebijat ću ga i na sablji mu crijeva isukati. Je li vam jasno što sam rekao?

- Među nama nema takvih! - odgovoriše vojnici.

Ja opet, što je sigurno-sigurno, još jednom ponovih: - Ljudi su ljudi! Vi znate da smo ovamo došli da izbavimo iz ropstva našeg junaka - bihaćkog kapetana. Ne dozvolite da neki od vas učini sramotno djelo, jer će neprijatelj onda imati izgovor da nam ne pusti kapetana, a može se desiti da nam uzme blago, a nas sve protjera ili čak sravni sa zemljom.

- Da bih se osigurao, sakupih ćehaju, kapetana i odžakage, te im rekoh: - Ako možete držati na uzdi svoje momke, onda ulazimo u ovu zemlju. Ako među našim ljudima ima onih koji redovno ne vrše vjerske obrede i ako ima bekrija i pijanica - oni neka ne prelaze granice.

Oni odgovoriše da su njihovi ljudi pošteni, a ako bude prekršitelja naredbe, njih će, vele, kazniti.

Poslije dogovora krenusmo i prodosmo kroz kapiju Kirintiju. Tako udosmo u vilajet Zrinskoga. Iz sela Veslona poslasmo onog nečistog mladića, što nam donese poruku, s jednim našim čovjekom, čuvenom banu, kojemu poslasmo i dva jagluka Kaja-sultanije, žene Melek Ahmed paše, zatim jedan toša-turban, izvezen zlatom i pismo, kojim ga obavijestih da ću ujutro, akobogda, imati čast da se s njime sastanem i o svemu porazgovaram.

U međuvremenu stiže nam glas da su za nas pripremili jednu veliku palaču u blizini crkve Zrinskog. Tako ti mi sutradan, u lijepu nedjelju, udosmo s vojskom u tvrdi grad Čakovec, koji su podigli ugarski kraljevi.

Ibrahim efendija se povremeno iskašljava, pažljivo sluša svaku pojedinu riječ i sve upija kao spužva. Evlija nastavlja:

- Nestrpljivo sam iščekivao čas u koji ću upoznati Nikolu Zrinskog, jer sam čuo da je ne samo dobar junak nego i dobar pjesnik. Elem, kad udosmo u Čakovec, pred nas

nagrnu znatiželjna svjetina. Jednim fitiljem upališe dvije tisuće topova, čija grmljavina odjeknu okolišem. Znatiželjnici su se gurali za nama prateći nas sve do palače Zrinskog, u kojoj smo odsjeli i prenoćili. Sutradan rano ujutro stiže pred palaču preko pet stotina mladih službenika u raznim kalpacima od samura da mene, siromaha, povedu pred kralja. Mene je pratilo šest stotina mojih vojnika kroz grad, koji smo uz put još jednom dobro razgledali. Na prozore se načičkalo mnogo znatiželjna svijeta da nas vidi, jer Turci za njih bijahu čudo neviđeno.

Kad stigosmo do glavne palače, Zrinski išeta pred nas iz svoje dvorane, te ja hitro sjahah s konja i poklonih se do zemlje i izljubih se s njime. On se malo izmače, te me odmjeri od glave do pete, a potom me povede, držeći me za lakat, u veliku dvoranu gdje sjedosmo na skupocjene stolice. Moram ti reći Ibrahim efendija, da njihove dvorane nisu zastrte ćilimima kao naše, već su ukrašene mozaikom i raznobojnim mramornim pločama. Članovi divana sjedili su oko bana, koji se smjestio u sredini na posebno izrađenoj stolici, koja bijaše pravi kraljevski tron. Kao dobar musliman sačuvah smjelost i prisebnost duha, hrabro iskoračih pred bana i u njegove nečiste ruke spustih pismo, a potom stadoh u stranu. Ban uzme pismo, poljubi ga i dotače njime čelo, a zatim ga dade pelmanu, to jest tumaču, da ga prevede. Saslušavši pismo, ban se okrenu meni:

- A gdje je blago što sam ga po popisu tražio?

Ja brzo dadoh znak svojim slugama, te oni odmah požuriše da iznesu robu iz dvanaest srijemskih kola, pa sve komad po komad, po tefterima, zajednički prebrojismo - tako da je banov tefterdar preuzeo sve u potpunom redu.

- Gdje su još četrdeset konja, koje sam tražio od paše? - ponovno upita ban.

- Bane-herceže, rekoh ja ponizno, naši konji ne mogu živjeti u ovoj hladnoj klimi, pa smo vam, umjesto konja, donijeli pet ćurkova od samura.

Na kraju se Zrinski odobrovolji i reče:

- Ja veoma volim moga Melek-pašu!

- Ako ga zaista toliko volite, onda nas što brže opremite i predajte nam u ruke našeg bihaćkog kapetana.

Ban odmah naredi da mu pozovu nemilosrdnog gradskog zapovjednika, kojemu, čim se pojavio pred njim, reče da dovede bihaćkog kapetana.

Zarobljenika ubrzo potom dovedoše u dvoranu, u koju je ubauljao na jedvite jade, jer mu je noge sputavalo dvanaest oka gvožđurije. Gledam ti ja s tugom, moj efendija, našeg junaka koji je sav potamnio u licu. Vidi se - ubila ga memla od kamena. Ugledavši ga u tako jadnom stanju, skočih sa stolice i izljubih se s našim kapetanom. Pošto sam ga potapšao po ramenu da ga ohrabrim - okrenuh se prema Zrinskom i zamolih ga da jadnom kapetanu skinu okove. Ban na to reče: - Neka se zakune svetom Majkom Marijom, koju vi nazivate Mejrema, da neće našu zemlju više robiti i paliti - i ja ću ga pustiti. A ako neće, ubit ću ga i sasjeći na komade!

Ja se prepadoh. Vidim da je vrag odnio šalu, ali se brzo pribrah i rekoh banu: - Takav je, bane, rat! Gospoda ga vode, a sirotinja gine. Vi također udarate na njihovu zemlju, a oni na vaše gradove. Rat je rat!

Pošto se ban smekša, s kapetanovih nogu skinuše teške negve, ali bihaćki kapetan nije mogao koraknuti. Je li uzbuđenje ili slaboća bila uzrokom njegove nepokretnosti - ne bih znao reći. Kapetan zbenavljen pozdravi bana drhtavom rukom, a potom se šišteći dovuče do mene i sjede na stolicu.

Pošlo mi je za rukom nagovoriti bana da mu, jadniku, pokloni jedno odijelo kako se ne bi vratio kući odrpan, zatim ga još zamolih da mu daju konja, te da mu za uspomenu pokloni okove što su mu ih skinuli s nogu.

Zrinski prihvati sve moje zahtjeve, te naredi da se kapetanu donese novo odijelo, ćurak od samura, a dadoše mu i okove. Nakon pola sahata dovedoše mu i konja pod srmali sedlom.

Za vrijeme oproštajne gozbe ban ohrabri kapetana s nekoliko prijateljskih riječi.

Ja opazih da se bihaćki kapetan uznemirio i da bi želio što prije krenuti kući, bojeći se da ban ne donese drugu odluku, te stoga zamolih bana da ga odmah pusti - a ja ću, rekoh, ostati još dan-dva u Čakovcu da se odmorim i još porazgovaram s banom koji bijaše veoma učen čovjek.

Tako je i bilo. Kapetan dobi dozvolu od bana da odmah krene sa svojih tisuću i šezdeset vojnika. Ja ostadoh sa svojih četiri stotine konjanika u Čakovcu, koji sam temeljito razgledao.

- Dragi moj Evlija, reče Ibrahim efendija, deder mi malo podrobnije opiši Zrinskog jer sam se dosta priča naslušao o njemu.

- Moj efendija, Zrinski je čovjek razborit, pametan, premda zna biti i plahovit, ali se brzo smiri. I hrabar je! Bijaše čovjek srednjega rasta, duge kose kao u žene, a brkovi mu dugi i tanki - pravi tatarski... Nekoliko puta je pohvalio bihaćkoga kapetana istaknuvši da je pravi junak. Sa Zrinskim sam razgovarao o svemu i svačemu, čak i o kijametskom danu i dugo u noć smo se nadgornjavali. Vjerujem da će i tebe zanimati što je rekao o sudnjem danu... Ban reče da će prije kraja svijeta zavladati glad, koja će biti posljedica prokletih ratova što će ih voditi đavoli u ljudskim spodobama, a također i zbog poremećaja kozmičkih zakona, te će led biti oštar i dugotrajan, a žega nepodnosiva. Godišnja doba će se poremetiti, jer će u vrijeme kiše zavladati suša, te će biljke, zavarane toplinom, cvjetati u nevrijeme što će ih iscrpsti - jer svaki nered je škodljiv i vodi u smrt. Životinje, bez sijena i trave, ugibat će od gladi, a nestajat će ih sa zemlje i zbog gladi čovjekove. Ratovi i bolesti prouzročit će veliku smrtnost, a prolomi oblaka i potresi sručit će se i na dobre i na zle... I još je, moj efendijo, dugo govorio o sudnjem danu koji se približava - ali mnogo toga nisam zapamtio... U jednom trenutku ban mi reče: - Vi se Turci zanosite mišlju da ćete osvojiti cijelu Europu, a ja vam kažem da uzalud ginete!

- Mi ginemo za vjeru! - otpovrnuh ja.

- Za vjeru ne treba ginuti već živjeti! - reče Zrinski gledajući me volookim, plavim očima i još me ščepa za rame i protrese kao vreću.

- Da, neprijatelju moj! - nadoda, a ja se začudih što me naziva neprijateljem.

Još mi reče: - Nije tebi, čestiti Evlija, mjesto u ovim našim baruštinama, već u Stambolu, među svojima, a to što te nazvah neprijateljem neka te ne čudi, jer mi kršćani i neprijatelje volimo.

Poslije razgovora predadosmo hercegu darove našeg oca, vezira Meleka, i to jednu svilenu, umjetnički izrađenu serdžadu, pa prekrasnu haljinu za divan, jedan ćurak od samurovine, postavljen čohom jorgovan boje. Svi članovi banova divana su se divili ljepoti izrade tih poklona. Pošto poljubih jaku ćurka, ogrnuh bana svojom rukom. Njemu se svidje moj gest, te odmah naredi da se ispali pet stotina baljemez-topova. Nastade veselje i urnebes. Još tri dana ostadosmo u našem konačištu iz kojeg smo izlazili

da bismo obišli još neke spomenike u Čakovcu, čije su ulice popločane kao šahovska tabla. U njemu je dvije tisuće dućana i četiri stotine samostana.

Kad se već nadoh u prilici da razgovaram s jednim čuvenim banom, pjesnikom i učenim čovjekom - odlučih da ga što bolje upoznam, te udoh s njim u prepirku oko politike.

U razgovoru Zrinski mi neočekivano reče kako su njegovi ratnici ubili sina kaniškog vezira Bojni Ejri Muhamed paše i zarobili tri stotine Turaka.

- Eto, vidite, rekoh, zato Kanižani ne daju mira vašima, jer hoće da osvete krv vezirova sina. Nikad kraja neće biti tim belajima.

- Evlija-aga, i ti si, poznato nam je, upadao u naše krajeve - reče ban, pa se smrče kao kišna godina, a ja pozvah u pomoć Alaha kako se ovaj opasnik ne bi predomislio i sasjekao me na komadiće. Ali on ubrzo skinu s lica mrku masku, pa se nasmija. Primijetio sam da ban bijaše plahovite naravi. Učas bi planuo, vikao, ali se nakon kraćeg vremena smirivao, razvedravao. Pa ipak, iza njegovih blagih, produhovljenih očiju naslućivao se opasan ratnik. Nikad ne susretoh takvu narav. Piše pjesme, pušta dugu kosu i maše sabljom da sve zviždi.

Vidio sam i grad Legrad, koji je šesterokutna građevina, kakvu je gradio kralj Šedad u Jemenu, poznat po svojim veličanstvenim građevinama. O njemu ću ti govoriti drugom zgodom... A sad ću ti opisati lov, koji je ban upriličio u moju čast. Dosad ne vidjeh takva lova, a, nadam se, da ga neću ni vidjeti. Pravo da ti kažem i ne želim ga vidjeti, jer taj lov bijaše toliko užasan da mi se i sada naježi koža kad na njega pomislim. Do kraja života će mi ostati u pameti... U Kirintiji Zrinski ima dvorac u koji smo se smjestili i s prozora gledali početak lova. Najprije su zapucali topovi kako bi digli zvjerad s loga, a onda je raja podigla zaglušnu buku da bi se životinje izvukle na čistinu i tu izložile svoje živote na pazar. Vidio sam ogromne jelene s ogromnim rogovima, zatim srne, pa medvjede crvene dlake, koji sliče na bagdadskog lava. Zubati veprovi su se motali među divljim kozama, lisicama, šakalima, vucima, risovima i zečevima. Kad su se životinje zbile u sredinu, kralj viknu s prozora: - Udrite! - i lovci ih počeše ubijati, ali, bome, razjareni medvjedi i veprovi u toj gužvi rastrgaše oko pet stotina ljudi. Da zvijeri ne bi pobjegle, lovci i hajkači razapeše mreže od franačkog konopca, namazane katranom. Tako su zvijeri bile opkoljene sa svih strana i stjerane u obruč iz kojega se nisu mogle izvući.

Jadne životinje su se međusobno ujedale, grizle, a najljući bijahu risovi, veprovi i vukovi, koji su zaklali mnogo drugih četveronožaca. Medvjedi su prednjim nogama čupali grane i udarali po veprovima i vucima. Bogat ulov proslavljen je otvaranjem mnogih bačava vina. Pilo se i nazdravljalo sve do noći. U očima Zrinskog vidjeh užitak, koji ga je obuzimao pri ubijanju zvijeri i prolijevanju krvi. Još dugo sam se, poslije tog stravičnog lova, pitao: - Kakav je to čovjek?

Sutradan, poslije lova, oprostih se od hercega, koji mi je dao da našem Melek-paši uručim jednu hintov-kočiju sa staklom. Kočija iznutra bijaše postavljena franačkom kadifom. Uz kočiju je dao još šest konja, deset pari zlatom izvezenih pušaka s kuburom i čarkovima, zatim deset topova saja-čohe, te pedeset pari njemačkih ćilima. Još nam dade deset komada namošusene kože "teletin" i deset koža njemačkih medvjeda. Osim toga oslobodi iz ropstva i deset muslimanskih sužnjeva, naoruža ih i posadi na konje.

- Dajem im slobodu za pašinu sreću! - reče ban i dade mi kesu dukata za putni trošak. Također mi je poklonio čohe za deset hlača i deset ukrašenih pušaka. Zrinski je zaista bio galantan. Pravi gospodin!

Za Melek-pašu dade mi pismo, a u pratnju odredi pet stotina svojih konjanika.

Tako sam se preko Gradiške vratio u Banju Luku, najljepši grad u carevini i evo me opet u tvom šeheru.

Ibrahim efendija srče čaj od metvice i pita se treba li i ovaj put, od svega što je čuo od Evlije, baciti pola u vodu. A možda i više od polovice!

Sunce već dodiruje brdo Grab, a u komšiluku braća Osmančevići pjevaju pjesmu o neuzvraćenoj ljubavi. Svjetski putnik zanio se ljepotom pjesme tonući u sjećanja. Povremeno pijucne sok od višanja.

- Samo ljudi bogate duše mogu pjevati tako lijepo! - kaže Evlija svom domaćinu spuštajući utrnule noge na ćilim.

Kroz mušepke ulazi svježina prvoga sumraka i osvaja sobu, stvari u njoj i ustreptalo srce neumorna putnika, koji se naslonio na desnu ruku i iznenada zaspao.

Ibrahim efendija dugo nije skidao očiju s njegova lica, a onda, kao da ga pred nekim brani, šapnu:

- Što ćeš, i on je Božje davanje!

Ivan SVETIĆ

Knjiga

I.
Do slova slovo.
Muka i radost.
Svjetionici.

Krilati konji.
Široki puti.
Novi vidici.

II.
Glagoljica.
Baščanska ploča.
Zakonici.

Sveti misali.
Hrvatskog duha
spomenici.

Bosna

I.
Vrhovi gora
kao oltari.
Una i Drina.

Stećci svjedoče:
Bosna je hrvatska
djedovina.

II.
Zemlja za ljubav.
Čudo iz bajke.
Priča iz snova.

Duša u pjesmi.
Junački kliktaj
sokolova.

Radovan TOLJANIĆ

Na oproštaju s ljetom

- haiku -

* * *

Senjska bura.
Na bijelom valu
galeb počiva.

* * *

Umorna smokva.
Nad žalom sja
lišće od zlata.

* * *

Huk valova...
U zavjetrini
posljednji kupači.

* * *

Prvić se modri.
Iz pjene izranja
riba kamena.

* * *

Mirišu alge...
Djetinjstvo se rasulo
opustjelim žalom.

* * *

Kuća uz more.
Zatvoreni prozori
dočekuju sol.

* * *

Rijetki šetači
na oproštaju s ljetom
skupljaju oblutke...

Stanislava ADAMIĆ

Večer

Večer - sjena tiho se šulja
ispovjedno šapće
Raspliće nostalgične priče
Blagom muzikom moli
Uspavanke pjeva
Tiho
jedva čujno
izvlači slike davne
obrise zaboravljenih stvari
Večer se prikrada
hoda i pleše
Šušti
kao da ima krila.
Kad umor u san uranja
ona bljesne kao dobra vila
Dodiruje čelo
srce pretvara u orgulje
i rasanjuje zvijezde.
Kad su rubovi dana sivi
i ožiljci n a koži -
Večer ih nježno briše
i n e č u j n o
u sjeni se udaljuje.

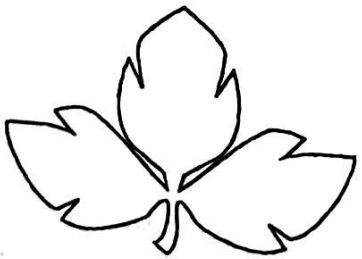

Boris NIKŠIĆ

Južnojadranski grad u povijesnom presjeku u djelu "Srbi i Arbanasi" Milana Šufflaya

Općenito o Milanu Šufflayu

Povjesničar Milan Šufflay rođen je 1879. u Lepoglavi u zagorskoj sitnoplemićkoj obitelji. Gimnaziju je završio u Zagrebu, nakon čega se upisao na studij povijesti na Filozofskom fakultetu. Bio je jedan od najboljih studenata Tadije Smičiklasa kojemu je pomagao u uređivanju zbornika "Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae". Na studiju se počeo zanimati za balkanologiju i albanologiju što će mu u kasnijem znanstvenom radu ostati glavno područje bavljenja. Godine 1901. doktorirao je s disertacijom "Hrvatska i zadnja pregnuća istočne imperije pod žezlom triju Komnena (1035-1180)". Od 1902. do 1903. radi na "Institut für österreichische Geschichtsforschung" u Beču, a od 1904. do 1908. u Mađarskom državnom muzeju u Budimpešti. Za vrijeme ovih boravaka na znanstvenom polju suraduje s Jirečekom i Thálloczyjem. God. 1908. vraća se u Zagreb gdje postizava katedru za pomoćne povijesne znanosti, na kojem će mjestu ostati sve do umirovljenja 1918. (osim u razdoblju od 1910. do 1912. kada ga je tadašnji ban Nikola pl. Tomašić dao udaljiti sa Sveučilišta i dodijeliti za službenika zemaljske vlade, što je bio rezultat stanovitih osobnih razmirica između njega i Šufflaya). Nakon umirovljenja potpuno se posvećuje pisanju: objavljuje brojna znanstvena, ali i publicistička djela u zemlji i inozemstvu. Osim znanstvenog rada, bavi se i političkom djelatnošću. Po političkim nazorima blizak je Hrvatskoj stranci prava ("frankovcima"). Osobito puno članaka objavljuje u *Hrvatskom pravu*, *Obzoru* i drugim novinama, u kojima piše o povijesti jugoistočne Europe, ali isto tako raščlanjuje i komentira suvremena zbivanja u svijetu. Zbog svoje političke djelatnosti dolazi pod udar karađorđevićevskog režima: 1921. optužen je za održavanje veze s Hrvatskim komitetom, skupinom sastavljenom od bivših austrougarskih časnika i frankovačkih političara, koja je iz Graza i Budimpešte razvijala protujugoslavensko djelovanje i radila na izdvajanju Hrvatske iz novostvorene države, i osuđen na tri i pol godine zatvora. God. 1931. ubijen je u Zagrebu od policijskih agenata. Pred smrt je imao nakanu pristupiti pisanju "Povijesti Albanaca" po narudžbi albanskog kralja Ahmeda Zogua. Razlozi njegova ubojstva nisu potpuno razjašnjeni i o tom su se događaju raspredale najrazličitije priče, međutim pretpostavka, koja se drži najvjerojatnijom, jest ona da je to jedan u nizu političkih atentata kojima se obilno služio režim kraljevske diktature u obračunu s politički nepoćudnim osobama.

Šufflayeva najznatnija djela su "Srbi i Arbanasi" (Beograd, 1925.), "Konstantin Balšić" (historijski roman, Zagreb, 1920.), "Na Pacifiku g. 2255. (u "Obzoru" 1924., broj 110. i dalje) i "Hrvatska u svijetlu svjetske historije i politike" (Zagreb, 1928.). Osim toga, skupa s Thálloczyjem i Jirečekom uredio je zbirku isprava "Acta et diplomata res Albaniae mediae aetatis illustrantia" (u dva sveska, Beč, 1913.-1918.).

Ostavio je i veliko mnoštvo znanstvenih članaka raspršenih po raznim hrvatskim, madarskim i austrijskim časopisima.[1]

"Srbi i Arbanasi"

"Srbi i Arbanasi" najpoznatije je Šufflayevo djelo koje, u nekom smislu, predstavlja sintezu njegova dugogodišnjeg znanstvenog rada. Sadržaj knjige nije istovjetan s naslovom, već je puno širi: nije to samo povijest simbioze Srba i Albanaca u srednjem vijeku, nego je na zgusnut način ispričana povijest cjelokupnog područja južnog Jadrana i zemalja u njegovu zaleđu (Albanija, Duklja, Raška, južni dio srednjovjekovne Hrvatske, dio Epira) od ilirskog doba, pa sve do 16. stoljeća, odnosno dolaska ovih zemalja pod tursko gospodstvo. U predgovoru Stanoje Stanojević kaže da je Šufflay u svojoj knjizi "dao dragocjen prilog poznavanju prošlosti onoga kraja, gdje su se nekada sastajala, a i danas se sastaju, dva naroda, naš i albanski, i gdje su se tisućama godina gledala oči u oči, ponekad prijateljski, ali većinom neprijateljski, dva svijeta, istočni i zapadni" (str. II). Misao o stalnom sukobu između istočnog i zapadnog svijeta doista se povlači kroz čitavo djelo, pri čemu je zapadni svijet oprimjeren u katoličanstvu, a istočni u pravoslavlju. Šufflay stalno ističe da je područje o kojem piše, stoljećima bilo granična zona između tih dviju vjera i civilizacija, što je uzrokovalo da se ovdje pojave brojne specifičnosti u povijesnom razvitku kojih drugdje nema. Na izmaku antike bio je istočni Jadran romaniziran pojas, pod izrazitijim utjecajem zapadne nego istočne polovine Carstva. U formiranju duhovne podloge istočne obale Jadrana istaknutu su ulogu imali primorski gradovi i njihove biskupije (o čemu će podrobnije biti riječi u ovom radu). Međutim, kroz srednji vijek ovaj "lanac latinskih biskupija" sve više nagriza utjecaj Bizanta, istočno kršćanstvo nadire i istiskuje zapadno. Ovakva situacija na južnom Jadranu i u njegovu zaleđu uzrokuje specifičnu simbiozu dviju vjera. Granica između katoličanstva i pravoslavlja nije se ovdje dugo iskristalizirala, štoviše za neke krajeve na temelju dostupne građe nije moguće zaključiti jesu li bili pod pretežitim utjecajem Zapadne ili Istočne crkve. Često se ne može ni utvrditi vjerska pripadnost članova pojedinih znamenitih dukljanskih, srpskih ili albanskih velikaških rodova. Prodor pravoslavlja okončava se tek dolaskom Osmanlija, kada se privodi kraju odumiranje starih katoličkih biskupija (npr. Barske nadbiskupije) koje ostaju tek enklave u pravoslavnom moru. Osim ove "pravoslavne ekspanzije", Albanci, to "živo čedo velegorja" (str. 23), druga je tema kojom se bavi Šufflay u ovom djelu. Prati povijest Albanaca (on ih dosljedno naziva Arbanasima držeći da je ova inačica izvornija i ispravnija) od najstarijih, ilirskih vremena, rimskog, pa bizantskog vladanja nad njihovim prostorom, provale Slavena, kasnije Normana iz južne Italije, osamostaljivanja pojedinih albanskih velmoža pod anžuvinskim, srpskim ili epirskim vrhovništvom, sve do borbe Jurja Kastriota Skenderbega protiv nadirućih Osmanlija i konačne njihove pobjede i zaposjednuća toga područja. U Albancima Šufflay vidi i neke tragove

1 Josip Horvat, *Hrvatski panoptikum*, Zagreb, 1965., str. 171-230; Franjo Perše, *Milan Šufflay, in memoriam-prigodom 25. godišnjice smrti*, u: *Hrvatska revija*, sv. 4, Buenos Aires, 1956., str. 299-318; Bosiljka Janjatović-Petar Strčić, *O ubojstvu dr. Milana Šufflaya*, u: *Historijski zbornik*, god. XLVI (1), Zagreb, 1993., str. 89-106.

predindoevropskog supstrata (premda im je jezik neprijeporno indoeuropski) u vezi s čime pravi usporedbe između pojedinih albanskih i baskijskih riječi i drugih jezičnih značajki, kao što su npr. ostaci vigezimalnog sustava brojenja desetica u albanskom (str. 71). U albanskom jeziku vidi izvorište osnovnih morfoloških karakteristika jezika tzv. balkanskog jezičnog saveza. Zaključuje da narodi na tom prostoru, pastirski narodi, radilo se to o Crnogorcima, Albancima ili Vlasima imaju neke zajedničke narodne osobine, koje se, osim u jeziku, očituju još i u običajima i društvenom životu (nomadska transhumancija, život u katunima, besa, krvna osveta, i sl.). Taj pastirski balkanski tip mogao bi potjecati od nekog supstrata (ilirskog ili tračkog) koji je izvršio snažan utjecaj i na doseljeni slavenofoni živalj. Ovakve "nacionalne maglice" (str. 51) pridonose propasti bizantske vlasti i prevlasti na tom dijelu Balkana. Bizantski izvori ove narode doživljavaju jednako, ne razlikuju ih jasno. U jednoj janinskoj kronici iz 1400. pod naslovom "Pričanja monaha Komnena i Prokla" pojavljuje se naziv Serb-alvanito-bulgaro-vlah kada se govori o jednom u nizu osvajača Epira. Ovaj naziv svojevrstan je simbol za "stoljetni etnički ciklon" koji hara ovim krajevima. Narodi se međusobno izmjenjuju u vladanju pojedinim područjima, nomadski došljaci preplavljuju neko ozemlje istiskujući domaće sesilno stanovništvo (str. 69-70). Šufflay raščlanjuje i postanak i razvoj plemenskih tvorba kod Albanaca i Srba (i Crnogoraca), pri čemu razlikuje nekoliko faza. Najprije je rimska vlast rastočila ilirski plemenski ustroj, zatim su slavenske provale uzrokovale ponovno stvaranje sustava plemena, koja su onda prošla kroz bizantsku i srpsku državnu retortu, da bi naposljetku osmansko osvajanje razorilo postojeći društveni sustav i dovelo do formiranja trećih plemenskih tvorba (str. 58-60). Piščeva teza je, dakle, da se izvorno plemensko-rodovsko uređenje rastače svaki put kada neka velevlast zavlada u tom području, kako bi ustupilo mjesto "civiliziranijim" oblicima društvenog ustrojstva, pod utjecajem centralističkog sustava tih država. Kada se pak dogodi neki strahoviti poremećaj u narodnom životu (u prvom slučaju je to seoba naroda, a u drugom osmanska najezda), tada počnu ponovno prevladavati "primitivniji" društveni oblici kao što su život u katunima, besa, pobratimstvo i krvna osveta. Plemenske tvorbe stvorene kod Albanaca i Crnogoraca osmanskim prodorom traju još dan danas (str. 59). Autor osobitu pozornost posvećuje postanku i razvoju albanskih velikaških rodova (Balše, Thopije, Kastrioti) i njihovim vezama sa srpskim rodovima.

Djelo je podijeljeno u osam poglavlja: 1. Sredovječni Jadran i njegove antikne čahure; 2. Živo čedo velegorja: Arbanasi i Arbanija; 3. Na bilu sredovječnog Balkana; 4. Sredovječne nacionalne maglice na Jadranu; 5. Etnički cikloni na Balkanu; 6. Sredovječni katolički nasip na Balkanu i njegova golema pukotina; 7. Davne hrvatsko-arbanaske niti; 8. Arbanasko-srpski bojarski fermenat.

Južnojadranski grad u knjizi "Srbi i Arbanasi"

Povijest jadranskih gradova u Šufflayevu presjeku povijesti zapadnog Balkana zauzima vrlo važno mjesto. Time se poglavito bavi u prvom poglavlju (str. 1-21). Po njemu jadranski gradovi, odnosno gradske jezgre, jedan su od najtrajnijih i najdugovječnijih elemenata u povijesti tog područja. Njihova se povijest može promatrati u perspektivi tisućljeća. Najstarija su naselja na ovim prostorima ilirske plemenske tvorbe, plemenski kašteli. Oni se, prema zemljopisnom smještaju dijele u dvije

podskupine: u južnom pojasu prevladavaju kameni kašteli, a što se ide sjevernije to više ima zemljanih opkopa, koji u središnjem Balkanu i potpuno prevladavaju. Što se tiče zona kulturnog utjecaja, u rimsko se doba već vide razlike koje će kasnije, u srednjem vijeku, biti od osobite važnosti za geopolitičku fizionomiju prostora: južno od Drača, već u ilirsko doba, jak je grčki utjecaj koji, što se više ide na sjever, sve više jenjava. U ovom sjevernom dijelu Jadrana nametnula se rimska civilizacija. Rimljani su, doduše, osvojili čitavo Sredozemlje, pa tako i područja pod jakim helenskim utjecajem, da se činilo da je pax Romana objedinila obje civilizacije, istočnu i zapadnu. Međutim, ta je unifikacija bila samo prividna: i Istok i Zapad dalje su živjeli sa svojim starim razlikama pod tankom rimskom koricom (str. 4). Raspad Rimskog carstva, njegova podjela na Istočno i Zapadno carstvo i poremećaji uzrokovani seobom naroda samo još više oživljuju i pojačavaju ove suprotnosti. U sklopu novih prilika, nastanka brojnih "Sklavinija", odnosno političkih tvorba doseljenih slavenskih naroda, u specifičan položaj dospijevaju primorski jadranski gradovi. Sada postaju usamljeni otoci, enklave, pritješnjeni od neprijateljskog zaleđa. Moraju pronaći kakav-takav modus vivendi sa zaleđem, što se obično postiže plaćanjem danka obližnjim kneževima, čime se "kupuje" mir. Tako Konstantin Porfirogenet izvješćuje da je car Bazilije 882. odredio da dalmatinski gradovi sve što su dotada bili plaćali bizantinskim stratezima, odsada imaju plaćati slavenskim kneževima (str. 18). Odnosi između gradova i njihova zaleđa obilježeni su često napetostima i sukobima, ali ne uvijek. Ima primjera i mirnog suživota, sklapaju se čak i ženidbene veze između gradskih patricija i kneževa iz zaleđa. Srpski vladari ponekad su bili skloni latinskim gradovima, jer su patriciji tih gradova predstavljali živu sponu sa zapadnim vlastima i papama (str. 20). Događa se i da kneževi imaju stalnu kuću u nekom primorskom gradu, npr. hrvatski Nelepići u Trogiru (str. 20).

Gorespomenuta podjela Jadrana na dvije sfere kulturnog utjecaja, grčku i latinsku, dobija osobito značenje u srednjem vijeku. Na sjevernom Jadranu potpuno prevladava latinski utjecaj, južno od Drača grčki, dok dukljanski gradovi, kako oni priobalni tako i oni u unutrašnjosti (Skadar, Drivasto), predstavljaju prijelazno područje. Dubrovnik, premda je u njemu više izražen zapadni utjecaj, ima i jakih bizantskih elemenata u svojoj gradskoj organizaciji, a posebno u terminologiji vezanoj za komunalne institucije.

Obalni gradovi, zbog položaja u kojemu se nalaze, sve više postaju samostalni organizmi. Isprva su pod bizantskim vrhovništvom, da bi se kasnije izmjenjivala razdoblja neovisna života kao autonomnih komuna i potpadanja pod ovisnost vladara iz zaleđa. Plod samostalnog života tih gradova osebujno je komunalno ustrojstvo koje se poglavito očituje u gradskim statutima. Statuti su proizvod stapanja elemenata rimskog i bizantskog prava, prilagodenog specifičnim prilikama jadranskih komuna. Uz statute sastavni dio ustrojstva komuna je i notarijat. I kod notarijata vidljiva je podjela na pojas latinskog i grčkog utjecaja. Sjevernojadranska privatna listina (isprava) naslanja se na sjevernotalijansku, a južna (albansko-dukljanska) na bizantske izvore. Međutim, u ovom slučaju razlike nisu tako oštre ni očite. Osobito u tzv. prijelaznoj zoni u gradovima se miješaju utjecaji latinskog i grčkog notarijata, pače i sami jezici. Grčki notarijat održao se u Draču sve do u mletačko doba, uz latinski, a na grčkom jeziku su svoje pravne poslove fiksirali čak i dominikanci (str. 16).

Osim u notarijatu, kulturne su razlike ostavile traga i kod samog uredenja vlasti u komunama. Južne komune dulje su održale "demokratsko" uredenje, dok je na sjeveru više prevladala aristokratska komuna sa svojim velikim i malim vijećima. Sjeverni aristokratski val nije prodro južnije od Bara. Još 1330. sazivala je gradska općina glasom zvona pučku skupštinu na trg ispred katedrale sv. Trifuna (str. 13).

Važan čimbenik u povijesti jadranskih gradova svakako je romansko stanovništvo. Prisutnost ovih potomaka romaniziranih Ilira i rimskih kolonista u gradovima istočnog Jadrana potvrdena je kod brojnih autora kao što su Konstantin Porfirogenet, Idrisi, Pop Dukljanin. Od latinskog jezika ovih Romana razvio se u ranom srednjem vijeku zaseban romanski idiom, štoviše mogao bi se nazvati jezikom, zadnji govornik kojega je umro na Krku 1898. (Tuone Udaina). Ovaj jezik, međutim, jasno treba lučiti od kasnijeg, mletačkog, koji se nametnuo na ovim prostorima preko venecijanske vlasti. Jasno je da jadranski Romani nisu mogli očuvati svoj etnički i jezični identitet pod pritiskom inojezičnog, slavenskog i albanskog zaleđa, pa tako se tijekom čitavog srednjeg vijeka odvija proces laganog stapanja Romana s narodima njihova zaleđa, što redovito rezultira gubljenjem njihova jezika. Kako stoljeća prolaze, sve više se slavenofonih stanovnika naseljava u gradove, gradski stanovnici sklapaju s njima ženidbene veze i na taj način se asimiliraju. Čak i nakon jezične asimilacije ostaju neke stečevine te bizantinsko-rimske komunalne civilizacije koje se kasnije prenose dalje u novi vijek (str. 11).

Gradova se Šufflay dotiče i u 6. poglavlju (str. 83-105) kada govori o nekadašnjem lancu, odnosno "nasipu" latinskih biskupija duž istočnog Jadrana i njegovim kasnijim napuklinama. U rimsko, zapravo ranokršćansko doba na istočnom Jadranu stvorio se lanac primarnih biskupija pod utjecajem latinskog Zapada. Taj utjecaj bio je pojačan činjenicom da su priobalni gradovi još dugo zadržali netaknutu romansku jezgru. Lanac biskupija vršio je jako duhovno djelovanje i prema unutrašnjosti. Međutim, nakon seobe naroda, odnosno doseljavanja slavenskog stanovništva u zaleđe, primarne biskupije sve se više rastaču. Neke prenose svoje sjedište u druge gradove. Npr. Dubrovnik nastavlja crkvene tradicije Epidaura, Bar (Antibari) Duklje, itd. (str. 85). Sada nastaje sloj sekundarnih biskupija nastalih bilo preobrazbom starih bilo stvaranjem potpuno novih crkveno-upravnih područja. Biskupije se često stvaraju i oko rimsko-bizantinskih kaštela. Razdoblje od nekoliko stoljeća nakon seobe naroda otprilike se poklapa sa sve većim rastom netrpeljivosti i neslaganja izmedu Zapadne i Istočne crkve koja će samo kulminirati u crkvenom raskolu 1054. Borba za moć i prevlast vrlo se jako odražava i na situaciju u toj graničnoj regiji. Bizantski carevi nastoje proširiti utjecaj istočnog kršćanstva, a samim time i grčke civilizacije i bizantske državne ideje, što više prema zapadu, dok, s druge strane, pape, uz pomoć zapadnih vladara (Normani, Anžuvinci) nastoje sačuvati ranije pozicije ili pak što više prodrijeti na istok. Poseban položaj u cijelom previranju izmedu Istoka i Zapada na istočnom Jadranu ima dračka metropolija. Ona se nalazi u prijelaznoj zoni među dva svjeta i dugo se nije bilo razjasnilo kojoj crkvi pripada. Običaji jedne i druge crkve živjeli su ovdje jedni pored drugih i dugo nakon raskola. Ovakav položaj negativno je utjecao na teritorijalnu cjelovitost metropolije koju su sustavno kroz nekoliko stoljeća krnjile pape na jednoj i bizantski carevi na drugoj strani. I jedna i druga strana promatrala je Drač kao metropoliju previše pod utjecajem "onih drugih", pa su stoga dijelove njezina teritorija zainteresirani vladari

radije dodjeljivali drugim, sebi potpuno odanim i privrženim biskupijama, nego ih ostavljali u takvoj metropoliji prijelazna karaktera.

I višestoljetna borba između Dubrovnika i Bara čini zamašan dio crkveno-političkih sukoba na ovim prostorima. Bar je nakon osnivanja samostalne srpske crkve (1219.) postao polaznom točkom papinstva u pokušajima ekspanzije prema zaledu i suzbijanju utjecaja pravoslavlja. Srpska prevlast na južnojadranskoj obali u doba Nemanjića konačno učvršćuje pravoslavlje na južnojadranskoj obali na štetu katoličanstva koje se sve više povlači. Od početka turske vladavine dovršava se proces potpunog odumiranja katoličkih biskupija jer mnogi biskupi moraju u progonstvo, budući da su protjerani sa svojih područja od strane Turaka. Značajniji broj katoličkog stanovništva zadržao se samo u sjevernoj Albaniji (oblast Mirdita), što Šufflay dobrim dijelom pripisuje djelovanju ondješnjih benediktinskih samostana (str. 102).

Zaključak

Šufflay je u ovom djelu posvetio veliku pozornost utjecaju gradova na cjelokupna povijesna gibanja u području koje je odabrao za svoju znanstvenu obradu. Gradovi kao samostalni organizmi sa svojim osebujnim uređenjem i komunalnom samosvješću, imajući uz to i pogodan položaj koji ih predodređuje za posrednike u trgovini između prekomorskih zemalja i zaleđa, predstavljaju, po Šufflayevu mišljenju jedan od najvažnijih čimbenika povijesti južnoga Jadrana. Oko njihove naklonosti otimaju se kraljevi, carevi i pape, dok oni taj položaj koriste za svoju dobrobit.

Doduše, tema južnojadranskih gradova u povijesnu presjeku od rimskoga doba do dolaska Osmanlija, vrlo je opsežna i dala bi se obraditi u posebnoj knjizi, štoviše svaki od tih gradova zasluživao bi posebnu monografiju. Šufflay je u povijesnoj raščlambi uloge gradova ostao na površini. Ograničio se samo na njihovu političku i crkvenu povijest, skoro uopće ne dotičući ekonomske i socijalne momente u njihovu razvitku i životu kroz stoljeća. Stoga "Srbi i Arbansi" predstavljaju koristan izvor obavijesti o povijesti gradova s obzirom na njihov utjecaj na politička zbivanja kroz stoljeća.

Literatura

Josip Horvat, *Hrvatski panoptikum*, Zagreb, 1965.

Bosiljka Janjatović-Petar Strčić, *O ubojstvu dr. Milana Šufflaya, u:* Historijski zbornik, god. XLVI (1), Zagreb, 1993., str. 89-107.

Franjo Perše, *Milan Šufflay, In memoriam-prigodom 25. godišnjice smrti 18. II 1931., u:* Hrvatska revija, sv. 4, Buenos Aires, 1956., str. 299-318.

Milan Šufflay, *Srbi i Arbanasi*, Beograd, 1925.

Božo KUKOLJA

Slobodan od sna stvarnih pojava

U spomen M. Čečuku

Pokošen kao trava
nekada ti si kao trava
nanovo nicao
sve čvršći i jači
poput korijenja.

Slobodan od sna stvarnih pojava
što su se spuštale u meže prepune očaja
da te ojađena uhvate
ili barem ograniče u tvojim htijenjima.

I svakodnevno nagoviještale rat tvojemu rastu
kojemu je Ljepota obećavala samo kruh s vodom
vodeći te tako prema licu i naličju dana
što je tada cvao kao golemi geranium
u snoviđenjima tvojih vručica
pritiščući svoje pandže i svoj trn samonikli
na tvoje grudi bezazlene kao gruda
ove zemlje voljene.

Tatjana RADOVANOVIĆ

Želja

Čim se Želja javi
u snu il' na javi
provedi je u čin;
jer na svakom zavijutku
našeg puta
svakog časa
i trenutka
malodušje budno vreba;
i sva naša stremljenja
i htijenja
pretvara u Dim.

Čim se Želja začme
pretoči je u čin
dok sumnja je
ne načme;
ako tvoja želja
nije pakost,
ako nije krim.

Pariz 1977

Barbara TANODI-KUKOLJA

Znam i zbog toga šutim

Znam i zbog toga šutim
ali moje znanje
kao i moja šutnja
ne umanjuju zbog toga nimalo
tvoju ljepotu.

O, svijete sazdan od boja,
zvukova
i oblika
u sve čudesnijem rastu.

Prepoznajem li te u prelijevanju mora
u zvonjavi večernjih zvona
ili u zorama u cvatu
svakoga jutra
koje mi je darovalo nebo -

kao ogledalo mene same na svijetu.

Nikica TALAN

Hrvatsko-brazilske kulturne i povijesne veze kroz stoljeća

Brazil - "obećana zemlja"

Brazil, taj sinonim divlje prašume, još divlje "torcide" i najdivljijeg karnevala na svijetu, svojim je nepripitomljenim prostranstvom prepunim zemljopisnih protuslovlja, oduvijek privlačio pozornost u doslovnom i prenesenom značenju izgladnjelih žitelja Staroga kontinenta. Od 24. travnja 1500, kada je "presvijetli portugalski barun" Pedro Álvares Cabral na svom putu za Indiju slučajno otkrio brazilsku obalu, prozvavši je Otokom Pravoga Križa - Ilha da Vera Cruz, Brazil je za Europljane bio "obećana zemlja" u kojoj umjesto starozavjetnoga meda i mlijeka "teku" zlato i dragulji, odnosno, kasnije, kaučuk i kava. Stoljećima su tu "zemlju blagostanja", što milom što silom, nastanjivali gotovo isključivo Portugalci. Tek nakon proglašenja nezavisnosti, u devetnaestom stoljeću, Brazil je otvorio svoje granice pripadnicima drugih naroda koji su se odvažili isprobati tu opasnu iseljeničku pustolovinu. Među takvima je bio i priličan broj naših sunarodnjaka Hrvata čija nazočnost u Brazilu predstavlja najvažniji temelj hrvatsko-brazilskih kulturno-povijesnih veza.

"Pretpovijesno" razdoblje hrvatske nazočnosti u Brazilu (XVI. - XIX. st.)[1]

Kada je prvi Hrvat stupio na brazilsko tlo ostat će vjerojatno zauvijek nepoznato jer o tome nema nikakvih pisanih svjedočanstava. Za pretpostaviti je, međutim, da se to zbilo već nedugo nakon otkrića Amerike. Na takvu nas pretpostavku navode brojne naznake, od kojih ćemo ovdje navesti samo one koje nam se čine osobito značajnima.

Kao što je općepoznato, u našim se (ponajviše, dakako, dubrovačkim) znanstvenim krugovima već stoljećima raspravlja o tome koliko je hrvatskih mornara bilo među posadom Kristofora Kolumba prilikom otkrića Novog svijeta. Uz mnoge starodubrovačke pjesničke tekstove u kojima se izravno ili neizravno spominje doprinos Hrvata u otkriću Amerike,[2] valja naglasiti da se na taj doprinos u svojim djelima izrijekom osvrću i dubrovački povjesničari. Tako, primjerice, Francesco Maria Appendini, u svom djelu *Notizie istorico-critiche sulle antichità, storia e letteratura de' Ragusei* (Dubrovnik, 1802), piše kako su pojedini članovi obitelji Martološić (Martolossi) kao piloti sudjelovali u prvoj Kolumbovoj prekooceanskoj ekspediciji. O prisutnosti hrvatskih mornara na jedrenjacima spomenute ekspedicije svjedoči i podatak prema kojem je, odmah nakon što je u Dubrovnik (u mjesecu ožujku 1493) stigla vijest kako je Kristofor Kolumbo otkrio novi put za Indije, dubrovački nadbiskup žurno dojavio Papi Aleksandru VI. da su u tom junačkom pothvatu sudjelovali i dubrovački mornari. Nijedan povijesni izvor ne navodi, međutim, točan sadržaj ovog pisma dubrovačkog nadbiskupa niti kazuje gdje bi se ono moglo nalaziti, pa tako pretpostavka o doprinosu Hrvata otkriću Novog svijeta zasad još uvijek očekuje svoju potvrdu. To, dakako, ne isključuje mogućnost (premda malo vjerojatnu!) da se u budućnosti možda ipak otkrije eventualni hrvatski identitet nekoga između još neidentificirane trojice ili četvorice mornara iz Kolumbove posade.[3]

No bez obzira na činjenicu je li u toj posadi bilo ili nije bilo naših sunarodnjaka, poznato je da su Hrvati putovali u Novi svijet vrlo brzo nakon njegova otkrića, o čemu postoje i vjerodostojni povijesni dokumenti. Tako je, primjerice, Bruno Profaca, na temelju mnogobrojnih tablica objavljenih u radu Francesca d' Esposita "Plovidba Atlantikom i emigriranje: Ishodišta mornara uključenih u *Carrera de Indias* 1492-1586", zaključio da je među 3468 mornara, ekonomskih emigranata, pustolova, probisvijeta i osvajača (conquistadores) koji su se u razdoblju od 1492. do 1586. godine zatekli na španjolskim galijama što su plovile u Ameriku bilo 38 ljudi iz hrvatskih krajeva: sedam kormilara, 29 mornara i dva topnika. Među spomenutim Hrvatima, 26 ih je bilo iz Dubrovnika, pet s Lopuda, dva iz Zadra (sa susjednim otocima) dok su ostala petorica vjerojatno potjecala iz Šibenika i susjednog otočja.[4]

Svi su ti "našijenci" putovali španjolskim brodovima pa je, prema tome, logično da im je odredište bilo upravo španjolsko kolonijalno područje, dakle Srednja i Južna Amerika.[5] Ne smijemo zaboraviti da je Dubrovačka Republika bila u prijateljskim odnosima sa Španjolskom, što je zacijelo bio glavni razlog da su se mnogi Dubrovčani odlučili potražiti sreću u Americi, uključujući i prve (dosad nam poznate) hrvatske "gastarbajtere", braću Mata i Dominika Konkeđevića podrijetlom s dubrovačkog otoka Koločepa. Oni, naime, oko 1520. odlaze u "Nove Indije" da bi se nakon trideset godina sretno vratili u domovinu s 12.000 dukata u džepu.

No, čini se da braća Konkedević nisu bili jedini Hrvati koji su boravili na Novom kontinentu, budući da je (prema Zdravku Sančeviću[6]) jedna skupina njihovih sunarodnjaka otišla u Južnu Ameriku još 1510. (dakle svega 18 godina nakon prvog Kolumbova prekooceanskog putovanja) kako bi pronašla prikladno tlo na kojem bi se mogle nastaniti izbjeglice što su bježale pred Turcima.

Prvi poimence poznati Hrvat koji je boravio na području Južne Amerike bio je, međutim, Basilije Basiljević koji 1537. odlazi u Peru s robom vrijednom 1000 dukata. U toj državi, u gradu Potosi (danas u sastavu Bolivije) nalazi se i Dubrovčanin (s otoka Lopuda), Marin Piccetti koji će u Americi promijeniti ime, postavši Joannis Garzia.[7] Kako vidimo, Hrvati su prisutni u Južnoj Americi već u stoljeću njezina otkrića, zbog čega se može opravdano pretpostaviti da su neki između njih bili i na području današnje brazilske države, tim više što Brazil od 1580. do 1640. čini dio španjolskog kolonijalnog imperija.

Prvi pak Hrvat za kojeg pouzdano znamo da je početkom sedamnaestog stoljeća (dakle u vrijeme španjolske okupacije Brazila) "plovio uz brazilske obale" jest admiral Petar Ohmućević. Mnogi su, naime, Hrvati (ponajviše, razumije se, Dubrovčani) služili kao visoki časnici u španjolskoj mornarici, tada najmoćnijoj na svijetu. Većina ih je posjedovala admiralski čin. Među tim se časnicima posebno isticao rod Ohmučevića. Ohmučevići su, naime, ozlojeđeni postupkom dubrovačkog Senata, koji im nije htio priznati bosansko plemstvo i primiti ih u dubrovački patricijat, otišli u svijet, stupivši u službu španjolske ratne mornarice. Od svih članova roda Ohmučević u španjolskoj se službi najviše proslavio Petar. On je sakupio dvanaest dobro naoružanih dubrovačkih jedrenjaka (tipa galijun) i stavio ih pod španjolsku zastavu. Pod njegovim zapovjedništvom ti su jedrenjaci sudjelovali u svim važnijim španjolskim pomorskim pohodima. Sastav dubrovačko-španjolskog brodovlja Filip II. je prozvao "Dvanaest apostola". Za svoje

zasluge u pomorskim ekspedicijama *uz obale Brazila* Petar je proglašen "generalnim kapetanom Indija" da bi uskoro potom bio imenovan i admiralom (najviši položaj u operativnoj ratnoj mornarici). No vrlo brzo nakon što je stekao slavu na brazilskom moru, novoproglašeni admiral vratio se u Dubrovnik gdje od 1623. do 1631. obnaša dužnost španjolskoga konzula.[8] Premda se nigdje izrijekom ne spominje da je Ohmučević zakoračio na brazilsko tlo, takav se zaključak nameće sam po sebi jer vojničke zasluge uz obale Brazila mogao je steći samo u borbi (možda s Nizozemcima koji su u to vrijeme još uvijek neuspješno pokušavali okupirati pojas Bahie ili pak s brojnim gusarima željnima bogatoga brazilskoga plijena), što znači da je naš slavni admiral u službi španjolske mornarice bio prisiljen pristati u neku brazilsku luku radi opskrbe broda živežnim namirnicama. Zbog toga je gotovo nedvojbeno sigurno kako je upravo Petar Ohmučević prvi Hrvat koji je posjetio nekadašnju portugalsku koloniju - Brazil.

Osim, starih Dubrovčana koji su, poput Petra Ohmučevića, Brazil posjetili kao časnici ratne mornarice,[9] bilo je i onih koji su ga posjećivali u svojstvu mornara trgovačke mornarice. Do tih je posjeta dolazilo, međutim, tek u XVIII. i XIX. stoljeću, kada se dubrovačko brodarstvo oporavilo od dugotrajne krize. Treba spomenuti da je krajem XVIII. i početkom XIX. stoljeća dubrovačka trgovačka flota bila najveća i najbogatija flota pod neutralnom zastavom na području Sredozemnog mora.[10] Upravo u tom drugom "zlatnom razdoblju" dubrovačke trgovačke mornarice[11] brodovi pod zastavom sv. Vlaha vrlo često pristaju u brazilskim lukama. Spomenut ćemo samo, zanimljivosti radi, da dubrovački konzul u Lisabonu Bartolomeo Lodovico Ghiglione, u pismu datiranom 15. ožujka 1785, obavještava dubrovački Senat kako su *iz Brazila* stigla tri broda (pod zapovjedništvom kapetana Ljubišića, Ilića i Andričevića), sklonivši se radi lošeg vremena u lisabonsku luku, odakle su imali namjeru proslijediti do Genove.[12]

Pa i nakon ukidanja Dubrovačke republike, sve do potpune propasti brodarstva na jedra i likvidacije starih brodarskih društava, stari hrvatski jedrenjaci, ovaj put pod austrijskom zastavom, i dalje stižu u luke Brazila. Ilustrativan je u tom smislu primjer broda "Baronessa d' Ottenfels", čiji su vlasnici bili Antun Skrivanić i Ambroz Vučetić. Prema brodskom dnevniku kapetana Vučetića, brod se 9. lipnja 1833. nasukao na ulazu u luku Rio Grande de São Pedro do Sul: "'Olujni vjetar s jakom kišom. Nalazimo se u luci na istoj splavi, usidrenoj s dva sidra na pramcu, i ne možemo ni sići na kopno da se opskrbimo neophodnim namirnicama. Ova oluja traje cijeli dan i noć s jakom kišom.'

Slijedeći dan je donio nadu:

'Jutros je vrijeme malo mirnije, silazimo na kopno, a pisar zajedno sa zapovjednikom odlazi na pješčani brijeg odakle se može vidjeti naš brod: pomaknuo se s mjesta na kojem je bio; odmah se na brodski čamac ukrcava pet ljudi iz posade i idemo na brod, gdje nalazimo da je sidro koje je bilo spušteno s krme velika snaga vjetra i mora pomaknula, pa se brod s krmom izravnao prema kanalu, a druga polovina broda prema pramcu je tako oštećena da se brod ni na kakav način ne može pomaknuti, jer je pun vode sve do palube. Iako smo učinili sve moguće da brod nekako maknemo s mjesta, sve je bilo uzalud.'

To je donijelo nove peripetije. Vlasti naređuju da se brod makne jer onemogućuje plovidbu kanalom. Nitko na brodu ne zna portugalski, a u luci nema austrijskog konzula.

Posada neprestano izbacuje vodu iz broda, majstori nastoje zakrpati dno, a sudski postupak koji je pokrenut vodi se pristrano - na štetu vlasnika. Sa zakrpanim dnom koje stalno propušta vodu, brod je nekako dojedrio do Rio de Janeira gdje je proveden žalbeni postupak. Rezultat je krajnje nepovoljan: pravda nije istjerana, a brod je proglašen trajno nesposobnim za plovidbu i prodan na dražbi."[13]

Treba, međutim, napomenuti da je skupocjena brazilska roba stizala u Dubrovnik (nerijetko izravno 19 s američkog kontinenta) čak i prije nego što su dubrovački jedrenjaci uplovljavali u luke Brazila. Tako već tridesetih godina šesnaestoga stoljeća (dakle svega četrdesetak godina nakon otkrića Novog svijeta) Dubrovčani prerađuju mnoge u Europi dotad nepoznate "sirovine", kao što su, primjerice, razne ljekovite biljke (poput gvajaka ili svetog drva, korijena kine itd.). Zanimljivo je da je o uporabi tih lijekova, pripravljanih od "sirovina" pristiglih iz Brazila, pisao i glasoviti liječnik Amatus Lusitanus koji je dvije godine (1556-1558) djelovao na području Dubrovnika.[14] Moglo bi se dakle reći da je stanoviti oblik "trgovinske suradnje" između Hrvatske (odnosno Dubrovačke republike) i Brazila postojao već u prvoj polovici šesnaestog stoljeća. Dubrovčani su očito znali iskoristiti brazilsku robu s kojom je "dolazila nada mnogim kroničnim bolesnicima, osobito onima zaraženim venerićnim bolestima."[15]

No nisu u Novi svijet išli samo hrvatski pomorci, trgovci i kojekakvi pustolovi željni lake zarade i brzog bogaćenja. Dio hrvatskih putnika uputio se onamo iz sasvim drugih pobuda. Riječ je o misionarima od kojih su mnogi istodobno bili i vrsni znanstvenici što su svojim pionirskim istraživanjima novootkrivenih krajeva pomogli bržem razvoju obaju američkih kontinenata. Među njima se posebno istaknuo prvi hrvatski istraživač Amazone, kraljevski matematičar i astronom portugalskog dvora, te autor prve kajkavske gramatike - isusovac o. Ignacije Szentmártony (1718-1793), koji je doduše u Brazil krenuo kao znanstvenik i istraživač, ali se, stigavši onamo i uvidjevši bijedu tamošnjih domorodaca, ubrzo gorljivo predao karitativnom radu. Kako je o njemu već bilo riječi u jednom od brojeva ovog časopisa,[16] spomenimo tek da je o. Ignacije boravio u Brazilu od 1753. do 1760, kada je zajedno s ostalim članovima svog reda protjeran, dospjevši, posve nevin, u lisabonske pombalovske tamnice iz kojih je izbavljen tek poslije 17 godina (1777).

S Ignacijem Szentmártonyjem, odnosno s osamnaestim stoljećem, završava "pretpovijesno" razdoblje hrvatske nazočnosti u Brazilu. To razdoblje nazvali smo tako zbog vrlo malog broja Hrvata koji tijekom prva tri stoljeća od otkrića Novog svijeta posjećuju Brazil (povijest je, kako smo vidjeli, poimence zabilježila tek dva slučaja). U XIX. stoljeću stanje se međutim, u tom pogledu, bitno mijenja, pa se otad već može govoriti o hrvatskoj *koloniji* u Brazilu.

Počeci hrvatskog iseljeništva u Brazilu (austro-ugarsko razdoblje)[17]

Do prvog većeg iseljeničkog vala iz hrvatskih krajeva dolazi tek osamdesetih i devedesetih godina devetnaestog stoljeća. Čini se da broj naših iseljenika koji tada kreću u Brazil i nije bio tako mali kao što se obično tvrdi. Zaključujemo to na temelju teksta koji nalazimo na samom početku knjižice Peroslava Paskoevića-Čikare, naslovljene *Kako je izseljenicima u Brazilij*, Zagreb, 1897. Na njezin sadržaj osvrnut ćemo se kasnije (kada budemo govorili o razlozima odvraćanja Hrvata od iseljavanja u Brazil).

Stoga ćemo ovdje navesti tek nekoliko rečenica koje potkrepljuju pretpostavku kako je priličan broj naših zemljaka krajem devetnaestog stoljeća završio u najvećoj latinskoameričkoj zemlji.

"U najnovije doba počela je po našoj otačbini žestoko harati pošast izseljavanja. Nema gotovo dana gdje naše novine ne pišu o tom predmetu, jer sad iz ovog sad iz onog kraja Hrvatske dolaze viesti, da se *žitelji jatomice dižu sa svojih prasjedilačkih ognjišta te spremaju na daleki put u Ameriku i to u posljednje vrijeme naročito u Braziliju*, da si tamo osnuju novi dom. Tužni ovi glasi moraju bolno dirati svako otačbeničko hrvatsko srce, ali na svu sreću sjetiše se mjerodavni činbenici da što prije energičnim sredstvima valja zaustaviti bujicu zlokobnog izseljavanja, koju kod neukih i lahkovjernih slojeva hrvatskog pučanstva izazivlju koristoljubivi i pohlepni agenti, žalibože sa uspjehom."[18]

Problem je, međutim, kao i uvijek bio u tome što "neuki i lahkovjerni slojevi hrvatskoga pučanstva" nisu imali svoju državu. Kad bi stoga, nasjevši lažnim obećanjima pohlepnih iseljeničkih agenata, završili u Brazilu, ondje su vođeni kao "Austrijanci". Osim toga, mnogi od njih nisu bili ni svjesni da pripadaju hrvatskome narodu, što je znatno ubrzalo proces njihove asimilacije. Ne čudi stoga da u nekim brazilskim naseljima nailazimo na mnoštvo hrvatskih potomaka koji više i ne znaju da su njihovi pređi pred stotinjak godina doselili u Brazil iz hrvatskih krajeva. Takav je slučaj (da spomenemo tek jedan primjer) s gradom Guarapuava u brazilskoj saveznoj državi Paraná, gdje još uvijek postoji niz hrvatskih prezimena, dapače i hrvatskih imena ulica. Brojan, Burko, Dolinski, Furlan, Markovicz, Opuchkevich, Plavak, Primak, Rudek, Sobota, Zagorski, Zago, Zadra itd. - samo su neka od prezimena na koja sam naišao nasumce listajući telefonski imenik. A koliko bi se sličnih hrvatskih prezimena moglo naći u ostalim brazilskim naseljima gdje više ne postoji nijedan stanovnik koji bi znao da su njegovi preci došli iz tada "bezimene" austrijske pokrajine Hrvatske?! Riječ je, naravno, o Hrvatima koji su u Brazil stigli još u XIX. stoljeću, kada je nacionalna svijest većine naših tamošnjih sunarodnjaka bila slabo razvijena.[19]

Srećom, nisu svi Hrvati bili nacionalno "zakržljali". Naime, svijest o zajedničkoj ugroženosti od austro(ugarske) monarhije naše je sunarodnjake uvelike zbližila s Česima i drugim slavenskim narodima koji su iskusili što znači austrijski, odnosno ugarski jaram. Premda su se i Hrvati, poput ostalih austrijskih građana u São Paulu (koji se tada već polako pretvarao u *gospodarsku* metropolu Brazila), okupljali u zajedničkom Austro-ugarskom društvu, njihovo ih je domoljublje prisiljavalo da se udruže s Česima kako bi tako dobili potrebnu slavensku oporbenu većinu koja će moći utjecati na rad spomenutog udruženja.[20] Ta će se suradnja uskoro pokazati vrlo djelotvornom. Kako je, naime, Austro-ugarsko društvo moralo djelovati u skladu sa smjernicama austro-ugarskoga generalnog konzulata u São Paulu, Česi i Hrvati, ali i pripadnici ostalih slavenskih naroda pod austrijskom vlašću, izazvali su (godine 1895) rascjep u društvu da bi potom kolektivno istupili iz njega. Valja napomenuti kako je taj čin doveo do toga da se Austro-ugarsko društvo naprosto rasulo pa su austrofili kasnije bili prisiljeni osnovati novu udrugu pod naslovom "Viribus unitis". Ubrzo poslije češko-hrvatskog izlaska iz Austro-ugarskog društva, 13. rujna iste (1895) godine, ovi austrijski "renegati" osnivaju novo društvo pod nazivom "Spolek Slavia" sa sjedištem na Praça da Sé br. 2. Od poznatijih Hrvata u to su novo društvo ušli Veneceslav Paeta, Mirko Hibšer, Franjo

Turk, Pavao Luketin, Petar Hibšer-Krasnić, Tito Srdoč, Franjo Košuta, Đuro Kraljević, Stjepan Gradac i drugi. Svi će oni i nakon stvaranja vlastitih nacionalnih udruga ostati usko povezani sa spomenutim češkim društvom "Spolek Slavia".

Najistaknutiju ulogu među poimence navedenom desetoricom hrvatskih domoljuba imao je zacijelo Venceslav Paeta. Povijest hrvatskog iseljeništva u Brazilu krajem XIX. i početkom XX. stoljeća, u oskudnosti pisanih izvora, možemo donekle rekonstruirati upravo zahvaljujući njegovu ranije spomenutom rukopisu iz godine 1930. Tako bi, prema Paeti, prvi Hrvat koji je došao u grad São Paulo (kada je ovaj brojio svega 60 000 žitelja) bio Petar Ivanko, pojavivši se ondje "petnaest godina prije propasti Carstva" (1889), dakle 1874. Dvanaest godina kasnije (1886) u São Paulo, u svojstvu ljekarnika, stiže Paetin stric Tito Srdoč kojem se 1891. pridružuje i sam Venceslav Paeta. Paeta je putovao parobrodom "Žića" koji je u Brazil prevozio ugljen. Na brodu je, osim njega, bio još samo jedan putnik te 54 člana posade. Nakon 50 dana "velikih tegoba" brod je pristao u luku Rio de Janeira baš u vrijeme kada je harala žuta groznica. Usprkos tome, Paeta se nije pokolebao u svojoj odluci da ostane u Brazilu, kamo dvije godine potom (1893) stižu i drugi Hrvati: Đuro Kraljević, Mirko Hibšer, Stjepan Gradac, Paško Baranović (umro od žute groznice!), Pavao Luketin... - svi s odredištem u São Paulu. Svi su se oni zaposlili u tvornici Paetina strica Srdoča, gdje su ujedno i stanovali. Svako je od njih imao svoju vlastitu "sobicu", a blagovali su u "velikoj zajedničkoj trpezariji", živeći kao jedna velika obitelj. "Duh su njegovali tako da su nabavili pjesmaricu Andrije Kačića Miošića koja ih je vezivala sa 'starim krajem' i jednu tamburicu a tijelo 'gombajući po sokolski' svaki dan prije rada pa i nedjeljom. Jedina sprava bila je prečka koju su postavili na dvorištu."[21] Kad je 1895. Tito Srdoč likvidirao svoju tvornicu, hrvatska se skupina "preselila" u pivovaru "Bavaria" u kojoj su zaposlili "svu silu našega svijeta".[22]

Kasnije će Paeta otići iz "Bavarie" i postati trgovački putnik. Proputovat će mnoga mjesta u državama São Paulo i Minas Gerais i svugdje će nailaziti na svoje sunarodnjake Hrvate (sic!). No njegova tvrdnja (što je iznosi na kraju zapisa) kako je pred prvi svjetski rat u Brazilu bilo čak 25-30000 naših iseljenika čini se ipak pretjeranom (osim ako nije riječ o pukoj pogrešci[23]).

No koliko god da bio sporan broj brazilskih Hrvata na početku XX.stoljeća, neosporna je činjenica da su oni u to vrijeme već razmjerno dobro organizirani i da, za razliku od kraja prošlog stoljeća, imaju svoja vlastita nacionalna udruženja, premda su ona u pravilu nosila "jugo-slavensko" ime, što je, dakako, u to doba hrvatske obmanutosti "jugoslavenskom idejom", bila gotovo opća pojava. Toj organiziranosti hrvatske kolonije u Brazilu, napose u São Paulu, uvelike su pridonijela i braća Mirko i Stevo Seljan. Budući da će o njima biti riječi u narednom poglavlju, spomenimo ovdje tek to da su se neposredno po svom dolasku u Brazil (1903. godine) počeli zanimati za hrvatske iseljenike. Odmah su se uključili u kulturnu djelatnost češke "Slavije" u okviru koje su tada, kako smo vidjeli, djelovali i Hrvati. Ovi su ih oduševljeno dočekali priredivši im slavlje u kući "odličnog narodnjaka" Pavla Luketina, zbog čega je "iz tadašnjeg Austrougarskog Generalnog Konzulata na dom čestitog Pave bilo gledano kao na centar neke ozbiljne urote proti Monarhije. Jer u tom domu je bilo upriličeno nekoliko zborova na kojima su, stotinama našeg ovdašnjeg naroda, braća Seljan održala

vatrena predavanja..."[24] Riječ je o domoljubnim predavanjima koja su imala velik utjecaj na oblikovanje nacionalne svijesti brazilskih Hrvata.

Kad su, nakon kratkotrajnog boravka u São Paulu, braća Seljan otišli u istraživački pohod u unutrašnjost Brazila, rodoljubno oduševljenje koje su pobudili (a koje je u međuvremenu prijetilo ugasnućem) "spasilo" je osnivanje prvog hrvatskog (kulturnog) udruženja u Brazilu - "Jugoslavenskog tamburaškog zbora". Treba istaknuti da su Mirko Hibšer i Franjo Turk još na samom početku XX. stoljeća imali namjeru osnovati pjevački zbor i tamburaški orkestar, no u tome su uspjeli tek kad je iz Hrvatske stigao Mirkov nećak Peroslav (Petar) Hibšer (Krasnić). Osnovni kapital za osnutak spomenutog "tamburaškog zbora" sakupljen je prodajom 200 dionica po 5000 reisa. Dionice su vrlo brzo rasprodane zahvaljujući ponajviše zauzimanju Venceslava Paete, Pavla Luketina, Franje Košute te Mirka i Peroslava Hibšera. "Čim su tambure iz domovine stigle, nije bilo oduševljenju ni kraja ni konca. Učiteljem zbora bio je Josip Höhenber, koji je tamburaše ubrzo tako izvježbao, da su već iza kratkog vremena mogli nastupiti u javnom koncertu, koji je našoj tamburi pronio i u tuđini vrlo lijep glas..."[25]

"Tamburaški zbor" je uvelike pridonio tome da se četiri godine kasnije, točnije 18. kolovoza 1907. osnuje i takozvani "Jugo-Slavenski Sokol". Članovi tog društva bili su, međutim, isključivo Hrvati (ponajviše iz priobalnih hrvatskih krajeva). Što se pak tiče imena novog udruženja, ono je, naravno, posljedica onovremene hrvatske političke utopije (uzroci koje su, kao što je općepoznato, ležali u austrougarskom stavu prema "hrvatskom pitanju").

Osim pjevačkoga zbora i tamburaške sekcije (u koju je u cijelosti ušao "Jugoslavenski tamburaški zbor" osnovan 1903), "Sokol" je imao i gimnastički, "diletantski" (tj. glumački) te biciklistički odjel. "Na čelo tamburaškog otsjeka došao je 1908. Čeh, Emil Pavlovski pravi majstor, koji je bio svršio praški konservatorij. Pod njegovim vodstvom tamubraški otsjek je stekao glas najskladnijega muzičkoga skupa toga vremena u São Paulu, te je čestim javnim priredbama požnjeo mnogo uspjeha i popularizirao naše ime. Diletantski otsjek bio je pod upravom Petra Hibšera Krasnića, koji je odlično spremao lijepe nacionalne prikaze i uredio divnu pozornicu u velikoj dvorani društvenih prostorija. Pjevački otsjek je na javnim koncertnim priredbama istupao zajedno s tamburaškim, te je s njim dijelio zaslužno stečene uspjehe. Isto tako živo su radili i gimnastički i biciklistički otsjek."[26] Dodajmo ovome da je tamburaški orkestar raspolagao s petnaest tambura, s "prekrasnim prostorijama" i s "vrlo lijepo uređenom pozornicom" te da je (zajedno s pjevačkim zborom) imao na programu oko 200 raznih skladbi. Biciklistički odjel (ili "odjel dvokoličara", kako su ga zvali) postizao je također vrlo velike uspjehe, "ističuć se med stranim društvima i pronoseć svojim izletima našu pjesmu po Braziliji na opće udivljenje urođenika i tudih naroda".[27]

Tijekom prvog svjetskog rata "Jugo-Slavenski Sokol" je postao brazilski ogranak južnoameričke udruge zvane Jugoslavenska narodna obrana čiji je (politički) program bio izrazito projugoslavenski. O radu tog ogranka, sa sjedištem u São Paulu, sačuvalo se vrlo malo podataka. Poznato je da se zvao "Rijeka Ipiranga" - i da je odobren od mjesnih vlasti 17. rujna 1917, pri čemu su u njegovu upravu ušli sljedeći članovi: Pavao Luketin (predsjednik), Dragutin Štrucelj (dopredsjednik), Petar Hibšer-Krasnić (tajnik), Franjo Košuta (blagajnik) te Stevo Selja, Boža Draganić i Đuro Sekulić (odbornici).

Prema sudu Dušana Tvrdoreke, rad ovog ogranka "Jugoslavenske narodne obrane" bila je "jedna od najljepših karika u onom dugom i čeličnom lancu jugoslovenskih narodnih pregnuća naših predratnih[28] iseljenika u Braziliji".[29] Kao radikalni jugoslavenski unitarist, "ljepotu" tih "karika" Tvrdoreka očito mjeri stupnjem "jugoslavenstva" članova spomenute organizacije, u kojoj sada već ima i Srba. Broj tih Srba je, međutim, razmjerno malen (od osam članova uprave, kako smo vidjeli, samo jedan je bio Srbin). Treba reći da su Srbi vrlo nerado pristupali u ogranke Jugoslavenske narodne obrane, "buduć fanatizam bez ikakve naobrazbe s njima vlada" - kako ističe dopisnik jednog peruanskog ogranka.[30] Riječ je, naravno, o velikosrpskom fanatizmu koji je nerijetko ozbiljno otežavao rad onih podružnica u kojima je bilo Srba.[31]

Dosad smo uglavnom govorili o političkoj i kulturno-prosvjetnoj djelatnosti naših iseljenika u Brazilu za "austro-ugarskog razdoblja" (kako smo ga nazvali). Preostaje nam još osvrnuti se ukratko na njihov društveni položaj u spomenutom razdoblju.

Hrvati koji su živjeli u gradskim područjima (najviše, dakako, u São Paulu) snašli su se razmjerno dobro, uklopivši se bez većih poteškoća u tamošnju sredinu. Vidjeli smo to na primjeru naše sãopaulske kolonije, čiji su članovi uglavnom radili u dvjema, rekli bismo gotovo "hrvatskim" tvrtkama: najprije u onoj Tita Srdoča, a nakon njezine likvidacije u pivovari "Bavaria". Neki su od tih članova bili, dapače, vrlo dobro situirani. Dio ih se uspješno bavio trgovačkim poslovima. U gore citiranu rukopisu Venceslava Paeta, kako smo vidjeli, spominje "putujuću trgovinu" kojom se bavio. Osim toga, u *Adresaru trgovaca, obrtnika i drugih uglednijih pripadnika Hrvatske, Dalmacije i Istre nastanjenih u Americi, Africi, Aziji i Australiji uz popis nekih hrvatskih družtava i hrvatskih novina u Americi* (sabrala i izdala Trgovačko-obrtnička komora u Zagrebu, Zagreb, 1902), na str. 22-23, srećemo imena još dvaju glasovitih hrvatskih trgovaca iz São Paula. To su Marko Grubišić i Janko Kleščić. Drugi su opet radili kao činovnici, poput, primjerice, Mirka i Peroslava Hibšer. Bilo je, naravno, i nekvalificiranih radnika, no, uzmemo li u obzir položaj njihovih sunarodnjaka na raznim fazendama, može se reći da ni njima nije bilo loše (barem ne dok su radili u Srdočovoj tvornici i u "Bavariji").

Isto vjerojatno vrijedi i za druge brazilske gradove gdje su živjeli Hrvati (a njih je, kako smo vidjeli, Paeta sretao doslovno svugdje). O razmjerno dobroj situiranosti *urbanih* Hrvata u Brazilu svjedoči i pismo jednog našeg iseljenika iz Belo Horizontea, datirano 21. siječnja 1901, a objavljeno u "Narodnom listu" od 16. veljače iste godine. Iz njega doznajemo kako je naš sunarodnjak Josip Orlandini, nastanjen u gradu Belo Horizonte, predao vladi na patentiranje stroj nazvan "Motor Orlandini, movido em água e ar" ("Motor Orlandini, pokretan pomoću vode i zraka"). Evo opisa tog stroja prema spomenutu pismu: "Mašina se sastoji od jednog kola, koje je razdijeljeno u više soba, polovica od kojih pune su zraka. Kolo je položeno u jednom koritu vode, u kojem se okreće tako, da kako se kolo okrene, zrak prede iz jedne sobe u drugu i strana puna zraka hoće silom da prodre na površinu, a prazna nasuprot pada na dno. Netom jedna od ovih soba stigne na površinu, izduši zrak i padne, a meduto zrak, koji je prešao u drugu, goni ovu i tako nastaje kretanje. Kako vidite, ova je mašina sasma prosta i jednostavna, a na velike će koristiti cielom svietu, jer daje snage od hiljade konja, sve - bez vatre i vodopada."

Za razliku od Hrvata koji su živjeli u brazilskim gradovima, položaj onih naših sunarodnjaka koji su, vrlo često protiv svoje volje, završili na fazendama unutrašnjosti bio je gotovo jednak ili čak još gori od položaja robova. A da su već na samom početku XX. stoljeća ti naši nesretnici bili rasuti po krajnje nepristupačnim i surovim mjestima najveće južnoameričke zemlje, svjedoče nam braća Mirko i Stevo Seljan. Oni su, naime, prilikom svog prvog istraživačkog pohoda u unutrašnjost Brazila (1903) - pohoda koji je obuhvatio donji tok rijeke Paranapaneme - u posvemašnjoj zabiti naišli na velike fazende kave i šećerne trske na kojima su, zajedno s Talijanima, radili bunjevački Hrvati. U dnevniku pod naslovom "Prema vodopadu Salto Grande de rio Paranapanema i izlet na rio Aguapehu" oni će posebno upozoriti na izuzetno nepovoljno podneblje i uvjete pod kojima su živjeli i radili ti naši sunarodnjaci.[32] Nije zato čudno što su se mnogi brazilski useljenici, uključujući i Hrvate, u krajnjem očaju, odlučivali na bijeg, bilo u velike brazilske gradove (najčešće u São Paulo), bilo u druge latinskoameričke države (ponajviše u susjednu Argentinu). O razlozima tog upornog bježanja naseljenika iz Brazila pisali su i sami Seljani: Iseljenički elemenat, uzdajući se u zakonita obećanja brazilijanskih propagandista u Evropi, nade se na čudu, kad stupi u Braziliju. Emigrant sretan je ako nađe zarade u plantacijama kave. Međutim to ne bi bilo najgore, kad bi se pošteno plaćala zarađena dnevnica. Posjednik plantacije prodaje kolonima na dug sve potrebito, nužno za život, pa bilježi trostrukom kredom. Kada dođe do obračuna, ispostavlja se skoro uvijek, da je radnik ubilježen u knjizi gospodara sa dobrom svotom duga. Svaka reklamacija je beskorisna. Tko jači, taj tlači!... Bez dvojbe će sveudilj prodirući kultura poboljšati s vremenom brazilijanske prilike. Za sada, narode, ne seli u Braziliju! Tko mora da ostavi domovinu, naći će bolje okolnosti u Argentini. U Braziliju može obrtnik ili trgovac sa nešto kapitala, nu valja da je lukav, oprezan i dosta široke savjesti, pa da dobro prosudi prije nego li poduzme koji mu drago posao, jer će inače kô i nesretni naseljenici, bjegati preko granice..."[33]

Potencijalni hrvatski iseljenici doista nisu imali razloga ne vjerovati braći Seljan, jer su upravo oni, bolje nego itko, poznavali "tijelo" i "dušu" Brazila, zbog čega se valja nešto opširnije osvrnuti na njihov život i rad, napose na području najveće južnoameričke zemlje.

(Nastavak u br. 4)

BILJEŠKE

1 Pišući ovo poglavlje služio sam se ovom gradom: Antić, Ljubomir: *Hrvati i Amerika*; Hrvatska sveučilišna naklada i Institut za primijenjena društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1992; Antić, Ljubomir: *Hrvati u Južnoj Americi do godine 1914*. Stvarnost i Institut za migracije i narodnosti Zagreb, Zagreb, 1991; Bilić, Lucija: *Iz života naših iseljenika na američkom kontinentu*, u: "Matica", iseljenički kalendar, Zagreb, 1982, str. 167-182; Carić, Juraj: *Kristof Kolumbo i otkriće Amerike*, Književni krug, Split, Split, 1980; Foretić, Vinko: *Činjenice i pretpostavke (veze starih Dubrovčana s novootkrivenim zemljama i njihovo iseljavanje)*, u: "Matica", iseljenički kalendar, br. 55, Zagreb, 1960, str.143-153; Foretić, Vinko: *Udio naših ljudi u stranim mornaricama u općim pomorskim zbivanjima kroz stoljeća*, u: *Pomorski zbornik*, knjiga br. 2, Zagreb, 1962, str. 289-300; Foretić, Vinko: *Povijest Dubrovnika do 1808*, NZMH, Zagreb 1980; Holjevac, Većeslav: *Hrvati izvan domovine* (drugo, prošireno izdanje), Matica Hrvatska, Zagreb, 1968; Ivančević, Vinko: *Nešto grade o pomorsko-trgovinskim odnosima starog Dubrovnika s Amerikom*, u: *Pomorski zbornik*, knjiga br. 1, Zadar, 1963, str. 533-561; Luetić, Josip: *Pomorci i jedrenjaci Republike Dubrovačke*, NZMH, Zagreb, 1984; Luetić, Josip: *100 godina dubrovačkog brodarstva*, Zora, Zagreb, 1969; Luetić, Josip: *Milenijsko brodarstvo Dubrovačke republike*, u: "Matica", iseljenički kalendar, Zagreb, 1990, str. 18-25; Mirkovich, Nicholas: *Ragusa and the Portuguese Spice Trade*, u: "The Slavonic and European Review", vol. XXI, no. 56, March 1943 (American Series II); Profaca, Bruno: *Kolumbo i Hrvati*, u: *Susret svjetova* (1492-1992) *Hrvati i Amerika*, zbornik radova, Irmo, Zagreb, 1992, str. 15-26; Sančević, Zdravko: *Hrvati i Amerika*, u: *Hrvatski iseljenički zbornik*, Zagreb, 1993, str. 54-58.

2 Kao, primjerice, u stihovima Junija Palmotića ili Vicka Petrovića.

3 Zanimljivo je da Bruno Profaca, u svom članku pod naslovom "Kolumbo i Hrvati" (nav. đj., str. 21, spominje kako je dobio pismo Ante Kranjca umirovljenoga pomorskog časnika s otoka Zlarina, u kojem ovaj navodi da bi jedan od mornara iz Kolumbove posade - navodni Kalabrežanin Anton Calabres - mogao biti Hrvat s otoka Zlarina gdje i danas postoji pleme zvano Calabres.

4 Isto, str. 23-24.

5 U Sjevernoj Americi dubrovački se trgovci počinju nastanjivati tek stotinjak godina nakon njezina otkrića, premda se legendarni dolazak prvog hrvatskog broda u Sjevernu Karolinu smješta u godinu 1541. Riječ je o brodu koji se nasukao i s kojeg su mornari prešli na kopno oženivši se tamošnjim Indijankama, čime se objašnjava postanak američkih Indijanaca iz plemena CROATAN.

6 Usp. Sančević, Zdravko: "Hrvati i Amerike", u: *Hrvatski iseljenički zbornik*, Zagreb, 1993, str. 58. Spomenuti podatak nisam našao u drugim dokumentima koji se odnose na predmet o kojem govorimo, pa mi se stoga njegova točnost čini prilično upitnom.

7 Usp. Antić, Ljubomir: *Hrvati i Amerika*; Hrvatska sveučilišna naklada i Institut za primijenjena društva istraživanja Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1992, str. 19-20.

8 Luetić, Josip: *Pomorci i jedrenjaci Republike Dubrovačke*, NZMH, Zagreb, 1984, str. 101-103.

9 Bilo je zasigurno još Hrvata koji su posjetili Brazil služeći kao časnici na španjolskim brodovima, no o tome nažalost, ne postoje pisana svjedočanstva. Teško je vjerovati da u to vrijeme španjolske okupacije Brazila poznati lopudski kapetan Kristo Martolosić (inače zapovjednik prekooceanskih galijuna španjolske ratne mornarice, nagraden od madridskog dvora zbog svojih ekspedicija u Srednju Ameriku) nije stigao do brazilskih obala. Isto bi se moglo reći za admirala španjolske oceanske flote Jerolima Mažibradića koji je sudjelovao u mnogobrojnim ranim operacijama na području srednjeameričkih otoka. No premda su oba plovila gotovo svim tada poznatim morima, nijedan dokument ne bilježi njihovu nazočnost u Brazilu.

10 Luetić, Josip: *Milenijsko brodarstvo Dubrovačke republike*, u: "Matica", iseljenički kalendar, Zagreb, 1990, str. 25.

11 Prvo "zlatno razdoblje" bilo je u XVI. stoljeću.

12 Antić, Ljubomir: *Hrvati i Amerika;* Hrvatska sveučilišna naklada i Institut za primijenjena društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1992, str. 41.

13 Usp. gore citirano djelo str. 15.

14 O Amatu Luzitancu i njegvom djelovanju u Dubrovniku v. u knjizi N. Talana: *Hrvatska - Portugal (kulturno-povijesne veze kroz stoljeća)*, Društvo hrvatskih književnika, Zagreb, 1996, str. 103-122.

15 Antić, Ljubomir: op. cit., str. 15.

16 V. Talan, Nikica: *Prvi hrvatski istraživač Amazone*, u: "Marulić", br. 5, 1993, str. 724-731.

17 Prilikom pisanja ovog poglavlja služio sam se slijedećim izvorima: *Adresar trgovaca, obrtnika i drugih uglednijih pripadnika Hrvatske, Dalmacije i Istre nastanjenih u Americi, Africi, Aziji i Australiji uz popis nekih hrvatskih društava i hrvatskih novina u Americi*, sabrala i izdala Trgovačko-obrtnička komora u Zagrebu, Zagreb, 1902; Antić, Ljubomir: *Hrvati i Amerika;* Hrvatska sveučilišna naklada i Institut za primijenjena društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1992; Antić, Ljubomir: *Hrvati u Južnoj Americi do godine 1914*, Stvarnost i Institut za migracije i narodnosti Zagreb, Zagreb, 1991; Antić, Ljubomir: *Hrvatski tisak u Južnoj Americi do prvog svjetskog rata*, u: "Matica", iseljenički kalendar, Zagreb, 1989; Antić, Ljubomir: *Naše iseljeništvo u Južnoj Americi i stvaranje jugoslavenske države 1918.*, Školska knjiga, Zagreb, 1987; Antić, Ljubomir: Os Croatas no Brasil até 1ª Guerra, u: "Journal Saiug, XI, São Paulo, 1986; Antić, Ljubomir: *Pokušaj stvaranja 'Hrvatskog saveza' u Južnoj Americi 1913.*, u: "Časopis za suvremenu povijest", br. 2, Zagreb, 1983, str. 43-62; Antić, Ljubomir: *Pregled hrvatskih iseljeničkih društava u Južnoj Americi do prvog svjetskog rata*, u: *Radovi*, vol. 17, izd. Instituta za hrvatsku povijest Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1984, str. 121-159; Bartulica, Milostislav: *Iseljeničke novine u Južnoj Americi za prvog rata*, u: "Matica", Zagreb, siječanj 1953; Marinović Doro, Norma: *A Imigração Iugoslava no Brasil* (doktorska teza), São Paulo, 1987; "Jeka" (hrvatski iseljenički koledar za prostu godinu 1910.), ured. Josip A. Kraljić, izd. "Materinske riječi", Rosario de Santa

Fe, 1910, str. 42-47 (treći dio); Kolin Marcel: *Jugosloveni u Južnoj Americi u radu za svoj narod*, naklada pisca, Zagreb, 1920; Leontić, Ljubo: *Jugoslavenska obrana u Južnoj Americi*, u: "Matica", iseljenički kalendar, Zagreb, 1955, str. 51-53; Paeta, Venceslav: *Nešto iz bilježaka o Braziliji*, rukopis, Nacionalna i sveučilišna knjižnica, LO, R-7223; Paskiević-Čikara Perislav: *Kako je izseljenicima u Braziliji?*, Zagreb, ("tiskom dioničke tiskare"), 1897; Seljan, Mirko i Stevo: *Zašto naseljenici bježe iz Brazilije?*, u: "Jeka" (hrvatski iseljenički koledar za prostu godinu 1910.), ured. Josip A. Kraljić, izd. "Materinske riječi", Rosario de Santa Fe, 1910, str. 169-171 (prvi dio); Tvrdoreka, Dušan: *Jugosloveni u Braziliji*, u: "Narod", Buenos Aires, 20. V. 1933.

18 Paskiević-Čikara Perislav: *Kako je izseljenicima u Braziliji?*, Zagreb, 1897, str. 3.

19 Ne smijemo zaboraviti da je najveći dio njih potjecao iz Dalmacije i ostalih priobalnih krajeva gdje takozvano "autonomaštvo" (koje je podsticala Italija) ostavilo dugotrajne posljedice.

20 Riječ je, dakako, o prilično malobrojnim sãopaulskim Hrvatima koji su, za razliku od ostalih svojih sunarodnjaka u Brazilu, bili svjesni pripadnosti hrvatskome narodu.

21 Opis preuzet iz knjige Ljubomira Antića: *Hrvati u Južnoj Americi do godine 1914*, Stvarnost i Institut za migracije i narodnosti Zagreb, Zagreb, 1991, str. 335.

22 Isto, str. 335.

23 Kako to pretpostavlja i Ljubomir Antić (v. *op. cit.*, str. 335).

24 Tvrdoreka, Dušan: "Jugosloveni u Braziliji", u: "Narod", Buenos Aires, 20. V. 1933.

25 "Jeka" (hrvatski iseljenički koledar za prostu godinu 1910.), ured. Josip A. Kraljić, izd. "Materinske riječi", Rosario de Santa Fe, 1910, str. 42-44 (treći dio).

26 Tvrdoreka, Dušan: "Jugosloveni u Brazilu", u: "Narod", Buenos Aires, 20. V. 1933.

27 "Jeka" (hrvatski iseljenički koledar za prostu godinu 1910.), ured. Josip A. Kraljić, izd. "Materinske riječi", Rosario de Santa Fe, 1910, str. 45.

28 Misli se, naravno, na prvi svjetski rat.

29 V. Tvrdoreka, op. cit.

30 V. Antić, Ljubomir: Naše iseljeništvo u *Južnoj Americi i stvaranje jugoslavenske države 1918.*, Školska knjiga, Zagreb, 1987, str. 61.

31 Tako se, primjerice, ogranak "Ruđer Bošković", iz Lime, žalio kako uopće ne može funkcionirati, pri čemu se kao razlog navodi da u njemu ima puno Srba. (V. gore spomenutu knjigu, str. 155.).

32 Usp. rukopis spomenutoga dnevnika koji se nalazi u zagrabačkom Etnografskom muzeju.

33 Seljan, Mirko i Stevo: *Zašto naseljenici bježe iz Brazilije?*, u: "Jeka" (hrvatski iseljenički koledar za prostu godinu 1910.), ured. Josip A. Kraljić, izd. "Materinske riječi", Rosario de Santa Fe, 1910, str. 169-171.

Davorin HORBEC

Pjesnik

Od pamtivjeka, i neumorno
na svom putu k Izvoru
traži svog Svemirskog Sebe
Pjesnik

U iluziji svijeta ne sudjeluje
(tamo gdje Kronos ostavlja trag)
ono što traži vječno je Sada,
Izvor svega postojećega.

Vesna MILAN

Baladur

Na vrh škala baladurić,
na zidu,proškuljani lončić,
u njen reste šćapunić,
a nonić se sija u kantunić.

Nonica mu broji preveć
da se zalipija za kvartić
i crlen mu je nosić,
ma delati ne more nić.

Čovik čoviku

Najčrnje nebo šajetu kad shiti
daždom i gradom straši i priti
zgor oblaki steši sunce sviti
a vitar pomore na drugi kraj prihiti.

Niman strah ni dažda ni vitra
ni grada kad pada
ni sunce da me speče, ni da će se zgasi
ma čovik čoviku ča huje more umisiti.

Pensiri

Jači od bure, dažda i zime
žešći od kativerije, đelozije i nevire
Pensiri
kriplji od grote poli more
neverin hi slomiti ne more
Pensiri
meklji od zemlje zorane
po svudar našu besidu brane
Pensiri
grdi glavu mi mute
a dragi su vajka tote.

Ne virujen ti više

Poša si sa skužom
da tu kruha nima
u bili svit
za boje nam svima.

S cukron smo slatko
suhe kore jili
u krilu tvom sidili
i svi skupa bili.

Koliko san puti
za tobom plaka
s rigvardom i strahom
sliku bin ti taka.

Velik san uresa
na meni roba visi
stija bi te vidit
vižitati di si.

Tac si moj
ma nisi od riči
ne virujen ti više
niti našoj sriči.

Zdravko MUŽINIĆ

Proživio je život osamljenika

(uz 90. obljetnicu rođenja i 10. obljetnicu smrti književnika Ante Parčine)

Proživio je život osamljenika drugujući uglavnom samo s književnošću. Bez obitelji, bez prijatelja, bez savjetnika, izvan književnih grupacija... Očekujući cijeloga života zvjezdani trenutak...

Rođen je 1908. u Splitu u srcu Dioklecijanove palače. Maturirao je Veliku realku i diplomirao u Zagrebu zemljopis i povijest. Nakon nekoliko godina čekanja (neko je vrijeme predavao honorarno u sjemenišnoj gimnaziji u Splitu) ušao je koncem tridesetih godina u splitsku Klasičnu gimnaziju. Dolaskom Talijana u Split napustio je službu a i Split, otišao u NDH, u Mostar i kraće vrijeme radio u tamošnjoj gimnaziji. Uskoro se vratio u Split i proživio ratne godine bez zaposlenja. Nakon rata ponovno se zaposlio, ali izvan Splita potucajući se na relaciji od Vrgorca do Čakovca. Ne mogavši se snaći u prosvjeti, rano je otišao u mirovinu posvetivši se najvećoj, zapravo jedinoj ljubavi - književnosti... Proveo je najveći dio života u Splitu, čitajući, razmišljajući, pišući... Pretežito sam (rano je izgubio i ženu) beznadno čeznući za ljudima kojima se nije znao približiti. No, nitko se ni njemu nije pokušao približiti i pomoći mu (čak su ga u međuvremenu i neki prijatelji iz ranijih dana, koji su se prilagodili novom vremenu, napustili i otkazali mu pomoć, među njima i već pok. akademik, tada persona grata, koji mu nije htio pomoći u presudnom trenutku 1944. kad mu se obratio za pomoć u svezi sa zaposlenjem pa je tako morao otići iz Splita). A nije zbog istih, političkih razloga nalazio podršku i pomoć ni kod Književnog kruga, odn. Čakavskog sabora. Mijenjalo je to društvo imena, mijenjali su se tu i ljudi, ali mu nisu tiskali nijednu knjigu i sve je svoje knjige tiskao u vlastitoj nakladi. Umro je g. 1988. (tek dva-tri dana nakon što je, skupa sa sestrom, ušao u dom umirovljenika).

Parčina je još od studentskih dana bio povezan s hrvatskim katoličkim društvima u Zagrebu. I suradivao je u nekim periodicima katolički opredijeljenim, uz neke druge i u "Maruliću". I ostao je do kraja na tim pozicijama. Dopisivao se, gotovo do smrti, s nekim javnim katoličkim djelatnicima, književnicima..., npr. s Lukom Perinićem, Augustom Đarmatijem...

Prigodno se izražavao i likovno i dao više dobrih stvari u ulju i grafici - predstavio se pače i jednom skromnom izložbom - a u jednom se trenutku zabavljao i s heraldikom - i s tim se predstavio jednom manjom izložbom. No najviše i najduže se zaokupljao književnošću, posebice lirikom. Počeo je tridesetih godina obligatnom lirikom, iznenadivši g. 1935, nakon nekoliko zapaženih pjesama koje je objavio u onodobnu tisku, čitateljsku javnost zbirkom čudna naslova ali svakako zanimljivih i obećavajućih pjesama (tu je zbirku pozitivno ocijenio Ć. Čičin-Šain a i J. Kaštelan). Poslije je dugo - skoro tri desetljeća - uporno šutio, da bi zadnjih dvadesetak godina tiskao redom - i sve, čuli smo, u vlastitoj nakladi, što predstavlja svojevrsni kuriozitet - desetak knjiga, zbirki pjesama, uključivši i knjigu dječjih stihova, pa pjesama u prozi, dalje memoarskih zapisa, novelistike, drame, kozerija..., služeći se katkada i humorističkim pa i satiričkim

postupkom. Polagao je i na jezik, pazeći na njegovu ljepotu i izražajnost, a nije odolio ni izazovu čakavske riječi u čemu je također imao uspjeha. Bio je inače poklonik starijih pjesničkih formi pa i soneta i slično, iako nije mimoilazio ni slobodan stih...

Kao pripovjedač i dramatičar nije se izdigao nad prosječnu proznu i dramsku književnost i ta ga djela neće uglavnom nadživjeti. Bio je, naime, izrazito osjećajna priroda, čovjek koji emotivno, lirski reagira na životne pojave, događanja, susrete... a prije svega na vlastitu samoću, nesnalaženje pa i izgubljenost. Tako je ostavio tek nekoliko zanimljivijih i uspjelijih lirskih proznih stvari - neke od njih možemo smatrati lirski obojenim novelama (doživljaj Nečujma, "Šalica u Monparnasseu", "Djevojka iz Saint Maloa" i još štogod iz knjige "Arabeske življenja") ali i više uspjelih i sugestivnih pjesama. Zbirke: "Opijumske draži", "Odjeci srca i uma" (predgovor mu je toj zbirci napisao prof. dr. Vinko Vitezica), "Parke nad bezdanom".

U prvim ga je pjesmama nadahnjivala priroda i primorski ugođaji, sjećanja na vedre dane djetinjstva, nade ..., a u kasnijim pjesmama piše o nadama koje se nisu realizirale i snovima koji se nisu ostvarili kao i uopće o životnim razočaranjima, nesnalaženju, izgubljenosti... sve to obojeno sjetom i tihom rezignacijom, ali nerijetko i buntom i prkosom. Čujmo pjesmu "Figure":

Godinama dugo u starom ormaru
napuštene čame tri dječje figure,
nakon igre lude u djetinjstvu davno,
sad slušaju samo tiktakanje ure.

I sad svakog dana kad sunčana svjetla
trepte neosjetno po pokućstvu starom,
čini mi se da figure žale,
što odoše brzo dani, zaboravom.

Sve u mene zure kao da se čude,
što sam tako hladan, za sve ravnodušan,
pa ne marim za njih, a od kada čame,
na licu mi vide samo odraz tužan.

U strpljenju šute kao da čekaju
opet sretne dane što imaju doći
i čeznu za prošlim obijesnim dječakom,
dok od vječne čežnje sve im blijede oči.

I kada sam htio te figure lude
da izbacim negdje iz svojega stana,
zasjaše mi sretni svi djetinjstva časi,
pa me strepnja uze i bol prošlih dana.

I sad ih tako osamljene žalim,
ukočene stare, a što mogu drugo?
Želio bih i ja onu mladost dragu
i da srce imam vječno mlado, ludo.

*

Godinama dugo u starom ormaru,
napušteno čami moja prošla mladost,
moji vedri dani... O, da mi se hoće
kao onda davno uzigrati radost!...

Slična je tematski - a i po nadahnuću - i pjesma "Šalica" (tu je pjesmu, koliko se sjećamo, pok. pjesnik posebice volio):

Preda mnom stara šalica,
na njoj napukla ručica
i slika čovuljka,
kako se smješka
sa svog vrtuljka.

Ja pijem... srčem kavu,
dok sunčani traci trepte,
tužno saginjem glavu
za stolom, osvojen bolom.
Sjeća me, sjeća šalica
davna djetinjstva moga,
stotine želja i željica.

Ja, dijete, gledah sliku,
i dočarah želju ludu:
vrtim se, vrtim
s tim čovuljkom
na vrtuljku...

Ista je ostala šalica,
tek joj je napukla ručica.
Zašto bih želio plakati,
minulu mladost dozvati?

Evo i nekoliko stihova iz jedne ranije, mladenačke pjesme - "Naše staze":

Mi ne znamo, druže, kud nas staze vode
i ne znamo, kuda cilj za ciljem ide,
Stazama bezbrojnim naša mladost ode,
Snatreć pramaljeća, sunčane aprile...

U nekim je pjesmama, čak i iz ranijih vremena, koketirao već sa smrću i nestajanjem: pjesma "Čeznuće":

I kada mi odu svi ovi dani,
Što monotono idu ko sada - lani,
Svi će bolovi moji nestati sami,

I kad budem na pragu novom proljeću,
Bit ću tih, sretan kao malo dijete...

Nije rijedak, pogotovo u kasnijim pjesmama, kod tog pjesnika i prkos kao i bunt zbog neostvarenih nada: pjesma "Pohod starom grebenu":

Dokle ćeš, Bože
i ti, zvijezdo rođena,
sa mnom izvoditi
krute
i zlokobne igre?
Loptat se sa mnom? Dok znaš i vidiš
da nisam kamen,
ni hrid?

Dok je tu skoro psovao, u jednoj drugoj pjesmi obraća se Bogu kao pobožan mali dječak: pjesma "Nisam znao":

Nisam znao, da Te tako silno volim
I u toj ljubavi, da osjećam radost
I sve da je moje u rukama Tvojim:
Sutoni, proljeća i sva moja mladost...

U nekim je knjigama odlazio i u neke "šire" teme pa npr. u knjizi "Kum Marinova filožofija" pjeva o nevoljama Splita a i Južne Hrvatske uopće tijekom povijesti, proživši to kačićevskim slavjanskim osjećanjima /Jemali smo ištoriju/, tešku, mučnu, kontra sviju./ Kontra sile venecijanske,/ kontra vlasti auštrijanske.../. U knjizi "Mediteranska poema" ispjevao je, u povodu "Mediteranskih igara", himnu duhovnim vrednotama Mediterana izražavajući nadu da će Mediteran, kao i inače kolijevka kulture, zahvaljujući i tim igrama, još više zbratimiti narode i dati nove impulse miru i međunarodnoj suradnji. A u knjizi "Naslidovanje đavla paklenoga", parafrazirajući Marulića, u obliku imaginarna dijaloga s pjesnikom, udara šibom satire negativnosti našega vremena ,nastojeći reafirmirati stare vrednote.

Nije u svojim pjesmama donosio uvijek nove teme i davao nove poruke, a nije sve to davao uvijek ni naročitom snagom, no ne može mu se nipošto osporiti da nije imao bujan misaon i uopće duševni život, a i da nije bio izrazita lirska priroda. Najbolji je u intimističkoj lirici kad pjeva o osobnoj tragici, osamljenosti, izgubljenosti... kad uspijeva nerijetko biti i neposredan i sugestivan. Rekli smo da su mu prvu zbirku

pozitivno ocijenili Ć. Čičin-Šain i J. Kaštelan, a predgovor zbirci "Odjeci srca i i uma" napisao mu je prof. dr. Vinko Vitezica.

Rekli smo da nije odolio ni izazovu čakavske riječi, štoviše, u nekim je čakavskim pjesmama osvajao nove lirske prostore i unosio svježe akcente u pomalo iscrpljenu pa i devalviranu čakavsku poeziju (zbirka: "Split kojega višje nima"). Čujmo pjesmu "Stari bavul":

Bi je stari bavul
ka svaku bavul,
drag ma i tepal,
najskoli u lipen danu,
u svomen kantunu.

Ka čejade mirno,
ništo dobrega, pobožnega.
Gleda si ga o gušta
o driva tvrdega.
Vavik se činija ponizan,
u miru, u svomen svitlu
osvitljen o sunca,
mudriji o filozofa...

. . . .

Po našem mišljenju, šteta je što se taj književnik nije isključivo pa i sustavnije bavio lirikom, što nije više čitao i uopće više nastojao, a posebice je šteta što nije imao savjetnika jer je mogao dati mnogo više na polju lirike. Čudno je i paradoksalno npr. da su mu neke ranije pjesme bolje nego neke posljednje koje karakterizira intelektualizam, stanovita isforsiranost, manjak neposrednosti... U svakom slučaju ne može se Anti Parčini osporiti da je bio nesumnjivo p j e s n i k a usto i veliki osamljenik...

Knjige Ante Parčine:

Opiumske draži, 1935.
Šjora Paškva i sujevremeni mali svit, 1964.
Mudra baka i Jurica traži sreću, 1968.
Iz svjetla i mraka, 1970.
Odjeci srca i uma, 1972.
Kum Marinova filožofija, 1975.
Split kojega višje nima, 1977.
Čudan putnik na životnoj stazi - Kad tresu vrazi Mudrovicom, 1978.
Mediteranska poema, 1979.
Arabeske življenja, 1982.
Parke nad bezdanom, 1984.
Naslidovanje đavla paklenoga, 1985.

Ivan DAMIŠ

Život i rad o. Kerubina Delamartine (1734-1800) te okolnosti u kojima je djelovao

Želja nam je da se na temelju prikupljenih podataka bolje upozna jedan naš čovjek, franjevac i teološki pisac Provincije sv. Ladislava, koji je obogatio svojim radom teološku misao u Hrvata u 17. stoljeću.

1. Od djetinjstva do svećeništva

Kerubin Delamartina (Dellamartina, Della Martina (Čakovec, 28. IX. 1734. - 22. IX. 1800.) na Krstu je dobio ime Franjo.

Po svršetku gimnazije, g. 1751. stupa u Franjevački red i to u Provinciju sv. Ladislava. Prilikom redovničkog oblačenja dobiva novo ime: fra Kerubin.

U filozofskoj školi Generalnog učilišta prvog razreda u Zagrebu slušao je predavanja fra Kalista Pesserla (4. IX. 1728.-14. II. 1758.) u vremenskom razdoblju od 1752.-54.

Teologiju je studirao na bogoslovnim školama istog učilišta, (1754.-56.) te Generalnog učilišta, drugog razreda u Varaždinu (1756.-58.). Za svećenika je zaređen 1758. godine.

2. Profesor na školama Provincije

Godine 1759. položio je o. Kerubin profesorski ispit iz filozofije, a 1764. ispit iz teologije. Na generalnim učilištima mogli su predavati samo oni lektori, koji su u natjecanju i polaganju lektorskog ispita pred posebno oblikovanom komisijom u tu svrhu (stručnjaci + predstavnik provincijske uprave) postigli ocjenu "najbolji-optimi". Lektori s ocjenom "bolji-meliores" mogli su voditi provincijski studij filozofije i moralke. Po pravilu lektori su polagali ispit i natjecali se za studij filozofije i nakon uspješno položenog ispita morali su dvije godine predavati cijelu skolastičku filozofiju po učenju Ivana Duns Skota. Tada su istom stekli uvjete da se mogu natjecati za lektore teologije generalnih i provincijskih studija. Natjecati su se mogli svećenici-franjevci, koji su slušali dvije godine skolastičku filozofiju i četiri godine teologiju. Uvjet je također bio da su kandidati za vrijeme tih studija sudjelovali u javnim raspravama iz filizofije i teologije.

Najprije se polagao ispit iz filozofije, a nakon dvogodišnjeg uspješnog predavanja filozofije, ispit iz teologije.

Za lektorski ispit bilo je određeno šest ispitivača lektora filozofije i teologije. Zadatak im je bio da po savjesti prosude kod svakog ispitivanja, kako kandidat brani ili odbacuje zadana pitanja; kakvo mu je znanje latinskog jezika, prodornost, učenost, jasnoća u izražavanju i nastup.

Položivši, dakle ispite za profesora filozofije i teologije o. Kerubin Delamartina započeo je svoju službu u filozofskoj školi u Varaždinu (1759.-61.).

Zatim je bio predavač moralnog bogoslovlja u Kloštru Ivaniću (1763.-64.) i u Remetincu (1764.-65.).

Nastavio je s predavanjima u bogoslovnim školama generalnih učilišta u Varaždinu (1765./66.), Pečuhu (1766.-68.) i u Zagrebu (1768.-1775.).

Postigao je tako i naslov "lector iubilatus" najviši prosvjetni naslov u Franjevačkom redu. Godine 1775. bogoslovna škola i franjevačko učilište u Varaždinu ponovno su dobili naslov generalnog učilišta 2. razreda, a o. Delamartina je tamo bio dekan (1775.-1777., 1780.-1783.). U Varaždinu se brinuo i o odgoju franjevačkih pripravnika.

Bogata pisana građa, koju ćemo navesti kasnije, govori nam o p. Kerubinu Delamartinu kao izvrsno osposobljenom profesoru.

3. Obnašatelj upravnih službi u Provinciji

O. Delamartini bile su povjerene i najodgovornije službe u upravi Provincije sv. Ladislava. U dva je navrata vijećnik (definitor) Provincije (1774.-77.; 1797.-1800.).

Bio je i provincijal Provincije sv. Ladislava u dva trogodišta (1777.-80. i 1791.-94.). U tom je razdoblju napisao *Liber litterarum* iz kojega dolazimo do dragocjenih podataka o jozefinizmu. Rukopis je pohranjen u Arhivu franjevačkog samostana u Varaždinu.

4. Snalaženje u vrtlogu jozefinističkih školskih previranja

Prije svega treba reći da na nastavni plan provincijskih škola u Redu u Monarhiji u drugoj polovici 18. st. utječu školske reforme Marije Terezije. Već 1752. usvojen je prijedlog reforme teoloških studija prema kojem treba razlikovati spekulativnu teologiju od moralne. Školstvo u Provinciji sv. Ladislava nije rado u djelo sprovodilo odluke države.

Slijedeći nastavni plan što ga je država propisala 4. 10. 1774. još detaljnije donosi novi nastavni plan. Postoji "Tabella Exhibens Ordinem Praelectionum pro Lycaeis Hungariae, ubi quatuor Professores docent" (Raspored koji sadrži predavanja za liceje (učilišta) Mađarske u kojima poučavaju četiri profesora):

Bogoslovima prve godine:

Prvo: Jedan profesor predaje crkvenu povijest načinom i redom koji se održava na Sveučilištu Budapesta (Bude) svakog dana dva sata.

Drugo: Drugi profesor istim bogoslovima prve godine predavati će prva tri mjeseca Osnove hebrejskog jezika, a zatim čitave godine hermeneutiku (tumačenja) Starog Zavjeta svaki dan dva sata.

Bogoslovima druge godine:

Prvo: Isti profesor Svetoga Pisma predavati će prva tri mjeseca grčki jezik, zatim Hermeneutiku Novoga Zavjeta svaki dan dva sata.

Drugo: Profesor crkvene povijesti izlagati će književnu povijest bogoslovlja, Osnove Bogoslovlja s Patrologijom svaki dan dva sata.

Opaska: Predavanja obaju ovih profesora slušati će bogoslovi prve i druge godine, pa će tako brže slušati sad jednu, sad drugu materiju; uostalom isti sistematski

red u biti ne poremećuje, budući da su sve ove discipline (predmeti) prethodno potrebne za druge.

Bogoslovima treće godine:

Prvo: Profesor dogmatike prema Budimskom planu izlagati će Bogoslovlje Dogmatike s Rasprvom svaki dan po dva sata.

Drugo: Profesor Moralnog bogoslovlja izlagati će Bogoslovlje čudoređa, zatim Pastorala svaki dan po dva sata.

Bogoslovima četvrte godine:

Prvo Isti profesor dogmatike predavati će usporedo preostali dio Dogmatskog bogoslovlja s Raspravom svaki dan po dva sata.

Drugo: Profesor koji je prijašnje godine predavao Moralno bogoslovlje ove godine predavati će svakog dana po dva sata Crkveno pravo.

Opaska: Ova dvojica profesora održavati će svoja predavanja stalno bogoslovima treće i četvrte godine. Odatle slijedi da će neki od ovoga gradiva primati kasnije ili prije što neće nimalo u biti smetati sistematskom redu".

Ni taj plan sve do 1777. nije naišao na prihvat u teološkim školama provincije sv. Ladislava. Naime, istom je tada u generalnim učilištima provincije u Zagrebu, Varaždinu i Pečuhu, uveden treći profesor, koji je predavao Sveto Pismo, crkvenu povijest i crkveno pravo.

Novi plan za teološke fakultete iz 1779. postavio je iste zahtjeve i redovničkim bogoslovijama.

Profesori visokih učilišta Provincije sv. Ladislava nerado su i sporo prihvaćali nove planove za teološku nastavu zbog toga što su ti programi ignorirali vjernost tradicionalnim školama.

O. Kerubin Delamartina kao provincijal, godine 1778. poticao je profesore da privatno upućuju studente u osobitosti franjevačke škole.

Delamartina je štoviše kao provincijal god. 1779. preuredio nastavnu osnovu za filozofske i bogoslovne škole, prihvativši tako zahtjeve državnog školstva i zakonodavstva.

Svejedno, u Provinciji sv. Ladislava nije u školstvo uveden četvrti lektor niti nakon urgiranja školskih vlasti sa strane države.

Koliko se zna ni u drugim dijecezanskim i redovničkim bogoslovijama nisu se rado prihvaćale jozefinističke koncepcije teološkog školstva. Zato je ovo opiranje prinudilo na radikalan zahvat cara Josipa II. Naime, ukinuo je dijecezanske i redovničke bogoslovije, a osnovao je centralna sjemeništa u Beču, Budimpešti, Pavnu, Löweii i još 8 manjih sjemeništa u koja su 1783. bili primorani ući svi studenti dotadašnjih dijecezanskih i redovničkih bogoslovija. (usp. *Lexicon für Theologie und Kirche*, Freiburg, IV Band, 1960, p. 666).

5. Filozofski i teološki spisi o. Kerubina Delamartine

U rukopisu su ostala predavanja o. Kerubina iz moralnog i spekulativnog bogoslovlja:

A) Rukopis moralnog bogoslovlja

- *Theologia morum* (Moralno bogoslovlje). Ivanić-Remetinec 1763.-65. Vel. 24 x 21 cm, str. /690/. Samostanska knjižnica franjevaca u Čakovcu. Čakovečki rukopisi, br. 7.

B) Rukopisi spekulativnoga bogoslovlja

a) *Theologia dogmatico-polemica* (Dogmatsko-polemička teologija). 1765.-75. Vel. 34,3 x 22,8 cm, str. /792/. Samostanska knjižnica franjevaca u Čakovcu, Čakovečki rukopisi, br. 8. (Zapis studenta Konstancija Šanteka).

b) *De Deo Incarnato* (O Utjelovljenom Bogu). Zagreb 1773.-74. Vel. 31,8 x 19,7 cm, str. /212/. Samostanska knjižnica franjevaca u Čakovcu, Čakovečki rukopisi, broj 14. (Zapis studenta Konstancija Šanteka).

c) *De Verbo Dei scripto et tradito* (O pisanoj i predanoj Riječi Božjoj). Zagreb 1771. Vel. 20 x 15,6 cm, str. /574/. Samostanska knjižnica franjevaca u Čakovcu, Čakovečki rukopisi, br. 13.

C) Javne rasprave iz teologije

a) *Dum sacramenta baptismata et confirmationis orthodoxis adornata Resolutionis, Heterodoxorum opposita erroribus propugnaverunt in ... civitate Quinque-Ecclesiensi in Ecclesia... Franciscanorum ... Die/21/ Mensis /Augusti/ Anno... 1766. V. P. Lucas Lukacs et RR: FF: Gelasius Stroczinger, Romualdus Dencsar et Stephanus Viragh... Provinciae Divo Regi Ladislao in Sclavonia dicatae Alumni et SS. Theologiae Auditores... sub praesidio P. F. Cherubino Dellamartina. Lectoris Generalis actualis.* (Dana 21., mjeseca kolovoza, 1766. u gradu Pečuhu u crkvi franjevaca p. Luka Lukač i velečasna braća Gelazije Strozinger, Romuald Denčar i Stjepan Viragh članovi Provincije uzvišenog kralja Ladislava u Slavoniji i slušači Sv. Bogoslovlja pod predsjedanjem p. Kerubina Delamartine, aktivnoga generalnog Lektora izborili su se protiv zabluda krivovjeraca utvrdenjem, rezolucijom pravovjerja kod sakramenata krštenja i potvrde) Quinque-ecclesiis 1766. str. /20/, fol. 16, sadrži 36 teza.

b) *Dum dogmata scholastico-polemica ex universa theologia deprompta et irrefragabilibus Doctoris Jannis Duns Scoti accomodata principiis, Quinque-Ecclesiis in Studio Generali Fratrum Minorum... Provinciae s. Ladislai... publice propugnanda suscepit V. P. Romualdus Dencsar, ejusdem Provinciae alumnus et SS. Theologiae Auditor Generalis emeritus sub assistentia P. Cherubini Dellamartina ... Lectoris Generalis actualis. Anno ... 1768. Die 23. Junii.* (Štovani pater Romuald Denčar, godine 1768, 23 lipnja započeo je javno iznositi skolastičko-polemičke dogme preuzete iz sveukupnog Bogoslovlja prilagođene nepobitnim načelima Doktora Ivana Duns Skota, u Pečuhu u Generalnom učilištu Manje Braće Provincije sv. Ladislava... i isluženi generalni slušač Sv. Bogoslovlja pod pratnjom p. Kerubina Delamartine, aktualnog generalnog lektora).

Quinque-Ecclesiis Typis Z. G. Engel 1768. str. /14/ f. 8; sadrži 49 teza.

c) *Dogmata polemico-critica de Deo existente infallibilibus Scoti... principiis... in Ecclesia Zagrabiensi... Franciscanorum... Provinciae S. Ladislai Regis in Sclavonia, scholastica methodo propugnarunt Anno Domini 1769. 7. Septembris VV. PP. Bernardus Farkassich, Vincentius Vinazzer Rudolphus Rohonzcyet R. F. Bartholomaeus Novosel, ejusdem Provinciae alumni et SS. Theologiae auditores sub praesidio P. Cherubini Dellamartina ...* (Polemičko kritičke dogme o opstojnosti Boga po nepogrešivim načelima Skota... koji su u zagrebačkoj franjevačkoj crkvi, Provincije sv. Ladislava kralja u Slavoniji /Hrvatskoj/, predavali skolastičkom metodom godine 1769., 7. rujna velečasni patri Bernard Farkašić, Vincencije Vinazer, Rudolf Rohonci i časni brat Bartolomej Novosel, članovi iste Provincije, slušači Svetoga Bogoslovlja pod predsjedanjem patra Kerubina Delamartine)

Zagrabiae, Typis A. Jandera; str. /16/; na str. /3/ posveta: Sub patrocinio... Joannis Zaverski... advocati... emeriti fiscalis..., f. 8; 20 teza.

d) *Dogmata polemico-critica de Visione beata infallibilibus Doctoris Subtilis innixa principiis... in Ecclesia Zagrabiensi... Franciscanorum... Provinciae S. Ladislai in Sclavonia... propugnarunt Anno 1770... V. p. Vincentius Vinazzer et RR. FF. Bartholomaeus Novoszel, Laurentius Brunnet Dalmatius Skurianecz ... sub praesidio P. Cherubini Dellamartina ...* (Polemičko-kritičke dogme o blaženom gledanju, potkrijepljene nepogrešivim načelima oštroumnog Doktora /Skota/, koje su održali godine 1770... pater Vincencije Vinazer i velečasna braća Bartolomej Novosel, Lovro Brunn i Dalmacije Skurjanec... pod predsjedanjem Patra Kerubina Delamartine).

Zagrabiae, Typis A. Jandera, str. /14/; na str. /2/ posveta Domini Mathiae Mulih Ecclesiae Sanctissimae Trinitatis in inferiori Sztubicza fundatae parochi...f. 8, teza 28.

e) *Assertiones theologico-criticae de Deo Intelligente et Volente infallibilibus Scoti principiis accomodatae quas in Ecclesia Zagrabinesi... Franciscanorum... Anno 1770. 19. Augusti scholastica methodo propugnarunt V. P. Rupertus Rettinger, RR. FF. Dalmatius Skurianecz, Sabinus Szekovanich et Adalbertus Siller... sub praesidio p. Cherubini Dellamartina ...* (Kritičke tvrdnje o Bogu, umom i voljom prilagodene nepogrešivim načelima Skota, koje su održali na skolastički način u zagrebačkoj franjevačkoj crkvi, godine 1770., 19. kolovoza, velečasni otac Rupert Retinger, velečasna braća Dalmacije Skurijanec, Sabin Sekovanić i Adalbert Siler... pod vodstvom patra Kerubina Delamartine).

Zagrabie, Typis, Antonnii Jandera, str. /14/ f. 8; - 28 teza.

f) *Assertiones ex universa Theologia quae in Ecclesia Zagrabiensi FF. Franciscanorum... Anno 1773. 6. Septembris... propugnarunt RR. FF. Laurentius Brunnet, Dalmatius Skurianecz... sub praesidio P. Cherubini Dellamartina...* (Katoličke tvrdnje iz sveopćeg Bogoslovlja koje su u zagrebačkoj crkvi braće franjevaca... godine 1773, 6. rujna održala časna Braća Lovro Brun i Dalmacije Skurijanec... pod vodstvom patra Kerubina Delamartine...

Zagrabiae, Typis Julianae Viduae Janderianae per J. C. Kotsche; str. /14/; f. 8; posvećeno:... p. Cherubini Fascich ter Ministri Provincialis...;

g) *Veritates catholicae ex universa Theologia dogmatica, polemica et historica critice selectae quas ex singulari munificentia... domini Ioannis Wolfgangi nobilis de Woehr... in Ecclesia Zagrabiensi... Franciscanorum... Anno 1774... propugnarunt VV. PP. Paficius S z t a r e s s i n i c h et Adalbertus S i l l e r ... auditores generales ... sub Praeside P. Cherubino D e l l a m a r t i n a ...* (Katoličke istine iz sveopćeg dogmatskoj, polemičkog i povijesnog Bogoslovlja, kritički izabrane, koje su pod posebnom zaštitom gospodina Ivana Volfganga plemenitog de Woehr... održali u zagrebačkoj franjevačkoj crkvi... godine 1774... velečasni oci Pacifik Starešinić i Adalbert Siller,... generalni slušači pod predsjedanjem p. Kerubina Delamartine).

Varasdini, Typis Th. Nob. de Trattnern; str. /32/, f. 8; 50 teza.

h) *Dogmata polemica de Christo et ejus in terra Vicario... sub patrocinio eximii domini anonymi... Zagrabiae in Ecclesia... Franciscanorum. Mense Junio Die 20 Anno 1775. propugnarunt. VV. PP. Benignus F i g u r e c z et Alexius P o n g r a c z ac RR. FF. Gaudentius P o l l a n c z, Pius B e r l e k o v i c h et Benedictus K u s m i c h... SS. Theologiae Studentes sub praesidio P. Cherubini D e l l a m a r t i n a Lectoris Generalis decennalis...* (Dogmatska polemika o Kristu i njegovu namjesniku na zemlji koju su pod pokroviteljstvom uzoritog anonimnog gospodina u zagrebačkoj franjevačkoj crkvi, dana 20, mjeseca lipnja, godine 1775. održali velečasni oci Benigno Figurec i Aleksije Pongrac, te časna braća Gaudencije Polanc, Pijo Berleković i Benedikt Kuzmić... studenti Svetog Bogoslovlja pod predsjedanjem p. Kerubina Delamartine, generalnog lektora /koji tu službu vrši deset godina/).

Varasdini, Typis J. Th. nobilis de Trattuern /14/ f. 8; 50 teza.

i) *Dogmata ex universa Theologia selecta... d. d. d. Joanni Habianecz... in Confiniis Regni Banalibus Vice-Colonello quae in Ecclesia Zagrabiensi et Studio Generali Primae Classi Fratrum Minorum... Provinciae S. Ladislai Regis ... Anno 1775. publice propugnavit V. Pater Gorgonius P i n t e r ... sub assistentia P. Cherubini D e l l a m a r t i n a .. Lectoris Generalis Decennalis.* (Odabrane dogme iz sveopćeg Bogoslovlja... g. g. g. Ivana Habianec, u predjelima kraljevstva "Banalibus", pod-pukovnika, koje je 1775. javno održao u zagrebačkoj crkvi i Generalnom Učilištu Prvoga Reda ... Provincije sv. Ladislava Kralja... Pater Gorgonije Pinter... uz asistenciju patra Kerubina Delamartine, generalnog lektora /koji tu službu vrši već deset godina/.

Varsdini, Typis J. Th. Nob. de Trattuern...; str. /16/; f. 8; 50 teza. -Inscr. na unutarnjoj strani prvih korica: "P. Petri Jakopchich, 1776."

j) *Dum asserta principiliora ex universa Theologia scholastico-polemico-dogmatico-critico-historico-morali deprompta et in.. civitate... Quinque-Ecclesiensi in ecclesia... Franciscanorum... Anno 1767. publice proposita propugnarent VV. PP. Gelasius S t r o c z i n g e r et Lucas L u k a c s, Ord. Min... Provinciae Divo Regi Ladislao S z k l e n i z k y /!/ ejusdem Instituti et Studii Lectoribus Generalibus et Collegis actualibus.* (Prvorazredne tvrdnje odabrane iz sveopćeg skolastičko-dogmatsko-kritično-povjesno-moralnog Bogoslovlja, i u ...gradu Pečuhu u crkvi ...Franjevaca... Godine 1767. javno izložene branili su velečasni oci Gelazije Strozinger i Luka Lukač, Reda

Manje braće... Provincije posvećene sv. kralju Ladislavu uz pratnju (asistenciju) patara Kerubina Delamartine i Vjenceslava Sklenski, aktualnih lektora generalnih Instituta, Učilišta i Kolegija).

Quinque-Ecclesiis, Typis J. F. Engel, str. /30/; f. 8; na str. /2/ posveta:... Patri Cherubino F a b s i c s... Lectori Jubilato ac.. tertio Ministro Provinciali meritissimo...

* * *

Iz svega što je iznijeto, razvidno je da o. Kerubin Delamartine zauzima važno mjesto u prošlosti školstva Provincije sv. Ladislava. To posebice dolazi do izražaja iz njegovih rukopisnih predavanja, kao i deset javnih rasprava, od kojih je devet vodio sam, a jednoj je predsjedao zajedno s o. Vjenceslavom Sklenskim (10. IV. 1732-Čakovec, 1. XII. 1790), također lektorom na školama Ladislavske provincije.

Bogato životno sebedarje za Provinciju sv. Ladislava; brojna djela u rukopisu i objavljene teze javnih rasprava, pokazuju da O. Kerubin Delamartina ne samo da pripada među najistaknutije teološke pisce svoje Provincije, već i zaslužuje da se njegovo djelo još dublje istraži i vrednuje.

Literatura:

Paškal Cvekan, *Čakovec i franjevci*, Čakovec 1978, str. 52-57;

Paškal Cvekan, *Djelovanje franjevaca u Varaždinu*, Varaždin 1978, str. 117-120.

Paškal Cvekan, *Franjevci u Remetincu*, Virovitica 1995, str. 45-46.

Franjo Emanuel Hoško, *Škole Hrvatske franjevačke provincije sv. Ladislava (1613-1783). Prilog povijesti hrvatske filozofije i teologije u 17. i 18. st. Doktorska disertacija iz crkvene povijesti*, Zagreb 1968. (Arhiv Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Zagrebu, Doktorske disertacije, br. 74)

Franjo Emanuel Hoško, *Škole Hrvatske franjevačke provincije Sv. Ladislava (1613-1783). Prilog povijesti hrvatske filozofije i teologije u 17. i 18. stoljeću. Doktorska disertacija iz crkvene povijesti* (izvadak) Zagreb 1968.

Franjo Emanuel Hoško, *Skotistička teologija zagrebačkog kruga 17. i 18. stoljeća*. U: "Kačić", broj III. (Split 1970), str. 87-99.

Franjo Emanuel Hoško, *Delamartina, Kerubin;* U: "Hrvatski biografski leksikon", Zagreb, Leksikografski zavod "Miroslav Krleža", svezak 3, 1993, str. 264.

Branimir ŽGANJER

Plavkasto svanuće

Tišina. Noć. Tek čuješ romon kiše
što mučan osjećaj tjeskobe stvara,
a ponekad se pojedinac vara.
kad blagi vjetrić granama zanjiše.

Čim ponoć prođe, već se lakše diše
pa misliš neće biti zla ni kvara.
No ipak vrijedi ona tvrdnja stara
da gorka patnja povijest grada piše.

Znam misliš "Sve mi se to samo sanja,
dok slušam cvrkut nevidljivih ptica,
zvuk s grane stabla, s električnih žica."

Pojavljuje se rana svjetlost danja,
iz polumraka plavkastog izranja
Grič, sveti Marko, naša Sabornica.

Lojzo BUTURAC

Svjedočanstvo nedavne prošlosti

Svjedočanstvo je ovo o crkveno-vjerskim prilikama u vrijeme komunističkog režima od strane neposredna svjedoka.

X. Izgradnja crkvenih objekata

Teško je bilo graditi crkvene objekte u vrijeme komunističkog režima. Često puta su se od tadašnjih vlasti stvarale razne prepreke da bi se spriječila izgradnja bilo čega povezanoga s vjerom i Crkvom, naročito katoličkom. Bilo je i rušenja vjerskih objekata, jednako postojećih kao i novosagradenih. Kao osvjedočeni vjernik i ujedno građevinski stručnjak bio sam svjedok mnogih takvih slučajeva.

U Sisku, gradu Svetoga Kvirina sisačkog biskupa i mučenika, postojala je od davnina, a sigurno već u 16. stoljeću, kapela posvećena tom sisačkom svecu. Oko 1780. je umjesto dotadašnje drvene, sagrađena na istom mjestu zidana kapela sv. Kvirina. Iako je bila kao vrijedna starina pod zaštitom, komunističke su je vlasti 1974. dale srušiti.

Za nove objekte se u pravilu nisu izdavale građevinske dozvole, a ako je nešto sagrađeno bez dozvole, to se je rušilo bez ikakve milosti. Brojni su takvi primjeri. U Siraču u Slavoniji mi je župnik Tadija Dodić pokazivao lijepu vjeronaučnu dvoranu u župskom dvorištu. Međutim je vrlo brzo došao glas da je dvorana po nalogu ondašnjih vlasti srušena.

U Stražemanu kod Požege je župnik Jozo Devčić dao postaviti u crkvi na zidu krasan mozaik. Dolazili smo i mi iz Siska i Petrinje da između ostaloga vidimo i taj mozaik. Tadašnji režim je prepoznao na mozaiku lica nadbiskupa Stepinca i Ivana Merza, zbog čega je mozaik trebalo uništiti. U Požegi su prvih godina komunističke vladavine uništena brojna vjerska obilježja. U župi Nova Kapela su porušena raspela na groblju i uz cestu. Sličnih je rušenja bilo svuda po Hrvatskoj kao i provaljivanja u crkve i župne dvorove.

U svom radnom vijeku, kao diplomirani gradevinski inženjer, bio sam na neki način uključen u izgradnju brojnih crkvenih objekata. Nastojao sam da se ništa ne gradi bez građevinske dozvole. Obično sam župnicima pomagao sastavljati molbe, pozivajući se na postojeće propise, koje sam ja bolje poznavao od župnika. A onda sam pokušavao i osobnim poznanstvom utjecati na dobivanje odobrenja. Tako smo dozvolom izgradili tornjeve na župnim crkvama u Komarevu i Gorama, izgradili vjeronaučnu dvoranu sa župnim stanom u Sunju, dogradili samostane časnih sestara u Petrinji i Lovrečina Gradu, izgradili kapelu u Gračenici župe Šišinec, izgradili župne stanove u Žažini i Belom Manastiru, postavili novo kameno raspelo u mojem rodnom mjestu Djedinoj Rijeci župe Ruševo. Bilo je i većih popravaka na crkvenim objektima u Sisku, Petrinji, Maloj Gorici, Preloščici, Tkalcu i još nekim mjestima, gdje sam neposredno sudjelovao u radovima.

Ljudevit Petrak, župnik u Pleternici, znao bi ispričati svoje muke oko izgradnje župne crkve. Doživio je kao mladi pleternički kapelan 1944., prilikom zauzimanja Pleternice od strane partizana, rušenje župne crkve sv. Nikole. Zatim je u gotovo njegovoj prisutnosti u svibnju 1945. bez suda ubijen njegov župnik Franjo Radović. Župnik Petrak je odmah iza rata pokušao obnoviti srušenu crkvu. Međutim koliko je preko dana podignuto zidova, to je obnoć bilo porušeno. Nadajući se dobiti dozvolu za gradnju nove crkve, teškom je mukom nabavio novu opeku. Dozvola nije dolazila, a postojeće su mu vlasti na silu bez naknade oduzele opeku i s njom izgradile školu. Dvadesetak godina je Petrak obijao općinske pragove, dok je konačno negdje 1964. dobio gradevinsku dozvolu, a nova je župna crkva posvećena tek 1971. godine. 27 godina je jedna župa bila bez župne crkve, što je djelovanje bezbožničke komunističke vlasti. Nekoliko je godina župnik uzeo u najam za crkvene potrebe vatrogasni dom, a kad je otud istjeran, crkva mu je bila i ljeti i zimi samo vedro nebo.

Slične je muke župe bez župne crkve proživljavao i Vjekoslav Marić, župnik župe Leopolda Mandića u Požegi. Kupio je doduše jednu obiteljsku kuću, koju je ponešto adaptirao rušenjem pregradnih zidova, da bi dobio nešto crkvena prostora. Međutim je to bilo sve malo za nedjeljne i blagdanske mise. Pokušao je dobiti dozvolu da na istoj lokaciji dogradnjom poveća postojeću kuću, ali je bio odbijen. Sve je činio da bi dobio lokaciju za župnu crkvu. Ako je Marić sačuvao onaj svoj rokovnik, u koji je zapisivao sve svoje obilaske nadležnih ustanova, sva obećanja i sva odbijanja, te muke i upornost - mogla bi se o tom slučaju napisati cijela knjiga. Župa sv. Leopolda u Požegi je osnovana 1976. godine, a župna crkva građena u godinama 1984-1987. Znači da je župnik Marić osam godina muku mučio zbog dobivanja građevinske dozvole, a 11 godina vodio župu prave župne crkve. Sličnih je slučajeva bilo po cijeloj Hrvatskoj, međutim ja spominjem samo one slučajeve, u kojima sam bio neposrednim svjedokom.

Neki su zahtjevi odbijeni tako da nikada nije došlo do njihova ostvarenja. Župa Sv. Marije u Sisku je kupila obiteljsku kuću, na kojoj parceli je pokušala sagraditi veći objekt, koji bi poslužio i za crkvene potrebe. Molbe su odbijene i želje župe su propale. Župa sv. Križa u Sisku je odbijena sa zahtjevom da ispred crkve postavi kiosk za prodaju vjerskoga tiska. Odbijena joj je i molba da uredi dvorište ispred crkve, na kojem se neovlašteno parkiraju vozila. Župa sv. Marte iz Šišinca je tražila da se izgradi viseći most preko Kupe, da bi vjernici župljani mogli dolaziti u crkvu, ali je i ta molba odbijena. U župi sv. Josipa Radnika u Sisku-Galdovo adaptacijom je od gospodarskog objekta načinjena vjeronaučna dvorana. Neka općinska inspekcija je zabranila održavanje vjeronauka, jer da ta dvorana nema propisanu visinu od 3 metra, propisanu za školske prostorije. Svaka katolička župa u Hrvatskoj je imala slične probleme, u koliko je imala potrebu izvoditi bilo kakve radove.

U dijelu Siska zvanom Galdovo osnovana je 1968. nova župa Svetoga Radnika. Župa pri osnivanju nije imala nikakvi vjerski objekt, izuzev što je sisački kapelan Matija Stepinac (kasnije župnik Sv. Petra u Zagrebu) kupio u Galdovu nedovršenu stambenu prizemnicu. Župa je dodijeljena franjevcima konventualcima. Prvi je župnik fra Petar Odak a njegov kapelan fra Andelko Sesar. Ova dvojica vrijednih fratara u prizemlju nedovršene kuće uređuju crkveni prostor, a na tavanu, kamo se penjalo veoma strmim stepenicama, uređuju si stambeni prostor. To je međutim ujedno i župni ured i

novoosnovani samostan sv. Antuna. Ovako uređen prostor na svečev blagdan 1. svibnja 1969. za novu župnu crkvu svečano blagoslivlje tada još pomoćni zagrebački biskup Franjo Kuharić.

Stanovanje na tavanu je bilo gotovo nemoguće. To je bio ujedno i župni ured, kamo su se stranke teško penjale. Tračak nade je za fratre nastao kad su na njihovu zemljištu 1973. iskolčene dvije parcele za stambene obiteljske kuće. Pozvani su dotadašnji vlasnici ili korisnici da se prijave, ako oni žele graditi na tim parcelama. Fratri su se javili, kao i ostali njihovi susjedi, na čijem su zemljištu planirane obiteljske kuće. Po ondašnjem komunističkom pravilu, svi su susjedi dobili pravo graditi na svojem zemljištu, a samo je fratrima zahtjev odbijen. Rečeno im je da će se parcele, čiji su oni korisnici, dati u natječaj, pa neka se i oni ako su zainteresirani jave na natječaj.

Igrom slučaja sam ja još od 1971. godine, kad sam i ja nešto značio, bio predsjednik općinske komisije za održavanje javnog natječaja za dodjelu gradilišta. Tako je 5. prosinca 1974. u sisačkoj općini održan javni natječaj za dodjelu dvadesetak gradilišta. Natječaj je dobro prošao pa su svi natjecatelji bili zadovoljni. Za dvije parcele, za koje su bili zainteresirani fratri, imali smo zapravo tri ponude. Za jednu se parcelu natjecao fra Petar (građansko ime Božo) Odak župnik a za drugu njegov kapelan fra Anđelko (građansko ime Stipe) Sesar. Treću ponudu je dao Samostan svetog Antuna iz Galdova za obje parcele, koju je ponudu potpisao gvardijan samostana fra Petar Odak. Mi kao komisija, a ja sam potpisao zapisnik i odluku, dodijelili smo obje parcele samostanu, jer je on ponudio veću cijenu od njegovih članova. Imovinsko pravni referent Božo Horvat je 18. prosinca izdao samostanu rješenje o dodjeli gradilišta. Izdana su rješenja i svima drugima, kojima su dodijeljena gradilišta na tom istom natječaju. Svima je rečeno da mogu odmah početi graditi, ali fratri ne smiju započeti dok im se na rješenjima ne potvrdi pravomoćnost. Naime netko bi se u zakonskom roku mogao žaliti na tu dodjelu. Navodno su se neki vodeći galdovački komunisti pobunili, što su franjevci dobili gradilišta da si izgrade kuće za normalno stanovanje. Među njima su bili najglasniji Franjo Crnić, Branko Dadasović i možda još poneki. U dva puta sam pozivan u općinu 30. prosinca 1974. i 6. siječnja 1975. zajedno s članovima komisije. Sastanak je održavan kod načelnika Ivankovića. Uz moje članove komisije (Rimay i Pries) tu su bili još referent Horvat, građevinski inspektor Palinić i javni pravobranilac Ivoš. Načelnik je ukorio našu komisiju i pravnog referenta Horvata da nismo imali političkog sluha kad smo donijeli odluku i izdali rješenje o dodjeli gradilišta samostanu. Općina je poslala u Zagreb u Republičku upravu troje navedenih stručnjaka, inspektora, pravobranioca i referenta, da izvide mogućnost kako da se poništi rješenje o dodjeli gradilišta samostana u Galdovu. Imenovani su podnijeli izvještaj s tim da je rješenje i dodjela izvršena po zakonu i općinskoj odluci i ne može se poništiti. Jedina mogućnost da se dodjela poništi jest da komisija o dodjeli odnosno o održanu natječaju izmijeni svoj raniji zapisnik i donese novi prijedlog da se ta dva gradilišta ne dodijele nikome. Nakon toga je na nas trojicu pravljen pritisak da učinimo prema prijedlogu Republičke uprave. Međutim mi se nismo dali nagovoriti na nešto protuzakonito. Radili smo po zakonu i općinskoj odluci i ne odustajemo od svojih stavova. Ne moram ni spominjati da sam odmah razriješen dužnosti člana i predsjednika u toj komisiji.

20. siječnja je ponovno održan sastanak u općini, na koji ja nisam pozivan, i na kojem je prisiljena Ljubica Ivoš, javni pravobranilac, da podnese žalbu na rješenje svoje vlastite općine. U žalbi je navedeno da nema podataka o postojanju samostana u Galdovu, da nema na molbi samostanskog žiga i da nema dokaza da je Petar Odak ovlašten da potpisuje samostan. Dobiva se dojam da je javni pravobranilac prisiljena da napiše žalbu, a ona sama želi da žalba ne uspije. Fra Petar je odmah donio u općinu dekret o osnivanju samostana, svoj dekret o imenovanju za gvardijana i samostanski žig. Općinska komisija za žalbe, pod predsjedanjem sisačkog suca Okružnog suda Kaića i člana, mog dobrog znanca ing. Dubravka Zadrovića, odbila je žalbu i potvrdila općinsko rješenje o dodjeli gradilišta kao ispravno. Općinski čelnici ne prihvaćaju ni odluku svoje komisije za žalbe. Traže od Republičke uprave da ona poništi rješenje o dodjeli gradilišta. Republička uprava, koja je ranije tvrdila da je općinsko rješenje zakonito i da se ne može poništiti, sada ga ona svojim rješenjem od 27. ožujka 1975. ipak poništava. Nakon toga fra Petar i ja odlazimo u Zagreb poznatom odvjetniku Zlatku Kuntariću. On u ime samostana ulaže na to rješenje žalbu Vrhovnom Sudu. Vrhovni sud svojim rješenjem od 17. prosinca 1975. usvaja našu žalbu, poništava rješenje Republičke uprave, a općinsko rješenje o dodjeli gradilišta proglašava pravomoćnim. Ujedno naglašava da je ovo rješenje Vrhovnog suda konačno. Na njega ne postoji pravo žalbe niti postoji mogućnost nekog drugog rješenja. Svi smo se poveselili, vidjevši da je konačno pravda pobijedila. Prerano smo se poveselili, budući da se komunistički moćnici ni s tim ne slažu, jer su oni iznad svih zakona i svih sudova. Na zahtjev sisačkih komunista Republička uprava 12. ožujka 1976. ponovno donosi, suprotno odluci Vrhovnog Suda, rješenje o poništenju dodjele gradilišta galdovačkom samostanu. Tu sad već staje svaka pamet! Teško je zamisliti kako su se osjećale nemoćno i obespravljeno vjerske zajednice kad za njih nisu vrijedili nikakvi zakoni zakon ni sudske odluke.

Kažu da se utopljenik hvata i za slamku. Tako sam ja pokušao još jednu mogućnost. 1. srpnja 1976. sam napisao opširno pismo na 6 tipkanih stranica Republičkoj komisiji za odnose s vjerskim zajednicama. U detalje sam im opisao ovaj slučaj i zamolio ih za intervenciju. Nije mi poznat način te intervencije, ali je ona ipak dala ploda. 1977 franjevci dobivaju konačno rješenje da mogu graditi svoje kuće, ali ne na ime samostana, nego na njihova građanska imena: Božu Odaka i Stipu Sesara. Tako su dvojica franjevaca, župnik i kapelan, nakon 10 godina 1978. sišli s tavana i uselili u stambene kuće, u jednu župnik s kapelanom, a u drugu časne sestre. Nakon ove teško savladane prepreke dalje se išlo lakše. U narednim je godinama crkva proširena i povišena s dograđenom sakristijom (1980). Zatim je izgrađena vjeronaučna dvorana sa župnim uredom (1984), pa toranj s korom (1993) i konačno dovršen samostan (1996). U međuvremenu su umrli sva trojica galdovačkih komunista, koji su izjavljivali: "U Galdovu nema mjesta i za nas i za fratre. Ako fratri tu ostanu, mi iz njega odlazimo". I otišli su, želja im se ispunila.

Dolaskom 1973. za župnika u Sisak, u župu Svetog Križa, Alojzije Petranović je odmah uvidio da je u Sisku potrebno osnovati još jednu župu. Predio Siska zvan Zeleni Brijeg s pripadajućim selima (Bok, Žirčica, Odra, Žabno i Praćno) trebalo je odvojiti u posebnu župu. Međutim za župu su potrebne prikladne prostorije. U ono se vrijeme nije moglo ni zamisliti dobiti dozvolu za izgradnju crkvenoga objekta 1972. došao je za

predsjednika općine komunista i Srbin Stevo Končar, poznat po tome što je 1971. bio glavni rušitelj "hrvatskog proljeća", a 1974. je dao srušiti 200 godina staru i pod zaštitom kapelu sv. Kvirina. Župnikove molbe da se urbanističkim planom grada Siska predvide i vjerski objekti, odbijene su. Pokušavalo se u godinama 1975-1980. otkupiti neku postojeću kuću u tom dijelu grada i u njoj adaptacijom urediti potreban prostor za crkvene potrebe. Obilazio sam sa župnikom Petranovićem i dr. Josipom Ivšićem, župnikovom "desnom rukom", objekte koji su se nudili na prodaju. Posebno su nam se svidjela dva slučaja, gdje bi se manjim građevinskim zahvatima dobila veća dvorana za crkvu i kompletni župni stan. Međutim s nijednim tim slučajem se nije složio Nadbiskupski duhovni stol. Upućivani smo s te strane na redovni postupak dobivanja gradilišta i građevinske dozvole. Bili smo svjesni da je u to vrijeme, nakon rušenja "hrvatskog proljeća" i prezimanjem vlasti u općini od srbo-komunista, to bilo neostvarivo.

Poslovica kaže da "iza kiše dolazi sunce", pa se iza nas pokazao 1980. tračak nade. Naime te je godine sisačka općina na predjelu Zeleni Brijeg dala u natječaj dvadesetak gradilišta za izgradnju obiteljskih kuća. Čim je oglas objavljen u mjesnim novinama, pojurio sam župniku Petranoviću na dogovor da mi tu nešto učinimo. Svidjele su nam se dvije parcele iza kojih je veliki prazan prostor, na kojemu bi jednoga dana mogla biti izgrađena župna crkva. Skovali smo plan, po onoj narodnoj "da se vlasi ne dosjete": dvojica novih kapelana Marijan Franjčić i Ivan Damjanović, čija su imena u Sisku još nepoznata, natjecat će se za dva odabrana gradilišta. Ponudit će znatno višu cijenu od početne, da na natječaju sigurno uspiju. I uspjeli su! 23. srpnja 1980. dobivaju rješenja o dodjeli gradilišta za izgradnju samostojećih jednokatnih obiteljskih kuća. Da bi se gradilišta mogla isplatiti, župnik se obraća (18. VI. 1980) njemačkoj karitativnoj ustanovi, koju moli pomoć za ostvarenje nove župe u Sisku. Nije nam odgovaralo graditi samostojeće kuće, pa su kapelani podnijeli zahtjev da se njihove kuće spoje u tako zvanu dvojnu kuću. Na taj bi način oba prizemlja spojili u jedan veći crkveni prostor. Zahtjev je odbijen, a budući da su se saznale naše namjere, rečeno nam je da nedaju graditi dvojni objekt da ga mi ne bi jednoga dana pretvorili u crkvu.

Projekte je župa naručila od sisačkog arhitekta, koji živi i radi u Zagrebu, Željka Kovačića. Dogovoreno je s projektantom da izradi dva projekta. Jedan za obiteljske kuće, na osnovu kojih će se dobiti građevinska dozvola, i drugi za konačno rješenje, gdje će se oba prizemlja s međuprostorom spojiti u jednu cjelinu - za buduću crkvu. Građevinske dozvole su za pojedinačne obiteljske kuće dobivene 24. ožujka 1983. U međuvremenu je župnik Alojzije Petranović ponovno (4. III. 1983) pisao u Njemačku za pomoć, da bi se moglo započeti s izgradnjom. Za pomoć se župnik u više navrata obraćao i zagrebačkom nadbiskupu Franji Kuhariću.

I konačno u rujnu te iste 1983. godine uz radost svih nas započela je izgradnja na Zelenom Brijegu. Kapelani Franjčić i Damjanović, na čija se imena grade kuće, već su otišli iz Siska. U listopadu 1983. dolazi u Sisak za kapelana Vladimir Hren, koji se aktivno uključuje u izgradnju ovih kuća. S njim sam zajedno kolčio objekte i svakodnevno dolazio na gradilište. Župnik se brinuo za nabavu materijala, za majstore, za jelo i piće, za plaćanje i za stotine drugih stvari. Nije ništa išlo lako za onoga protuvjerskoga režima. Najteže je župniku Petranoviću bilo smoći novac za materijal i plaćanje pojedinih

obrtnika. Zbog toga se gradilo sporo i dugo. Tek za desetak godina su se kuće za nuždu mogle koristiti.

Prilikom proslave 900. obljetnice Zagrebačke nadbiskupije, 1993. godine, župnik Petranović kao član nadbiskupijskog odbora za proslavu, a ja kao član Pastoralnog vijeća nadbiskupije, uspjeli smo u istu proslavu uključiti i otvaranje nove župe u Sisku na Zelenom Brijegu. Uspjeli smo, na čemu je posebno inzistirao župnik Petranović, da župa bude posvećena Svetom Kvirinu sisačkom biskupu i mučeniku. Tako je nadbiskup i kardinal Franjo Kuharić upravo na svečev blagdan 4. lipnja 1993. svečano osnovao i u Sisku proglasio osnivanje nove župe sv. Kvirina. Isti je dan blagoslovio i kamen temeljac buduće župne crkve. A za osnovanu je župu u jednoj od navedenih kuća već uređen bogoslužni prostor. Do imenovanja župnika, novoosnovanu će župu voditi župnik sv. Križa Alojzije Petranović.

1981. se u Sisku provodila revizija urbanističkog plana, pa je župnik Petranović zatražio da se na Zelenom Brijegu predvidi za novu župu 1200 m^2 prostora. Kad se koju godinu kasnije radio detaljni urbanistički plan, ja sam u prijedlog plana ucrtao i "markicu" buduće župne crkve, što je župnik Petranović dostavio urbanistima. Predvidjeli smo župnu crkvu na praznom prostoru iza "kapelanskih" kuća, koje su već bile u izgradnji. Urbanisti su usvojili naš prijedlog, pa je takav plan došao na raspravu u dotičnu mjesnu zajednicu. Na glavnu raspravu smo uz urbaniste i predstavnike općine (ing. Vilma Majić) došli župnik i ja, a poveli smo i neke bolje vjernike iz toga dijela grada. Većina nas je podržavala taj prijedlog, ali su neki komunisti bili protiv. Prilikom glasovanja je većina bila za plan, a manjina protiv. Nakon toga je predsjednik mjesne zajednice rekao kako će on drugi dan sazvati Savjet mjesne zajednice pa će oni plan odbiti, jer da neće dozvoliti u svojoj mjesnoj zajednici vjerske objekte. Slijedeće jutro sam otišao do gradonačelnika, sada već Hrvata i u dobrim odnosima s katoličkim svećenicima, Miroslava Matića, i ispričao mu kako je bilo na raspravi u mjesnoj zajednici i što je rekao predsjednik mjesne zajednice. Matić mi je odgovorio da je za njega važniji zbor građana nego savjet od nekoliko ljudi... I obećao mi je da će se on pobrinuti da predloženi plan, s lokacijom za crkvu, bude usvojen na gradskoj skupštini. I bio je usvojen. A župna crkva sv. Kvirina u Sisku u vrijeme ovoga pisanja je već u izgradnji. Gradi je uspješno agilni župnik župe sv. Kvirina Ivan Hren. Nije se prevario sisački župnik i dekan Alojzije Petranović kad je Hrena, kao već dokazanoga graditelja i obnovitelja crkvenih objekata, predložio za prvoga župnika te novoosnovane župe. Vrlo brzo je on ostvario Petranovićevu zamisao: Oba jednokatna objekta na Zelenom Brijegu je spojio u jednu cjelinu. Cijelo je prizemlje uredio u crkveni prostor, a prostorije na katu u župni ured sa stanom za župnika i kapelana.

Davorin HORBEC

San

Zalazeće sunce zlatno - crvenim zrakama obasjava
bezbrojna vješala na kojima vise maske svih mojih života

Druga strana tuge

Siva fasada susjedne zgrade bila je jedini vidik s Jelina prozora. Već više od tri godine. Tamo gdje su breze i jablanovi činili drvored još prve ratne zime sručile su se promrzle ruke i sjekire zaoštrene instinktom za preživljavanje. Ostala je osakaćena i ubijena njezina ulica, sablasno pusta i nijema u stankama bombardiranja.

Do Jele više nije dopirao šum lišća uz čiju pjesmu se u udobnoj fotelji dnevne sobe često odmarala. Ponekad je, prije rata, gledajući kako se boje drvoreda mijenjaju u dodirima s ranom zimom, znala pitati: "Gasi li se to njihov život zauvijek, ili samo prelazi u drugačije oblike?" Šutjeli su jesenji trenuci, a lišće je padalo, blijedilo i trunulo i pretvarajući se u hranu budućim listovima, šaputalo o neizgubivosti svog zagonetnog trajanja.

Njezinu Arnelu nije zaokupljala ta dimenzija života starog drvoreda. Rješavati nerješivo je gubljenje vremena, govorila bi Jeli, ženi s kojom je dijelila sve one strašne trenutke za koje su mislile da su posljednji zbog neshvatljiva cilja po kom se snaga oružja mjeri brojem ubijenih civila. Sada je staroj Jeli njezino društvo bilo potrebnije nego prije rata kada su i ona i Jela i Jelin sin Josip živjeli kao jedna obitelj.

Josipa nisu vidjele od početka rata iako je bio u istom gradu. Kako je sve očitije bilo da je grad podijeljen nekakvom državnom granicom, zidom koji prema "suvremenim" kartografima mora prerezati sve niti zajedništva stotinama godina pletenoga pod bakarno-rumenim krovovima podno Trebevića - znale su da njihov Josip na Grbavici može biti nasilno mobiliziran u redove vojske suprotstavljene onom dijelu grada u kojemu one žive.

Udaljivši se s prozora Arnela se spustila u fotelju. Ponovno je bacila pogled na miran plamen svijeće čija je blijeda svjetlost padala po beživotnim rukama prekriženim na grudima starice. Jadna moja Jela! - uzdahnula je. Te su me ruke othranile... iznijele iz doma za ratnu siročad među koju sam dospjela kad su mama i tata nestali u vihoru onoga drugoga rata.

- Zar je ona morala ovako završiti? - jecala je.

- Tim prije - tiho je dodao susjed Haris - jer je doista malo tko u ovim jezivim ratnim godinama bio poput Jele.

Jela je trpjela na poseban način. I nikada nije posustajala. Ni onda kada je saznala da se bolest kao neumoljivi pratilac godina naglo uvlačila u njezinu jesen života. Ni onda kad bi danima znala čekati na 20 kg stočnog brašna, spoznajući valjda da je to bolno-slatka garancija da u nekoliko narednih dana neće umrijeti od gladi ona i njena Arnela. Ni onda kad bi na polarnoj temperaturi satima čekala u redu za 10 litara vode. Ni onda kad bi dotok te vode presahnuo svjedočeći kako se i zavrtanjem vode eksperimentira s ljudskom izdržljivošću. Ni onda kad bi je gušila spoznaja da je njezin sin jedinac, ako je živ, prisiljen pucati i rušiti svoj grad, ubijati dojučerašnje prijatelje, susjede, rodbinu... jer i u takvim trenucima njezino je srce šaputalo: "Proći će to i jednom će doći moj Josip. Moje molitve su jače od osvajačke erupcije, od pohlepe i zločina."

Iako ništa nije moglo biti tužnije od imitacije života među tisućama indisponiranih, ranjenih, mentalno propalih, Jela ipak nije proklinjala ni klela one koji su joj nametnuli

život ispod ljudskog dostojanstva, lišen svih ljudskih prava. Nikada nije mrzila. Mržnja samo stvara novu mržnju. Kad nitko ne bi mrzio bila bi sama ljubav na zemlji. Bez zla. A zlo će ne uzvratimo li dobrim, ne uzvratimo li ljubavlju, rasti, umnožavati se. I prekriti nas. Nikada nije klela. Ni onda kad bi tisuće granata grad pretvarale u gladijatorsku arenu, u vulkansko grotlo. Bog će jednom prosvijetliti pamet zalutalom homosapiensu, tvrdila je. I molila se. Krunicu je ispuštala iz ruku samo onda kad bi ophrvana snom, ponovno plovila vodama svoje mladosti, ili maticom rijeke čije se ušće brzinom svjetlosti primicalo gutajući, kako je govorila, lažne zemaljske vrijednosti.

- Jelo, dokle će ova borba za opstanak? - pitala ju je Arnela u skloništima, uz "kavu" od riže, s "vijetnamskim" keksom i konzervom nekvalitetne ribe - jedinom hranom za božićnu trpezu. - Bog je od nas okrenuo glavu, posve i zauvijek, zar ne?

- Nije, draga moja. Nije BOG krivac što je ČOVJEK pošao stramputicom. Obdaren slobodnom voljom i razumom čovjek izabire put zla. Ili put dobra. Je li tako? Na kraju će ipak i nama svanuti. Poslije mraka dolazi Svjetlost...

- Svjetlost? Nad ovim zgarištima i stratištima, nad suzama siročadi... Hm.

Kad je grmljavinu rata zamijenila tišina i nagovještaj novih, neizvjesnih dana, kad je topništvo ušutjelo i ugroženost od smrti prestala; kad su djeca napustila mračne i vlažne podrume, san je mogao na umorne oči. Na Jeline nije dolazio. To naglo opuštanje nakon neposredne životne opasnosti povuklo je za sobom klicu duševne rastrojenosti, depresije, agresivnosti. Njezine zjenice koje su se stotine puta ledile pred prizorima užasa, ruke koje su se otimale žrvnju uništenja, noge koje su bježale pred sirenama, mecima, usne koje su se kočile pred apokaliptičkim svršetkom svijeta - sada bi, nošene nekom nejasnom inercijom, nastavile let, hod, svoj čudesni ples.

Dok se Arnela "uklapala" u novu, tužnu, ali mirnu svakodnevnicu, dotle je s Jelinih usana nestajao smiješak, gasile se riječi hrabrenja.

Počela je bacati brze, neobične poglede prema prozorima, prema balkonskim vratima. Ali se činilo da ih se istovremeno i boji i da je nekom nejasnom snagom privlače da je uzmu, da je dovrše, da osmisle njeno trajanje. Tom nevidljivu i neodoljivu zovu zagrljaja jurnula je ususret kad je Arnela najmanje očekivala da će se išta neobično ili strašno desiti. Zatečena, gledala je za njom trenutak-dva, a onda je potrčala. Jela je već otvorila vrata, jurnula na balkon i - sunovratila se.

* * *

Plamičak svijeće je titrao nad zauvijek smirenim Jelinim tijelom. Arnela je ponovno slušala žubor svih onih ljeta i proljeća u kojima je, sazrijevajući, uz Jelinu pomoć, bivala svjesna da zbog specifičnosti davnoga ranjavanja neće dosanjati san majčinstva. Samo joj je Jela znala pružati moralnu snagu. Pomiriti se znači živjeti, govorila joj je. Sve drugo je bol kome nema lijeka. Plovila je uz svoju rijeku godina, prema davnomu izviru odakle je potekao jedan ljudski život. Iz dubine vremena čula je svoj glas ratnog siročeta koje se obraća Jeli: "Sjećaš li se, mama, kad su ovi jablanovi bili mali?" Jela se tada zamislila i odgovorila:

- Toliki su, draga, bili uvijek, i onda kad sam ja bila mala, tako kao ti sada.

Siva fasada susjedne zgrade bila je jedini vidik s Jelina prozora.

Haiku

Crna mrlja
tinte. Ljetopisca
zatvara knjiga.

* * *

Gorski potok
ponosno juri rijeci
i već ga nema.

* * *

Hrabri miš
pretrčava hodnik.
Kakva trka!

* * *

Juri ždrijebe,
ali ne predaleko -
mama je mama.

* * *

Kiša. Putnik
na križanju puteva.
Nigdje puta!

* * *

Koraci na cesti.
Iz daljine
stiže blizina.

* * *

Mišljah da mladost
nikada neće proći.
Sada trčim za njom.

* * *

Na prolaznika
pas laje. Latica tiho
pada na zemlju.

Nevidljiv čovjek
tuguje. Nitko ga ne
može vidjeti.

* * *

Proljetno sunce
izmamilo šetače
i prosjaka.

* * *

Putovi s putom
čavrljaju na križanju:
Kamo putuješ?

* * *

Strogi učitelj
plače. Djeca su otišla
u rat.

* * *

Starica lista
spomenar. Tužna je i
opet je mlada.

* * *

Visoko sve do neba
kulja crni dim.
Jesen u ljetu.

* * *

Zalud češljugar
poje. Cestom tutnje
kamioni.

* * *

Zvjezdano nebo;
tiho kuca i moje
zvjezdano srce.

Putovanje raznim stranama

- Moj sretan broj je četiri - kazala je oštrim glasom gospodica Marija i sve nas pogledala nadmoćno podrugljivo s primjesama lažnog žaljenja.

Da pogledala! Zatukla pogledom! A ono malo žaljenja bilo je samo zbog dobrog odgoja.

Gospodica Marija prilično je točno predpostavljala da mi uopće ne znamo naše vlastite, osobne sretne brojeve. Niti nesretne! Da smo kompletni mulci kada je riječ o numerologiji, astrologiji, kabali i proricanju. Da smo, općenito uzevši i pojedinačno razvrstani, vrlo jadni, nenaglašeni, nikakvi i svakakvi.

U biti mi smo bili za nju ništa više nego ezoterijske ništice, jednostavna, ništavna stvorenja bez astralne projekcije sretnoga broja. Izgubljeni u vremenu i prostoru jer nismo spoznali svoj sretan broj, a nesretan ne znamo izbjeći. Gospodica Marija stoga nas je svrstala u neki podred nižih ljudskih stvorenja, u primitivce astrološke zabiti.

U tome je bila njezina velika zabluda. Izlazila je iz njenih krasnih zelenih očiju, pa je zabluda bila s nama, tu, u istoj prostoriji, za istim stolom, s još vrućom kavom u ruci. Velika zabluda samouvjerene gospođice Marije, jer možda i ja imam svoj sretan broj, ali ja ga uporno izbjegavam i ne želim znati ništa o njemu.

Riječ je o jednoj mojoj dubinskoj sumnji, osjećaju i sumnji, kojima sam doista vrlo podložan. Proizlaze iz proste činjenice da ja ne znam tko mi je dodijelio moj osobni sretan broj, a s nepoznatim dodjeljivačima brojeva ne želim imati nikakve veze. Niti čuti za njih. Neprovjerenim darovateljima također ništa ne vjerujem. Zašto bih vjerovao? Dobro je kazala moja draga baka Eva da nitko ne poklanja ništa, a da ne bi poslije, prije ili kasnije, zatražio nešto za uzvrat. U velikim i malim količinama. U dobrim i lošim vremenima, posebno onda kada je najteže vraćati. U materijalnoj ili duhovnoj sferi.

I tako ja sumnjam. Što bi to nešto moglo biti povezano s poklonjenim sretnim brojem? Nešto? Samo nešto? Možda čak i moja duša, ako to nekome zatreba u nekoj univerzalnoj kombinatorici brojeva, darova, materije i duša.

Je li sve to povezano? Kažu da jest. E, tek onda ne želim imati s time ikakva posla, čak ni u dokolici kada nemam posla.

I što sam ja to toliko vrijedno i veliko učinio da bih odmah po rođenju, samim činom svojega nesvjesnog pojavljivanja na ovom svijetu, zavrijedio nešto tako izrazito moćno, vrhunaravno, kao što je sretan broj?

Ima li sretan broj svoju dušu? Nema. Zašto bih onda vjerovao nečemu bezdušnom?

Ima li sretan broj svoju pamet? Nema. Zašto bih onda svoju jedinu sudbinu vezao s nečim što pameti nema?

Ima li sretan broj namjere? Mogu li ja glasno i jasno reći da mi te tude namjere, naročito bez razjašnjenja i prihvatljive svrhovitosti, uopće ne odgovaraju?

To sam jednom neobaveznom prilikom objašnjavao svom starom prijatelju Grguru, zvanom Grga. Dodavajući pritom priči još tu i tamo poneki detalj. Bili smo u gornjogradskoj taverni, pijuckali već neko vrijeme, a on mi je na kraju naručio još jednu kavu i konjak i zapitao me:

- Čuj, stari moj, ak si ti tak pametan, zakaj nemaš veću plaću i zakaj ti ja moram plaćati cugu furt i stalno?

- Ne moraš ti meni ništa plaćati! - uznosito sam profrfljao, dokrajčio konjak koji je u taj čas stigao do mene i otišao sam u pravcu "Starih krovova", a Grga također, zamnom, jer nije volio piti sam, a osim toga bili smo prijatelji iz starih dana i žene su nam često zajedno išle na kavu u "Gradsku kavanu".

- Možeš ispočetka - mirno je rekao Grga. - I tak i onak bum do sutra sve zaboravil kaj melješ.

- A što ti uopće pamtiš? - oštro sam ga zapitao, ufajući se da ovaj put neće on mene ostaviti samog kraj šanka, izgubljena u nedoumici žedi.

- Pamtim samo lijepe dane, a njih nema - rekao je vedro i sručio se u svoj gemišt.

Taj je sveobuhvatni izraz i mene oborio s pameti, pa sam neoprezno izašao iz sebe i vinuo se u nedokučive visine vlastitoga pada.

Kada smo se vratili sebi, bilo je prekasno.

- Ja najviše pamtim školske dane - uvjeravao me je neki patetični Borislav. Oči su mu bile pomalo zamućene od ganuća. - To je bilo nezaboravno.

Prokleti nezaboravni školski dan! Zaista su nezaboravni. Mene je moj učitelj u osnovnoj školi u Krajiškoj ulici redovito tukao samo zato što mi je otac bio u političkoj emigraciji. Tukao je klinca od devet godina? Jadni se učo bio svojski preplašio za svoju malu biografiju i bolju budućnost. Stoga je mene, opasno dijete narodnoga neprijatelja, mlatio ravnalom i trokutom, vrijeđao packama, gađao kredom, vukao za kosu i uredno šamarao.

- Ja ću od tebe napraviti čovjeka! - važno mi je tumačio svoje plemenite namjere i okretao mi uho, sad u jednom, sad u drugom pravcu, podjednako bolnom i ponižavajućem.

- Ti imaš sreću da si došao u moje ruke - konstatirao je s ushitom i onda me je dugo, bez riječi promatrao. Ja sam stajao i stajao, a on je prešao na školsko gradivo kao da ne postojim. Hoću li dobiti batina ako sjednem? Hoću li dobiti batina ako stojim?

- Ja ću od tebe... jednog dana ti ćeš mi biti zahvalan za sve što sam učinio za tebe - brižno mi je govorio dok se krvavi podljev žurio da mi što djelotvornije zatvori desno oko po kojem me je upravo zviznuo drvenim ravnalom.

U jednom slučajnom susretu na klizalištu na Šalati, mnogo godina kasnije, naslutio sam trenutak svoje osvete za sve njegove batine i poniženja. Jer osveta, želja za osvetom, pratila me je dugo, stalno iz nezaboravnih školskih dana. Bivši moj učitelj iz osnovne škole u Krajiškoj ulici stajao je na tribinama, a negdje u šarenoj masi djece i mladeži klizala je njegova kći, neka desetogodišnja klinka s istim vodnjikavim očima.

Bile su to mladenačke godine kada sam mislio da sam postao snažan i da se tučnjavom može postići nešto pametno. No, učitelj batinaš bio je tako slabašan čovječuljak da ništa u njemu nisam imao istući. I to još pred vodnjikavim očima jedne desetogodišnje djevojčice... ne, ne, to ne bi bila nikakva osveta. Odustao sam, neka ga voda nosi. Poslije ga više nikada nisam sreo, a sada ga, ako je živ, nakon toliko godina vjerojatno ne bih niti prepoznao.

- Vraga, trebal si ga bubnuti, pa kaj košta, nek košta - nezadovoljno je brundao bratić Emil s Trešnjevke. - Joj, joj, da sam ga ja jenput, samo jenput opalil po njuški... no, taj bi videl sve svece... bedak, kak si mogel propustiti nekaj tak zgodnog?

- Nije to zbog njega - branio sam svoju odluku.

- A kaj sad? Niti ga prepoznati nemreš - Emil je bio nezadovoljan do kraja.

- A to s prepoznavanjem zna biti vrlo bedasto - pričao je na jednoj kućnoj rodendanskoj zabavi susjed Zoran. - Zamislite, meni se jednom na ulici dogodilo... - to je još rekao i žurno otišao u zahod. Tog dana popio je dosta vina. Poslije se nikako nije mogao prisjetiti što je to htio ispričati. Svi smo mu pomagali, kopali po mozgu, ali nije išlo, pa nije. Bili smo uporni, dolijevali mu razne ideje, ali ništa. Onda je susjed Zoran zakolutao očima, mi smo pomislili - tu je! priča je tu! - ali je njemu samo mušica upala u oko.

- I meni je upala mušica u oko, baš u najgorem trenutku, upravo kada sam htio kupiti lutriju. to si ne bum nikada zaboravil. I dok sam ju nekako iščačkao van, jedna odurna baba kupila je prije mene baš tu srećku koju sam ja htio kupiti i ona je dobila premiju. Veliku lovu! - važno mi je dvije godine nakon tog slučaja sa susjedom Zoranom ispričao Teo, kolega s posla, jedan uredno odjeven smetenjak, za kojeg njegova punica tvrdi da laže čim zine.

- Lagati je ljudski - rekla je tante Cvijeta koja o svemu na svijetu ima konačno mišljenje.

- U to se ja ne bih kladio, barem ne u svim slučajevima - pokušao sam biti sumnjičav. - Makar je istina da svi ljudi kad-tad slažu.

- Vjeruj meni, ja nikada ne lažem - šapnuo mi je na to jedan književnik u bivšem Klubu likovnih umjetnika i u bivšemu režimu. Nisam ga odmah pitao što bi to trebalo značiti, misli li on na život ili na književnost ili zaista na sebe samog. On se kasnije priženio u Koprivnicu i od tamo s vremena na vrijeme šalje priče za časopise koji su prestali izlaziti prije nekoliko godina.

- Zamisli da se ne laže, da se zna sve što čovjek ima u svojoj glavi. Sve što misli! Sve, baš sve! Mora se lagati da bi se preživjelo! - dobacio je prijatelj Slavko iz starog kvarta.

- Svi mi putujemo raznim stazama - odgovorio sam.

- Ja živim svoj život - rekla je gospođica Marija i izašla van. Tu se je poskliznula na poledici i pala na kolnik gdje ju je pregazio tramvaj broj četiri.

Branimir ŽGANJER

Posramljeni Medveščak

Od Medvedgrada obijestan od sreće
poskakuje i nikad nema mira
pa pleše kao da mu glazba svira,
sve misliš s igrom prestat nikad neće.

Djevojčica je nekad brala cvijeće
kraj Medveščaka. Prizor možda dira,
no kod nas sada takvo ime bira
i športski klub i neko poduzeće.

Kroz Potok već se slio do Harmice
pa krenuo put Save i Savice,
požurio je u zlokobnoj slutnji.

Baš s pravom! Nad njim tramvaj danas tutnji
pa posramljen je skrio svoje lice
tu pod asfaltom u diskretnoj šutnji.

Medveščak je nekad tekao današnjom tramvajskom prugom od Zvijezde pa skoro do početka Ribnjaka. Potok se još i danas zove ulica kraj Tkalčićeve, kojom je tekao Medveščak, zvan i Cirkvenik.

Priče iz djetinjstva

"Ki vien ki va"

Nekada se na selu teško živjelo, vladalo je veliko siromaštvo, oskudica i bijeda, nije bilo velikoga izbora raznovrsne ishrane.

Putujući tako u ono doba jedan fratar, tražeći komad kruha od kuće do kuće, dođe u jednu i naiđe na malog dječaka, koji je sam čuvao kuću.

Kako je bilo dosta hladno, zamoli fratar dječaka da se malo ugrije, što mu ovaj dozvoli i fratar sjedne na "škanjet", klupu kod ognjišta, te ugleda zemljani lonac na tronošcu kraj vatre.

Pita usput dječaka što u loncu kuha, a mali odgovori da za "užinu, ručak, kuha Ki vien ki va". A fratar ga začudeno pogleda i upita što je to u loncu *Ki vien ki va?* Dječak bez ustručavanja kaže da su u njemu dva "fažola", graha, i da kad voda u loncu zakipi, jedan se grah spušta a drugi se diže-penje, a to znači jedan dolazi dok drugi odlazi.

"S pojedenim u mlin"

Nakon toga fratar ga upita gdje su mu roditelji, a on jednostavno odgovori da su otišli "s pojedenim u mlin".

Fratar se opet iznenadi ovoj drugoj zagonetki i zamisli se što bi to opet moglo značiti: poći u mlin s pojedenim?

Ovu je dilemu uskoro riješio sam dječak, rekavši da su oni posuđivali brašno od susjeda pa kad je njima a i susjedu nestalo brašna, roditelji su natovarili ono malo pšenice i ječma te otišli u mlin da bi mogli vratiti već pojedeno brašno susjedima.

Tako je nastao slogan "s pojedenim u mlin".

"Sve što u lovu ubiju, ostave tamo"

Nakon takvih iznenađenja, fratru nije preostalo ništa drugo nego da zapita, gdje su mu braća?

Videći, da se fratar zainteresirao, bubne onako iz svega glasa, da su braća otišla u lov i da sve što tamo ubiju, tamo i ostave, a živo donesu doma.

Opet je za iznenađenoga fratra iskrsla nova enigma. Što je pak sad ovo? Opet neka smicalica neobičnoga dječaka.

Možeš li mi pobliže objasniti što znači to: što ubiju ostave tamo? U kakav su to lov pošla tvoja braća? - A znate, gospodine, mi na selu smo siromasi i doma nemamo sapuna ni petroleja, nemamo štošta za održavanje higijene i čistoće pa su zato braća otišla u polje da poubijaju sve uši, koje su se ugnijezdile u kosi, u majama i gaćama, ako koja izmakne, donesu je doma.

Zapanjen fratar, sam za sebe promrmlja: mnoge sam kuće i sela, a i svijeta obišao, ali takve *štorice*, priče, još nisam nigdje čuo.

Eto, čovjek uči dok živi, nauči neke stvari, koje se događaju oko njega, a da ne pogleda ni u knjigu!

Kip majke s djetetom

- Tko to zvoni rano popodne? - pitao je četrnaestogodišnji dječak Boštjan. - Ha, to si ti, striček Andrija! Mama i tata otišli su u bolnicu maminoj kolegici. No brzo će se vratiti.

- Evo, donio sam ti na dar šal, što ga je za tebe splela teta Lucija.

Boštjan se zahvalio debeljkastom čovjeku, nastavniku povijesti u jednom moslavačkom mjestancu, inače oduševljenu pčelaru. No pčelarstvo, koje mu je bilo najprije hobi, polako je donosilo sigurni izvor dobitka.

- Čujem da si završio osnovnu školu?

- Jesam, reče Boštjan stidljivo, - pa ću u gimnaziju na društveno povijesnu grupu.

- Zar te zanima povijest?

Boštjan je potvrdno kimnuo, a stric Andrija nekako ga je nezainteresirano pogledao. Taj bučan čovjek - inače očev bratić - ponekad vrlo šutljiv pa čak i sumnjičav, samo se zanimao za pčele. Sada je, kao obično, govorio o vremenu. "Evo ova godina! Najprije žega, onda kiša, a sad..."

Protegao je noge, prošetao po sobi i zaustavio se pred vitrinom.

- Gle, Grgur Ninski i grčki diskobol prešli su u drugi plan. A što je ovo, ova majka s djetetom?

- To je Majka Božja s malim Isusom.

Starinski porculanski kip Majke Božje istodobno tužna i vedra lica, stajao je s djetetom u naručju. Djetešce se milo smiješilo pružajući raširene ručice svojoj majci.

- Oh, odakle ti taj kip? Da nisi ikonodul, možda ikonoklast? Ali ti to ne znaš.

- Znam striček, što to znači. Taj mi je donio "Povijest Bizanta" profesora Ostrogorskoga.

- No da čujem, reče striček, u kome se tog trenutka probudio nastavnik povijesti.

Boštjan mu je detaljno ispripovijedao događaje iz 8. stoljeća, o Leonu IV. i borbi oko štovanja ikona i kipova.

Striček je zadovoljno kimao, ali ga je zapitao, što će ljudima štovanje kipova.

- Ljudi ne štuju kipove, nego one koje predstavljaju, odgovorio je Boštjan.

- Hm, taj kip doduše nije čisti kič, ali nije originalan. Odakle ga imaš?

- Ja sam ga dosada čuvao u kutiji. Poklonila ga mi je prabaka, bakina mama, blaga i dobra žena koja je umrla prije šest godina u dubokoj starosti od preko 96 godina. Svi su je voljeli. Znam da kip majke s djetetom čini zaokruženu cjelinu i da su na njemu počivale prabakine umorne, dobre oči. Poklonila mi ga je s riječima 'Štogod od njih zatražiš, samo ako je plemenito i pošteno, dobit ćeš.' A moja je prabaka stanovala u jednom seocetu nedaleko od Ptujske gore. Po njenom davno umrlu mužu dobio sam ime Boštjan, malo neobično za zagrebačke prilike.

- A što misliš da ćeš dobiti od njih? rekao je striček pomalo zajedljivo.

- Ja, ništa! Samo da budemo svi zdravi, mama, tata i ja. Na tom kipu počivale su prabakine oči, reče Boštjan.

- Čuo sam o toj prabaki, ušeprtljao se striček i stao spremati, izgovarajući da mu se žuri u pčelarsku zadrugu.

Kroz prozor je, rastjeravši tmaste oblake, bljesnulo nekoliko sunčanih zraka i blistavom narančastom bojom osvijetlilo kip.

Striček, kako je često govorio za sebe vjerski nezainteresiran, otišao je postiden, možda čak i ganut. "Uvijek govori o vremenu. Nešto u sebi krije", razmišljao je Boštjan.

U vitrini, obasjan blještavim suncem, stajao je starinski porculanski kip Majke Božje s djetetom u naručju. Djetešce se milo smiješilo pružajući svoje raširene ručice svim dobrim ljudima pa i onima koji još to nisu.

Robert BEBEK

Protukanon

u vodi jutra
sa svakim valom drukčiji,
odraz trstike

na istom putu
ovaj mrav na listu i
moji koraci

sve što pomislim
savršeno izrekne
jesenska kiša

jedna o drugu
prislanjaju korake
dvije starice

u svetoj noći
vrh seoskog zvonika
dio je neba

olujnom nebu
svu svjetlost svijeta
poklanja trešnja

usred sijevanja
ova je planina
tek sitan brijeg

pod plinskom lampom
bijeli leptir ne baca
ni trunka sjene

prečisto nebo
sviju mojih misli
početak i kraj

ovom su stazom
i moji stari dolazili
i odlazili

Bleiburg

Čovjeku je bilo pedesetak godina. Valjda i nešto manje. Ali je djelovao umorno, vrlo umorno. Vreva ljudi, govori, glazba, dugi put koji je imao za sobom - sve ga je to umorilo.

Hodao je polagano. Korak po korak. Tako je hodao cijeli dan, pa ga je to jako umorilo.

Pred sobom, ovješenu oko vrata, nosio je veliku tablu s uvećanom fotografijom nekog čovjeka. Bila je to presnimljena i povećana slika koja je dugo ležala u škrinji što se nalazila u spavaćoj sobi, u kojoj je majka čovjeka koji je nosio fotografiju čuvala svoje uspomene. Svake bi noći majka u noćnoj košulji od grubog domaćeg platna stala pred škrinju, otvorila je, gledala dugo u staru fotografiju, prekrižila se i opet vratila fotografiju u staru škrinju. To je bio gotovo neki obred, i djeca su na to bila naučena i odrasla ne poznavajući svog oca. A sad su fotografiju izvadili, povećali je i ispod nje napisali nezgrapnim slovima ove riječi:

"Je li tko 1945. godine vidio ovog čovjeka? Bi li nam se mogao javiti i reći nam kakvi su bili posljednji trenuci ovog čovjeka?"

Ispod tih riječi stavili su adresu, i sin pedesetogodišnjak išao je cijeli dan, od rane zore, preko te nesretne bleiburške poljane i gledao ispitujućim pogledom u one posjetitelje Bleiburga čije su kose već odavno posijedile čekajući pravdu. Pravdu koja vrlo rijetko posjećuje ovaj svijet. Drugih, ne sijedih posjetitelja, bilo je mnogo više, a mnogo je bilo i govora, i glazbe, i pečene janjetine.

Čovjek je promatrao brda koja su okruživala dolinu.

"Da, jasno je da nisu mogli pobjeći" - mislio je čovjek. "Bili su okruženi brdima. I onima kojima su predali oružje nakon što su im ti obećali da im se neće ništa dogoditi."

Zašto su zapravo dobrovoljno predali oružje? Jedan preživjeli starac pričao je čovjeku s tablom oko vrata kako su neki momci plakali dok su predavali puške, ali su ih oficiri nukali da to učine, jer im je bila dana časna oficirska riječ čovjeka u stranoj uniformi da će se tako spasiti.

Čovjek s tablom oko vrata i dalje je gledao u tu dolinu i u ta brda i mislio kako će se uskoro po tim brdima i u toj dolini pojaviti mnoga raštrkana svjetla. Kao onda kad je i njegov otac, kojega nikada nije vidio, ušao u tu dolinu i kad je svako svjetlo značilo grupicu ljudi, grupicu ljudi koji su bili umorni i koji su povjerovali u časnu riječ oficira, i od kojih se nitko nije vratio. Vjerojatno su bila lijepa ta raštrkana svjetla u mrkoj noći, i vjerojatno se tako onda činilo i čovjekovu ocu. Ocu koji je povjerovao svom i tuđem oficiru i koji se nikad nije vratio kući. Da, svjetlo u noći znači spokoj, poziv na mir. Ali se iz te grupe svjetala nitko nije vratio kući. Ili gotovo nitko. A majka je uzalud čekala. Svake noći u svojoj gruboj spavaćici od domaćeg platna.

Čovjek je i dalje hodao. Umoran, vrlo umoran.

Odjednom mu je i prišla jedna zgodna žena. Držala je u ruci hrpu papira i rekla mu: "Vidim da vam je otac poginuo u Bleiburgu. Jako mi je žao. Ne znam je li znate,

ali imate pravo na mjesečnu pomoć. Evo, tu vam je formular. Ispunite ga, i ja ću se pobrinuti da dobijete sve na što imate pravo. Kao odštetu. Jer ste izgubili oca."

Čovjek je dugo gledao hrpu formulara. Da, svi su bili ispunjeni. Potom je dugo gledao ženu. Bila je stvarno zgodna. I simpatična. A on osamljen, željan ljudske dobrote i topline.

Ona je i dalje govorila o formularima, a on je dugo gledao njezino lijepo tijelo čije su se konture jasno vidjele ispod lijepe haljine. A on je bio tako osamljen!

Pružio je ruku prema formularima. I gledao ženu, ljupku ženu.

A onda je naglo povukao ruku. Dugo je gledao u lice te žene i tada je jasnom, prejasnom gestom pljunuo dva puta u zemlju. U tu prokletu bleiburšku zemlju koja mu je progutala oca.

Njegov je gest bio tako jasan da se žena prepala. A on se grubo okrenuo od nje i krenuo dalje svojim putem. Išao je teškim korakom umorna čovjeka.

Novac? Odšteta?

Pa taj novac, ta odšteta za oca izgorjeli bi mu dlan. Svaki mjesec, svaki dan.

Znao je da će mu kod kuće reći da je načinio glupost, ali neka! Znao je da je žena bila dobronamjerna i zamamna. Pa što onda!?

Čovjek je, beskrajno umoran, nastavio hodati. Hodao je još cijelu večer sa svojom tablom i fotografijom oko vrata, a onda je krenuo prema kolodvoru. Prašan i umoran.

Vratio se vrlo kasno i jedva se vukao onako umoran od puta i tuge. Došao je do svoje kuće i vidio da više nema svjetla, što je značilo da su svi već zaspali. To mu je bilo drago, jer nije imao volje protumačiti svojima zašto nije htio ispuniti nikakve formulare. Znao je da bi im bilo teško to shvatiti, jer su teško živjeli.

Polako je otvorio vrata i tiho ušao bez da je zapalio svjetlo. Htio je biti sâm i ušuljao se u sobu s velikom starinskom pećnicom i sa sandukom u kojemu je - znao je - ležala očeva fotografija. Mirno je sjeo, stavio ruke u krilo i gledao dugo ispred sebe. U mrak. Nakon nekog vremena okrenuo je lice prema prozoru i gledao u polumračno dvorište. Bio je smiren i pomalo ponosan ali i tužan, jer je toliko želio da mu netko nešto kaže o ocu kojega nikad nije vidio. O očevim zadnjim trenucima.

Najednom je čuo neko šuškanje vani pred prozorom. I tihe, gotovo nečujne korake. Vidio je neki lik u dvorištu i pomislio da susjed valjda opet traži svoju izgubljenu ovcu.

Neki čovjek - da, čovjek - stajao je sasvim blizu prozora, i naš se prašni putnik približio prozoru. Stakla su bila zahuktana od magle, pa je pažljivo obrisao prljavim rukavom dio stakla da ipak nešto vidi.

Dah mu je stao. Jer čovjek - je li to uopće bio čovjek - pred prozorom ga je gledao i nasmiješio mu se divnim, gotovo nenaravnim, nezemaljskim smiješkom. A lice - trnci su prošli prašnog čovjeka - bilo je lice čovjeka kojega je cjeli dan nosio na fotografiji oko vrata. Zaviknuo je - napola mucajući a opet jasno, da ga čuje onaj čovjek u dvorištu:

"Tata - moj tata! Toliko sam te tražio! I toliko sam ti želio vidjeti lice, pravo lice. Tata - moj tata!"

Priskočio je vratima i otvorio ih. Tek nejasno mogao je na rubu dvorišta nazrijeti jednog čovjeka koji se još jednom okrenuo, blago mahnuo rukom, i nestao u mraku.

Kad je slijedeće jutro ispričao ženi, rekla mu je da se prevario, da nije nikoga bilo. Pokazala mu je da u blatu oko kuće nema nikakvog traga ljudskih stopa, i da je to dokaz da te noći nije bilo nikoga oko kuće.

Od tog dana bio je smiren. Katkada, kad bi se predvečer vraćao s posla, zatvorio bi oči i vidio - onako u sebi - isto ono lice koje mu se bilo nasmiješilo toga 15. svibnja. I tada bi tiho - kao u snu - blago promrmljao:

"Tata - moj tata. Toliko sam te dugo tražio!"

* * *

Prošla je godina dana. Te godine sin nije mogao otići 15. svibnja u Bleiburg, jer mu je žena bila bolesna. Sjedio je tu večer sâm u velikoj sobi, dok je žena spavala u susjednoj. Mrak je pao, ali mu se nije dalo ustati i zapaliti svjetlo. Sjedio je kao lani u to doba. Sâm. I gledao u mrak.

Najednom je opet čuo korake. Ovaj put su bili glasniji i odlučniji. Netko se zaustavio kod vratiju, malo oklijevao i tada glasno pokucao na vrata. Čovjeka su prošli trnci. Obuzela ga je neka strava, i nije htio prići vratima.

Kucanje se ponovilo. Ovaj put bilo je oštro i mnogo jače. Čovjek se ipak digao i - kao u nekom čudnom snu - prišao vratima i otvorio ih.

Pred njim je stajao njegov susjed i pružio mu bijelu kuvertu, koju je poštar bio zabunom ostavio kod njega. U kuverti je bilo pismo i ček na 500 kuna.

U pismu su mu javili da će odsada svaki mjesec primati 500 kuna. Jedan prijatelj njegova tate ispunio je formular umjesto njega i posvjedočio da je vidio njegova oca u Bleiburgu, te da bi trebao dati nešto sinu jer su svi teško živjeli.

Sin je polagano sklopio pismo i stavio ga u džep. Tada je opet sjeo na stolac, digo gledao u mrak i tiho rekao:

"Hvala ti, tata. Ti znaš da nisam htio tražiti. Ali, eto, hvala ti. Znao si da mi treba. Tata - moj tata!"

Malkica DUGEČ

Ritmom krvotoka

U svečanom ritmu življenja
Možda smo sebi čujniji
Kada se glazbom i stihom
(U nekom kutu tihom)
Očovječeni spoznamo...

\- - -

Mora biti glazba
Misli raspletene...
Mora biti zvuk
I duše i tijela.
Mora, mora biti
I krv s raspela
Da očisti, veže
I da vječnost cijela
Potraje u kolu
Ovozemnih čari.
Mora biti pjesma,
Mora biti riječ
I kada smo mladi
Ili stari već,
Kad smo razigrani
Il' u resku bolu
Kada osjetimo
Da tek glazbe skladom
Zaživimo snova
I vjerom,
I nadom!

NOVE PUBLIKACIJE

1. **Mladen Jurčić: KRALJ NEDOGLEDA,** HKD sv. Jeronima, Zagreb 1998.
2. **S. Bernardina Crnogorac: VRIJEME I JA,** Knjižnica Naših ognjišta, Tomislavgrad 1997.
3. **Bratulić-Brešić-Damjanović-Petrač: MILA SI NAM TI JEDINA,** Alfa, Zagreb 1998.
4. **Ivo Balentović: SLOM IVANA MEKOG,** Privlačica, Vinkovci 1998.
5. **Jakov Ivaštinović: HRVATSKOM UZDUŽ I POPRIJEKO,** Privlačica, Vinkovci 1998.
6. **Pavao Despot: LATICA NA DRAVI,** Matica hrvatska Zadar 1998.
7. **Latinka Golić: BLIZINA,** MH Osijek, Centar za kulturu Donji Miholjac, 1998.
8. **Ante Katalinić: MARIJA, VELIKA NADA HRVATA,** Pokret krunice..., Zagreb 1998.
9. **S. Marija od Presvetog Srca: BOG PREBIVA MEĐU NAMA,** Symposion, Split 1998.
10. **Sanja Lovrenčić: WIEN FANTASTIC,** Naklada MD, Zagreb 1998.
11. **Milivoj Kovačić: PRIM. DR. IVO GLAVAN,** D.T.S., Koprivnica 1998.
12. **Marijan Kovač: SVETA ELIZABETA,** Symposion, Split 1998.
13. **Đuro Vidmarović: GRADIŠĆANSKOHRVATSKE TEME II,** Libellus, Crikvenica 1998.
14. **Tomislav Milohanić: CVJETNI OŽILJAK DUŠE,** Pučko otvoreno sveučilište Poreč 1998.
15. **Grga Rupčić: JOSINA U DOMOVINSKOM RATU,** Senjsko književno ognjište, Senj 1997.
16. **Rafo Bogišić: MARIN DRŽIĆ SAM NA PUTU,** HAZU, Zagreb 1996.
17. **Nevenka Nekić: LEGENDE, KRONIKE I ZAPISI,** Društvo hrvatskih srednjoškolskih profesora, Bjelovar 1997.
18. **VLADAVINA PRAVA 2/98,** Lux d.o.o., Zagreb 1998.
19. **GLASNIK SRCA ISUSOVA I MARIJINA 5/98,** Hrvatska pokrajina Družbe Isusove, Zagreb.
20. **ZATVORENIK 74,** Hrvatsko društvo političkih zatvorenika, Zagreb 1998.
21. **KNJIŽEVNA RIJEKA 1/98,** DHK Rijeka 1998.
22. **MI - list mladih 5/98,** Zajednica mladih MI, Zagreb 1998.
23. **MARIJIN TRSAT 1/98,** Uprava svetišta Gospe Trsatske, Rijeka 1998.
24. **CRKVA U SVIJETU 1/98,** Teologija u Splitu 1998.
25. **KAJ 1/98,** Kajkavsko spravišče, Zagreb 1998.
26. **ŽIG 88/98,** HKC "Bunjevačko kolo", Subotica 1998.
27. **HRVATSKE NOVINE, 19/98,** Hrvatsko štamparsko društvo, Željezno 1998.
28. **ZVONIK 5(43)98,** Rimokatolički župni ured. sv. Roka, Subotica 1998.
29. **MATICA, 5/98,** časopis Hrvatske matice iseljenika, Zagreb 1998.
30. **DVATISOČ 106/107/98,** Društvo 2000, Ljubljana 1998.

Mišljenja i reagiranja

Prilozi u ovoj rubrici iznose osobne stavove njihovih autora s kojima se uredništvo može, ali i ne mora slagati.

Zašto je profesor David Starčević otpušten iz službe?

Poslije neuspjeha u ratovima s Italijom i vojnog poraza u ratu s Njemačkom, provedena je, u austrijskoj Monarhiji, nagodba s Madarima, a položaj Hrvatske bio je uređen tzv. Ugarsko-hrvatskom nagodbom 1868. godine u veliku korist Madara. Nagodbu je proveo hrvatski ban mađaron Levin Rauch (1819-1890), koji je štitio madarsku apsolutističku vlast i njezine interese u Hrvatskoj.

Protiv spomenute Nagodbe bila je Hrvatska stranka prava, koju je osnovao Ante Starčević (1823-1896), ističući pravo na samostalnost Hrvatske, pa makar i oružanom silom.

Mnogo štete nanijela je hrvatskom narodu, u političkom životu, tzv. mađaronska stranka pod vodstvom spom. bana Raucha. U Hrvatskoj je osnovana i treća politička stranka pod imenom Narodna stranka, koja je bila također u opoziciji i za promjenu političkog sistema. Duhovni vođa i osnivač bio je đakovački biskup Josip Juraj Strossmayer (1815-1905). Ova je stranka okupljala veći dio hrvatske inteligencije. Između tih triju stranaka vladala je velika borba, a naročito za vrijeme sukoba između starčevićevaca i narodnjaka 19. travnja 1870. godine.

Do sukoba je došlo kada je karlovačko pjevačko društvo "Zora" posjetilo Zagreb i zajedno sa zagrebačkim pjevačkim društvom "Kolom", nastupilo u perivoju Maksimiru.

Nakon proslave, velika povorka krenula je po gradu i manifestirala pred spomenikom bana Jelačića, kojega starčevićevci nisu voljeli, jer da je, 1848. godine, spašavao omraženu austrijsku Monarhiju. Profesor dr. David Starčević (1840-1908), sinovac Ante Starčevića, organizirao je napadaj na sudionike proslave.

Starčevićevci su zviždali i izvikivali političke parole, a među njima se isticao vođa dr. David Starčević.

U povorci gradom došlo je do izgreda, kada je šestoškolac Dušan Lopašić, videći Davida Starčevića, povikao: "Na lampaš s njim!" U nastaloj tučnjavi đaci su bacali kamenje. U toj gužvi sudjelovao je i David Starčević, pa je, tom prilikom, uhićeno nekoliko đaka. Kod ispraćaja Karlovčana na Južnom kolodvoru (današnji Zapadni kolodvor), pravnik Šporčić je održao govor i vrijedao bana Raucha pa je uhićen, a policajci su nastupili žestoko protiv demonstranata.

Kad su članovi karlovačke "Zore" otputovali, pripadnici zagrebačkog pjevačkog društva "Kolo" vratili su se do Jelačićeva spomenika, kleknuli i izmolili Očenaš i Zdravumariju, držeći stražu protiv starčevićevaca.

Doktor David Starčević služio je, kao profesor, u zagrebačkoj gimnaziji, u kojoj je bio ravnatelj Josip Kostić, pristaša madaronske stranke. On je odmah proveo istragu o sukobima i demonstracijama đaka po gradu. Đaci su, na preslušanju, izjavili da su ih napali narodnjaci i vrijedali profesora Starčevića.

U toj istrazi nije se lijepo ponio profesor dr. Vatroslav Jagić (1838-1923), jer je optužio Davida Starčevića i deset učenika, da su osramotili školu, u kojoj je Starčević bio nastavnik. Jagić je uspio predobiti i nastavnički zbor, koji je osudio Davida Starčevića zbog sudjelovanja u demonstracijama.

Nastavnički zbor predao je ravnatelju Kostiću pismeni izješťaj ("mnienje"), da je "onom ljagom grdno okaljan zavod", tražeći da Kostić sazove sjednicu, no on to nije učinio, pa su nastavnici tražili da njihovo očitovanje "dode bezodvlačno visokoj kraljevskoj zemaljskoj vladi do znanja". Oni, ujedno, smatraju da je opstanak dra. Davida Starčevića u njihovom zavodu nemoguć i protiv časti i pedagoških načela, te predlažu da Vlada "blagoizvoli" ukloniti iz službe dra. Davida Starčevića.

Uz Jagića tužbu je potpisalo još osam nastavnika, medu kojima i Franjo Marković, Mirko Divković, Juraj Žerjavić i Franjo Maixner. Kostić je sazvao sjednicu nastavničkoga vijeća za 1., 2. i 4. svibnja, a zapisnik je vodio Vasilj Bratelj.

Poslije sjednice pisao je, u "Zatočniku", Jagić da je sjednica bila vrlo burna, i on je zahtijevao da se sa sjednice ukloni Starčević, jer je nedostojan nastavničkog staleža zbog sudjelovanja u demonstracijama, unatoč toga što su đaci izjavili da ih Starčević nije poticao na izgrede.

Za Jagićev prijedlog glasalo je četrnaest profesora, a za Starčevića samo Ivan Kiseljak i Vjekoslav Babukić. Starčević je izjavio da treba dokazati da je nagovarao đake na izgrede i demonstracije.

Jagić i njegove pristaše htjeli su iznuditi od đaka priznanje da ih je na demonstracije nagovarao Starčević, no đaci su izjavili da nisu znali tko je začetnik demonstracija, jer je, na Jelačićevom trgu, bilo mnogo ljudi, koji su ih nagovarali da zviždе i napadaju članove pjevačkog društva "Zora" i osale, ako budu pjevali kod spomenika bana Jelačića.

Na kraju istrage Jagić je izjavio da đaci ne bi sami demonstrirali, nego su bili potakuti od Davida Starčevića, koji je također demonstrirao. Na kaznu od osam sati zatvora osuđeno je devet učenika, a za Dušana Lopašića predlagao je Vjekoslav Babukić dvanaest sati zatvora, no to nije prihvaćeno.

Nakon istrage izdao je dr. David Starčević brošuru pod natpisom "Slaviteljem Jelačića bana", za kojega kaže da je izdao hrvatski narodni pokret 1848. godine. Demonstracije ne smatra sramotnim i nedopuštenima. Ujedno je predbacio kolegama nastavnicima što su ga denuncirali i optužili.

Na ovo je Jagić dao u 114. broju "Narodnih novina" izjavu, navodeći Starčevićeve riječi denuncijacijom. Oni nisu predali tužbu protiv Starčevića nego "pismeno očitovanje" u interesu školskog zavoda. Ovu izjavu potpisala su još osmorica nastavnika.

Bez znanja ravnatelja Kostića predali su Jagić i spomenuti nastavnici tužbu hrvatskoj Vladi 24. svibnja 1870. godine, dodavši nove optužbe protiv Davida Starčevića, navodeći da je sablažnjavao dake i nagovarao ih da sudjeluju u demonstracijama i tučnjavi.

U tužbi da se Starčević ukloni iz nastavničke službe naveli su Jagić i drugovi da će se "uzdržati od vršenja svojih učiteljskih dužnosti" ako se Starčević ne ukloni iz škole. Dok se to ne dogodi, oni prekidaju rad u nastavi. Na sjednici održanoj 29. svibnja tražio je Jagić, ponovno, da se to ostvari i ne pusti Starčevića na sjednicu.

Ravnatelj Kostić pokušao je djelovati pomirljivo, no nije uspio, pa je 31. svibnja 1870. godine, Vlada otpustila dra. Davida Starčevića iz službe. No, i Jagić je pozvan na odgovornost zbog prijetnje da neće vršiti svoje dužnosti, što bi imalo štetne posljedice za napredak škole. Zbog toga otpušten je i Jagić iz državne službe. U znak prosvjeda službu su napustili Franjo Marković, Mirko Divković, Julio Šajatović, Ivan Pavec i Franjo Kellner, koji su držali s Jagićem.

Nakon otpuštanja i Vatroslava Jagića iz državne službe, on je postao tajnik Akademije, a poslije profesor na sveučilištu u Berlinu. U knjizi "Spomeni mojega života" priznao je da njegov ultimatum, kojim je tražio otpust iz službe Davida Starčevića, "nije bio ispravan".

Marko Orešković

LIT.: **P. Grgec: Otpust iz službe Davida Starčevića (U spomenici "Iz povijesti hrvatskog školstva i prosvjete", Zagreb 1944.)**

Jedino znanost i nauk

U Maruliću 1/1998. objavljen je prilog uvaženog fra Ignacija Gavrana naslovljen *Znanost i nauka ili samo znanost?* Smatram, kako ni je naodmet njegovo javljanje, da bi se pitanje konačno razčistilo, premda je stvarnost otišla tako daleko i potvrdila uporabu jedne i druge rieči. Koliko se razabire iz sadržaja, ipak pisac ni je u cjelini uvjeren u svoje tvrdnje. A da je išao od sama početka, t. j. od najstarijih potvrda u hrvatskoj književnosti i općenitoj stvarnosti, vjerujem kako bi, barem donekle, ublažio svoj zaključak. Već na početku napisa sliedeće:

"Samoj riječi nauka nitko ne može prigovoriti da nije hrvatska i po svom podrijetlu, i po svom obliku i značenju. Ona dolazi od riječi *učiti*, koja nije manje hrvatska nego što su glagoli *raditi* i *moliti*. (Isp. Skokov Etimologijski rječnik, s. v. učiti). Pitanje je jedino: može li se ta riječ u hrvatskom jeziku rabiti kao termin, da se njome označi ono što se na latinskom jeziku izriče riječju scientia ili njemačkom riječju *Wissenschaft* ili za to treba umjesto upotrijebiti riječ *znanost?*"

Da je fra Ignacije prie pisanja navedenih redaka otvorio veliki Akademijin rječnik (ARj), uvjeren sam, kako bi drugačije postupio dotičnoj stvari. Istina, u navedenu rječniku naslov je date natuknice N A U K, m. i N A U K A, f. Svakako posve neobičan u ovome djelu. Zna li se pak, da je VII., dakle svezak u kojemu se nahodi natuknica, obradio Tomo Maretić, unionist i srbenda, onda se ni je čuditi takvu postupku sbog toga, što su izpod naslova stvarni podatci drugačiji. Već na početku biva, da je oblik *nauk* u Vrančićevu rječniku, Mikaljinu, Bellinu, Belostenčevu, Jambrešićevu, dapače i Daničićevu. Samo je *nauka* u Voltiggievu, a Stulli dopušta obje mogućnosti. U Karadžića je, što nas Hrvate ne bi triebalo ni zanimati, tek *nauka*. Na pregolemu našu nesreću, baš će nam Karadžić biti naturen! Jasno je, kako većina starih hrvatskih rječničara donosi *nauk!*

U istoj natuknici sliede potom desetine i desetine primjera iz hrvatske književnosti, koje Maretić ne mogaše ni mimoići niti prekrojiti, i svakdje ne *nauk*! I to bez iznimke počevši od Marulića, Menčetića, Držića i ostalih pisaca i jezikoslovaca. Najstariji je primjer iz srbskoga spomenika, i on glasi *nauk*. Tako bi od početka do druge polovice XIX. st., kada u Hrvatskoj sve više stupa na pozornicu V. Karadžić, osobito izza t. zv. Bečkoga književnoga dogovora. Odtada se počinje uvlačiti oblik *nauka*, koji, eto, ne presahnu do našega doba. Pri tome se ne može izključiti presudan politički utjecaj na hrvatski pravopis i jezik od polovice minuloga stoljeća do Domovinskoga rata, dakako, onda i na predmetnu rieč. I množtvo drugih rieči. Gotovo na čitav jedan rječnik. Kano što je vidjeti, nauka ni je hrvatska rieč ni po svojemu podrietlu niti po obliku, kako tvrdi fra I. Gavran.

Ni je toliko zamjeriti fra Ignaciju na nepodpunu sgledavanju stvari, učinio je, što mogaše te koliko je mogao. Šteta je, jer se ni je svjetovao s jezikoslovcima, koji bi ga naputili na upoznavanje prošlosti oblika dotične rieči. Valja dalje reći, kako nauk/nauka ni su postali od glag. učiti, nego od im. *u k*, koja samostalno dolazi, primjerice, u slovenskome jeziku. U hrvatskome se oddržala u složenicama na-uk, ne-uk, po-uk, samo-uk. Svojim je naslovom ove natuknice Maretić mogao zavesti u bludnju uporabitelja. Morao je posebno donieti natuknicu N A U K A te navesti tko je ima u svome djelu. Ne samo da ni je postupio znanstveno, nego se podrepaški ulagivao Karadžiću i Srbijancima. Kamo sreće, da je u tome bio usamljen!

Kada je 1866. osnivana JAZU, mjerodavni osjećahu potrjebu razlikovati lat. *scientiu* prema grč. *dogme*. Stoga je zadužen jezikoslovac Bogoslav Šulek riešiti nametnuto pitanje. I on ga riešio uspješno, bez prigovora. Kako bi razmedio značenje navedenih tuđica, za novostvorenu je ustanovu predložio im. *znanost* namjesto nauka ili nauke. Ova druga onda u Hrvata jedva bi poznata, i to kano tuđica. Bez kolebanja je znanost bila prihvaćena te ušla u naziv Štrocine jugoustanove. Samim se time javila potrjeba za stvaranjem izvedenica, kao što su *znanstvenik, znanstvenikov, znanstvenica, znanstveničk*i. A prid. znanstven izveden je prema nepostojećoj im. znanstvo, ali je podpuno svrhovit. Uzprkos svemu, osobito uhodanosti navedenih rieči, u Titoslaviji bijahu potisnute rieči znanost te navedene izvedenice, jednako i nauk, i to sbog posrbljivanja hrvatskoga jezika. U svezi s time napominjem, da jedna stvarnost dugo poslie bijaše dovedena do smiešnosti, pa i žalosti. Srbokomunisti se ne usudiše iztjerati im. znanost iz naziva *Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* najviše sbog prid. jugoslavenska te njezina osnivatelja "koljenovića" Strossmayera (koji, uzgred napomenuto, i svoje prezime "poesekerio" te od Strassmayera postao Strossmayer). I pored toga što osta im. znanost u naslovu, drukdje bijaše utrnuta u korist srbijanske nauke. Tako se članovi JAZU bavili - naukom, postizali naučne stupnjeve i naučna dostignuća. Ukratko, zanimali se naukom.

Ovaj je slučaj izpuštao fra Ignacije, sigurno nenamjerno, ali mu se namećalo pitanje, kako protumačiti dogmu, što se njemu, svećeniku i čovjeku od pera, narinula već ex offo. Kada u hrvatskome jeziku ne bi postojala zamjena za lat. scientiu, morao bi je pronaći, stvoriti. Također i za dogmu. U protivnome ostaje nejasnost, sbrka.

Dalje fra Ignacije veli:

"Ne tako davno uvedeno je u hrvatski jezik razlikovanje između pridjeva *sljedeći* i glag. oblika *slijedeći*. Tako bi nekako trebalo postupiti i s ovim parom nauka-znanost."

Na izrečeno odgovaram. *Sljedeći* nam je nedavno naturen iz srbskoga, no prjeko Bosne, a novinarski ga podrepaši prihvatili kano i sve drugo. Hrvatski je jedino *sliedeći*. Moguće je predočiti stotinjak glag. priloga sadašnjih, koji priedoše među pridjeve. I ta se težnja nastavlja. A nauk, nikako nauka, ne može se dodirivati sa znanošću.

Kada odlažah na školovanje u Široki Brieg prie više desetljeća, moji najbliži govorahu, da me šalju na *nauk*. Budući da sam narječnik ili dialektolog, proputovah pješice prostor između Drave i hrvatskoga mora. Od obična pauka uviek čujah im. *nauk*. Stoga držim, kako su fra Ignacijevi i njega slali na nauk, nikako na nauku. (Ovdje, naravski, izključujem mlade i učene u ozračju srbskoga jezika, koji u Bosni i Hercegovini u objema Jugoslavijama, naročito Titoslaviji, bijaše srbskiji negoli onaj u Srbiji!). Konačno, neprieporno je, kako fra Ignacije i ostali katolički svećenici predaju *vjeronauk*, nikako vjeronauku! I već je ovaj podatak dovoljan, da je suvišno uztrajati na razlikovnome značenju između nauka i nauke u hrvatskome jeziku, kako to činjahu stanoviti znanstvenici. Najprie nam nametnuta tuđica, potom joj određeni traže mjesto u hrvatskome jeziku, a domaću rieč i rieči naprosto zapostavljaju, odnosno prelaze prjeko njih, kano da i ne obstoje.

Kano što je u cielosti poznato, prilike se stubokom promienile. Hrvati imamo svoju državu, stoga smo dužni odsrbiti svoj jezik, koliko god to možemo. Preplavilo ga more suvišnih tuđica, najopasniji su pak srbizmi, najneugodniji. Dojučerašnji kolonialni surovi gospodar na njih se lako može pozivati. Ni su bez malko osnove njihova često ponavljana tvrdnja, kako su nama Hrvatima dali svoj jezik. Oni izkoristili položaj vladajućega naroda te nam onečistili jezik. Još više za njih učinili hrvatski podrepnici, ulizice, bezkičmenjaci te kojekakav ološ. Na veliku sreću, izgubiše tlo pod nogama. Mi smo dužni njegovati svoj jezik kao najvažniju sastavnicu hrvatskoga bića i bitka. Hrvatski jezik popunjivati iz njega sama, iz njegova duha. A on posjeduje toliku tvorbenu moć, koja je na zavidnoj visini. Kada se nade u dobrim rukama, sve je suvišne tuđice moguće zamieniti dobrim tvorbenicama. Već je toliko jezičnih savjetnika i rječnika, da se može puno učiniti; potrjebito je tek posegnuti za njima. Ne obzirimo se na srbsku im. nauku, prid. sljedeći te stotine i stotine narinutih srbizama, koje neki uzimaju kano hrvatske ili, u najboljemu slučaju, kao inačice hrvatskim riečima. I to bez obzira, koliko su dugo u nas. Ne zadržavajmo ih u hrvatskome jeziku, nego ih naprosto izbacimo kao znak tuđinske uprave, kolonialnoga gospodstva jedne balkanske satrapije. U svoj Srbiji ne bi pismene osobe, kada smo Hrvati stvarali brojne rječnike i slovnice. Ne smijemo smetnuti s uma, da je hrvatski enciklopedijski rječnik, *Gazofilacij* Ivana Belostenca, treći takav na svietu. Najstariji je talijanski, potom francuzki, onda hrvatski. Srbijanci, tako reći, do jučer pisali umjetnim jezicima, a do polovice minuloga stoljeća imali tek Karadžićev *Srpski rječnik* te dvie jadne slovnice. U odnosu na postanak brojnih hrvatskih rječnika Karadžićev je izrazito mlad, skorojevićki. K tomu, 2/3 njegova sadržaja napisa Bartolomej Kopitar! Tko prosuđuje o pitanjima suvrjemenoga hrvatskoga jezika, ne može to činiti uspješno, ne pozna li njegovu prošlost! Moramo sebi priznati, da smo dali ne mali broj prodanih duša i tjelesa. Kako takvi nemaju ružičastu budućnost, bit će ih sve manje i manje. Hrvatski će se jezik postupno čistiti od suvišna nanosa.

Mate Šimundić*

* Po želji autora sačuvan je njegov pravopis.

Prvo i zadnje hodočašće pod komunizmom u Mariju Bistricu

Već je prošlo toliko godina. Možda sam pogriješio što nisam vodio dnevnik ali zacijelo bi se i taj izgubio kao što sam već dva puta izgubio sve knjige koje sam s tolikom strpljivošću i ljubavlju skupljao. Bar jednom tjedno neki mi prijatelj iz Zagreba javlja da je umro taj ili ta. Ne bih mogao reći da se bojim, no zamjećujem da moja "legija" polako ali sigurno odlazi iz scenarija. To vrijedi i za one slavne filmske glumce i glumice, a vrijedit će sutra i za mene. Danas, bar ovoga časa kada pišem ove retke ne. Bolje bi bilo reći "poslije".

Očekujući to "poslije" prisjetio sam se da još nije nitko napisao opis zadnjega hodočašća u Mariju Bistricu nakon ulaska Titova Nov-a u Zagreb. Ulazak koji je bio najavljen sa zagrebačke radio postaje gromoglasnom tvrdnjom: "Druga jugoslovenska armija pod komandom general pukovnika Koče Popovića na juriš je zauzela glavni grad Hrvatske Zagreb..." Na juriš... Na juriš su se tada klali Hrvati i Hrvatice, žene, starci i djeca tamo kod Dravograda i na Križnim putevima. O njima mi tada nismo znali. Tada je nestao negdje kod Maribora gdje su ga zadnji puta vidjeli da pije pivo i satnik hrvatskog domobranstva Berislav Bužančić, zet mojih susjeda u Novoj vesi, gospodina i gospođe Belobrk. Bužančić je bio aktivni oficir jugoslavenske kraljevske vojske, a proglašenjem NDH pristupio je ovoj. Nije bio ni nacist, ni fašist, a ni ustaša. Samo Hrvat, časnik koji je iz čina jugoslavenskog poručnika bio promaknut u satnika hrvatskoga domobranstva što ga je osnovao nesretni Slavko Kvaternik. Nesretni, jer nije bio kriv ničemu, baš kao ni satnik Bužančić. Ali i jedan i drugi morali su biti ubijeni "jer su izdali Jugoslaviju", a Nov i NOB su bili njezini legalni nasljednici, produženi krak kada su nakon ustoličenja novoga režima njegovi nositelji još očijukali, prema primljenim uputama iz Kremlja, i s kraljevskim namjesnicima i s Ivanom Šubašićem koji je, nakon što je dobio "vritnjak", šetao Ribnjakom u fraku, s cilindrom na glavi. Tragična figura hrvatske političke gluposti.

Živio sam, kako rekoh, u Novoj vesi u kući na čijem je pročelju komemorativna ploča "Društva književnika Hrvatske" (ne DRUŠTVA HRVATSKIH književnika), na kojoj stoji zapisano da je ovdje, u toj kući živio i stvarao hrvatski pjesnik Dobriša Cesarić. I on je živio u skromnu stanu, u prizemlju, kao i mi u isto tako skromnom, na prvomu katu. Poštanski savjetnik u miru gospodin Belobrk naš "katni susjed" imao je mnogo veći stan od našega. S tri sobe, jednu su iznajmljivali dok je naš imao dvije. Kako je njihov podstanar bio potomak Ljudevita Gaja, čak mu je i sličio, imao sam priliku upoznati potomka jedne tradicionalne hrvatske obitelji, utemeljitelja Ilirskog pokreta Ljudevita kojega je, poput tolikih drugih poriva i pokreta, uništio "tradicionalni hrvatski jal."

I naš susjed Gaj nije bio bogat čovjek. Kao ni mi. Nakon smrti mog oca u kratkom nekrologu emigrantskog časopisa "Slobodna Riječ" kojega je potpisao dr. Marinko Šunjić stoji između ostaloga: "Pokojnik je roden u Sarajevu i potiče iz poznate hrvatske muslimanske obitelji. Nakon svršene srednje škole u Sarajevu studira ekonomske nauke u Pragu, da se po svršetku istih trajno naseli u Zagrebu. Tu je razvio svestranu aktivnost na ekonomskom, kulturnom i karitativnom području ističući se svuda kao beskopromisni

branitelj hrvatskih narodnih interesa. Bio je tajnik Zagrebačke burze, potpredsjednik Hrvatske državne banke (Tko se u današnjoj Narodnoj banci Hrvatske uopće prisjeća svojih predšasnika?), predsjednik Društva hrvatskih ekonomista (mogli su mu u ovome bar postaviti jednu ploču), zastupnik HSS-a u Skupštini grada Zagreba, itd."

Danas se o mom pokojnom ocu šuti. Šuti se o svima koji su bili i ostali muslimani, a nisu prešli na katoličanstvo, jer to je valjda, prema mišljenju nekih koji danas prevladavaju svojim stanovištem, nacionalna oznaka naše nacije. Nisu ništa bolji ni oni tamo u Sarajevu koji grade i jezik i simbole i prošlost temeljene na fanta-znanosti i fanta-povjesti.

I već kada se čudim da se nitko ne prisjeća mog pokojnog oca, s osnovnom pogreškom što se nije htio obogaćivati, ne mogu se ne čuditi onima koji sjede i vode zagrebačku džamiju, a da se ne prisjete da bar jednom zajedničkom molitvom odaju počast onom nesretnom Muftiji Ismetu koji nije nikome ništa na žao učinio, spašavao tijekom usaškog režima one koje je ovaj progajao, a on uspijevao spasiti (tako i Adila Zulfikarpašića kada su ga ustaše zarobile kao partizana, a Muftija otišao moljakati Pavelića zajedno s dr. Asimom Ugljenom da ga pusti na slobodu "jer Adil je dao časnu riječ da neće više otići u partizane", a otišao je i doveo u opasnost i Muftiju i dr. Ugljena), i na kraju u svibnju 1945., ostao sa svojom pastvom, ne bježeći, niti se povlačeći. A mogao je prije, da je htio, ostati u Turskoj kad je onamo otišao nabavljati ćilime za zagrebačku džamiju koju su upravo dovršavali na bivšemu trgu Kulina bana, prije trgu N.

Ljudi "prošlosti" nisu stavljeni ni u naftalin, jer on bi ih mogao sačuvati, iako ne i regenerirati. Ali prošlost usprkos tome živi. Živi i u onom zadnjem hodočašću koje je završilo pred zagrebačkom katedralom, pred kojom sam se našao i ja privučen masom ljudi koja se je okupila da dočeka povratak hodočasnika iz Marije Bistrice. Tada sam vidio prvi puta nadbiskupa (još nije bio kardinal) Alojzija Stepinca, mršavu figuru, blijeda, asketska lica. I usred te mase (ja sam stajao pri kraju), počelo se nešto čudno gibati. Naokolo, na rubovima, stajali su naoružani vojnici. Valjda da čuvaju "red", bolje rečeno da spriječe mogući "nered".

Istini za volju reći ću da su partizane neki oduševljeno dočekali. "Zagrebačka brigada" nije ušla prva u grad. Navodno da su negdje pred Zagrebom "glancali odijela i cipele" kako bi izgledali svečano. Zbog toga su ušli u grad kasnije, nakon makedonskih i talijanskih jedinica. Ova druga je bila sastavljena od pripadnika brigade "Garibaldi". Prljavi, u kakvim-takvim odorama nisu ostavljali veliki dojam. Ali mojoj majci i meni susjedi su unatoč tome, nazdravljajući (preko ulice), dobacivali pitanje: "Kako se osjećate u novoj državi?" Nisu bili svjesni da je to bila Stara, jugoslavenska država. Ili prizor kojega sam vidio na Jelačićevu trgu. Nisu ga još preimenovali i ban je još uvijek jašio svog konja sa ispruženom sabljom prema Mađarskoj. Dvojica partizana vodili su jednog mladog, crnoputog čovjeka, svezanih ruku. Valjda na Savsku cestu. Tada je netko viknuo: "To je Luburić...!" I počeli su ga tući, pljuvati po njemu. On je ispočetka bio prkosan. Odgovarao je na uvrede. Ali kada je čuo da ga nazivaju Luburićem skoro plačući je rekao svojim voditeljima: "Recite im da ja nisam Luburić..." Ovi su se nasmijali, ali nisu uslišali njegovu molbu. Produžili su prema Ilici uz daljnje pljuvanje i dizanje šaka koje su pljuštale po nesretniku.

Vraćam se katedrali, Stepincu i povratku hodočasnika. I onom čudnom gibanju koje se odjednom pretvorilo u konkretnost, u pjesmu koja je spontano, nalik kriku, zagrmila trgom: "Zdravo Djevo kraljice Hrvata..."

Ostao sam usupnut. Vidio sam da su vojnici koji su naoružani "šmajserima" stajali na rubovima trga, izbečili oči. Vjerujem od straha, od nečeg nepredvidivoga, nadnaravnoga, što je oživjelo u narodu. Osjetio sam da mi suze naviru na oči. Kao i svima na trgu.

"Zdravo Djevo kraljice Hrvata..." Bilo mi je 16 godina, nisam bio, niti sam katolik, ali sam osjetio da je "Djeva" i moja kraljica jer je kraljica Hrvata, svih Hrvata kao što je nadbiskup bio predstavnikom prastare hrvatske nacije koja je oživjela u himnu upućenu njezinoj kraljici.

Enver Mehmedagić

Peti jahač Apokalipse*

Ako danas u Hrvatskoj pretvorba, na žalost, galopira, a demokracija šepa, borba protiv također galopirajuće narkomanije, koliko god još uvijek bila sporadična i uglavnom bezuspješna, ipak je možda još i jedina bojišnica koja, nakon završetka Domovinskog rata, pobuđuje nadu, barem u kontinuitet takve borbe, jer fanatične (u dobrom smislu riječi) grupice i pojedinci ne daju se u svojim nastojanjima, na svu sreću, pokolebati složno orkestriranim bjesomučnim "intelektualnim linčom" kojemu ih izlažu samozvani gurui koji su i stvorili duhovno okružje pogodno za eskalaciju narkomanije.

Bojim se, međutim, da se svi ti plemeniti napori Joška Čelana, Ružice Ćavar, Jakova Jurića Klisanina i nekih drugih, kao i moga dičnoga prijatelja iz gimanzije u Šibeniku, Ive Pancirova, čiji napis u "Slobodnoj Dalmaciji" od 9. studenog prošle godine samim svojim naslovom ("Špricom ili kamom: o zločinu je riječ") govori dovoljno sam za sebe, svode ne samo na "glasove vapijućih u pustinji", već i na donkihotski pokušaj unaprijed izgubljene borbe. Zašto?

Već se desetljećima, naime, u kulturološkom ozračju zapadne civilizacije profilira psiho-sociološki koncept zasnovan na stanovitoj spontanosti "srodstva po izboru" (Wahlverwandschaft) u širim generacijskim i društvenim slojevima zapadnog društva, da bi, koristeći već odavno uočenu nesposobnost političkih demokracija da brane temeljne vrijednosti na kojima se zasnivaju, uspostavio planetarni obrazac ponašanja na crti vrlo široko shvaćenog pojma slobode, koja je u toj konstelaciji snaga postala sinonim za permisivnost. Definitivnom - po svoj prilici - uspostavom kapitalizma kao mikro- i makro-obrasca ustroja svijeta, s tehnokratskom nadgradnjom koja osjećajnost doživljava kao zakržljali fosil iz niže faze civilizacijskog razvoja, tako nametnuti

* Članak je napisan u vrijeme kada je spomenuti film doslovno "harao" po našim kinematografima (postavši kultnim filmom gotovo i prije nego što je snimljen, originalni naslov filma - koji je, doduše, vrlo teško prevesti - gotovo nigdje nije preveden). Nedavno je inače kod nas preveden, u izdanju "Lore" iz Koprivnice i "Katarine Zrinske" iz Varaždina i u prijevodu Vladimira Cvetkovića Severa.

svjetonazor samozadovoljno uživa u svojoj uzurpiranoj svemoći. To što je danas vjerojatno i debilima jasno da su droga, kriminal, pornografija i promiskuitet direktni derivati takva planetarna ustroja svijeta promicatelje ovog Weltanschauunga ni najmanje ne zabrinjava: to sve spada u pravila njihove dijabolične igre koja za njih ne smije biti upitna - bez obzira na cijenu!

Kako svaka politika, pa tako i ona kulturološka, posjeduje prepoznatljivu središnju točku koja sublimira domašaj i značenje svih silnica koje je sačinjavaju, tako je ima i ova: to je ro(c)k, odavno ne sveden samo na glazbu, nego shvaćen kao fetišistički ritual, koji već desetljećima erodira moralne temelje na kojima se zasniva zapadno društvo, trujući dušu čitavnih generacija.

O rocku sam, međutim, više pisao na drugim mjestima, pa će stoga ovdje biti uputno odmah ukazati na nedvojbenu spregu rocka i narkomanije, koju već odavno više ne osporavaju ni pobornici ni protivnici tih trendova. Da ne bismo previše filozofirali oko toga, evo konkretnog primjera, iz novinskog napisa o jednom rok-koncertu u Zagrebu: "Djelatnici policijske postaje na Trešnjevci su, kako saznajemo, s te veselice priveli velik broj maloljetnika i kod svakoga privedenoga pronašli - drogu! Policajci su stoga ogorčeni. Drže da su takva događanja prava pošast, možda bi ih čak trebalo zabraniti. Niti na jednoj drugoj vrsti okupljanja nema toliko droge". Ovakvih primjera može se naći, naravno, posvuda u svijetu, ali je ipak više nego žalosno da vjerojatno samo u Hrvatskoj postoji časopis koji već samim naslovom ("Heroina") ukazuje na navodnu nužnost takve sprege onim poklonicima rocka koji je još nisu otkrili[1] (koliko mi je poznato, taj list nije imao okapanja sa sudovima!).

I tako se, eto, u (post)modernoj kulturi Zapada (koju gurui i njihova sluđena pastva ponosno nazivaju "supkulturom") nakon fetišizacije seksa, fenomena koji ta sredina ideološkim skalpelom strogo odijeljuje od ljubavi (jedan noviji španjolski film čak ima eksplicitni naslov "Zašto to zovu ljubavlju kada se radi samo o seksu"), a zatim i samog rocka, stiglo i do fetišizacije droge, inače srednje sastavnice kultnog slogana "sex, drugs & rock'n roll" - u kojem se, dakle, parenje bez osjećaja, nametljivost visokodecibelne glazbe i degenerirani krajolik narkomanije lukavo promiču kao stožerni vrijednosni sustav na krilima kojega "supkulturna" zapadna civilizacija ponosno jezdi u 21. stoljeće.

Nakon niza filmova koji na moralno neutralan način i u zavodljivu ozračju prikazuju suodnos zločina i seksa (što je najizravniji izraz našlo u filmu "Sirove strasti"[2] poznatog scenarističko-redateljskog para Eszterhas/Verhoveen), pa će tako drugi film već danas kultnog Quentina Tarantina - "Pakleni šund" (Pulp Fiction) - sasvim neuvijeno prezentirati ogavne hladnokrvne ubojice desetaka nedužnih namjernika u restoranima i na ulicama kao simpatične mangupe (toga je inače sasvim dovoljno bilo i u njegovu prvom filmu, "Reservoir Dogs"), afirmirajući kao usput u tom pozitivnom

1 Sličnu drskost iskazuje i vlasnik jednog disko-kluba u Opatiji, u kojemu je prilikom jedne policijske racije pronađena velika količina droge (uostalom, gdje je taj mladac bio tijekom Domovinskog rata?!), koji je svoj klub nazvao "XTC", što je skraćenica za opasnu drogu "exctasy"!

2 Već sam originalni naslov flma - "Basic Instict" (što u prijevodu znači "osnovni nagon") ukazuje na namjeru svođenja ljudske spolnosti na gole nagone, kojima je ovdje još pridodan i nagon za ubijanjem iz čistog zadovoljstva.

kontekstu i "gladijatorski seks" (kako je prikazivanje ljudske spolnosti u suvremenom filmu duhovito nazvao filmski kritičar londonskog "Financial Timesa" Nigel Andrews) i narkomansko iskustvo. Opet je bilo pitanje samo (vrlo kratkog) vremena kada će se pojaviti film koji će pozitivne konotacije pripisane drogiranju (ili - u najmanju ruku - vrijednosno neutralan stav prema tom zlu) staviti u prvi plan. To je film (ovaj put britanski - sjetite se što sam u svom prethodnom napisu govorio o negativnim trendovima u britanskim filmovina i TV-serijama!) pod naslovom "Trainspotting". (Prije nego što krenemo dalje, potrebno je podsjetiti da je tzv. "soundtrack" (tj. zvučna kulisa) svih tih filmova sastavljena od rock-glazbe, što potvrđuje ranije navedene tvrdnje o uskoj sprezi rocka i narkomanije.)

Budući da ne volim puko prepričavanje filmova ili knjiga (koje je ponekad ipak nužno), u tome ću se "obratiti za pomoć" g. Nikoli Jelovcu, psihijatru Zavoda Sv. Kajo za bolesti ovisnosti, koji u "Slobodnoj Dalmaciji" od 12. studenoga kaže o filmu - među ostalim - i ovo: "Gledajući film Trainspotting (...) čovjek se ne može otrgnuti dojmu da film debelo odskače od općih trandova i napora koje naše društvo ulaže da bi razvilo društvenu svijest o problemu ovisnosti, te ga pokušalo suzbiti ili barem ograničiti. Film opisuje život jedne skupine ovisnika u Škotskoj..., inzistirajući na neposrednom farmakološkom učinku 'šuta' heroina, koji je prikazan vrlo realistično i privlačno[3]... Cijela ta skupina prikazana je sa simpatijama, te se gledatelj uživljava u sve njihove probleme, počevši od nihilističkog stava prema 'građanskim' vrijednostima ("Kad se drogirate, muči vas samo nabava droge; kada se ne drogirate, muči vas još stotinu drugih sranja") - dakle, pomanjkanja životnog smisla, do straha od AIDS-a... Film ne prikazuje heorin kao nešto zastrašujuće, kao gotovo nerješiv društveni i planetarni problem, nego, dapače, neupućenu djetetu i adolescentu manje ili više otvoreno nudi heroin kao moguće rješenje životih problema smisla i identiteta, jer on i nije tako opasan (prema autorima filma ispada upravo tako)... Film uopće ne anatemizira čak ni 'dilanje' kao društveno pogubnu djelatnost, nego ga, dapače, prikazuje kao sredstvo kojim se može doći do 'normalnosti'... Ovaj film spada u opasne sadržaje koji ne bi trebali nalaziti put do naše djece i adolescenata, jer nudi samo destruktivnost i dezintegraciju, umjesto društveno zdravih i produktivnih stavova. O tome koliko potiče da se proba heroin (ili neka druga droga) da i ne govorimo!"

Ukoliko se složimo s Jelovčevim zaključcima o kamufliranoj poruci filma (a dobronamjeri, "supkulturnom" indoktrinacijom neizmanipulirani gledatelj lako će se s njima složiti), jasno je da se radi o fenomenu koji se ne može tek tako zanemariti, tim više što danima pred (žaljenja vrijedno) prikazivanje filma u našim kinima nismo mogli otvoriti ni jedne novine a da nas s presnimljenih plakata ne zalede izgubljeni i tupi pogledi narkomana iz filma.

Prije konačnog svođenja vlastitih zaključaka (ili posudenih - što je u odnosu na meritum zadatog problema zapravo sasvim svejedno) dozvolit ćemo sebi znakovitu digresiju, koja to zapravo i nije. Naime, komentirajući natječaj za Miss Hrvatske u Splitu, u "Globusu" od 4. listopada jedan od urednika lista, Damir Butković, kritizira

3 "Zamislite najbolji orgazam, pomnožite ga s tisuću, i još niste ni blizu tom osjećaju", kaže glavni junak Tenton o tome. Treba li ovome uopće komentar?!

političku - zapravo stranačku, HDZ-ovsku instrumenatlizaciju tog događaja, što je sasvim u redu, pod uvjetom da je te instrumentalizacije uopće bilo.

Način na koji Butković izvodi svoju premisu vrlo je znakovit u kontekstu koji nas ovdje zanima. On najprije tvrdi da je cilj priredbe bio "predstaviti sudionice kao smjerne, katolički odgojene patriotkinje, kojima su u životu najvažnije tradicionalne društvene vrijednosti, a koje, evo, gotovo slučajno, i s osjećajem stanovitog kajanja, stvaraju karijeru zato što imaju lijepe noge i bujne grudi", da bi ovo "začinio" ovakvim znakovitim zaključkom: "Djevojke koje su se u Splitu natjecale za titulu Miss Hrvatske u svom stvarnom životu noći provode u caféima i diskotekama, na rave partyjima, vjerojatno uzimaju ecstasy, a bogati ih momci katkad nude kokainom". (!!!)

Iako u ovakvom kontekstu ima i mnogo gorih tekstova od ovog, ovo zapravo i nije apologija narkomanije, nego nešto još i gore: ona je ovdje već prihvaćena kao fait accompli, kao vrijednosno neutralna činjenica, koja je u današnjem svijetu jednostavno trijumfirala zato što je, eto, usvajaju "normalni" mladići i djevojke. S druge strane, ako pažljivije iščitavamo podtekst ranije citirana ulomka, lako ćemo zapaziti da su "smjerne, katolički odgojene patriotkinje, kojima su u životu najvažnije tradicionalne društvene vrijednosti" ovdje shvaćene kao krdo zbunjenih poludebila, o kojima na tim famoznim rave partyjima emancipirane posjednice lijepih nogu i bujnih grudi i njihovi "bogati momci" (pogodite čime su se bavili za vrijeme rata - i sada - i kako su se obogatili?!) pričaju viceve uz ectasy i heroin.

Kao da direktno odgovara na ovu gotovo srceparateljnu "idilu", Čelan u navedenom napisu kaže: "I dok tako ... glavni ideolozi naručene 'mladalačke pobune protiv gerontokracije', svoje protivnike, koji bi mlade pokušali suočiti s Bachom, Shakespeareom... i životom čistim od droge, prokazuju kao navodne zagovaratelje 'idealnoga hrvatskog barbarogenija' i 'povrata u stanje izvorne zavičajnosti', njihovi mlađahni kulturni centurioni ... pokazuju tko to zapravo vuče u kulturnu prapovijest. Oni bodro i samouvjereno kažu da je njihova 'techno' glazba, koja 'predstavlja povratak prvim zvucima', 'poprište ponovno probudenih nagona' (samo - kojih i kakvih?!/ A. G.)... Tako ta 'evolucijska nužnost', 'glazba za nailazeći milenij', izraz visoke tehnologije koja je 'uspjela markirati civilizaciju jednako ili bolje od Isusa Krista' - zapravo opisuje pun krug, završavajući u pećini pračovjeka i njegovoj duhovnosti".

Konačno, na samom kraju svoga članka, ovaj autor - koji je i sam često znao nuditi ljudska rješenja za ovo apokaliptično stanje (njegovu divnu misao o tome citirao sam na samom kraju svog napisa pod naslovom "Je li duhovna obnova pokopana kao nedonošće?"), citira čuvenoga pisca Gabriela Garciju Marqueza, koji je o tome nedavno izjavio: "Šačica ljudi uništava cijelu naciju" (Marquez - koji je Kolumbijac - najprije govori za svoju zemlju/ A. G.) - uglavnom nekažnjeno - a prijeti i cijelom svijetu. To se još nije dogodilo u cijeloj povijesti. Svijet treba egzorcirati od tuposti dok ne bude prekasno - jer, pazite, svijet droga tek dolazi!" Treba li uopće naglašavati da je film poput "Trainspottinga" jedan od najagresivnijih jahača ove novovjeke Apokalipse?!

A Ivo Pancirov, čovjek koji gotovo s grčem boli u tisku ukazuje na takve užase, u svom ovdje već spomenutom napisu prenosi Marquesove misli na ovo tlo, pa kaže: "Ako bi se na ulicama bilo kojega našega grada javno pojavio četnik, ustao bi čitav grad.." (A onda bi - ali na krivu nogu - ustali i predstavnici međunarodne zajednice, moj

IVO! - A. G.) "Jer, jedan jedini četnik može učiniti mnogo zla, premda bi ga sva naša mladost s neprijateljstvom dočekala. A dileri, zločinci nad zločincima, nekažnjeno šeću pred našim školama i fakultetima, ubijaju nam mladost našu, enormno se bogateći" (dok su njihovi vršnjaci ginuli na bojišnici (- A. G.) "na pošasti i tragediji našega naroda... Netko je doista u hrvatskoj državi žestoko kriv što za pet ljeta njezine opstojnosti nismo donijeli zakon o zaštiti mladeži od droge. Samo žestoka odmazda pravne države, uz obiteljski odgoj i jači pristup Crkve, može zaustaviti katastrofalne tendencije naše mladeži k drogi..."

I na samom kraju - da se zna i to: scenarij za ovaj odvratan, užasan i opasan film napisao je John Hodge, prema romanu Irvina Welsha, producent je Andrew MacDonald, redatelj Danny Boyle, a u glavnim se ulogama pojavljuje Ewan McGregor, Ewen Bremner, Jenny Lee Miller i Kevin McKidd.

Ante Gradiška

Novo kod HKD-a

ŠTEFA JURKIĆ

PETNAEST TORNJEVA

Pretisak vrlo popularnoga povjesnoga romana

MLADEN JURČIĆ

KRALJ NEDOGLEDA

Druga zbirka pjesama našega suradnika

NARUČUJE SE NA ADRESU: HKD. SV. JERONIMA, TRG KRALJA TOMISLAVA 21, 10000 ZAGREB

NE ZABORAVITE NA PRETPLATU !

GLEDATI ILI NE GLEDATI SHAKESPEAREA?

Nakon odgledane predstave Williama Shakespearea *Richard III.* u Dramskom kazalištu Gavella 6. prosinca 1997. godine, nisam u sebi čula poznati glas spreman za dijalog sa samom sobom, nije bilo nikakva odjeka, ničega. Nije naprosto bilo potrebe za razgovorom ni sa sobom ni s drugima. Sve smo već rekli za vrijeme pauze. Tako malo bilo je dovoljno. A to je najbolji (ili najgori?), najrječitiji znak. Kada iza umjetničkoga djela ne ostane umjetnički dojam, tj. ostane - ništa. To ništa visilo je u zraku. Tuga zbog toga ništa i samo jedno pitanje koje se pojavljivalo u tišini misli: zar zaista ništa? Ali idem od početka.

Prvo što sam u ovoj predstavi ocijenila visokom ocjenom (a nisam u tome bila usamljena) bila je scenografija gospode Jagode Buić, besprijekorno jasna, dotjerena do savršenstva u jednostavnosti čistih linija i ploha. Kostimi su iznimno raskošni i sjajni, možda i presjajni za naše na tako nešto u kazalištu nenavikle oči. Jer inače gotovo uvijek u novim predstavama gledamo neke stare, prašne, izlizane, s mukom sklepane kostime čiji je sjaj odavno ugasnuo skupa sa svjetlima pozornice. I ako ste slučajno sjedili u prednjim redovima, mogli ste biti svjedoci tužnoga stanja svilenih i plišanih kostima, cipela koje su izgubile oblik, a gotovo i potplate. Ovdje je, međutim, sve bilo novo i u skladu. Sjajne cipele i čizme u bojama tunika i plašteva, sve je odisalo novim, gotovo da sam mogla osjetiti u nosnicama miris nove kože. Ono što je odmah upadalo u oči i što se po svemu moglo zaključiti bilo je da je sve, ama baš sve za ovu predstavu i zbog ove predstave, da je sve novo. Uživala sam u tom skladu i to je, nažalost, bilo jedino u čemu sam uživala tijekom ove predstave. Tu je sve počinjalo i sve završavalo. Divno je još bilo pomisliti kako je naša kultura dobila novce za tako nešto, čovjek se radovao da je kazalištu krenulo pa će valjda onda i nama ostalima.

Glazba je bila dojmljiva i precizno dozirana te su svi ovi elementi odavali čovjeka koji zna svoj posao, ali ne samo da ga zna (što često nije dovoljno), već ga i voli i predaje mu se sav i bez ostatka. Sve je bilo osmišljeno i dorađeno u svakom detalju. Ništa ostavljeno slučaju.

Ali nakon što sam "snimila" sve te elemente, ubrzano tonem u dosadu. Zašto mi (nam) je Shakespeare dosadan? Zašto smo još ljetos, gledajući *Hamleta* u Dubrovniku na Lovrijencu, zaključili da nam je dosta? Zato što glumci neprestano ulaze i izlaze kao da su na autobusnom kolodvoru! Čovjeku se zavrti u glavi od tih dolazaka i odlazaka koji se monotono izmjenjuju s replikama, otkucavajući stalno isti ujednačeni ritam. Pa onda jedva čekaš da se međusobno poubijaju (u *Hamletu*) ili da ubiju tog Richarda (u *Richardu III.*) i da ideš van, što dalje od dosadna Shakespearea. Mora li nam on neminovno biti dosadan? Zbog stotina godina između nas ili nečega drugoga? Teme i dileme su ostale iste, u biti kao da se ništa nije promijenilo, a ipak - promijenilo se. Treba li možda ipak jednom zauvijek odustati od klasične klasike i pokušati je učiniti zanimljivom suvremenome gledatelju koji se očito razlikuje od Shakespeareva? I neka su poruke iste, i neka su djela i nedjela ista, i neka je ista laž i licemjerje, naivnost i zločin, i neka je sve isto ili baš zato što jest isto, nešto mora biti novo i drugačije da bismo sa zanimanjem slušali i gledali, i s oduševljenjem pljeskali i izlazili.

A meni se uvijek na kraju takve predstave rodi neka tuga u duši i bude mi žao glumaca. Jer oni su se jadni očito toliko namučili, trudili i radili, koliko li su puta samo izgovorili te patetične rečenice koje na pozornici zvuče neprirodno, namješteno, neuvjerljivo i u konačnici gube svoj ljudski sadržaj. I onda mi se čini kako preko cijele pozornice gledam samo jedno lice, rastegnuto lice tužnoga klauna niz koje teku teške suze odnoseći i rastapajući slojeve pudera i šminke.

Vječiti problem publike prisutan je i ovdje. U dvorani je tijekom predstave vladala potpuna, čak zamjetna tišina, ali što sam je duže osluškivala, to mi je ona više govorila, ta tišina pretvarala se u opasan znak da između pozornice i publike zjapi praznina, da se tu u tom prostoru nije nažalost ništa pojavilo, ništa što bi nas povezalo, sjedinilo u prenošenju doživljaja iz jednog medija u drugi. Doživljaja jednostavno nije bilo. Iz toga trokuta djelo-glumci-publika poispadale su sve stranice. Jedina jeka čula se u publici u trenucima kada je Richard slušao savjet kako se treba u određenoj situaciji pojaviti pred očekivanim gostima s molitvenikom u rukama i u društvu dvojice svećenika!

U razgovorima za vrijeme pauze malo po malo se otkrivamo. Ljudi se prvo ne usuđuju reći kako im se ne sviđa djelo velikoga pisca, da ne bi ispali glupi jer možda, eto, to uopće ne razumiju, pa okolišaju u stilu: nisam se danas uopće mogao uživjeti u djelo; da bi se nakon još nekoliko međusobno razmijenjenih neuživljavanja razotkrili te konačno priznali kako im je dosadno i da im se predstava ne sviđa.

Što da radimo sa Shakespeareom? Na to pitanje neka pokušaju odgovoriti dramaturzi, ja nisam stručno lice već samo jedno u publici, jedno od mnogih (?) koje odlazi nezadovoljno s klasične predstave klasike. Lice koje je umiralo od dosade, koje je pristojno i pažljivo, s maksimalnim trudom pratilo radnju ne bi li negdje pronašlo izvor nemira i pokretača bujice novih misli, osjećaja i asocijacija. Uzalud.

Nada Crnogorac

USPJEŠNA KNJIŽEVNA MANIFESTACIJA

Početkom travnja održani su 6. samoborski haiku susreti, godišnja književna manifestacija koja uspješno promiče hrvatsko haiku pjesništvo. Susrete vrjedno i samoprijegorno organiziraju Darko Plažanin i Milan Žegarac Peharnik, uz pohvalnu suradnju Matice hrvatske Samobor i Društva hrvatskih haiku pjesnika, te Gradske knjižnice Samobor.

Na prigodnom recitalu u prostorijama knjižnice bila je postavljena i mala haiku izložba u realizaciji Dragana Vučetića.

Posebnu vrijednost samoborskim susretima donosi tiskanje *Zbornika*, koji tradicionalno ostaje kao spomen na susrete, ali i kao samosvojna književna vrijednost. Svaki autor predstavljen je s četiri haiku pjesme, a kako je riječ o četrdeset i osam pjesnika, tako je i *Zbornik* svojevrsna mala antologija najnovijeg hrvatskog haiku pjesništva, jasno ne sveobuhvatna, ali i ovom širinom dostatna za pohvalu. Ovom su zgodom, po gradovima, zastupljeni Čakovec, Ludbreg, Osijek, Petrinja, Poličnik, Podstrana, Rijeka, Samobor, Severin na Kupi, Split, Varaždin, Zadar i Zagreb, što svjedoči o rasprostranjenosti haiku stvaralaštva u nas, te Beč, gdje također ima hrvatskih haiku pjesnika.

U odabir urednika-izbornika Darka Plažanina uvršteni su među ove istaknute hrvatske haiku pjesnike i brojni suradnici *Marulića* - Danica Bartulović, Vladimir Devidé, Anto Gardaš, Ante Mate Ivandić, Ivica Jembrih, Ivan Knežević, Tomislav Maretić, Dubravko Marijanović, Duško Matas, Boris Nazansky, Zvonko Petrović, Živko Prodanović, Ante Tičić, Boris Vrga, Mladen Vukotić i Petar Vulić.

Ž. P.

PROSLAVA 210. OBLJETNICE ROĐENJA PRVOG ZAGREBAČKOG NADBISKUPA I KARDINALA JURJA HAULIKA (1788-1869)

Družba Braća hrvatskog zmaja, Matica slovačka Zagreb i Društvo hrvatsko-slovačkog prijateljstva Zagreb, organizirali su proslavu 210. obljetnice rođenja prvog zagrebačkog nadbiskupa i prvog zagrebačkog i hrvatskog kardinala, dne 20. travnja 1998. u Viteškoj dvorani Družbe BHZ, pod pokroviteljstvom Ministarstva kulture RH. Predsjednik Matice Hrvatske prof. *Josip Bratulić i* predsjednik Matice Slovačke Zagreb *Zlatko Jevak* s Ministarstvom kulture Slovačke Republike, dana 28. ožujka 1998. organizirali su proslavu 210. obljetnice rođenja *Jurja Haulika* u Trnavi u Slovačkoj, rodnom mjestu slavljenika.

Proslava u Zagrebu počela je 20. travnja, u ponedjeljak u 10 h. Predstavnici Družbe BHZ, Društva prijateljstva, Matice slovačke i HKD Sv. Jeronima u katedrali zagrebačke prvostolnice položili su lovorov križ na grob nadbiskupa i kardinala *Jurja Haulika*. Nazočnim novinarima tiska i HRT o J. Hauliku govorili su dr. *Ante Vukasović*, predsjednik Društva, i *Lovro Ivin, Zmaj Olibski*. O J. Hauliku, osnivaču HKD Sv. Jeronima govorio je *S. Pačarić*, član HKD.

U Viteškoj dvorani Družbe BHZ s početkom u 18 h održana je proslava 210. obljetnice rođenja J. Haulika pred stotinjak uzvanika i gostiju. Pored predstavnika i članova Družbe BHZ, Društva hrvatsko-slovačkog prijateljstva, Matice slovačke Zagreb nazočni su bili dr. *Franjo kard. Kuharić*, prof. dr *Matuš Kučera* sa svojim konzulima, predsjednik HAZU dr *Ivo Padovan* i dr.

Proslavu je otvorio i održao pozdravno slovo domaćin dr. *Juraj Kolarić*, Veliki meštar Družbe BHZ. Pozdrav nazočnima održali su predsjednik Matice Slovačke Zagreb *Zlatko Jevak* i predsjednik Društva Hrv.-Slov. prijateljstva dr. *Ante Vukasović*.

Dr. *Juraj Kolarić*, prof. na Zagrebačkom bogoslovnom fakultetu govorio je o Jurju Hauliku rođenom Slovaku, Hrvatu u životu i osjećaju, prvom zagrebačkom nadbiskupu i kardinalu.

Dr. *Igor Gostl*, član Matice Hrvatske i dopredsjednik Društva prijateljstva govorio je o J. Hauliku - hrvatskom dobročinitelju.

Prof. dr. *Matuš Kučera*, Veleposlanik Slov. republike u RH govorio je o hrvatsko-slovačkim odnosima danas.

Dr. *Franjo kard. Kuharić* zahvalio se organizatorima na pozivu, pozdravio nazočne te u svom izlaganju pohvalio predavače o svom prethodniku Jurju Hauliku, njegovoj dužnosti banskog namjesnika, prvog zagrebačkog i hrvatskog nadbiskupa i kardinala. Priznaje da je na ovoj svečanosti mnogo rečeno, primjećuje da je malo rečeno o duhovnom djelovanju J. Haulika, što bi mogao biti nastavak ove proslave.

Djevojčica *Lenka Lukačovićova* recitirala je pjesmu Milana Rafûsa: *Molitva za Slovačku - Modlitba za Slovensko* na hrvatskome i slovačkom jeziku.

Aida Vidović, sopran, pjevala je duhovne pjesme J. S. Bacha uz glasovirsku pratnju *Freda Došeka*.

Domjenak uz zakusku, slovačko pivo i iločku graševinu bio je ugodan završetak proslave.

Stjepan Pačarić

POSJETILI SMO TRNAVU

Čelništvo Matice hrvatske - prof. dr. *Josip Bratulić*, predsjednik, potpredsjednici *Vlaho Bogišić*, *Stjepan Sučić* i akademik *Nedjeljko Fabrio*, glavni tajnik *Krešimir Mikolčić* te gospodarski tajnik *Niko Vidović*, s predstavnicima Matice Slovačke Zagreb (*Zlatko Jevak*, predsjednik, *Pavle Šomođi* i *Antun Snovak*), te *Josip Kvasnovski*, predsjednik Saveza Slovaka posjetili su krajem ožujka o. g. (28. 03.) sveučilišni grad Trnavu u Slovačkoj.

Iz vremena djelovanja Trnavskog sveučilišta 1635 - 1777. god., kada su ovdje studirali i predavali i Hrvati, nastala je čvrsta tradicija između naša dva veoma bliska naroda. Ovdje je 20. travnja 1788. god. rođen *Juraj Haulik*, utemeljitelj HKD sv. Jeronima, prvi zagrebački nadbiskup i kardinal. A cilj spomenuta posjeta bio je polaganje lovor vijenca s posvetom Matice hrvatske na rodnu kuću J. Haulika, koji je položio predsjednik MH prof. dr. Josip Bratulić. Na tu rodnu kuću kard. Haulika postavilo je 1929. spomen ploču izaslanstvo HKD sv. Jeronima na čelu s *V. Deželićem* (usp. Marulić 4/96. str. 631-632).

Inače, Trnava je najstariji grad u Slovačkoj, a u pismenim dokumentima već se 1270. god. spominje kao grad, iako je sačuvana Listina Bele IV iz 1238. god. kada je Trnava podignuta iz naselja u slobodni kraljevski grad. Čuvena je a nedavno obnovljena sveučilišna crkva, podignuta 1629-1637, koja je danas narodni kulturni spomenik. Unutrašnjost ove lijepe crkve ukrašena je štukaturama talijanskih majstora. Nedaleko sveučilišne crkve nalazi se trnavski dom sv. Nikole u kojemu su sahranjeni mnogi velikani slovačke povijesti a ovdje se nalazi i grob našeg šibenčanina *Antuna Vračića*, kardinala. Pred grobom A. Vrančića prof. dr. Josip Bratulić govorio je o doprinosu obitelji Vrančić hrvatskoj kulturi a napose *Fausta* te njegova nećaka *Antuna*, a nakon ponavljanja dijela naše povijesti položio je lovorov križ na grobnicu.

Nedaleko ove crkve nalazi se crkva sestara sv. Klare koja je poznata po tome što se ovdje nalazi sarkofag s posmrtnim ostatcima triju Košičkih mučenika, a među njima su i ostaci sv. Marka Križevčanina - koje je prije nekoliko godina Papa Ivan Pavao II. proglasio svetima. I ovdje na oltaru, u čijem su podnožju ostatci triju mučenika, položio je prof. dr. Josip Bratulić lovorov križ s posvetom Matice hrvatske.

Trnava je za nas Hrvate značajna i po činjenici, što je u njezinoj neposrednoj blizini rođen *Aleksandar Alagović* (Malženice 14. 12. 1760. a umro 18. 3. 1837. kao zagrebački biskup.) U mjestu Vesele rođen je 1797. *Štefan Moyses*, koji je djelovao nepunih dvadeset godina kao profesor na Kraljevskoj akademiji u Zagrebu, zatim zagrebački kanonik, a kasnije biskup u Banskoj Bistrici.

Š. Moyses je u prvoj vladi bana *Josipa Jelačića* bio povjerenik za školstvo i jako se zalagao za otvaranje novih škola, a povratkom u Slovačku zalagao se za osnutak Matice slovačke, te je i izabran za prvoga predsjednika najviše kulturne institucije u Slovačkoj (4. 8. 1863.) Umro je 5. srpnja 1869. g.

Delegacija Matice hrvatske vodila je 28. ožujka o. g. razgovore u Matici slovačkoj u Bratislavi, gdje su predsjednici (*Josip Bratulić i Jozef Markuš*) potpisali Dogovor o dugoročnoj suradnji, kojim se osim razmjene publikacija predviđa i izdavanje najvrijednijih djela slovačkih i hrvatskih pisaca te njihov prijevod. Nesumnjivo je da će potpisivanjem ovog Dogovora biti obogaćeno izdavaštvo obih naših bliskih i prijateljskih zemalja.

Spomenute delegacije u nedjelju 29. ožujka posjetile su Devinsko Novo Selo nedaleko Bratislave, sjedište Hrvatskog kulturnog saveza u Slovačkoj, gdje im se pridružio i naš veleposlanik u Slovačkoj prof. dr. *Gjuro Deželić* sa suprugom a sve ih je pred mjesnom crkvom pozdravio ing. *Juraj Cvečko*, predsjednik HKS. Nakon sv. mise, delegacije su na obližnjem groblju položile lovor vijenac na grob tragično preminula pisca hrvatskog podrijetla *Rudolfa Slobode*, a u poslijepodnevnim satima u Kulturnom domu obavljena je pretpromocija knjige "Hrvati u srednjoj Europi", autorice *Kvetoslave Kučerove* na hrvatskom jeziku, koju su izdale Matica hrvatska i Matica slovačka Zagreb. Autorica je u knjizi sažela svoja višegodišnja znanstvena istraživanja migracija Hrvata od kraja 15. pa do kraja 18. stoljeća a ovim je radom dala veliki doprinos

Ispred rodne kuće J. Haulika

istraživanju naše bliže povijesti kao nepristrana osoba, slovačka znanstvena djelatnica. Promociji je prisustvovala i autorica te njen suprug prof. dr. *Matuš Kučera*, slovački veleposlanik u RH.

Ovaj posjet prijateljskoj Slovačkoj republici potvrdio je da su satkane duboke veze između slovačkog i hrvatskog naroda još iz vremena kada smo se zajednički odupirali zatiranju nacionalne svijesti pa do današnjih dana, kada naše mlade neovisne države izgrađuju svoje demokratske zemlje i žele dokazati ne samo Europi već čitavom svijetu da su povijesno ugrađeni u kulturu ostalih naprednih europskih zemalja.

Zlatko Jevak

UZORNO, POLETNO I PLEMENITO GOVORNIŠTVO

(Tomo Vereš: Sveti Vlaho i Dubrovnik Nova stvarnost, Zagreb, 1998.)

Prije kojih tisuću i trideset godina vlada Dubrovačke Republike ukazala je gostoprimstvo velikoj delegaciji mletačkih plemića i uglednika, kojih je pratnja bila naoružana do zubi. Mlečani su bili ljubazno čašćeni u mnogim domovima, senat je htio odobrovoljiti susjednu primorsku državicu, miroljubivi Dubrovčani nisu vidjeli nikakva zla u pomalo neobičnim pokretima stranih oružnika, koji su se neprestano motali oko strmih kamenih stuba i drugih prilaza vrhu gradskih "mira".

Tada se starome svećeniku Stojku ukazao svetac s mitrom na glavi, blagoslovio ga i rekao: "Ja sam Vlaho, biskup od Sebaste. Poslan sam od Boga da branim Dubrovnik od Mlečana koje ste primili u goste, a koji se spremaju da u noći navale na gradske bedeme..." Stojko je odmah otišao knezu, koji je u tajnosti dao nužne naloge obrambenim postrojbama. One su opkolile vjerolomne goste, prognali ih na njihove brodove, koji su odmah zaplovili u mletačku državicu. Sveti je Vlaho spasio grad. Odlukom senata i puka biskup Sebaste proglašen je 971. godine zaštitnikom Dubrovnika.

990 godina kasnije (1960.) bila je u dane prije svečeva blagdana - 30. i 31. siječnja, te 1. veljače - pokajnička trodnevnica koju je vodio tridesetogodišnji poletni dominikanac, erudit i nadareni govornik Petar-Tomo Vereš. U njegovim trima propovijedima zablistalo je biserje humanizma i vjere. Mladićev je nastup ostao do danas zapamćen, a pokojni je dubrovački pisac Tomislav Macan u svojoj memoarskoj knjizi zapisao: "Slušajući ga, srce je igralo Božje kolo Vlasića".

Verešove je govore izdala zagrebačka Nova stvarnost, Savska 124, s predgovorom biskupa Želimira Puljića i pogovorom urednika edicije Zvonimira Maštrovića. Ta je knjiga miomirisna kupka plemenite retorike i izvorne duhovne i moralne energije: Govori su ovi išli doslovno od srca k srcu, to jest, prije trideset i osam godina još je u dubrovačkoj sredini bilo dovoljno kultiviranih ljudi da se ispuni barem jedna nevelika crkva poput one svetoga Vlaha na početku dubrovačkog Straduna. Bi li ih bilo danas? Dao Bog da se na to pitanje mogne dati potvrdan odgovor, ja se zakleti ne mogu. - Ja Verešove govore čitam kao poemu, koliko god su oni utemeljeni na neoborivoj logici. Prvi mu je zamah Nazorova pjesma "Zvonimirova lađa", čiju će poznatu poentu varirati u prvome govoru, a i drugi će govor (održan 31. siječnja) protkati njome, te će joj posljednju kiticu smjestiti na kraj, tik prije "Amena". Verešova su govornička okosnica tri dramatična života: Kristov, svetoga Vlaha (koji je smaknut po zapovijedi rimskoga namjesnika u sjedištu svoje biskupije, jer cara nije htio priznati za boga) i Dubrovnika. Prva su dva života svršila apoteozom, a dubrovački oscilira, njiše se izmedu vrhunaca slave i veličine, te dolinâ dubokih kriza i padova. Previše je odcijepljenih grana sa staroga (časnoga) dubrovačkog stabla. Treba spasavati zalutalu braću, i to odmah sutra

(treći govor, 1. veljače). Sutra, a ne prekosutra ili za mjesec dana, jer vrijeme teče golemom brzinom, a nevjera prodire i osvaja. "Ako se Isus Krist, naša Glava, i sveti Vlaho, naš zaštitnik, nisu bojali poći na Golgotu, proći kroz pravu pravcatu klaonicu za svoje stado, za stvar vječnoga spasenja, zašto bismo se mi bojali žrtvovati malo znoja, izrugivanja i neugodnosti?!" (str. 47).

Svaka je rečenica besprijekorna sa stajališta retoričke umjetnosti. Osjeća se najdublja govornikova iskrenost, njegova mentalna uraslost u "lijehe" književnosti i drugih umjetnosti. Premda redovnik, Vereš odlično poznaje "svijet", rabi i tadašnji šlager "Kućica u cvijeću", a duhovne ljenivce ovako karakterizira: "Još se divimo vjerskoj prošlosti naših preda, ali to nas nimalo ne smeta da slijedimo ideale koji su potpuno suprotni toj prošlosti. U tome smo slični onima koji staroga Bacha, Händela, Mozarta i Beethovena proglašavaju za najveće glazbenika svijeta, a svoj radio uvijek otvaraju na jazz-glazbu (str. 43 i 44)". Razvijajući svoje tri teze, Vereš nakon svakog logičkog segmenta malo zastajkuje, neoborive logičke argumente malo dekorira s dva-tri estetska ukrasa i onda nastavlja gorjeti plamenom toliko uvjerljive iskrenosti da bismo zbog ovih triju govora morali mijenjati interpretaciju one stare rečenice: "Verba volant..."

Mislim da će se ova knjiga ipak više dopasti ljudima poodmakle dobi koji su bili dionici onoga što se prije trideset i četrdeset godina zvalo duhovnom egzistencijom ("Sačuvajte, dečki, barem minimum duhovne egzistencije", govorili su nam voditelji duhovnih vježbi tridesetih i četrdesetih godina.) Mnogi od tih čitatelja prošli su humanističke srednje škole, upoznali tekovine klasične kulture, osjetili ljepotu zadane riječi, ponizne vjere, nepokolebljiva dostojanstva. Mislim baš i na dubrovačku klasičnu gimnaziju Alberta Halera, Lujaka, Miloševića, Stamaća... na tamošnje svećenike poput Blažića, Talije, Kunićića. Taj mi je grad drag i zato jer sam u njemu prvi put uživo vidio mili lik hrvatskoga sveca i poljubio mu časnu ruku (bio je došao s banom Šubašićem na festu svetoga Vlaha 1940.).

A hoće li bisere ovih uznositih rečenica moći uočiti pripadnici koka kola - generacije, je li im u genima ostalo štogod od dubrovačke, hrvatske i europske kulture? Kod posebno snažnih pojedinaca, koji su već pokazali žed za vrijednostima ovoga reda, jamačno da. A kod prosjeka teško. Suvremeno je hrvatsko društvo preveć otvoreno utjecajima globalne amerikanizirane potrošačke civilizacije. Ne kažem da je nestalo požrtvovnosti, spremnosti na solidarnost i zajedništvo, ali bojim se da su svodovi tih vrlina preniski. K tome je i školska nastava pošla u drugome smjeru, mnoštvo naglasaka iz Verešova govorništva treba tumačenja, dodatnih obavijesti. Ja uživam, čak sebi za dušu naglas čitam, ali bojim se da ljudi mojega kova predstavljaju tek mali dio suvremene generacije Hrvata.

Svevlad Slamnig

VIVAT, CRESCAT, FLOREAT GIMNASIUM NOSTRUM CLASSICUM ZAGREBIENSE

(Uz Zbornik klasične gimnazije u Zagrebu 1607-1997, gl. urednica Maja Freundlich, Potencijal, Zagreb, 1997)

Premda tek djelomično "okrugla", 390. obljetnica postojanja Klasične gimnazije u Zagrebu privukla je osobitu

pozornost naše "klasične" javnosti, rezultat čega je i velebni Zbornik što ga je tim povodom izdala gimnazija-slavljenica. Riječ je o doista dojmljivoj tiskovini, "ugodne vanjštine" (čast grafičkom uredniku, odnosno likovnom recenzentu) i nadasve bogata sadržaja koji obasiže više od 300 stranica velikog formata, čime je dvostruko nadmašen prethodni zbornik, izdan prigodom 380. obljetnice zagrebačke Klasične gimnazije, godine 1987.

Za razliku od prethodnog, objavljenog u "komunističkoj eri", ovaj najnoviji zbornik donosi niz novih, ranije naprosto nezamislivih priloga iz pera pojedinih crkvenih povjesničara i profesora (doc. dr. Franjo Šanjek, OP: "Klasična izobrazba u Zagrebu i Hrvatskoj od srednjovjekovlja do humanizma"; Petar Galauner, SI: "Razmišljanje uz 390. godišnjicu Klasične gimnazije"; dr. Predrag M. Belić, SI: "Je li Collegium Zagrabiense SJ (1607 - 1773) mogao utjecati na europsku orijentaciju Hrvata?") ili pak zatvorenika iz staroga režima (Radovan Grgec: "Još o 'Zmajevu sjemenu'").

Svi prilozi objavljeni u ovom Zborniku pritom su (što je bitna novost u odnosu na prethodni) pregledno svrstani u osam tematskih cjelina, ne računajući uobičajene uvodne tekstove (čiji su autori, između ostalih, i predsjednica Počasnog odbora, dr. Ljerka Mintas Hodak; tadašnja ministrica prosvjete i športa, prof. Ljilja Vokić; gradonačelnica Zagraba, dipl ing. Arh. Marina Matulović-Dropulić; onodobni rektor Zagrebačkog sveučilišta, prof. dr. Marijan Šunjić; ravnateljica Klasične gimnazije, prof. Andelka Dukat te glavna urednica Zbornika, Maja Freundlich).

U prve tri cjeline - "Klasična izobrazba u prošlosti", "Klasična i njezin smisao" te "Što je klasična izobrazba" (čiji su autori, uz već spomenutu trojicu crkvenih povjesničara i profesora, ponajviše bivši učenici, te sadašnji ili bivši profesori Klasične gimnazije) propituje se mjesto i uloga klasične izobrazbe u prošlosti i sadašnjosti, dok četvrta cjelina, naslovljena "Klasičari se sjećaju", donosi 21 prilog iz pera nekadašnjih učenika i profesora gimnazije-slavljenice, u širokom vremenskom (od međuratnog razdoblja do najnovijeg doba), ali i prostornom rasponu (budući da dio autora djeluje na drugim kontinentima, prenoseći ondje svoja "klasična" iskustva). U petu cjelinu - "Klasičari učenici, klasičari profesori" uvršteni su prilozi posvećeni dvjema "legendama" Klasične gimnazije - Dioniziju Sabadošu (Zvonimir Zmajlović, Marija Grgičević) i Zvonimiru Zmajloviću (Radovan Grgec), te opsežan, vrlo zanimljiv prikaz Antuna Petrušića pod naslovom "Doprinos učenika Klasične gimnazije razvoju i afirmaciji hrvatske glazbene kulture i umjetnosti u zemlji i svijetu". Središnja (ako se tako može nazvati), šesta cjelina sastoji se od dvadesetak (ponajviše znanstvenih i stručnih) radova bivših učenika (i manjim dijelom nastavnika) Klasične gimnazije koji će kasnije postati vrsni stručnjaci na području znanosti, kulture, politike, obrazovnih, odgojnih i humanitarnih djelatnosti (A. S. Kalenić, Z. Dukat, M. Bručić, A. Rendić-Miočević, I. Petrović, V. Radovčić, I. Mikecin, E. Stipčević, A. Zlatar, N. Nekić, N. Iveljić, B. Žganjer, Lj. Schiffler, R. Dobronić-Mazzoni, M. Ježić, N. Batušić, M. Živković, S. Jančić, V. Drobnjak, B. Skupnjak, Ž. Reiner, B. Valjak, V. Srića i I. Vodopija). U pretposljednjoj, sedmoj cjelini govori se o dvjema hrvatskim klasičarskim udrugama - HRVATSKOJ UDRUZI ZA ANTIČKE STUDIJE, sa sjedištem u Zadru, i DRUŠTVU ZAGREBAČKE KLASIČNE GIMNAZIJE (SODALITAS GYMNASII CLASSICI ZAGRABIENSIS), sa sjedištem u Zagrebu. Posljednja, osma tematska cjelina, obuhvaća popise ravnatelja (od 1953. do danas), profesora (od 1957. do danas, uključujući i razdoblje u kojem je gimnazija formalno pripadala takozvanom Obrazovnom centru za jezike) te učenika, odnosno maturanata Klasične gimnazije (u razdoblju od 1851. do 1996.).

Na kraju valja odati priznanje peteročlanom (ženskom!) "kvintetu" koji je (u sastavu: Maja Freundlich - glavna i odgovorna urednica, te Anđelka Dukat, Vesna Lopina, Mary Ann Škare i Đurica Vinja - članice uredništva) svoj zadatak obavio na doista zavidnoj razini, ponudivši svim klasičarima i prijateljima Klasične višestruko zanimljivo štivo, koje će zasigurno još više pridonijeti širenju svijesti o značenju gimnazije-slavljenice za hrvatsku prošlost, ali, jednako tako, i budućnost.

Nikica Talan

ČASOPIS: VLADAVINA PRAVA,

(Lux, Zagreb, 1/1998.)

Da bi se u hrvatskom društvu afirmirale demokratske vrijednosti, i unatoč autoritarnome naslijeđu, prijeporima tranzicijskoga doba, različitim interesima koji često nisu sukladni općemu dobru..., nužno je, među ostalim, promicati svijest o vladavini prava. To više, što je sintagma *vladavina prava* neizostavna sastavnica hrvatskoga ustava, a to onda znači i obvezujuća kategorija.

U tom smislu valja razumjeti i izlaženje časopisa Vladavina prava koji, i u ovome za knjigu, pa i pamet, nesklonu vremenu! - drugu godinu zaredom promiče znanstveni diskurs u pravno-filozofskoj problematici. Štoviše, iz broja u broj upoznaje Hrvaćane i s pravnom praksom u Republici Hrvatskoj kao i s ustavnim rješenjima u državama Europske zajednice.

U prvome ovogodišnjem broju, ovoga vrijednoga i s uredničkom mjerom pripremljenoga časopisa, možemo pročitati nekoliko zanimljivih znanstvenih članaka i rasprava, kao, primjerice, stručni članak dr. *Vladimira Đ. Degana Pitanja stručnoga nazivlja u međunarodnom javnom pravu*. U njemu autor raspravlja o odnosu prava i jezika koji se koristi u hrvatskim pravnim tekstovima, a napose u hrvatskim prijevodima međunarodnih pravnih instrumenata. *Dr. Degan* pritom osporava, gdješto i u znanstvenoj vrućici, tvrdnje prof. dr. *Mile Mamića* objavljene u prošlome broju ovoga časopisa. Stoga, ne treba sumnjati kako će se ova zanimljiva rasprava nastaviti.

U preglednom članku *Regulacija uprave u hrvatskom zakonodavstvu*, dr. *Duško Lozina* tematizira problem uređenja državne uprave kao i lokalne uprave i samouprave u hrvatskom zakonodavstvu od 1990. godine. Autor se pritom poglavito oslonio na pokušaj prikazivanja osnovnih tendencija i rješenja do kojih je došlo, koja su s jedne strane obilježena potrebom za diskontinuitetom u odnosu na rješenje iz razdoblja koje je prethodilo povijesnim promjenama, a s druge strane iznimno nepovoljnim okolnostima nastajanja institucija samostalne hrvatske države, baštineći - u metodologijskom smislu - načela *Veberove vrijednosno neutralne znanosti*.

Kako u ovome broju Vladavina prava, u rubrici *Prijevodi*, donosi Ustav Kraljevstva Nizozemske, svakako valja pročitati tekst dr. *Branka Smerdela Temeljne značajke Ustava Kraljevstva Nizozemske*.

A one pak čitatelje koji pomnjivo prate i istražuju temu ljudskih prava valja upozoriti na tekstove *Ivane Goranić*, prof. dr. *Mire Alinčić* i dr. *Alda Radolovića* u kojima oni problematiziraju ovo nadasve zahtjevno pravno područje.

Nastavljajući s objavljivanjem tekstova iz hrvatske pravne misli, časopis u ovome broju donosi tekst *Josipa Šilovića Teorije o kazni*, a u rubrici *Sudska praksa* objavljuje priloge iz rada Ustavnog suda Republike Hrvatske. Kako se radi o odlukama i rješenjima Ustavnoga suda, ona mogu biti vrlo poučna za mnogokojega hrvatskog državljanina.

Časopis se može naručiti na adresi: Lux d.o.o., Gospodska 16, Zagreb.

Predrag Grubić

ZBORNIK "KRŠNI ZAVIČAJ" BROJ 30.

Na hrvatskomu knjižarskomu tržištu pojavio se slavljenički ili jubilarni broj 30. Zbornika "Kršni zavičaj" (Humac 1997.), koji je izdao Franjevački samostan Humac u suizdavaštvu sa Zbornikom "Kačić" Split. Ovaj slavljenički broj uredio je i priredio glavni i odgovorni urednik Ivan Žarko Ilić, ujedno i autor mnogih priloga u ovom broju.

U prvomu dijelu (*PROŠLOST*) objavljen je poseban prilog pod naslovom *Trideseta obljetnica "Kršnog zavičaja"* (str. 97.-120.) u kojemu sedam pokretača i prvih suradnika iznosi svoje uspomene na početke KZ. Najviše prostora u ovomu dijelu ustupljeno je "Obljetnicama Nikole Kordića o stotoj obljetnici rodenja i pedesetoj obljetnici mučeničke smrti tog našeg velikog prešućenog pjesnika". Smrtopisi pod naslovom *Odoše pred nama* zauzeli su 28 stranica.

Najvrijedniji prilog u prvomu dijelu i uobće u čitavomu ovomu slavljeničkomu broju je članak fra Žarka Ilića *Kardinal Alojzije Stepinac*. U članku je fra Žarko Ilić objavio svoj životopis kardinala Alojzija Stepinca (ne izmijenivši ni tekst ni pravopis), koji je pročitao 6. ožujka 1960. na sjednici Govorničke sekcije Zbora "Jukić" pred svim bogoslovima Franjevačke teologije u Sarajevu. Za to predavanje - ustvari prvi domovinski životopis kardinala Alojzija Stepinca nakon njegove smrti - ni tada ni kasnije nije doznala Udba. Rukopis predavanja odnosno životopisa fra Žarko je uspio sačuvati. Fotokopiju toga rukopisa s popratnim pismom poslao je 23. travnja 1985. kardinalu Franji Kuhariću, koji mu je potvrdio primitak. Fra Žarko Ilić predlaže, da bi u stotoj obljetnici Stepinčeva rođenja (to je ova godina 1998.) "valjalo pozvati sve hrvatske kršćane da se mole Alojziju Stepincu i ostalim našim mučenicima za duhovni preporod i slobodu hrvatskog naroda". Tu bi pobožnost dobro bilo "i službeno uvesti najprije u zagrebačkoj Katedrali nakon prve srijede u mjesecu. (Srijeda je dan Stepinčeve smrti.) ... Možda bi tako u osobnoj pobožnosti svaka srijeda postala Alojzijeva" (str. 5.-6.).

Naglasak drugoga dijela (*SADAŠNJOST*) je prikaz posjeta Svetoga oca pape Ivana Pavla II. Bosni i Hercegovini (str. 150.-162.). Zatim slijedi *Život po župama* (str. 163.-195.), gdje je objavljeno *Franjevačko pismo generalu Blaškiću* Franjevaca u Svetištu sv. Ante na Humcu kod Ljubuškoga (str. 180.) i kao odgovor *Pismo generala Tihomira Blaškića* (str. 181.). Bogata su i obilna *Životna svjedočanstva* (str. 196.-222.). U odsječku pod naslovom *Raseljeni širom svijeta* objavljen je članak Žarka Ilića "Knez Domagoj Stjepana Skoke u Vidu (str. 225.-226.). U odsječku *Mali zavičaj* opisani su ministrantski susreti i doživljaji djece poginulih hrvatskih branitelja iz BiH.

Treći dio (*BUDUĆNOST*) posvećen je Majci Tereziji, koja je "najzorniji putokaz u budućnost, jer je življenim evandeljem obasjala nekršćanski svijet više nego sve službene izjave crkvenih čelnika u 20. stoljeću" (Uredništvo KZ, str. 6.). U tomu je dijelu i prilog *Naša crkva* (str. 265.-273.) - "neka razmišljanja o slojevitom poimanju Crkve kao žive zajednice, koja je opterećena ljudskim slabostima i u kojoj je istodobno Isusovo otajstveno Tijelo" (Uredništvo KZ, str. 6.). Treći dio završava pjesmama Mate Marčinka *Višeslavov križ* i *Vazam*.

Prigodni prilog *MEĐUGORJE* obuhvaća Gospine poruke, izvještaj o posjetu glazbenih društava Hrvatske bratske zajednice iz Kanade, zapis o Osmom međunarodnom festivalu kršćanske mladeži i Propovijed indijskoga nadbiskupa iz THANJAVURA dr. P. AROKIASWAMY-a, koji je kao hodočastnik boravio u Međugorju od 6. do 11. kolovoza 1997. Na kraju, prije kazala, nalazi se Kalendar 1998.

Tomislav Heres

"POLJICA" BROJ 22. /1997.

Unatoč teškoćama, Godišnjak Poljičkoga dekanata "POLJICA" nije se ugasio. Ovaj 22. broj (God. XXII., Gata 1997.) uredio je Frane Mihanović, nekadašnji glavni urednik a sada pomoćnik glavnoga urednika. Na 258 stranica ponudeno nam je obilje vrijednih priloga.

I u ovomu su broju "Poljica" nastavila borbom za obnavljanje poljičke općine. "I u toj neravnopravnoj borbi ne će sustati", kaže Frane Mihanović. O obnovi poljičke općine i o nepravdama prema Poljičanima govori se u člancima: Frane Mihanović, *Poljičko Prilo;* Dr. Andelko (Nedo) Pavešković, *Zašto brišu najhrvatskiji hrvatski kraj? Zašto gase hrvatsku zvijezdu?; Teškom mukom do zemljovida.* Ovim člancima treba pribrojati i prijedlog Mate Jurišića (objavljen pod naslovom: *Da li ćemo dobiti novo odličje pod imenom "Mila Gojsalić"?*), "da se uspostavi odličje "MILA GOJSALIĆ" za osobite zasluge žena na junačkom i domoljubnom polju u domovinskom ratu i poslije rata u miru".

Osobito vrijedan prilog je *Pet poljičkih pisanih spomenika*, koji je priredio Ivan Banić. U ovu prilogu objavljene su "u transkripciji, da bi mogli poslužiti za daljnje proučavanje poljičke povijesti", četiri dukale (odluke) mletačkih daždeva i jedna isprava kralja Ferdinanda. Te je dukale i ispravu sačuvala ugledna poljička obitelj Mikanovića iz Sitna Donjega, didičkih korijena. Najvažnija je zlatna dukala Andrije Grittija od 15. studenoga 1537., kojom su Mletčani Poljičanima zajamčili sve njihove povlastice i običaje. Car i kralj Ferdinand u svojoj ispravi iz god. 1644. potvrduje Poljičanima povlastice, koje im je dao kralj i car Maksimilijan god. 1584. i 1599.

Pod naslovom *Ivan Kukuljević Sakcinski u Poljicima* objavljeni su putopisni Kukuljevićevi zapisi iz god. 1857. U 18 sela na prostoru od 40 milja, piše Kukuljević, "stanuje do 10.000 samih čistih Hrvata, koji ne znadu drugoga jezika do hrvatskoga, te su narodni jezik pričuvali sve do danas u istoj crkvi, birajući za popove takozvane glagoljaše, koji rabe već od davna mjesto glagolskoga pisma hrvatsko-bosansku ćirilicu, kojom su i poljički zakoni pisani".

Danko Vlašić nastavlja s objavljivanjem vizitacije poljičkih župa. Ovaj puta su to *Neke vizitacije splitskih nadbiskupa župe Ostvica u XVIII. stoljeću.* U prikazu *Danko Vlašić, vizitacije poljičkih župa u XVIII. st.* Rudolf Brajičić kaže: "Dosta nam je govora o bunama, žezlima, sabljama i čizmama velikih vojskovođa. Želimo prisloniti uho na prsa ljudi s opancima, s mašklinom i motikom u rukama, s popima glagoljašima po seoskim oltarima i osluškivati povijesnu ritmiku njihovih srdaca. Upravo nam to omogućuju ova Izvješća o našoj Poljičkoj Knežiji." Rudolf Brajičić piše i o knjizi Danka Vlašića *Posljednji popi glagoljaši iz Podstrane* (Vlastita naklada, Podstrana 1997.).

Rad Stanka Piplovića *Katastar Poljica s početka XIX. stoljeća* je razrađeno izlaganje, koje je autor držao u Gatima u prigodi svečanoga predstavljanja zemljovida Poljica 23. travnja 1997. Svrha je rada "upozoriti na postojanje vrlo opsežne dokumentacije o stanju u prostoru bivše Poljičke kneževine u prvoj polovici XIX. stoljeća, a koja se do sada slabo koristila za povijesna istraživanja".

U članku Mate Marčinka *Ubijeni i prognani Hrvati opominju,* pretiskom iz časopisa "Politički zatvorenik" (br. 60., Zagreb 1997., str. 15.-16.) govori se o stradanjima Hrvata u doba Osmanskoga Carstva, u II. svjetskom ratu i u Domovinskom ratu 1991.-1995. i nakon njega. U drugomu pak članku *Bilježke uz knjigu Dr. Hrvoja Šošića "Slom hrvatskog komunističkog proljeća 1971."* Mato Marčinko piše o Hrvatskoj kao najstarijoj europskoj državi i o njezinoj ulozi kao predzidu kršćanstva i katoličanstva.

Svoj prilog *Kakvu prošlost krije crkva sv. Ante u Podstrani?* Danko Vlašić završava s tvrdnjom prof. Dražena Maršića, da se crkva sv. Ante i Roka u Podstrani kod Splita može staviti uz bok "drugih crkava poljičkog primorja starokršćanskog podrijetla", ali i da se može uvrstiti "u rijetke primjerke kontinuiteta kultnog mjesta od poganskog do kršćanskog svetišta". Upozoravam i na članak Danka Vlašića *Sjećanje na tragično preminuloga don Antu Vojnovića ST.* U članku se iznose podatci iz kojih se može zaključiti, da je don Ante Vojnović st. ubijen u Ljubljani 28. prosinca 1947., gdje je služio vojnički rok.

I u ovomu broju "Poljica" objavljena je *KRONIKA* poljičkih župa za godinu 1996./97.

Nisu izostali ni *PRIKAZI I OSVRTI,* gdje su objavljeni ovi članci: Milan Rupnik, *Poljica - kakva otkrića!* (u članku se opisuje izlet u Poljica bivših pitomaca Domobranske zastavničke škole iz Zagreba dana 23. rujna 1997.); Željka, *Moj doživljaj prezentacije zemljovida* (radi se o predstavljanju zemljovida Poljica na blagdan sv. Jure 23. travnja 1997.); Rudolf Brajičić, *Danko Vlašić, vizitacije poljičkih župa u XVIII. st.;* Rudolf Brajičić, *Danko Vlašić, posljednji popi glagoljaši iz Podstrane;* Mirko Mihalj, *Sabrani radovi o crkvenom graditeljstvu* (Najnovija knjiga mons. Frane Mihanovića).

U odsječku *NAŠI POKOJNICI* objavljen je *In memoriam don Marku Jurišiću* i članak Mirka Mihalje *Mons. Tomislav Karaman.*

Zbog raskomadanih Poljica, koja nikako da dobiju svoju općinu, godišnjak "Poljica" broj 22. pojavio se u crnim koricama. O žalostnom položaju Poljica, nekadašnje stare hrvatske kneževine, govori se i u posebnoj knjizi *Zla sudbina Poljica* (Gata 1998.), koju je priredio Frane Mihanović a izdao Godišnjak Poljičkoga dekanata "Poljica".

Tomislav Heres

RIZNICA LATINSKE MUDROSTI

(Jozo Marević: "Riznica latinskog jezika", "Školska knjiga", Zagreb 1997.)

Hrvatska znanost i kultura koncem su prošle godine obogaćeni još jednim vrijednim dijelom, koje će nedvojbeno ostaviti duboka traga u povijesti nacionalnoga stvaralaštva: istaknuti hrvatski klasičar dr. sci. Jozo Marević objavio je opsežno djelo pod nazivom "Riznica latinskog jezika" ("Školska knjiga, Zagreb 1997.) u kojemu je na petstotinjak stranica skupio sve najbolje "što su pojedinci ili skupine ljudi otkrili ili smislili kao mudre savjete za sretnije življenje". Riječ je o antologijskom izboru latinskih izreka, poslovica, mudrih savjeta, anegdota, svaštica, tumačenja i kratkih pjesama što čine neprocjenjivo civilizacijsko blago kojim su se 13 stoljeća nadahnjivali i Hrvati u sklopu zapadnoeuropskoga duhovnoga ozračja. Kultura latiniteta plodotvorna je podloga našega nacionalnog stvaralaštva, a budući da se dr. sci. Jozo Marević sustavno bavi ključnim problemima na tome tragu (npr. lani je u nakladi istoga izdavača izašao njegov kapitalni "Hrvatsko-latinski enciklopedijski rječnik"), knjiga "Riznica latinskog jezika" nedvojbeno je kulturni dogadaj prvoga reda.

Tim više, jer u razdoblju od 1990. godine i osamostaljenja hrvatske države nije bilo autora koji su objavili ozbiljnije djelo te vrste. Dr. sci. Jozo Marević je nedvojbeno - svojom zavidnom klasičnom naobrazbom i dugogodišnjim istraživačkim radom - stekao ugled znanstvenika koji raskriljuje nove vidike hrvatske znanosti i kulture otkrivajući dosad nepoznate sveze hrvatskoga duhovnoga habitusa s klasičnim latinitetom. U cjelini, riječ je o produbljivanju spoznaja, ali i o širenju znanja o tome da su Hrvati od davnina poticajno djelovali u zapadnoeuropskome civilizacijskom sklopu, obogaćivali i afirmirali taj duhovni sklop originalnim prilozima invencije i stvaralačkih postignuća.

"Oduvijek su ljudi rado slušali i čitali mudre izreke", tvrdi autor, "nastojali živjeti u skladu s njima, ali ih je okrutna životna stvarnost najčešće udaljavala od naputaka mudroslovaca, prema onoj *Video meliora proboque, deteriora sequor* (Vidim ono što je bolje i pokušavam, a ipak slijedim ono gore). Mudre izreke upućivane su kao poruke i dobrima i zlima upravo zbog nazočnosti opačina među ljudima. Izočnost dobrote i plemenitosti te pomanjkanje dobrih građana podsjećali su tako ljude na trajnu borbu između dobra i zla. Svi oni koji su, vidjevši puno zla u svojoj sredini, propovijedali pravdu, govorili, pisali ili pjevali ode dobru i plemenitosti, bili su poštovani i slavljeni u vlastitoj sredini, a najčešće poslije smrti. Svaki je mudroslovac bio kao melem na rani ljudske gluposti koja je neizmjerna (po Einsteinu dvije su stvari neizmjerne: svemir i ljudska glupost)."

Tim je predgovornim riječima dr. sci. Jozo Marević najuvjerljivije naznačio dijapazon motiva kojima se rukovodi sastavljajući svoju knjigu, ali i nakanu glede zadovoljavanja potreba ipak izbirljivije čitateljske publike. Samo naivni ili "glupi" drže da su počelo ili mjera svijeta, odnosno da se početak i kraj trajanja daju pojmiti iz dnevnoga slijeda zbivanja kojima sekundira upravo naša osobnost. Život i životno iskustvo pojedinca vječna su enigma u bezmjerju Boga, Prirode, Bitka... Upravo u traganju za odgonetkom, a svjestan da ju je

nemoguće naći, dr. sci. Jozo Marević ponire u klasičnu latinsku mudrost u kojoj bljeskovito Čovjek spoznaje da je krajnje ograničena trajanja i da mu tek nadahnuće prethodnika podaruje neutaživu želju za prodorom u nedohvatljivu Tajnu. Patina starine na svim tima izabranim gnomama neka je stalno poticajna preobrazba znanja u neznanje i obratno, znatiželje i straha pred spoznajom, otkrića i beznada, protivnosti i ustrajanja, što u konačnici otkriva maloga čovjeka sluđenoga u sučeljenosti s beskrajem Svijeta.

Na tom će tragu vječno neispunjene inspiracije, koja autora ni na trenutak ne opušta ili ostavlja zabavljenoga neobvezatnim "zabavljanjem" čitatelja, dr. sci. Jozo Marević pokušati pojasniti: "Neupućeni čovjek danas bi rekao da su ljudi nekada, posve neuki, trebali mudrih izreka kako bi uspjeli preživjeti. Mudri savjeti su im svakako pomogli da izdrže sve okrutnosti, nepravde, ratove i sva poniženja. Kroz srednji vijek i do novijeg doba mnogi su skupljali mudre izreke i prenosili ih širom pučanstva. U današnje doba tehničkih čuda (štono bi već otrcana uzrečica kazala) i dostupnosti znanstvenim i drugim informacijama, gle čuda, najednom smo u prigodi ustvrditi da suvremeni čovjek, i uz izobilje u odnosu prema prijašnjim generacijama, treba još više mudrosti i razboritosti, savjeta i mudrih izreka kako bi se bolje snašao u poplavi dezinformacija i kvaziznanosti, bezobzirne trke za bogaćenjem i posvemašnje alijenacije, izopačenih sudova o moralnim vrednostima i degradacije ljudskog dostojanstva, povremene ili pak potpune dezorijentacije i lažnoga sjaja. Lažnih proroka i samoreklamirajućih iscjelitelja sve je više, a istinskih mudroslovaca sve manje ili ih se ne čuje."

Knjiga "Riznica latinskog jezika" dr. sci. Joze Marevića strukturirana je u šest cjelina - Dicta et sententiae (Poslovice, uzrečice, krilatice, citati, mudre misli), Anacreotnica (Izbor školskih i veseljačkih pjesama), Curiosa (Zanimljivosti), Varia (Svaštice), Anegdote i Izvori - kojima su na početku dodane Upute za čitanje latinskog jezika. U svakom slučaju, posrijedi je djelo koje će nedvojbeno zadovoljiti ne samo ukus rafiniranijega intelektualaca nego i pomoći znatnu proširivanju njegova znanja. Knjiga će također dobro doći srednjoškolcima i studentima radi upućivanja u bogatu baštinu klasične latinske mudrosti, koja je osnovicom i suvremenih duhovnih postignuća. Hrvatska znanost i kultura bogatiji su za još jedan svjetlucavi biser u nisci nacionalne kreativnosti, jer će za njom posegnuti i stručnjaci različitih profila, "svjesni da im poruke mudrijih od njih mogu samo pomoći".

Marijan Vogrinec

AGILNI KNJIŽEVNIK I KNJIŽEVNI POVJESNIK

(U povodu najnovije knjige "Kazivanja o Splitu" Zdravka MUŽINIĆA)

Agilni splitski književnik starije generacije Zdravko MUŽINIĆ (inače i suradnik časopisa "Marulić") koji je zadnjih godina tiskao nekoliko knjiga, nedavno nas je ponovno ugodno iznenadio novom knjigom. Bez pretjerivanja vrijednom, zapravo knjigom koju smo očekivali, pa se može reći da je ispunila jednu prazninu. Prije nego prikažemo tu knjigu, kako je riječ o književniku čiji se rad nije odvijao uvijek uz podršku pa i blagoslov medijskih sredstava, iskoristit

ćemo priliku i kazati nekoliko riječi o književnom radu tog agilnog, a i prilično učinkovita čovjeka od pera.

Roden g. 1924. u Splitu, nakon završenog Filozofskog fakulteta, Zdravko MUŽINIĆ je cijeli radni vijek proveo kao profesor u Splitu. I usto od početka djelotvorno radio književno, proučavao, pisao, objavljivao... Njegova bibliografija obuhvaća više desetaka (preko 300) osvrta i članaka, pa dužih radova, monografija, rasprava...; javio se inače on usto u nizu časopisa, zbornika, almanaha, kako u Splitu ("Mogućnosti", "Čakavska rič", "Hrvatska obzorja"...), tako i izvan Splita, u Zagrebu, Zadru... ("Marulić", "Croatica", "Jezik", "Zadarska smotra"...). Tiskao je i više knjiga.

Glavno je područje njegova interesa književna povijest, pretežito splitska, ali i ona Južne Hrvatske uopće, a među piscima koji od početka zaokupljaju njegovu pozornost tu je na prvom mjestu Marko Uvodić, plodni i originalni dijalektalni prozaik, humorist. Na tom je piscu svojedobno i doktorirao, a tu je doktorsku radnju svojedobno i tiskao (u nakladi MH u Splitu) pod naslovom "Književno djelo M. Uvodića".

U svojoj je knjizi auktor sustavno pa i svestrano proučio rad tog zanimljivoga i originalna pisca i to u kontekstu cijele tadašnje hrvatske a i hrvatske uopće pripovjedačke književnosti, izvršio najprije potrebne podjele, definirao njegov umjetnički postupak, analizirao kompoziciju poznatijih humoreski, njihove rasplete, poante, progovoreno je, dakako, opširno i o likovima a s tim u svezi i dijalozima, opisima sredina, piščevu humoru, varijantama, nije mimoiden ni piščev jezik, stil i štošta drugo. Recimo usput da se auktorove ocjene u mnogočemu ne slažu s ocjenama drugih kritika pa tako on smatra npr. da neki Uvodićevi tekstovi, pa i poznati tekst "Naš bidni tovar", ne spadaju u humoreske nego u reportaže pri, čemu on nimalo ne umanjuje vrijedost tog književnog roda, ako to pišu majstori u koje spada baš i Uvodić. Knjizi je pridodana i bibliografija svega vrjednijega što je Uvodić objavio, a dakako i literatura o njemu, ima i nekoliko vrijednih faksimila, slika... Sve u svemu u svojoj je monografiji autor zaista sustavno proučio rad tog originalnog pisca koji je odavno zauzeo ugledno mjesto u značajnom korpusu "Pet stoljeća...", ali nije bio dosada nipošto sustavno proučen, iako se ne može reći da mu nisu prigodno i sporadično, više esejistički ipak prilazili neki ljudi od pera. Knjiga je bila tiskana u nakladi splitske MH, u ediciji "Znanstvenih djela", i dobila je, uz dvije druge knjige, visoko priznanje - Povelju Centrale MH iz Zagreba. Tako je, nakon Cettinea, najvećeg splitskog liričara, i taj zacijelo najveći splitski stariji prozaik dobio doličnu monografiju...

Kad govorimo o Mužinićevu interesu prema Uvodiću, ne smijemo propustiti zabilježiti da je on priredio i dva izbora iz djela tog pisca - oba su ta izbora bila inače osvježena s novim i nepoznatim tekstovima koje je baš Mužinić i otkrio. Tako je još 1973. u nakladi "Štampe" iz Šibenika tiskao prvi izbor pod naslovom "Libar odabranih proza", a 1995. je tiskao (u vl. nakladi) i daljnji izbor pod naslovom "Novi libar M. Uvodića". Ta je knjiga podijeljena u dva dijela: "Novele" i "Drugi tekstovi". I jedan i drugi izbor imaju informativne pogovore o piscu kao i rječnik nepoznatih i čakavskih riječi.

Osim što je proučavao književno djelo M. Uvodića, taj je književnik prigodno prilazio i nizu drugih splitskih pa i dalmatinskih pisaca i pjesnika ali i nekim piscima koji su samo neko vrijeme živjeli u Splitu. Tako je u više navrata pisao npr.

o Nazoru, Petraviću, Cettineu, Čičin-Šainu, Delorku..., a njegovu su pozornost privlačili i neki talentirani poletarci koje je rana smrt prekinula u daljnjem razvoju: Branko Stanojević, Ivo Lahman, dr. Frano V. Maroević, Lora Klier, Miljenko Bukarica. Neke je svoje književno povijesne radove, odn. eseje o nekim splitskim piscima koji su djelovali u tom gradu tijekom prve polovine ovog stoljeća skupio taj književnik u knjigu "Splite čestiti..." (za naslov je knjige upotrijebio poznate stihove P. Hektorovića u kojima veliča splitske književnike, Marulića posebice), koju je 1996. tiskao u nakladi kuće "Logos". U knjizi se nalaze radovi odn. eseji o Anti Petraviću, Anti Katunariću, Ćiri Čičin-Šainu, Jakši Ravliću, Ivi Delalleu, Olinku Delorku, Anti Parčini, a uz njih tu su i radovi o splitskim poletarcima: Branku Stanojeviću, Ivi Lahmanu, Miljenku Bukarici, dr. Frani Maroeviću i Lori Klier i najzad neki sintetički književno-povijesni radovi: "Književni život u Splitu između dvaju ratova", "Nešto o jeziku splitskih ljudi od pera nakon Prvoga rata", "Književno nakladništvo u Splitu od 1882. do 1941.", pa "Književno stvaralaštvo na stranicama časopisa 'Jadranska straža'" i "Borbe za Jadran i njihov odraz u književnosti". Knjizi je pridodana i bibliografija radova Zdravka Mužinića, a garnirana je s više uspjelih grafika starog Splita slikara Ante Jerončića.

Da bismo donekle zaokružili književni lik, odn. afinitete i preokupacije tog književnika, recimo još da njega zaokuplja i kulturna povijest Splita, posebice splitsko školstvo pa je i o tome, uz više radova i članaka, tiskao dvije knjige: "Od 'Poljodjelske škole' do 'Tehničkog školskog centra'" i "Malu enciklopediju jučerašnjega splitskog školstva". U prvoj je rekonstruirao bogatu povijest školske zgrade u Zrinjsko-frankopanskoj ulici (gdje je i sâm radio godinama), a u drugoj je najprije u obliku natuknica dao oko 150 portreta istaknutijih splitskih profesora, a potom je u obliku kratkih članaka progovorio o historijatu najznačajnijih splitskih srednjih škola.

Zbornik "Kazivanja o Splitu"

U svojoj najnovijoj knjizi - zborniku auktor je odabrao i uvrstio 25 pripovjedačkih proza 25-oro pisaca, počevši od onih rođenih u drugoj polovici prošloga stoljeća do rođenih 1941. koje su proze njihovi auktori locirali u Splitu i pri tome "uhvatili" neke segmente, likove itd. iz ondašnjeg splitskog života.

Evo auktora čije su proze uvrštene u knjigu: Vojnović, Šimunović, Nazor, Uvodić, Katunarić, Bego, Čerina, Škurla Ilijić, Kovačić, Cettineo, Radica, Vlahović, Klier, Delorko, Jeličić, Raos, Katušić, Disopra, Smoje, Novak, Mužinić, Kudrjavcev, Baras, Petrasov Marović i Buljević.

Uz više poznatih pisaca, sastavljač je uveo u knjigu i proze manje poznatih pa i zaboravljenih auktora, među kojima ima i više čakavskih regionalnih ljudi od pera (Uvodić, Katunarić, Škurla Ilijić, Kovačić, Radica, Vlahović, Klier, Mužinić...), a zanimljivost knjige ogleda se i u tome što su nam predstavljeni i neki pisci koji se nisu afirmirali kao pripovjedači (Cettineo, poglavlje iz romana "Meštar Ivan", Delorko, priča "Neočekivani susret"). Veći broj uvršenih tekstova spadaju u priče, ali ima tu i poglavlja iz romana odn. odlomaka pa i fragmenata bez neke fabule i uopće radnje (Šimunović, Raos, Disopra, Smoje...).

Vrijeme zbivanja događaja tih proza obuhvaća široko razdoblje od preko sto godina, počevši od druge polovice prošlog stoljeća pa gotovo sve do danas, iako se

najveći broj proza zbiva u razdoblju između dvaju ratova. U većem broju tih tekstova susrećemo svakodnevne, obične događaje a i protagonisti su najčešće "obični" i mali ljudi, pretežito siromasi, a nerijetko i pregažena čeljad, čudaci, ridikuli, stare cure... mada ima u kojoj prozi i koji poznatiji čovjek. Pozornice su uz same kuće, nerijetko sirotinjske, dvorišta, radionice... a i širi prostori Rive i Pjace, Geta... pa nekadašnje kupalište kod hotela "Ambasador", tzv. Bagno Polo, staro groblje na Sustipanu... Naći će čitatelj u knjizi i podataka o ljudima, mentalitetu, društvenim odnosima, običajima...

Iako bi se knjizi mogle uputiti i određene zamjerke - uz spomenutu primjedbu da je trebalo birati razrađene proze, priče, a ne fragmente, moglo bi se primijetiti i to da su se u knjizi trebali naći još neki poznati pisci koji su svoja poznata djela locirali također u Splitu (Kumičić, Lovrić...) - knjiga je ipak ispunila prazninu i na nju se odavno čekalo: Split je, naime, više nego ijedan drugi grad nadahnuo više pisaca da svoja djela smjeste u njemu.

Knjiga je lijepo opremljena i garnirana s više lijepih grafika nekadašnjeg slikara Splita Ante Jerončića.

Ante Civadelić

NESVAKIDAŠNJA LAKOĆA PISANJA

(Zvonimir Marić: NA OGNJIŠTU, HKD "Napredak", Podružnica Split, 1995. godina)

Suvremeni bosanskohercegovački i hrvatski književnik Zvonimir Marić napisao je 1971. godine zanimljivu pripovijest u formi kratkoga romana, u kojoj slika događaje iz poratna vremena opterećenog kolektivizacijom i naturalističkim poimanjem socijalizma.

Dio te pripovijesti objavio je sedamdesetih godina u časopisu "Vidik", a integralni tekst ostao je u rukopisnoj formi sve do 1995. godine kada se pojavio u izdanju HKD "Napredak" - Podružnica Split, u knjizi s naslovom "NA OGNJIŠTU".

Pripovijest je simboličkoga značenja i pisana je u spomen ocu koji je ujedno i njezin glavni junak. Zvonimir Marić nije poznat pisac, premda je u mladosti, kad je kao širokobriješki gimnazijalac, ispoljio natprosječni literarni talent, puno obećavao. No, vrijeme ponekad čovjeka od pera odbaci na pučinu gdje pluta godinama, bez mogućnosti i želje da se vrati svome stvaralačkom izvorištu.

Sretna je okolnost da se Marić vratio među pisce s knjigom višeznačna sadržaja. Ona nas podsjeća na vremena koja su nepovratno ostala za nama. Podsjeća nas na tegoban život i zablude što su kočile općeljudski napredak. Vraća nas u mladost koje se, unatoč nedaćama i nesrećama što su je pratile, ne smijemo odricati, jer je dijelom nas samih. Otvara nam oči pred vremenom promjena što pružaju mogućnosti za bolji život, makar onima koji su tek stupili na životnu scenu. Ako ni zbog koga, ono barem zbog njih, valja zaboraviti stege i granice koje su nam često postavljane odmah iza kućnog praga.

Knjiga "NA OGNJIŠTU" dirljiva je pripovijest o našim sudbinama krojenim u jednom centru po istom kalupu i bez mogućnosti da se naknadnim intervencijama primjere onima na koje se odnose ili kojima su namijenjene. Teorijski postulati što su pratili unificirane sustave, koji nisu dopuštali logičke korekcije povijesno utemeljenim načinom života, tumačeni su u njihovom izokrenutom i groteskном obliku od strane priučenih

modelatora. Izvježbani na prekonoćnoj metodi uvjeravanja u brzi napredak prijetnjama i bičem, oni nisu štedjeli ni okolinu, ni svoje, niti sebe same. Prihvatali su kao svoje ideje površnih čitača romana o divljem zapadu i njegovu brzom napretku kroz sadnju pamuka i kikirikija, umjesto loze i duhana iza kojih je stajala višestoljetna tradicija. Izgradnja zadruga i miješanje svojega s tudim, dovodilo je do nerazrješivih konflikata u kojima su nerad i nered bili logična posljedica nepotrebno nametnute prisile.

Radnja pripovijesti vezuje se uz obitelj Linđića. Nadjevak su dobili po tome što su "uvijek bili prvi u kolu i kolo vodili", kako kaže autor pripovijesti. Povijest Linđića ispričana je fragmentarno i na način primjeren lakom pamćenju. Marić znalački slaže misli u kratke i jezgrovite rečenice oslobođene zamornoga pričanja i isprazne naracije. Njegov pripovijedački damar kuca ujednačenim ritmom i razgovjetno. Strana mu je svaka aritmija i nejasnoća. Put do radnje popločan je riječima što su, zapravo, slike koje svi, bez poteškoća, mogu razumjeti. Zato se cijela pripovijest iščitava kao vedro, zanimljivo i nadasve poučno štivo.

Marić jezikom barata neobičnom lakoćom, tako da nas ne ostavlja u dilemama i nedoumicama. On jednostavno kronološki iznosi povijest svoje obitelji, koja je po mnogo čemu slična našim povijestima. On pripadnike srednje generacije vraća u sada već dovoljno daleku mladost, osvježavajući nam sjećanje na običaje, patnje i sve što je život u podjednakoj mjeri opterećivalo i činilo lijepim.

Premda su danas mnogi spremni, bez razmišljanja, oštro napadati to vrijeme, događaje, pa i same ljude, Marić ne pristaje na takav vid komunikacije s prošlošću. Njemu je dobro poznata istina da negacija vremena, stvari, ljudi i događaja neminovno vodi u negaciju sebe samoga. Zato nam na duhovit i lepršav način prepričava zgode i nezgode, sučeljavajući ih i spajajući po logici "bilo pa prošlo" bez suvišnih konotacija. On ne prorokuje hoće li se nešto od toga vratiti, već ostavlja vremenu da tuži i sudi po mjeri Svevišnjega Uma.

Pripovijest Zvonimira Marića "NA OGNJIŠTU" djelo je koje unosi prijeko potrebnu svježinu u bosanskohercegovačku i hrvatsku književnost. Zato je preporučamo svim istinskim zaljubljenicima lijepe pisane riječi, kao potvrdu da i autori daleko od metropole mogu ponuditi vrijedna umjetnička djela što ih naša pubertetska i često nedobronamjerna književna kritika znade vješto prešutjeti. Dajući ovaj prikaz čitateljima na uvid, želimo tu nepravdu barem dijelom ispraviti.

Ivo Mijo Andrić

LEDA ILI IME ZA TOPLINU

(Samir Delibegović-Dedić: "LEDA - katalog bola", knjiga poezije u prozi, NIK "Grafit", Lukavac, 1997. godina)

U poplavi onoga što se zove život, događaju se stvari koje ostaju upamćene za sva vremena. To možemo reći sa sigurnošću, jer vrijeme u kome istrajavamo ima moćna sredstva za čuvanje vrijednosti od zaborava i svega što sobom nosi nadolazeća budućnost.

Godina koja je za nama, donijela je tuzlanskoj i bosanskohercegovačkoj književnosti dva literarna djela koja će, svakako, ostati zabilježena u povijesti naše literature. Jedno je djelo poznatog književnika Nijaza Alispahića s naslovom "LEDA SALINIJANA", a drugo mladog i nepoznatog autora Samira Delibegovića-Dedića s naslovom "LEDA-katalog bola".

Prvo, Alispahićevo djelo ima neprocjenjivo kulturološko značenje jer, kroz raznolike zapise o vremenu, ljudima i događanjima, daje sliku tuzlanskoga kraja u tridesetgodišnjem razdoblju autorova stvaralaštva. Za prikaz toga djela treba mnogo više prostora i vremena i zato ćemo na ovom mjestu samo izraziti veliku zahvalnost piscu Nijazu Alispahiću i pjesniku Atifu Kujundžiću, koji je pišući predgovor tome vrijednom djelu, ispisao esej kakav već dugo nismo zapazili u BH literaturi.

Drugo, Delibegovićevo djelo, poetsko je prozno kazivanje u prvom licu o životu znamenitog tuzlanskog kipara Franje Ledera koji je život svoj potrošio u traganju za ljepotom. Tu ljepotu nije pronašao toliko za sebe, koliko za nas što smo nastavili živjeti, diveći se njegovim kiparskim tvorevinama.

Umjetnik Franjo Leder, autor je čuvenih kipova na mostu što spaja obale rijeke Jale u centru Tuzle. Autor je i u svijetu poznatog kipa Lede, koji, kroz ljepotu žene simbolizira općeljudsku ljepotu, što je nudi život svakom čovjeku-pojedinačno. Do nas je koliko ćemo uzeti od te ljepote i što ćemo s njome činiti.

Slikajući kiparov život poetsko-proznim načinom izražavanja, Samir Delibegović pokušava proniknuti u bit Lederove duhovnosti. Nastoji to, u prvom redu, zbog neskrivene ljubavi prema njegovu djelu, ali i zbog tajnovitosti kojom je taj život obavijen.

Franjo Leder pripada krugu istinskih tuzlanskih bohema koji su rođeni i živjeli u gradu soli i uglja na način kako je Tuzla živjela u njima.

U mladosti jedan od najboljih učenika slavnoga kipara Ivana Meštrovića, u srednjim godinama samotnjak, plodan stvaralac i pedagog, a u zadnjim godinama izmučen prevelikom slobodom življenja, ostavljen samome sebi i odveć blizak zemlji po kojoj je uspravno hodio. Kad se nakon puta dugog 58 godina vratio svome nebiću i odselio ispod korijenja trava i podivljaloga cvijeća, ostalo je djelo koje ga je potisnulo u nezaborav.

Zbog toga djela pamte ga i pamtit će mu ime sadašnje i buduće generacije. Dijelom se za to pobrinuo i pisac Samir Delibegović-Dedić, otkrivajući neke tajne iz njegova života i poroke koji su taj osebujni život skratile za neodređeni broj godina. Tajna promašene ili nedoživljene ljubavi iz koje se izrađa potreba za pićem i samoćom, oduvijek je znana i nepoželjna ljudskome rodu. No ona za mnoge i nije nezaobilazna. Lederu je ona donijela LEDU, predivnu skulpturu ŽENE, a odnijela mir, spokoj i tako željeno, a neostvareno potomstvo. Dešava se to ljudima koji teško obole od ljepote, koji potonu u rijeku neostvarene ljubavi i koji prerano potroše smisao života.

U Lederovu kazivanju sebe, što nam ga u prvom licu pripovijeda pisac, ljubav se javlja više kao vizija, a manje kao zbilja. To sije sjeme tragike usamljenosti koja je maligna toliko, koliko se druženje s drugim ljudima temelji na prijeko nepotrebnim maliganima. Ona ugrožava stvaraoca, ali i njegovo djelo koje, za života autora biva podjednako neshvaćeno kao i sam autor.

No, kada autor ode, djelo ostaje samo, ali sada još ljepše nego je bilo u vrijeme stvaranja. Vrijeme mu podari tu ljepotu i odvoji ga od svega što je bilo upitno. Djelo ostaje materijalni izraz duha stvaratelja postajući tako općeljudskim

dobrom i sastavnim dijelom prirodne nedodirljivosti. Djelo postaje dijelom prirode u mjeri u kojoj je obdareno svojom neprirodnošću.

Poetsku pripovijest "LEDA-katalog bola" treba zato čitati i razumijevati kao skicu života koja nije omeđena tragikom zaborava.

Ivo Mijo Andrić

KRBAVSKI BOJ 1493.

(Krbavska bitka i njezine posljedice, uredio dr. Dragutin Pavličević, Hrvatska matica iseljenika, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Zagreb 1997.)

Godine 1993. navršilo se pola tisućljeća od znamenite bitke na Krbavskom polju kraj Udbine, gdje se 9. rujna 1493. godine zbio težak poraz hrvatske vojske. Poraz i pogibija hrvatskoga plemstva u Krbavskome razboju za stoljeća unaprijed označili su tragičnu sudbinu Hrvatskoga kraljevstva, koje će se uskoro, već u desetljećima koja su uslijedila, prostorno rastakati i stezati pred nadirućim osmanlijskim vojnim pohodima.

U povodu te velike obljetnice Krbavskoga boja održano je više znanstvenih skupova kojima se nastojalo osvijetliti to prevažno doba hrvatske povjesnice, ali i prikazati temeljne sastavnice povijesnoga razvoja Like, Krbave, Gacke, Modruša i Novog Vinodolskog. Dana 9. IX. 1993. održan je jednodnevni skup u organizaciji HAZU u Zagrebu na kojemu su predstavljene prilike u Hrvatskoj u vrijeme Krbavske bitke (uz temeljit osvrt na samu bitku). Nedugo potom održan je u Novom Vinodolskom (22-24. X. 1993.) trodnevni skup pod naslovom "Krbavska bitka i njezine posljedice u povodu i u čast 500. obljetnice dolaska biskupa Kristofora i Modruško-krbavskog kaptola u Novi Vinodolski". Naposljetku, 26. IV. 1996. upriličen je u organizaciji Hrvatske matice iseljenika i Zavičajnoga kluba Udbina jednodnevni znanstveni skup u Udbini pod naslovom "Povratak Udbini, povratak korijenima". Prilozi sudionika sa sva tri znanstvena skupa objedinjeni su u zborniku "Krbavska bitka i njezine posljedice", nakladnik kojega je Hrvatska matica iseljenika uz sunakladništvo Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Urednik Zbornika je dr. Dragutin Pavličević, ujedno predsjednik Organizacijskog odbora znanstvenog skupa u Novom Vinodolskom.

Uvodni dio Zbornika čine pozdravne riječi dr. Dragutina Pavličevića i dr. Anđelka Mijatovića. Potom slijede, podijeljeni u četiri tematske cjeline, radovi izlagača sa sva tri održana znanstvena skupa. Prvi tematski blok ("Uz pola tisućljeća Krbavske bitke", 19-47) sadrži radove o općim prilikama u Hrvatskom kraljevstvu u doba Krbavske bitke (autori: Tomislav Raukar, Ivo Goldstein, Lujo Margetić, Borislav Grgin). "O položaju i prošlosti Krbave i Like" (51-95) naslov je cjeline u kojoj autori (Dane Pejnović, Milan Kruhek, Mile Bogović, Ante Gulin) razmatraju geopolitički položaj Krbave, povijesnu dogadajnicu na području starohrvatske župe Krbave te crkveno ustrojstvo na ovom području tijekom srednjega vijeka. U cjelini pod naslovom "Baština, kultura, izvori" (97-187) razmatraju se povijesni okviri Krbavske bitke u svjetlu onodobnih vrela (hrvatske kronike i zapisi, pismo ninskog biskupa Jurja Divnića), ali i narodne predaje i tradicije (autori: Alojz Jembrih, Olja Perić, Anđelko Mijatović, Dragutin Pavličević). Nekoliko radova toga tematskog bloka posvećeno je zasebnim istraživačkim pisanjima: životopisu turskog vojskovođe i krbavskog pobjednika Jakub-paše, katedrali Sv. Jakova u Krbavi te tamošnjoj čakovskoj jezičnoj tradiciji (autori: Nenad Moačanin, Zorislav Horvat, Milan Moguš). Posljednja cjelina Zbornika ("Pučanstvo - migracije", 191-231) sadrži priloge o iseljavanju sa senjsko-modruškog područja na zapadnojadransku obalu tijekom prošlosti, zastupljenosti Bunjevaca u Lici, Krbavi i Gackoj, prošlosti sela Podlapac i njegovu stradanju tijekom II. svjetskog rata te evakuaciji djece iz Udbine 1942. godine (autori: Lovorka Čoralić, Dragutin Pavličević, Jure Karakaš, Milan Marušić).

Zbornik posvećen polustoljetnoj obljetnici tragičnoga Krbavskog razboja, ali i temeljnim sastavnicama povijesnog razvoja toga često neopravdano zanemarivanog hrvatskog područja, vrijedan je prinos poučavanju hrvatske povjesnice. Tematskim odabirom i metodološkim pristupom Zbornik je ujedno i dobar predložak za izradbu sličnih monografskih djela o prošlosti i kulturnoj baštini pojedinih hrvatskih regija i krajeva.

Lovorka Čoralić

TROKNJIŽJE O NESTAJUĆEM NARODU SRIJEMA

(Marko Kljajić, Golubinci kroz povijest, HRID, Subotica 1996., str. 132, Slankamen kroz povijest, HRID, Subotica 1996., str. 268 i Kako je umirao moj narod, HRID, Subotica 1997., str. 470)

Unatoč velikim neprilikama (kako bi se najbliže moglo reći za ono što im se dogodilo), koje su zadesile početkom devedesetih godina veliki dio građana hrvatske nacionalnosti u vojvođanskom dijelu Srijema, a uz to i dugogodišnjem *nepostojanju* lokalnih kulturno-znanstvenih institucija te pomanjkanju interesa od strane takvih ustanova u Hrvatskoj (koje bi sukladno svojemu pozivu i svrsi morale bilježiti i obrađivati mnogostruke nanose postojanja hrvatskoga življa svugdje, pa onda dakako i u Srijemu), zahvaljujući višegodišnjim *samostalnim* nastojanjima i prijegornom radu **Marka Klajića,** katoličkog župnika u Petrovaradinu, o njihovom plodnom trajanju tijekom stoljeća na tome hrvatskome povijesnom području (na kojemu je, dakle, hrvatski živalj ostavljao značajne tragove svojega postojanja i udarao ne male žigove glede povijesnog života ove regije) i najnovijoj tragičnoj sudbini, šira javnost može znati više. Tako je upravo Kljajićevim troknjižjem na planu sramotno malo napisa, prikupljenih podataka, cjelovitijih studija i monografija o srijemskim Hrvatima učinjen stanoviti kvalitativan pomak, osobito u smjeru znanstveno-povijesne obrade malih hrvatskih enklava u ovom dijelu Srijema, kao i cjelovite obrade i kronike njihova progona i nasilnoga iseljavanja devedesetih godina ovog stoljeća. Jer, potvrda prve gornje iznijete ocjene su Kljajićeve popularne

monografije srijemskih sela Golubinaca, pod nazivom *Golubinci kroz povijest*, i Slankamena, pod nazivom *Slankamen kroz povijest*, koje su se u nakladi subotičke HRID-i pojavile sredinom 1996. godine, dok u prilog drugoj ocjeni svjedoči njegova treća knjiga *Kako je umirao moj narod*, koju je isti nakladnik objelodanio u jesen 1997.

Premda su obje monografije, i Golubinaca i Slankamena, pisane bez prevelikih znanstvenih pretenzija, njihov sadržaj kazuje da one nisu i neutemeljene. Naime, te dvije Kljajićeve knjige iznose najvažnije povijesne podatke o ovim mjestima od samih početaka nastanka pa do najnovijeg doba, osvjetljavajući pri tome ne samo njihovu političko-nacionalnu dimenziju povijesti, nego i kulturnu, vjersku i prosvjetnu, ali sa snažnijim akcentom praćenja povijesti hrvatske zajednice.

Tako prvi odjeljci knjige *Golubinci kroz povijest*, koji govori o povijesti mjesta (str. 10-21), u velikim vremenskim koracima bilježi povijest o Golubincima od 1572. godine, kada se ovo "selo koje je sve pod zemljom" prvi puta spominje, do opisa događaja vezanih za I. svjetski rat, međuratno razdoblje i II. svjetski rat (str. 21-40). Taj se općepovijesni dio završava opisom doselidbe veće skupine Hrvata, mahom iz Hercegovine, nakon rata. Od 45. do 102. stranice Kljajić je iznio povijest golubinačkih crkava, kao i kratke ili dulje biografije svih 25 katoličkih župnika koji su u Golubincima djelovali, s time da se i ovdje nuzgred govori i o drugim aspektima povijesti mjesta. Nije, također, u ovom dijelu o povijesti mjesne Katoličke crkve zanemareno ukazivanje i na ekumensko djelovanje "sestrinskih" crkava, budući da je ovo mjesto "mješovito". Zatim slijede na 14 stranica kraći napisi o povijesti kulture, gospodarstva, prosvjete i politike, uz iznošenje nekih pozitivnih iskukstava suživota Hrvata i Srba u povijesti do početka agresije na Republiku Hrvatsku. Posljednji dio knjige (str. 116-127) potanko opisuje genezu i stvaranje društveno-ideologijskih preduvjeta, na temelju matrice Velike Srbije, za nemilu pojavu nasilnog istjerivanja Hrvata, u razdoblju od 1991. do 1996. godine, koja je u Golubincima bila, na nesreću, itekako prisutna. Pored toga, Kljajić je u knjizi zabilježio da je iz Golubinaca protiv svoje volje otišlo 855 osoba iz 220 obitelji u 32 grada u Hrvatskoj. Ova bolna statistička činjenica, koja skriva osobne tragedije svakog pojedinca, obrađena je pedantnim podacima o svakome istjeraniku, koji uključuju ime, ulicu u kojoj su stanovali, broj članova obitelji i mjesto u Republici Hrvatskoj u koje su otišli.

Iste je, rekli smo, godine objavljena i druga popularna monografija tog neumorna kroničara života srijemskih Hrvata, koju je on napisao o srijemskom mjestu Slankamenu. No, za razliku od monografije Golubinaca, *Slankamen kroz povijest* je knjiga dvostruko većeg obima. To je vjerojatno posljedica duljih ali i bogatijih povijesnih nanosa, kao i sačuvanih materijalnih dokumenata o ovome malome mjestu na desnoj obali Dunava i njegovim žiteljima, koji su poslužili autoru kao predložak za pisanje. Promatrano, pak, metodološki, obrada te grade slijedi prethodnu - na temelju relevantnije literature (zbornici, opširnije monografije o Srijemu, općepovijesni prikazi i studije...) ali i uz dopunu iz zapisa i matičnih kronika slankamenske župe sv. Nikole - Kljajić u ovoj knjizi iznosi mnogostruku povijest Slankamena od rimskih vremena do današnjih, kako kaže vjerojatno s dobranim razlogom,

"krvavih" dana putem napisanih obrisa najbitnijih događaja i najvažnijih ličnosti. Na taj način struktura i razdioba sadržaja monografije o Slankamenu, mjestu koje je po predaji dobilo ime po izvoru slane vode još u doba Rimljana, slijedi prethodno prikazanu.

Naime, ona počima s izlaganjem općepovijesnih podataka o postojanju Slankamena od najranijih vremena (nastanak imena, prapovijest, rimsko doba, država Ugara, zatim Turaka, a nakon njihova protjerivanja uspostava Vojne krajine i Austro-ugarske vlasti, te južnoslavenskih država), a zatim se nastavlja napisima o povijesti ostalih segmenata društvenosti (rano kršćanstvo, kultura, prosvjeta, gospodarstvo, sport, običaji...). Sve to je učinjeno, kao i u slučaju monografije o Golubincima, s dosta ilustracija, zemljovida i fotografija od 10. do 150. strane, dok je jezik izlaganja i ovoga puta jednostavan i svima razumljiv. Od 150., pak, do 229. stranice iznijeta je suvremena povijest katoličke crkve kroz biografije i djelatnosti slankamenskih "duhovnih pastira i njihovih pomoćnika" (17 župnika, 22 kapelana, kao i prilozi o nazočnosti časnih sestara Predragocjene krvi Isusove te proslavi Stogodišnjice crkve i župe u Novom Slankamenu). Završni dio knjige (str. 228 do 243) govori, uz nekoliko vrijednih dokumenata koje je Katolička crkva, prije svega Đakovačko-srijemska biskupija, izdavala glede skrnavljenja njezinih sakralnih objekata u ovom mjestu, o tragičnom vremenu izgona hrvatskog puka iz Slankamena od 1991. do 1996. godine. Na kraju je "Dodatak" u kojemu se nalazi Index rodenih od 1761. do 1845. (str. 244-262), kao i prezimena njemačkih doseljenika od 1935. do 4. studenoga 1944. u Novi Slankamen (262-263). U knjizi je još prisutan i jedan od najpoznatijih živih Slankamenaca, pjesnik **Ivan Bonus**, s nekoliko literarnih priloga.

Treća Kljajićeva publikacija u protekle dvije godine, knjiga *Kako je umirao moj narod*, tematski donosi detaljnu obradu tragičnog progona dijela hrvatskog življa u vojvođanskom dijelu Srijema devedesetih godina ovoga stoljeća. Kao takva, ona je na tragu, možemo slobodno zaključiti, osnovne piščeve preokupacije - pravljenje svojevrsne kronike o životu srijemskih Hrvata, tim više zahvalna posla jer je do sada u nas on bio rijetka pojava. No, Kljajić ovoga puta čini korak naprijed u svojoj kroničarskoj djelatnosti. Naime, u ovoj knjizi on kuša, a reći ćemo uspjelo koliko je to naravno moguće pojedincu, *sustavno* obraditi najnovija stradanja srijemskih Hrvata, što do sada nitko nije učinio. Ne samo to, već se o ovome problemu u Hrvatskoj uopće malo pisalo, tek tu i tamo u nekom novinskom napisu, što je daleko od cjelovita prikaza. Gledamo u tome kontekstu, vrijednost i značaj ove knjige, kao cjelovita dokumenta o Golgoti srijemskih Hrvata, postaje s dobrim razlogom veće.

Nakon uvodnog dijela (str. 15-24) u kojemu se uokviruje tema i načelno otvara problem - *hrtkovački sindrom* (ova je sintagma, koja označava progon Hrvata u Srijemu od 1991. do 1996. godine, dobila ime po srijemskom mjestu Hrtkovci), Kljajić u središnjem dijelu knjige *Kako je umirao moj narod* (str. 25-301) donosi, pored najvažnijih zemljopisnih i povijesnih podataka i opisa društveno-političkih (ne)prilika u srijemskim mjestima u kojima se događao *hrtkovački sindrom* i temeljito urađene popise imena svih članova obitelji koji su morali pod nekim vidom prisile napustiti svoje domove u Srijemu (iz Hrtkovaca, Nikinaca, Platičeva, Rume, Iriga, Vrdnika,

Srijemske Mitrovice, Petrovaradina, Srijemske Kamenice, Beočima, Cerevića, Srijemskih Karlovaca, Slankamena, Novih Banovaca, Beške, Maradika, Indije, Golubinaca, Stare Pazove, Zemuna, Surćina, Šida, Sota, Morovića, Erdevika, Kukujevaca, Gibarca i Vašice). Mjesta su obrađena po redoslijedu koji prati razdiobu po dekanatima katoličke crkve, Đakovačko-srijemske biskupije, u Srijemu. Od 301. do 352. stranice nalazimo pojedinosti iz života i djelovanja u tim vremenima mjesne Katoličke crkve, čega je najveća vrijednost da su svi svećenici bez obzira na sve teškoće, a bilo je čak i pokušaja ubojstava, sve vrijeme ostali s "povjerenim im pukom". Nekoliko napisa o Crkvi u Bačkoj i Banatu zastupljeni su od 353. do 362. stranice, a do kraja knjige, tj. do 448. stranice, prisutni su radovi koji se bave ratom u Baranji, piščevom zavičaju u djetinjstvu. Veću informativnost, a vjerojatno i težinu cjelovitijeg povijesnog dokumenta, daju u knjizi tiskana pisma iz korespodencije Katoličke crkve, zatim napisi iz novina, fotografije o ovim nemilim događajima, pjesme srijemskih Hrvata... Knjiga još sadrži i *Dodatak*, u kojemu se... uz riječ i sliku", govori o životu i radu samoga autora Kljajića.

Na kraju, nije na odmet primijetiti izuzetno slabo grafičko uređenje ovih knjiga, osobito prve dvije, što je inače opća karakteristika svih dosadašnjih izdanja HRID-i. Jer, počev od nesukladne vrste i veličine slova osnovnog teksta i naslova, preko slabog otiska i loših slika, do pravopisno-gramatičkih grešaka, Kljajićeve knjige, ne njegovom zaslugom, doimaju se siromašnijima. Dodamo li da nema ni uobičajene CIP obrade (katalogizacije) i ISBN broja, negativna slika o nakladniku je potpunija.

Tomislav Žigmanov

U POTRAZI ZA IDENTITETOM

(Milan Krmpotić: "Osmi patuljak" Rijeka, "Otokar Keršovani", 1997. god.)

Najnoviji roman Milana Krmpotića (r. 1945. god. u Veljunu Primorskom, kod Senja) "Osmi patuljak" suočava potencijalnog čitatelja s junakom, koji je čitav svoj život podredio traženju vlastita identiteta. U tom traženju sučeljava se s najrazličitijim iskušenjima, koja su katkad toliko teška da prijete potpunim poništenjem subjektiviteta.

Sve počinje prilično bizarno. Bezimeni junak, u društvenom smislu, s nadimkom Florijan (nazvan tako zbog ljubavi prema cvijeću i prirodi), inače svršeni srednjoškolac, krenuo je s društvom u planinarenje. Penje se na bukvu da provjeri nije li kukavica podmetnula svoja jaja u gnijezda njemu dragih pjevica.

Uslijedio je pad od kojega je dobio strašnu čvorugu na glavi. Ali, kako u svakom zlu ima mrva sreće, tako i naš junak otkriva svoj dar - umijeće razgovaranja s pticama, cvijećem i drvećem.

U želji da potpuno raščisti sa svim naslijeđenim i lako stečenim odriče se čak i krsnoga imena (Marko):

..."A ne čovječe, više nećeš tako! Ova te kvrga na tintari opametila! Moraš izići iz tog nesretnog Marka (to mi ime dadoše bez moje volje), zguliti njegovu gubitničku masku i krenuti ispočetka. Sam moraš graditi put do svoje bajke! Moraš se za nju izboriti! Moraš poći, tražiti put koji do nje vodi. Ne tražiš li, nećeš naći, a ono što se ne nade - ne postoji. Dakle, moraš put pod noge." ...

Odsad će se odzivati samo na - Ja -. Zbog toga svoga naglašenog "JA" primat će kroz daljnji život mnoštvo teških udaraca, ali katkad i priznanja. Onako gandijevski! Ljubav prema Crvenkapici (ta čije prve ljubavi nisu bajkovite!?) vodit će ga labirintima urbane sredine gdje će susretati sve vrste najrazličitijih individua, ogrezlih u svakojake poroke kao, primjerice, Maki. Isplivat će iz svega razmjerno čista obraza, ali s obiljem ožiljaka.

Za vrijeme studiranja iskusit će cijenu siromaštva. Dijete primorskog krša, bez oca, majka radnica u tvornici. S takvim društvenim pedigreom nema se čemu boljem ni nadati. Dotiče se ljudi kojima je bliska umjetnost (Spartak, Leonardo) i koji su mu bliskih svjetonazora.

Uto je nahrupio rat. On će, poput mnogih hrvatskih mladića, sav svoj entuzijazam, sva svoja nadanja staviti u službu jedine mu domovine Hrvatske. Stati u obranu nacionalne i osobne slobode. Biva ranjen pa i zarobljen. Četnici su ga zvjerski mučili. Izbavljenje dolazi od bivše i novostečene ljubavi, Nene, koju je upoznao prije rata kao ženu bogata, ali mnogo starijeg čovjeka od nje, koja mu je mnogo puta bila u pomoći. Druga je bolničarka, koja ga je brižno njegovala i prozvao ju je Vasiljisa.

Izbavivši se iz ropstva naš junak nastavlja studiranje. Ali kada je stigla "Oluja" on, ne da se javlja, nego oblači uniformu i hrli u odlučni boj. Još jednom će proći stazama svoga zarobljeništva. Potražiti one koji su mu pomogli. Nailazi na neke tragove, ali to je sve. Pronaći će papagaja i konja, (parca onome), koji ga je iznio iz zatrobljeništva.

Rat je, dakle, gotov.

Glede tematike, Krmpotić se uhvatio u koštac s aktualnim trenutkom. Preko sudbine "Osmog patuljka", dakle nekog anonimnog i prekobrojnog, naslikao je društvenu tehtoniku u konkretnom vremenu i prostoru, ali s naglaskom na etičnom kao konstanti bez čega je društveni i općeljudski život Krmpotiću nezamisliv.

Kombinacijom fikcije (razgovor s pticama, cvijećem i drvećem) i fakcije (opis početaka četničkog rata protiv Hrvatske, balvani, ubojstva iz zasjede, bombardiranje gradova i sela ...), zadržavajući pri svemu ogromnu dozu nepotkupljive humanosti i općeljudske univerzalnosti, izdigao se do nivoa objektivnog opservatora i analitičara, ne podliježući ni u jednom trenutku dnevno-političkim trendovima.

Što se jezika tiče Krmpotić je stvorio svojevrstan poetski govor, sličan onom u umjetničkoj bajci (Oscar Wilde, Marcel Ayme ...), koji je obilato korišten već u prethodnoj njegovoj zbirci pripovijedaka: "Trag božanske stope". U "Osmom patuljku" slikovitost doživljava potpunu afirmaciju. Ona je nagoviještena već u samom naslovu. "Osmi patuljak" neminovno asocira na priču o Snjeguljici i sedam patuljaka, koja u svakom djetinjstvu ostavlja svojevrstan talog i ne može biti bez traga u sagledavanju čovjekova totaliteta, onog i onakvog kakvim ga romanopisac Krmpotić vidi.

Česte metonimije i deminutivi (kravatice, opančići, kupusić ...) imaju funkciju odmaka od previše vruće realnosti i autorova nastojanja da se, usprkos svim zlima, bez velikog busanja u prsa i lažne patetike, ne ide "malen ispod zvijezda". U tom hodu sve se mora zaslužiti počev od vlastita imena: ..." - Ah, ime ... Bog zna kako se zapravo zovem. Bio sam Marko, pa Princ, pa Florijan, pa Ja Ja, pa Bubi i Booby, zatim Kvadar i Mali Papak ... Uzmi, prijatelju, ono koje ti se najviše svida. Meni je svejedno" ..., pa do iskrena prijateljstva do čega je našem Osmom patuljku najviše stalo. Gdje god je to do njega on neće omanuti. Pogotovo neće

izdati. Ali ima stanja koja se ne daju kontrolirati (Nenina pomoć da ga se stavi u bolnicu kao neuračunljiva) što kod sudrugova izaziva sumnju da je, možda, pod mukama popustio. Tu ni pisac ni njegov junak nemaju jasna odgovora. Jer, za Boga, to je život u svoj svojoj sirovosti, surovosti i ogoljenosti. Život u protjecanju ... Esencija će se, sartrovski gledano, procjenjivati na kraju, tj. u vrijeme podvlačenja crte ispod svega. Gledajući tako razumljivo nam je i junakovo razočaranje kada uvidi da se i lopov Maki visoko plasirao u slobodnoj domovini.

..."U jednim novinama vidjeh Makijevu sliku. Jako je oćelavio i udebljao se. Pušio je kubansku cigaru i osmjehivao se, prepun samopouzdanja. Njemu zdesna, s crnom poslovnom torbom, bio je Poskok. Ispod slike je pisalo:

Gospodin Gazda i njegov tajnik, gospodin Glista, nakon sklapanja ugovora o kupnji poznate tvornice.

To me prestrašilo. Morao sam se nekako smiriti. Odlučih posjetiti strašilo."...

Ali i prihvaćanje takve realnosti zbog mogućeg puta u neku novu bajku.

Zaključno, golema je piščeva hrabrost što se uhvatio u koštac s ovako vrućom tematikom i zasluga što je pritom iznjedrio štivo visoke umjetničke razine.

Grga Rupčić

ZNANSTVENI PRISTUP PROŠLOSTI AMERIČKIH HRVATA

(Jure Prpić, Hrvati u Americi, Hrvatska matica iseljenika, Zagreb, 1997.)

Knjiga Jure Prpića *Hrvati u Americi* prvi put je objavljena 1971. u Sjedinjenim Američkim Državama pod naslovom *The Croatian Immigrants in America* (Hrvatski useljenici u Americi). Doživjela je četiri izdanja, međutim kako nije bila prevedena na hrvatski jezik, nije u Hrvatskoj imala nikakva odjeka, a bila je i na indeksu zabranjenih publikacija zbog iznošenja povijesnih činjenica nepoćudnih jugoslavenskim vlastima.

Na hrvatski jezik prevela ju je *Ksenija Horvat* i taj prijevod ne podudara se u potpunosti s engleskom verzijom nego je prilagoden suvremenoj hrvatskoj javnosti kako bi se dobio što pristupačniji pogled na povijest američkih Hrvata od prvih doseljenika tamo negdje u XVI. st. pa do sedamdesetih godina ovog stoljeća.

Hrvatski prijevod ima ukupno 485 stranica i sastoji se od šesnaest poglavlja. Iza svakog poglavlja navedeni su brojčani citirani izvori. Naslovi predstavljaju neku vrstu vodiča kroz burnu, bogatu i često puta tragičnu povijest hrvatskog čovjeka na američkom kontinentu: *I. Amerika i useljavanje, II. Počeci hrvatskih useljavanja, III. Naselja se šire, IV. Razlozi useljavanja Hrvata u SAD, V. Useljavanje Hrvata u Ameriku 1880.-1900., VI. Egzodus, VII. Razdoblje razvoja i napretka doseljenih Hrvata, VIII. Novine, banke i parobrodarske agencije, IX. Amerikanizacija Hrvata, X. Prvi svjetski rat - američki Hrvati na raskrižju, XI. Između dva rata, XII. Drugi svjetski rat i poslijeratno razdoblje, XIII. Književnost Hrvata u Americi, XIV. Hrvatski doprinos Americi, XV. Novija povijest (do 1970-ih), XVI. Američki Hrvati i oslobođenje Hrvatske.* Ovim poglavljima pridodana su četiri kraća dodatka, tri tabele i poduži popis literature iz koje je crpljena građa, autorov životopis i indeks značajnijih imena (ljudi, gradova, publikacija, organizacija...) relevantnih za život Hrvata u novoj domovini. Svako je poglavlje

tematski razrađeno a teme također imaju svoje naslove. Tako se npr. u XIV. poglavlju između ostalih nalaze i ove teme: *Kapetan Anthony Lucac, Slikari, Glazbenici, glumci i drugi umjetnici, Henry Suzzallo prosvjetni djelatnik, Hrvatsko-američki znanstvenici, Djelatnici na drugim područjima, Športaši...*

Hrvati u Americi opširna je znanstvena studija koja razotkriva često puta mistificirani odnos Hrvata prema Americi kao obećanoj zemlji u kojoj teku med i mlijeko. Zemlju slobode i velikih mogućnosti za svakoga tko je imalo sposoban glorificirali su upravo naši ljudi, bilo povratnici, bilo oni koji su dobivali dolare iz Amerike. Tome su svakako išle u prilog prilike u kojima je živio naš narod pod raznim režimima (Austrija, Mađarska, Venecija, Turska, karađorđevićevska Jugoslavija, socijalistička Jugoslavija). Našavši se u novom svijetu gdje se nije osjećala režimska stega, gdje su zakoni bili sasvim drukčiji, poduzetništvo daleko liberalnije, gdje su pojedinci doista postigli goleme financijske uspjehe i gdje se sloboda osjećala u njezinom punom smislu, naši su ljudi nekako lakše trpjeli i neuspjehe i nesreće i bijedu u koju su često zapadali. A bijede i siromaštva bilo je daleko više nego što se o tome govorilo.

Prosječan hrvatski čovjek često puta je u zabludi kad misli kako Amerika dobro poznaje Hrvatsku, međutim Hrvatska kao daleka zemlja za Ameriku je manje više bila nepoznanica jer nije postojala kao samostalna zemlja, a prema američkim popisima stanovništva Hrvati su upisivani kao Dalmatinci, Slavonci, Madari, Austrijanci, Bosanci, Hercegovci... tako da se nikada neće moći dobiti potpuni uvid u broj Hrvata na američkom tlu. Ako se tome doda da su svoja imena i prezimena prilagođavali engleskom jeziku, onda je jasno da do potpunih statističkih podataka nije ni moguće doći.

Prpić strpljivošću istraživača pažljivo prati i sistematizira sve činjenice vezane uz život brojnog hrvatskog pučanstva: misionari, kopači zlata, šumski radnici, farmeri, rudari, radnici u čeličanama i tvornicama, graditelji cesta i željeznica, plantažeri, ribari, brodari, ugostitelji; osnivanje društava, gradnja crkava, škola; pomoć siromašnima; veze s domovinom; politička djelatnost, kulturna i sportska dostignuća; integracija u američki društveni i politički sustav... Ima tu fascinantnih podataka o uspjesima ali i tragedijama čitavnih grupacija, slikovitih zgoda iz vremena kopača zlata, kaubojskih revolveraških obračuna, suvremenih izbornih kampanja, žestokih lobiranja za hrvatsku stvar tijekom obiju Jugoslavija, otkrivanja stravičnih podataka o masakrima kod Bleiburga i na Križnom putu, o američkoj političkoj igri na Titovu kartu u borbi protiv Istočnog bloka, o srpskom lobiranju protiv Hrvata...

Ono što karakterizira Prpićev stil jest smirenost, znanstvena akribija i podastiranje materijalnih dokaza za svaku tvrdnju. Osjeti se izvjesna doza sentimentalnog ponosa kad se govori o velikim i zaslužnim Hrvatima koji su najveći dio svog života posvetili borbi za hrvatsku stvar i u novoj i u staroj domovini. S posebnim pijetetom se odnosi prema svećenicima i crkvi, naročito prema prvim katoličkim misionarima iz Hrvatske na američkom tlu.

Knjiga *Hrvati u Americi* predstavlja značajan doprinos suvremenoj hrvatskoj historiografiji.

Jure Karakaš

POVIJEST HRVATSKOGA ŠKOLSTVA U SUVREMENOJ MAĐARSKOJ

(Marin Mandić, Naša gimnazija, Nemzeti könyvkiadó, Budimpešta 1996, str. 144.)

Uloga koju školstvo i napose gimnazije imaju u očuvanju nacionalne svijesti općepoznata je. Stoga je budimpeštanska Velegradska hrvatska samouprava, uz financijsku potporu mađarskog Nacionalnog nakladnog zavoda, odlučila u povodu 50 godina školstva Hrvata u Mađarskoj sastaviti i objaviti kroniku nekadanje Hrvatskosrpske učiteljske škole i gimnazije, "jedinog rasadnika inteligencije" Hrvata u suvremenoj Mađarskoj.

Svakako valja istaknuti da je knjiga pisana bez znanstvenih pretenzija, ali se zato čita s lakoćom. Autor jednostavno priča priču o nastanku i razvitku jedne škole - od više nego skromne pečuške Državne učiteljske škole iz 1946. godine s 4 učenika i 6 nastavnika, preko burnih 50-ih i 60-ih godina u reformama manjinskoga školstva, pa sve do 1993. godine kada su razdvojene hrvatska i srpska gimnazija u Mađarskoj, odnosno do današnje nove zgrade Osnovne škole i gimnazije s hrvatskim nastavnim jezikom na budimpeštanskom Trgu Örs vezér. Cijelo je to razdoblje bilo opterećeno mnoštvom problema, uglavnom objektivnih ali i subjektivnih: financijskih, kadrovskih, malobrojnosti učenika, problem "jugoslavenskog, južnoslavenskog, srpskohrvatskog i hrvatskosrpskog" jezika itd. Rad svjesnih hrvatskih entuzijasta na prevazilaženju tih problema lijepo je opisan u cijeloj knjizi.

Knjiga se u prvom redu temelji na školskoj arhivskoj gradi, potom na manjinskim listovima i mađarskim pedagoškim časopisima, te na sjećanjima. Kao takva značajna je za nove generacije jer sadrži mnoštvo prvorazrednih faktografskih podataka vezanih za školstvo Hrvata u Mađarskoj, ali je ujedno i dragocjena uspomena mnogih mađarskih Hrvata na školu koju su završili i koju su jednostavno zvali - naša gimnazija.

Radi toga valja spomenuti i u prilogu sadržane popise ravnatelja i doravnatelja škole, ravnatelja i doravnatelja đačkoga doma, zatim popise nastavnika, učenika, maturanata s mjestom odakle su došli u neku manjinsku školu, te sistematiziran broj maturanata po županijama i naseljima u kojima obitavaju Hrvati ili Srbi. Iz tih se popisa npr. može vidjeti u kojim se hrvatskim mjestima najviše uspjela očuvati narodna svijest (najviše se ističu Santovo i Budimpešta, a medu boljima su Kaćmar, Gara, Tukulja, Sentivan i Aljmaš), zatim kako je rat u ex-Jugoslaviji učenike koji ne potječu iz Madarske doveo u budimpeštansku gimnaziju itd.

Bruno Skenderović

USTRAJNI TRAŽITELJ IZVORA

(Ante Sekulić: "Pavlinski prinosi hrvatskoj književnosti", izd. Sekcija BHK i "Hrvatskoga centra P.E.N-a za proučavanje književnosti u hrvatskom iseljeništvu, Zagreb, 1997.)

Knjiga A. Sekulića: "Pavlinski prinosi hrvatskoj književnosti", pripada vrsti znanstvenog priopćavanja koja nam otkriva bogatu prošlost a ujedno je poticaj za daljnja istraživanja. Brižno prikupljeni i pribilježeni arhivski podaci nude poticaje za nova otkrića.

Knjiga svojom podjelom na dva dijela daje potpun pregled i uvid u nastanak, razvitak ali i nestanak "bijelih fratara". U knjizi je cjelovit prikaz hrvatskih pavlinskih samostana posebice Remeta i Lepoglave, njihovih poglavara, te književnih djela koja su ostala kao svjedoci djelovanja i zauzetosti za razvitak znanosti i uljudbe. Zanimljivi su životopisi pojedinih poglavara Reda, njihove odluke i promišljanja. Tako upoznajemo vrsne i učene ljude koji su svojim idejama bili daleko ispred svoga vremena.

"Bijeli fratri" bili su pet stoljeća utkani u hrvatski društveni život, bili su i jesu dio mozaika ukupnoga uljudbenog života Hrvata od sredine XIII. stoljeća do 1786.

"Od zaborava treba sačuvati Pavlinski red, jer je obavljao 'važnu misiju u čuvanju i izgrađivanju hrvatske duhovne a djelomice i svjetovne kulture. Pavlini su u borbi protiv bogumila ili patarena, osmanlija i protestanata, zaslužili imena koja su im u znak priznanja bila dana od najvažnijih crkvenih poglavara, počasna imena kao apostoli insulani, propugnacula fidei." (str. 61).

U povijesti pavlinskog reda zanimljivim se čini XVII. stoljeće:

"Brojni pisci označuju XVII. stoljeće 'baroknim preporodom u redovničkom životu' pavlina. U hrvatskoj narodnoj povijesti doista je ranobaroktno razdoblje od god. 1620. do oko 1700., kad je barok 'u našoj sredini polagano, ali sigurno puštao korijenje.' Treba, medutim, imati na umu složene prilike u nas tijekom XVII. stoljeća. U sjevernoj Hrvatskoj do kraja spomenutog stoljeća mučno se živjelo u zaledu ratišta i postupno se obnavljao život; gradilo se novo, makar i skromno. Na hrvatskoj obali Jadrana tijekom XVII. stoljeća kriza drevnih gradova dobila je katastrofalne razmjere. Opustjeli su gradovi u Istri (Pula, Poreč); duž dalmatinske obale mjesto većih rastu manja naselja (grade se i pregraduju crkve, dijelovi naselja i zgrade). U dezurbanizaciji i tegobnom svagdašnjem životu često sudjeluju stranci, dolutali ili upućeni u naše krajeve. Njihov udio u našem životu (crkvenom, društvenom, umjetničkom) nije malen, jer su se uklapali u zajedništvo s nama i pridonosili svoj povijesni obol (primjerice Mirko Eszterhazy, Ivan Ranger i drugi)." (str. 79). Stoljeće bogato događanjima dalo je i "istaknute pavline (Šimuna Bratulića, Ivana Belostenca, Martina Borkovića, Gašpara Malečića, Ivana Zaića i druge)" (str. 79.).

Zanimljivost nadasve vrijedne knjige je i u tome, što nas upoznaje s učilištima onovremenih naraštaja. Prikazom učilišta, njihova rada, profesora koji su djelovali, otkriveni su začetci ideja, gibanja i promišljanja kasnijih naraštaja. Bilo je to svjetlo burnih događanja, sudbonosnih lomova i zahtjevnih odluka.

Čitajući poglavlje "Lepoglava-duhovno i kulturno središte hrvatskih pavlina" ne mogu se oteti dojmu, da malo uvažavamo činjenicu što smo imali Učilište ravnopravno s ostalim narodima srednje Europe. To treba isticati i sebi i drugima, što je u knjizi i učinjeno: "Lepoglava je bila srerdište ponosnih hrvatskih pavlina; bila je njihovo redovničko žarište; ona je bila sijelo vrhovnika Reda, matična redovnička kuća, njihov zajednički dom. Lepoglava je bila središte znanosti i umjetnosti; u lepoglavskom samostanu nalazila se najbogatija knjižnica i najraskošnija riznica. Kroz lepoglavske samostanske odaje prošli su pavlini koji su se spremali za dušobrižničko zvanje i rad, svi pavlini koji su svojim djelima pridonosili hrvatskoj znanosti, književnosti i uljudbi." (str. 246.).

Danas su hrvatski pavlinski samostani uglavnom razvaline, povijesni i kulturni spomenici, ali ostaje nada da Red koji je obnovljen 1972. ponovo zasluži ono mjesto u hrvatskoj uljudbi, koje je imao nekad.

Knjiga A. Sekulića posebno je svjedočanstvo koliko su pojedini redovnici pridonosili slobodi i duhovnom boljitku svoga naroda.

Marija Zaić Kubatović

POEZIJA DUŠE

(Slavica Čilaš: "S izvora" Narodno sveučilište Split, 1992.)

Ovih sam dana imao priliku češće govoriti o pjesnicima i pjesničkim zbirkama. I sve više osjećam kako nije lako govoriti o poeziji, pogotovo kad je riječ o dobroj poeziji. Zapravo, što je pjesma bolja, to je teže. Jer, prava se poezija, poezija koja zazire od opisa, naracije ili predmetnosti, pretvara u melodiju, osjećaj, srce i dušu; postaje stvarna ali neopipljiva, jasna ali neiskaziva, tiha, a višeznačna. Ono što je u modernom slikarstvu apstraktnost, apstraktna slika, to je u poeziji čista umjetnost, čista lirika: zanosi nas, privlači, očarava, ali je ne možemo u potpunosti shvatiti još manje izreći, analizirati i do kraja predstaviti, protumačiti.

Jesmo li večeras u takvoj prilici? Čini se da jesmo. Pred nama je, u rukama nam je, prva zbirka naše kolegice, gospode Slavice Čilaš, profesorice hrvatskog jezika i književnosti u Prirodoslovno-matematičkoj gimnaziji. O prvim zbirkama redovito izričemo pobude, pohvalne riječi, poticaje i nade. O ovoj ne bih time počeo. Jer iako je prva, to ničim ne odaje. Naša je autorica, očito prekaljena pjesnikinja, u formi i sadržaju; poetski je vrlo disciplinirana, lirski smirena, u izričaju nadasve odmjerena.

Radi se, moramo to odmah reći, o zreloj poeziji, o uspješnoj zbirci. Dobro reče njezin recenzent prof. Mate Meštrović da u njoj ima vrlo lijepih pjesama; a što je još važnije, nema suvišnih, loših.

U čemu je ta zrelost i ljepota? U onome što pjesmu čini pjesmom: u nutarnjim suglasjima, u harmoniji riječi, osjećaja i misli: U zgusnutom poetskom izrazu, iz kojega zrači prozračnost i toplina, osjećajnost i život, lirska ponesenost i duhovna refleksija.

Školske poetike i teoretičari rado govore o stihu i nadahnuću, motivima, sadržaju i obliku, o nutarnjem skladu i jedinstvu, poetskim sredstvima i ljepoti, ritmu i rimi, stvarnosti i mašti književnoga djela.

Naša je pjesnikinja toga svjesna. I ona na tome gradi. Zna da pjesma nastaje iz nutarnjeg nadahnuća i skladnih dijelova; ali spontano umjetnički osjeća da stihovi djeluju kao jedinstvena skladba, kao cjelina. Stoga je vrlo pažljiva. Harmonija je nadahnjuje, jedinstvo osvaja.

Zbog toga pazi na izričaj i dojam, stihove umjetnički dotjeruje te brižno čuva mjeru. Riječi joj teku iz srca i duše, vrcaju, kako kaže, poput iskre; no nikada se ne prepušta pukom osjećaju i čuvstvu; spontano vlada početnom inspiracijom.

Cjelina je njezina forte. Zato su joj pjesme poetski vrlo skladne, jednostavne a harmonične. Vanjski oblik prate nutarnji žar i toplina, suspregnut doživljaj i čista poezija.

Upravo stoga, prva odlika koju bih ovdje naglasio jest ljepota njezina stiha, otmjenost riječi i rezonantnost ugođaja.

Pjesme su joj lirski tkane; nema suvišnih misli ni izraza.

Oblik im je - forma - moderan, suvremen; stih je slobodan i dotjeran; izričaj zgusnut, aforističan, doveden do krajnje jednostavnosti i poetske funkcije. Majstorski je cizeliran. U nas je Cesarić tako brižno gradio izričaj, stih i pjesmu. S te strane je, kako rekoh, ovo vrlo zrela, izgrađena poezija.

Unatoč tome, očito, artizam joj nije cilj; namjerno čuva prirodnost, izbjegava složena poetska sredstva: Jedino izričaj poetski bira, svodi ga na najnužniju poetsku riječ. Pjesma je stoga kratka; bliska japanskom haiku, lirskom doživljaju ili misaonoj sentenci, bogato natopljena životnim iskustvom i duhovnim obzorjem. Radije prelazi u odsjev i doživljaj, simbol i refleksiju, nego u tematsku obradu.

U tom je smislu ova poezija apstraktna, bezpredmetna, metaforična. Teško ju je dokraja odrediti. Otvorena je realnosti i mašti. Osobna je i univerzalna istodobno. Radije čitatelja nadahnjuje i potiče nego što mu izrijekom nudi. Više govori konotativno, budeći asocijacije i nova nadahnuća nego izravno.

Osvrćući se stoga na motive, inspiraciju i sadržajnu stranu poezije gospode Čilaš, moramo jednostavno kazati da je riječ o lirskom doživljaju, duhovnom stanju ili iskustvenom refleksu, koji prelaze u poetsku realnost. Motivi su uzeti iz života, iz prakse, ali se ne mogu ostvariti; ne govore o stvarima ili događaju, nego o doživljaju i misli, srcu i duši.

Analitičar se izlaže riziku, kad počne tumačiti ovakve pjesme; po sebi su slojevitije i dublje od svake interpretacije. Uvijek mi je na pameti misao Paula Valeryja, koji je interpretatoru svoje Mlade Parke, kad ju je predstavljao na Sorbonni, kazao: Izvrsno ste stvar izložili, ali, istini za volju, ja se u vašem tumačenju nisam našao. Ovakve pjesme više zrače nego govore, više asociraju nego kazuju.

Koliko god nam se, stoga, ova zbirka činila bliskom i običnom, u svom je stihu i stilu prebogata intimnim svijetom, konačnim smislom, estetskim i etičkim asocijacijama, životom, u kojemu se odvija ljudska stvarnost, u svojim realnim oblicima i snovima.

Možemo samo kazati da su pjesme gospode Čilaš, pune osobnog naboja, nutranjeg života i religioznih obzorja. Po opsegu su minijaturne, sitnoslikarske, slične haiky i osobnoj impresiji, dok su po doživljaju i poruci univerzalne, misaone su i lirski sugestivne i po tome, rekao bih, izravno nadilaze početničku maniru.

Benedetto Croce drži da poezija izvire iz intuitivnih, iracionalnih dubina; Gaston Bachelard joj traži izvore u sanjariji i mašti; Welleki Varen, američki teoretičati, misle da je izraz sentimenta i fikcije: Emil Steiner vjeruje u slojevitost njezina tkiva. Mislim da je baš to, ta slojevitost, potka i osnova poezije naše pjesnikinje. Stih joj dubinski izvire iz osobna života, duha i misli, čuvstva i doživljaja ...

Pjesnici su, kažu najiskreniji ljudi na svijetu. Otvaraju srca i duše, zbilju i snove. Ne možemo ih uvijek shvatiti. Ali, bez njih bismo bili siromašniji za intimni lirski ugođaj, za najintimniji dio sebe, koji bi nam bez njih ostao skriven. U njihovoj se riječi, koja se upravo zbog toga uvijek iznova može čitati, zrcali harmonija Vječne Ljepote, tajanstvo iskonskoga Bitka.

Koliko je god zato ova poezija nepredmetna, lirski prozračna i duhovno ponesena, izraz je našeg svijeta i našeg vremena, autoričine lirske nutrine i njezinih duhovnih doživljaja. I Bog je, makar je to samo pjesnički dano, čest

motiv ovih suglasja. Nutarnja preobraženja, o kojima je u naslovu svoje zbirke govorio Antun Branko Šimić, jasno su nazočna u ovim stihovima. U tom se smislu može govoriti o njihovu sadržaju i poruci.

Stara je misao - završiti ćemo ovaj prikaz - da se pjesnik rađa, da umjetnik sa sobom na svijet donosi svoj specifični osjećaj, gen i naboj. Ovdje bih to, u vezi s našom pjesnikinjom, najkraće izrazio s dvije-tri zaključne misli o ovoj zbirci: izričajno je zgusnuta i topla, sadržajno je misaona, aforistična, lirski je osjećajna i poetski čista. Po svom stilu, nadahnuću i izrazu ulazi u duhovnu liriku. Više je poezija duše nego srca.

Drago Šimundža

KONTEKST AUTOBIOGRAFSKE POVIJESTI

(Zdravko Sančević: "Pogled u Bosnu", Naklada "Naprijed" d.d., Zagreb 1998.)

S knjigom "Pogled u Bosnu" (Zapisi veleposlanika) autora Zdravka Sančevića susretoh se u Mostaru na promociji toga djela krajem ožujka, a autor mi tom prilikom u posveti zapisa uz moje ime i prezime "da mi jednom kaže što mu se sviđa ili ne sviđa u knjizi".

Kada se knjiga pročita od korica do korica, svih njezinih 386 strana, čitatelju se nameće misao da bi, možda, bolje bilo da ona nosi svoj podnaslov "Zapisi jednog veleposlanika" kao naslov, a da se aktualni naslov pomakne na mjesto podnaslova, jer naslov kakav jest odmah i neumitno asocira na "Pogled na Bosnu" Matije Mažuranića koji je iz prošlog stoljeća, pisao ga je kovač Matija koji je imao tek pučku naobrazbu, a zapis mu se i danas s uživanjem čita jer čitanjem u svijesti kao na filmskoj vrpci promiče niz slika, plastičnih i autentičnih slika iz stare Bosne. Autor i sam može mjeriti vrednote svoje knjige ako je usporeduje s putopisom Matije Mažuranića, ali i s drugim knjigama publicističkim i putopisnim koje kao pečurke niču u ovome našem vremenu.

Knjiga se otvara proslovom akademika Dubravka Jelčića i uvodom autora u koji su uključena i tri zemljovida zemljice Bosne. Komponirana je iz četiri dijela. Prvi dio nosi naslov "Najmanje što treba znati o kompliciranoj Bosni i Hercegovini", drugi je naslovljen "Prvi veleposlanik RH i doajen diplomatskog zbora u BiH (1992-1995)", treći je "Kronologija bosansko-hercegovačkih zbivanja 1990-1995. god." i četvrti dio su "Dodaci".

U prvom poglavlju koje bismo mogli nazvati povijesnim govori se o vrstama i razvoju granice Hrvatske i Bosne tijekom četiriju kartografskih razdoblja, o sreednjovjekovlju i osmanlijskom prodoru, o tri konstitutivna naroda u BiH, o planovima oko BiH u XIX. i XX. stoljeću, o prvom i drugom raspadu Jugoslavije i raspada BiH 1990-1992., o raznim pristupima prema BiH (1990-95), o ratu u BiH (1992-1995) i vojnim operacijama u tom vremenu i na kraju o trnovitu putu do Daytona, uza svu nemoć i krah mirovnih planova.

Drugo poglavlje bismo mogli nazvati autorovom autobiografijom jer sadrži ove podnaslove: "Imenovanje prvim izvanrednim i opunomoćenim veleposlanikom RH u BiH", "Moja odredenja", "Predaja vjerodajnica", "Putujući veleposlanik upoznaje BiH nakon 46 godina izbivanja (1992-1993.)", "Sarajevo tuge i boli",

"Svete mise u Sarajevu pod opsadom", "Operacija 'evakuacija teško ranjenih muslimana iz istočnog Mostara polovicom 1993.", "Tajne službe i uhodarstva", "Doajenstvo i sastanci s diplomatima oko BiH", "Natezanja s Unproforom", "Sastanci s VIP-ovima u BiH" i "Kritika dosadašnjih mirovnih planova za rješenje krize u BiH i pogled u budućnost".

Treće poglavlje je kronologija bez podnaslova, a u posljednjem četvrtom naslovljenom "Dodaci" imamo: "Povijesne granice Hrvatske i Bosne prema kartografima od 16. do 19. stoljeća", "Zemljovidi rabljeni u studiji "Povijesne granice Hrvatske i Bosne prema kartografima od 16. do 19. stoljeća", "Pojmovnik", "Osobe koje su izravno i neizravno vezane uz dogadaje u BiH (do 1990)", "Kratice i akronimi", "Literatura o BiH Hrvatima i Muslimanima - Bošnjacima", "Konzultirane hrvatske novine i časopisi u BiH", "Autorova bibliografija" i na kraju "Zemljovidi u ovoj knjizi" kojih ima 43+3 iz predgovora.

Knjiga se prvim poglavljem koje bismo nazvali povijesnim doima kao zbornik autorskih istraživanja o BiH i oko nje u posljednjim stoljećima. Autor je glavninu života proveo u tudini i rodnu grudu nije imao šansi proosjećati u mladenačkim godinama u kojima se ona najintenzivnije proosjeća. On nije pročitao doktorsku disertaciju našega nobelovca Ive Andrića naslovljenu "O duhovnom životu Bosne pod Turcima", a prevedena je na njegov materinski jezik, a da je pročitao lakše bi smjenjivao rakurs gledanja na povijest toga tla. Činjenica da se dr. Sančević u svojim poodmaklim godinama stavio na raspolaganje svojoj domovini Hrvatskoj u nadolazećem ratnom kovitlacu domovinskoga rata i u vremenima sudbinski prijelomnim u životu hrvatskoga naroda, tjera svakoga pa i autora ovoga prikaza, da na određen način nekako korigira rakurs motrenja i prosudivanja o knjizi.

Knjiga nema i kao da ne želi imati jasnu znanstvenu notu. Ona je prvim povijesnim dijelom najvrjednija i taj dio je, umjesto ove pogoleme knjige, mogao biti knjiga za sebe. Drugim dijelom knjiga je prikaz života i djela svoga autora, dakle, životopis ili još bliže, autobiografija pa je i taj dio s "autorovom bibliografijom" i još ponečim mogao biti knjiga za sebe. Stanovita originalnost ideje ove knjige sastoji se u tome što se o "slavnim" imenima u "neslavnom" vremenu na jednom povijesno ukletu prostoru govori iz ustiju onih koji su osobno, na ovaj ili onaj način, čimbenici ili čelni sudionici u zavrzlami koja ima svoj neslavni povijesni pedigre i iz ustiju autotra koji je suputnik svih tih dogadaja i zbivanja i čovjek koji ih gleda iz svoga rakursa, a taj rakurs je s njim roden i s njime bivstvovao pola stoljeća po tudini, da bi se u vremenima nizbrdice zaustavio tamo gdje nizbrdica hrvatskoga etnikuma traje već stoljećima i, umjesto da se zaustavi, ona se orkestriranim djelovanjem inozemnih i tuzemnih čimbenika i silnica ubrzava na hrvatsku nacionalnu, civilizacijsku i prostorno-etničku štetu.

Sančević, očevidno je, svoju knjigu i nije predvidio tek za jednokratno čitanje, onako od korica do korica. Ako se knjiga na neki način doima i kao "svaštara" svaki čitatelj će početi s onim što ga najviše interesira kao pojedinca, a onda će se okrenuti drugim poglavljima da kompletira svoje zone radoznalosti. Svaki pročitani tekst u knjizi manje-više budi kod čitatelja nove interese i on zapravo i ne primijeti kako je i kada je pročitao autorov "Pogled u Bosnu" i zaželi da u

Bosnu još koji put, makar na ovaj način, pogleda.

Na putu duhovne i materijalne obnove BH pučanstva koje je bolno pretrpjelo nedaće i zvjerstva nametnuta mu rata i u teškom poraću prkosno i ponosno istrajava, ova knjiga visoko kotira i prednjači gotovo uzorno.

Knjiga "Pogled u Bosnu" dr. Zdravka Sančevića ima svoje vrednote kao publicističkog djela, ima svoju povijesno-kulturološko-političku dimenziju, ima nedvojbenu dokumentarnu vrijednost i jedan je od neprocjenjivo važnih prinosa uljudbi na BH prostorima i oko njih.

Rajko Glibo

ORIGINALAN, PRKOSAN

(OGNJIŠTE, Hrvatski književni ljetopis, br. 8, Karlovac-Zagreb, prosinac 1997. godina VII.

IZDAVAČ: Nakladno-novinska izdavačka djelatnost, Zlatko Tomičić)

Pojava osmoga broja časopisa *Ognjište* jest pravo malo čudo: bez dotacija, bez potpore od bilo koje strane, živeći samo do zanosa izdavača i suradnika, bez honorara za njih, bez velikih pohvala. Taj opširni godišnjak koji ima 332 stranice najrazličitijeg štiva preživio je, eto, sedam godina i ponovno nas obradovao svojim najraznolikijim tekstovima: od novih hrvatskih lirika prevedenih paralelno na talijanski jezik, pripovjedaka, memoarskih zapisa, polemika, novosti iz svijeta znanosti o hrvatskom jeziku, satire, predstavljanja novih imena na hrvatskoj književnoj sceni, do zanimljivih otkrića iz hrvatske povijesti i sjećanja na preminule djelatnike. Naslovi pojedinih dijelova časopisa svjedoče o toj šarolikosti koju zacijelo ne posjeduje ni jedan naš časopis: *Događaji vijeka, Rodu o jeziku, Obljetnice, Zrcalo, Povijest, Predaja, Opreke, Kozerija, Gargaše, Groteske, Ljetopis, Zvjezdani svjetovi, Pisma, Posmrtni spomen, Bilješke.* Iz pera poznatih i manje poznatih autora nižu se vrlo zanimljivi tekstovi: tu su pjesme Zlatka Tomičića, Joje Ricova, Mate Marčinka, Tina Kolumbića, Envera Mehmedagića, Tomislava Dorotića i drugih pjesnika; javlja se opet dr. Andrija Željko Lovrić sa svojom raspravom o srednjovjekovnoj pračakavici gorskih sela uz Bitoraj i razmatra njenu sličnost s vejskim jezikom na Krku. Božidar Vančik piše o čakavštini i kajkavštini, a Fabiaan Tomasyć o srednjovjekovnim pučkim pjesmama u ranohrvatskom govoru s otoka Krka. Valja istaknuti i tekst dr. Mladena Raca *Kratki pregled povijesti Vinodola od prapočetaka do danas*, a također i onaj dvojice autora, dr. Andrije Željka Lovrića i Marijana Horvata Milekovića: *Južnojadranska jekavska čakavica*. U osvrtu na umrle pisce Ognjište donosi tekst o Dobriši Cesariću, Zvonimiru Kulundžiću, Jakovu Ivaštinoviću, Miroslavu Krleži i drugima. Svakako da se kao otkriće novih imena treba istaknuti niz pjesama Tomislava Mišira *Kako se kuhao vukovarski grah*. Ovaj Vukovarčanin pun je tužne trpkosti i svoje, inače slobodnim stihom pisane pjesme, počinje ovim motom:

Josipa su braća prodala u Egipat
na poljani jednoj pokraj Vukovara,
Josip je braći darivao žita
da preživi pleme braće i sestara.

Javlja se opet Mirko Vidović svojom Legendom o Perseju i Meduzi ili sintezom povijesna pamćenja. Osobitost Ognjišta čine i redovite satire i peckavi obračuni Mladena Pavkovića i Stanislava Pejkovića, od kojih je ovaj posljednji poznat po svojim radio-dramama. Uz niz nespomenutih autora navodimo samo još opširniji prikaz djela Zlatka Tomičića iz pera Višnje Plemić i završavamo napomenom kako Ognjište na kraju donosi originalnu presudu Mati Marčinku izrečenu u Splitu po sucu Anić Boženku kao predsjedniku Vijeća, te sudaca porotnika Korljana Ante i Zekana Lovre, dana 23. 3. 1972. radi pjesme koju je napisao optuženi, a koja se zove Hrvatska molitva. Mato Marčinko sudi se na jednu godinu zatvora. Iako je objavljena knjiga "Crni dossier" našeg uglednog književnog teoretičara koja donosi slične slučajeve u titovskoj Jugoslaviji, ovog slučaja u toj knjizi nema, kao ni mnogih drugih. Možda je Mato Marčinko opet nepoćudan? Jer on pjeva tako otvoreno:

"Hrvatska, ti si naš dah i naš si vid;
Hrvatska, valovi i sol nagrizaju tvoju hrid;
Hrvatska, zbog tebe nas višaju i stavljaju pred zid;
Hrvatska, za neke samo spomen blid;
Hrvatska, neprekinutih pokolinja slid;
Hrvatska, koju tiraju na brid;
Hrvatska od koje sam sid, nije ih stid;
a nisam još did..."

Možda je Ognjište jedini časopis koji se čita napeto do zadnje stranice i zato što je originalan, prkosan, netipičan.

Nevenka Nekić

SNALAŽENJE POSTMODERNA LIRIKA

(Vjekoslav Boban: ANTIKVARIJAT, K. Krešimir, Zagreb, 1997.)

Gleda čovjek naslovnicu zbirke pjesama "Antikvarijat" i vidi u dnu u nezatvorenom krugu malo "a" kao alfa, kao simbolički početak nezatvorenog kruga, i vidi uz naslovnicu nešto kao kostur iz kojega je pobjegla "olovna nutrina njegovih utrina", i dalje gleda i vidi da je autor naslovnice g. Mirko Stojić za nju inspiriran stihovima pjesnika Vjekoslava Bobana iz pjesme "Pjesnik sam i ništa više", pjesme koja je pjesnikov pun pogodak, a u kojoj imamo i stihove. "da motorika mojih stihova /vječno radi/ i konstruiram /kostur neke pjesme/ koja oduvijek trepti /u meni/ slikam sve/".

I gleda čovjek, ako je čovjek, i pjesnik, ako je pjesnik, i čitajući bišće ime pjesničke zbirke, čudno ime "Antikvarijat" i pomišljamo odmah iz cuga na knjige u antikvarijatu, pomišljamo onako uprosječeni kakvi uglavnom jesmo, ali to je tek prva konotativna stepenica, a ima ih više i naslov ne bi mogao doći tek tako kod čovjeka koji je "pjesnik i ništa više" i koji je od 1987. član Društva hrvatskih književnika. Uostalom, ono "a" je kao "alfa", kao početak, kao "Antikvarijat", a svaka nova knjiga poezije za pjesnika i njezina autora samo je uvijek novi početak i još ako taj početak krene iz "antikvarijata" iliti "antikvarnice", onda aferim. Pokušavam to s imenom zbirke pjesama prebaciti nekako preko hrvatskih filoloških granica i pada mi na um Gottfried Benn, pa još neki i na kraju njemački pjesnik Hans Jürgen Heise, koji govoreći o lirici našega vremena govori o istisnutim sadržajima iz te lirike što joj se vraća kao

bumerang jer interes za nju konstantno pada. On, između ostalog, veli i ovo: "Veliki dio onoga što se ovih godina događa u području lirike čisto je umjetničko zanatstvo koje se, dakako, samo prividno pokazuje inovativnim dočim se stvaralačkom podsmjehuje kao antikvarnom,..." (Hans - Jürgen Heise: Istisnuti sadržaji, Hrvatsko slovo broj III/ 123, strana 10). Koliko su se pjesmotvori Vjekoslava Bobana našli na tim valovima, a koliko na drugim ostaje za jednu potpuniju procjenu i ocjenu, ali ne bih se mogao složiti ni s ocjeniteljima Bobanove knjige koji ustvrđuju kako je i Boban koji se javlja u "drugom valu" početkom osamdesetih, zapravo pjesnik koji se na književnoj sceni pojavio s nizom mladih autora koji su učili na iskustvima formalizma i strukturalizma, a za cijelu tu novu mladu generaciju pjesnika osnovni problemi postaju problem jezika i teksta. Ne može se to nijekati, ali je nedvojbeno da se Bobanov pjesnički laboratorij očešao i češe kroz postmodernizam o mnogo "iazama" i da njegova poezija odražava i upućuje na prosudbu da se na njegovoj pjesničkoj sceni još događa snalaženje postmodernog lirika, a to snalaženje svaki će dobronamjernik vidjeti kao respektabilno.

Bobanova knjiga sastoji se od pet dijelova (ciklusa): "Epistole pistolerosa", "Nijednim umom zamišljeno", "Orator", "Kolovoz u Stuttgartu" i "Dvoličnost svemira", a ispred njih je tekst naslovljen "Autoportrait" koji na svoj način ilustrira cijelu knjigu ako je o formi riječ; radi se o formi čovjeka-spomenika, u kojem je čitak jedino tekst koji je složen na mjestu - toposu glave, a tijelo je uobličeno kao ploha slova. Taj jezični eksperiment u okvirima je ludističkih iskustava koja proizvode po principima nove tekstualnosti što ocjenitelj g. Dalibor Cvitan ispravno primjećuje. Bilo kako bilo na Bobanovoj pjesničkoj klavijaturi mogu se dugo tražiti i uvijek iznova pronalaziti novi autohtoni tonovi, a sam Vjekoslav kadar ih je modulirati i bojiti na svoj način.

Ako je postmoderna poezija od riječi izgrađena aparatura iz koje se sasvim gubi JA, i ne samo JA... nego i priroda... i svijet uopće i ako ostaje samo virtualno postojanje realnosti tek opsjenjivačkog jezika, a život se više ne poimlje kao konkretni, kao egzemplarni pojedinačni slučaj, dapače, sve što je subjektivno, privatno, također i sve ono što naglašava osjećanja, smatra se nepovratno zastarjelim, onda Bobanovi pjesmotvori i nisu baš takvi da bismo im mogli ljepiti takve i slične epitete. Boban pliva u vodama postmoderne, ali u pjesmotvorima ustrajava na svom subjektivitetu u kolektivnom kontekstu čak i onda kada se kao pojedinac ne obraća masi, on u masi snaži pojedinačno JA, pa ja u svakom individuumu čime istodobno stabilizira i kolektivno MI. Njegova poezija vrvi vitalnim impulsima i neophodnim slikama. Pjesmom "EJ ALI JA" on se predstavlja kao politički pjesnik, ali to je jedna od pet-šest slabijih pjesama koje su se iz ovakve knjige mogle i izostaviti, a to važi i za pjesmu "Nervčikov sonet". Kao da Vjekoslav Boban na pjesničkoj sceni uviđa oko sebe brojne klonule poete postmoderne i kao da se odlučio djelovati svojim što moćnijim JA kao blagi buntovnik i borac za afekte, kao samosvojni lirik u našem od pojmova i gruboga materijalizma istriježnjenu svijetu. Što se tu i tamo zazrcali cinik i što se ovdje-ondje pjesnik Vjekoslav Boban simpatično brani ironijom to trebamo gledati samo kao elemente u njegovu pjesničkom arsenalu.

Njegova poezija samo su stope u pjesnikovu "dnevniku sjećanja", stope "žigosane slovima crnim" kako sam kaže u jednoj od boljih pjesama "Klanjam se poezijo". Ironičnost Bobanove stihove i strofe dodatno oplemenjuje.

Odbojnost prema lirici u suvremenu svijetu dolazi joj kao bumerang jer lirika je kao žanr svojim oblikom i načinom djelovanja idealno izražajno i komunikacijsko sredstvo. Lirika je u pravilu kratka pa njezino recipiranje i prisvajanje traži malo vremena. Zato se pjesnik mora posvetiti sadržaju i smislu, a forma nikada i nije mogla proizvoditi učinkovitu zanimljivost.

Vjekoslav Boban najbolje se predstavlja i iščitava kao pjesnik u kratkim lirskim minijaturama kojih je, na svu sreću, u njegovom "Antikvarijatu" poveći broj. U jednoj od tih lirskih minijatura koja je naslovljena "Osamljenost" Vjeko veli: "nekad mi se činilo/a sad/ u goloj gadnoj stvarnosti/ ja/ jedini kamen krša/ u nepreglednoj ravnici/". Ovaj autobiografski lirski medaljon, ma koliko konotativnih značenja isijavao, ostaje draga prepoznatljiva lirska minijatura dodatno meka i topla, dodatno draga i slatka. Uz ovu kao pun pogodak nameću se i lirske minijature naslovljene: "Ljudska tvrdoglava dosljednost", "Mojoj djevojci", "Mora mladoga pjesnika", "Ispraznost", "Klanjam se poezijo", "Zašto draga", "Prva ekstaza", "Vapaj htijenja", "Djed i oluja", "Tihi dolazak večeri", "Putnici" i druge. Pjesme "Zdravica" i "Napitnica" folklorno su obojene svojim nazivljem i istovjetnošću prva četiri stiha u obje pjesme, a ima i drugih pjesama koje su na matrici usmene narodne lirske pjesme.

Potrebito je osjećati u uhu i duši jedinstvenu glazbu hrvatskoga jezika, osjećati njezin takt i naglasak pa davati i dodavati stihove kao što je, primjerice, stih "osame same sa mnom čame". U Bobanovu jeziku lako se očuti meki zvon hercegovačke ikavice njegovih roditelja (a ne zaboravimo da je ikavica najjača brana hrvatskih prostora), pa zvonkost novoštokavskih slavonskih leksema i onda ono što zovemo hrvatskim standardom koji se u školi uči, a na tastaturi stihova vježba. U njegovoj lirici susrećemo idiome: "stražiš", "zboriš", "očite", "šetkarati", "pomam", "izmodreno", "gange", "krivda", "šuga" i "šugavih", "kerovi" i "kerića", "kavga", "prelo", "sorila", "žežu" i "ožežu", "divu", "liska", "činije", "dimije", "pura", "more" i "nemere", "brenca", "cuga", "eksom", "haremuša", "žacaju", "čame" i drugi.

Onda susrećemo sintagme više kao folklorne sintagme: "tresak ojkanja", "žestok-dozivanja", "brbljavo pričanje", "guja juga vijuga" a u pjesmi "EJ ALI JA" i cijele stihove folklorno obojene i po uzoru na narodnu.

Kažu da poezija ima vrijednost samo ako pruža mogućnost za samoidentifikaciju makar onih senzibilnijih, a Bobanova je poezija u većini baš takva i njegov talenat je neupitan.

Rajko Glibo

HRVATSKA JE UISTINU MARIJANSKO KRALJEVSTVO

(Ante Katalinić, *Marija-velika nada Hrvata: Marijina nazočnost u povijesti hrvatskoga naroda*, Zagreb 1998., Izdavač: Pokret krunice za obraćenje i mir, Brodograditeljska 2, 10020 Zagreb-Siget. Cijena 30 Kn.)

Ova knjiga, nevelika brojem stranica (238 str.) ali velika sadržajem i prebogata

obavijestnim činjenicama, vrhunski je doseg i kruna teološko-marioloških knjiga i razprava mariologa dr. o. Ante Kataliniča DI o Blaženoj Djevici Mariji i njezinoj ulozi u hrvatskoj povijesti. Nadbiskup zagrebački Josip Bozanić u *Uvodnu slovu* kaže: "Budući da je Marija najsavršeniji uzor vjere, Nju treba promatrati i k Njoj poći u školu... Stranice ove knjige dokumentirano nam pokazuju da su to činili naši očevi, djedovi i pradjedovi, pozivajući nas istodobno da i mi tako činimo."

Knjiga je podijeljena na trinaest dijelova, a svaki dio još i na posebna poglavlja. Šteta je što nema barem *Kazalo imena*. Nu sadržaj na kraju knjige tako je izcrpan i pregledan, da će se čitatelj u njoj lahko snaći. Stanoviti broj tiskarskih pogrješaka smeta, ali ne umanjuje vrijednost knjige.

O čemu nam govori ova knjiga? To će nam reći sam auktor u *Predgovoru pisca:* "U toj je knjizi skupljeno mnogo mojih već tiskanih priloga, ali mnogo i novog materijala, a sve je obrađeno pod vidikom Marije kako u nju Hrvati polažu sva svoja nadanja... Što je Marija nama značila u našoj prošlosti, što nam znači danas i što će značiti u našoj budućnosti, eto, o tome nam govori ova knjiga. Marija je uvijek bila i bit će - velika nada Hrvata!"

Prvi dio knjige (Pristupna poglavlja) počinje s poglavljem *Proročka poruka kardinala Stepinca*. U pismu, koje je kardinal Stepinac poslao auktoru knjige iz internacije u Krašiću, nalazi se i ova rečenica: "Neprijatelj hoće da nas Hrvate biološki iskorijeni, ali ja se ne bojim za budućnost svojega naroda dok bude štovao Majku Božju." Auktor knjigu i završava s kardinalom Stepincem, koji je u listopadu 1942. posvetio Gospi hrvatski narod: "S tom Kardinalovom posvetom Gospi završavamo ovu knjigu koja nam je nastojala otkriti: Mariološko-ontički sadržaj hrvatskoga narodnog bića."

Nadbiskup Ivan Ravenjanin je Dioklecijanov mauzolej odabrao za svoju katedralnu crkvu i oko god. 642. posvetio je Uznesenju Marijinu. Službeno pokrštenje Hrvata započelo je baš iz te Marijine crkve. Od tada se je hrvatski narodni život stoljećima razvijao pod Gospinom zaštitom, a tu je činjenicu u 17. st. remetski pavlin Andrija Eggerer sažeo u kratak izraz: *Regnum Croatiae - vere Marianum (Hrvatsko kraljevstvo - uistinu Marijansko)*. Hrvatski vladar Branimir podigao je u Gornjemu Muću nedaleko Splita god. 888. crkvu na čast Gospi. Iz te se je crkve sačuvao latinski nadpis uklesan u kamenu. "Ovaj Branimirov nadpis važan je - veli Katalinić - iz dvaju razloga: prvo zato što je to prvi zapisani slučaj da se i u Hrvata godine broje od Kristova utjelovljenja; a drugi... što je to uopće prvi slučaj da se u službenu formulu naznačivanja godine unosi marijanski element, tj. formula kojom se ističe dostojanstvo i svetost Marijina djevičanskog materinstva. Toga ne nalazimo ni kod jednog suverena onoga vremena."

Crkvu u čast Gospe sagradila je i poznata hrvatska kraljica Helena (većina piše: Jelena) u Solinu; ta će crkva kroz punih tisuću godinu biti Gospino svetište i proštenište, pa je u naše doba odlikovana naslovom: *Hrvatsko Gospino Prasvetište*. Zadarski samostan Sv. Marije sa svojom Marijinom crkvom, koji je povlasticama obasuo kralj Petar Krešimir IV. Veliki, "postao je u svojoj tisućgodišnjoj prošlosti pravim biserom hrvatske kulturne povijesti". Veliki hrvatski kralj Zvonimir pobožni i sveti dovršio je u Biskupiji pokraj Knina crkvu Sv. Marije, koja će biti sjedište hrvatskoga biskupa; sačuvani trokutni zabat s Gospinim likom iz te crkve (star 900 godina) najstariji je hrvatski Gospin lik i zovemo ga Gospom Velikoga zavjeta. Prvobitna zagrebačka prvostolnica dovršena je i posvećena god. 1217. u čast Uznesenja Marijina - današnja katedrala obnovljena je na njezinim temeljima; iz te je Marijine crkve "strujala u naše djedove snaga da se odupru Turcima".

Računa se da u Hrvata ima oko tisuću crkava ili većih kapela, koje su posvećene Bl. Dj. Mariji. Od šesnaest katedrala Crkva u Hrvata šest ih je posvećeno Bl. Dj. Mariji: Zagreb, Split, Dubrovnik, Krk, Poreč, Mostar. Mariji su posvećene i dvije konkatedrale (sustolnice), u Puli i u Senju. Današnjim katedralnim crkvama moramo pribrojati još šest Marijinih crkava, koje su nekada bile katedrale: Nin, Skradin, Osor, Biskupija kod Knina, Rab i Pićan u Istri. O svima se tim katedralama, i nekadašnjima i sadašnjima, govori u Kataliniéevoj knjizi. U njoj se također govori i o svim drugim važnijim Gospinim crkvama i svetištima i to na svim područjima, gdje žive Hrvati.

Posebna su poglavlja posvećena hrvatskim pobjedama, "u kojima se upravo čudesna Gospina zaštita posve jasno očituje". Nije zaboravljena ni Gospina zaštita hrvatskoga naroda "po izabranicima: Petru Berislaviću, Tomi Erdödyu i biskupu Martinu Borkoviću. U VIII. dijelu Katalinić piše o obiteljima Zrinskih i Frankopana i njihovoj povezanosti s Marijom, u IX. o prvomu Marijinu životopisu i prvoj mariologiji, u X. o velikomu hrvatskomu mariologu Lovri Grizogonu, a u zadnjem XIII. dijelu o Leopoldu Mandiću, Papinskoj međunarodnoj marijanskoj akademiji u Rimu i njezinim osnivačima, velikim marijanskim slavljima nakon Drugoga svjetskoga rata, o "Pokretu krunice" i o tomu kako je kardinal Stepinac posvetio Gospi hrvatski narod. Spominju se u knjizi i Gospini mučenici, koje su ubili partizani. A naći ćemo u njoj i podatke o Gospinim crkvama i svetištima, koje Srbi srušiše u genocidnomu napadačkomu ratu 1991.-1995.

Kataliniéeva knjiga odlikuje se dokumentarnom utemeljenošću činjenica, koje u njoj iznosi. Svako je poglavlje popraćeno popisom izvora i literature. Njegov prepoznatljivi stil izlaganja topao je i slikovit, osobito kada govori u Bl. Djevici Mariji i njezinoj svezi s Hrvatima. U to ćemo se uvjeriti, ako pročitamo početak poglavlja *Sveta Marija na Mljetu* (str. 38.); ili opis mjesta na kojemu je sagrađena crkva Majke božje Volavske (str. 40.-41.) ili pak opis prastaroga svetišta Majke Božje Čučerske, koje se nalazi na južnim obroncima Medvednice u prodolini s desne strane potoka Čučerje "čija voda brzo i u žuboru teče niza strminu" (str. 42.).

Knjiga Ante Kataliniča *Marija velika nada Hrvata* ujedno je i svojevrstna antologija hrvatskih marijanskih pjesama. U njoj se nalaze naše najstarije marijanske pjesme (*Šibenska molitva, Zdravo kraljice i dr.*) te marijanske pjesme ovih hrvatskih pjesnika i pisaca: Dragutin Domjanić (tri), Bartol Kašić, Marko Marulić, Juraj Habdelić, Juraj Mulih, Antun Kanižlić, Petar Knežević, Vladimir Nazor, August Harambašić, Vladimir Deželić st., Izidor Poljak, A. B. Šimić, Ivo Balentović, Mato Marčinko, Anka Petričević, Drago Štambuk.

U *Dodatku* knjige Smiljan-Dragan Kožul OFM iznosi, da je pisac knjige dr. Ante Katalinić obranio disertaciju *Kraljevska vlast Marijina u djelu Mundus Marianus od Lovre Grizogona* (1960.), napisao nekoliko knjiga i više od 200

članaka - među kojima dvadesetak studija, sudjelovao sa svojim referatima na međunarodnim teološko-mariološkim kongresima, pisao o filozofskim problemima, držao studentima propovijedi-konferencije i potaknuo osnivanje *Pokreta krunice za obraćanje i mir*. U *Dodatku* je također iznesena kratka povijest nastanka *Pokreta krunice*.

Tomislav Heres

UVID U ŽIVOT NOVOVEŠKE ČETVRTI

(Stjepan Sirovec: Sveti Ivan Krstitelj Župna crkva i župa Svetoga Ivana u Zagrebu 1347. - 1997.

Povodom 200-te obljetnice župne crkve 1790. - 1990.

650 godina župe u Novoj Vesi 1347. - 1997.

900 godina Zagrebačke nadbiskupije 1094. - 1994.

2000 godina od rođenja Gospodina Isusa Krista Zagreb, RKT. Župni ured Svetoga Ivana Kristitelja, 1997.

II. prošireno izdanje)

Pojava drugog dopunjenog izdanja jedne knjige uvijek donosi nešto nova. U ovom slučaju to je niz podataka koji se nalaze rasporedeni u dvanaestak poglavlja: tako se pojavljuju prikazi prvoga izdanja, jedan razgovor s autorom knjige iz lista Panorama, Sveti Ivan Krstitelj kao zaštitnik Hrvata, poznati ljudi s područja župe, popis kapelana, neki statistički podaci za proteklih sedam godina, kratki povijesni prikaz župe Svetoga Križa u Začretju itd.

Knjiga počinje povijesnim podacima o župi koji su vrlo zanimljivi i donose nešto od one minule povijesti našega Zagreba (šteta što nije popraćeno odgovarajućim fotografijama). Namjera je autora da informira širu javnost o crkvi, umjetninama i ljudima kroz povijest i u suvremenosti. Knjiga je pisana jednostavnim stilom i jezikom za širu publiku a donosi niz novih-starih podataka koji tako ostaju zabilježeni na jednome mjestu. Svakako su vrijedni dijelovi knjige koji opisuju povijest i umjetnine same crkve. Zanimljivo je pročitati i podrijetla naziva poznatijih ulica u župi, geološki prikaz područja župe, o značajnim svećenicima župe, a također o poznatim laicima - vjernicima, te o župskom arhivu i knjižnici.

Najvrjednijim dijelom knjige mogu se smatrati opisi umjetnina - kiparskih djela baroka i klasicizma, slika i predmeta. To je ujedno i najstručniji dio knjige.

Onom tihom, radišnom i nadasve pobožnom svijetu naših časnih sestara posvećeno je jedno poglavlje u kojemu se navode njihovi samostani i nazočnost u životu župe. Vrijedno je da se tom prilikom donose i povijesni podaci o pojedinim redovima časnih sestara. Također je kakvoću knjige podigla i činjenica da se na više mjesta navodi literatura kojom se autor služio, te kazalo imena na kraju knjige.

Uz neka ponavljanja, nesistematičnost, neprimjerenost fotografija na nekim mjestima, koje bi se nedostatke lako ispravilo u nekom drugom izdanju, knjiga ostaje zanimljiv doprinos uvidu u život novoveške četvrti glavnoga grada nekad i sada.

Nevenka Nekić

FANCEVLJEV ZBORNIK

(Zbornik o Franji Fancevu, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb - Zadar, 1998.)

Franjo Fancev bio je jedan od najvećih radnika u hrvatskoj filologiji 20. stoljeća, u kojoj smo doista imali gigantskih napora, a bavio se svim razdobljima hrvatske književnosti sve do narodnoga preporoda u 19. stoljeću, uključujući i to važno doba u koje su, zasnivajući se na starijem razvoju, položeni temelji modernoj Hrvatskoj. Bavio se osobito hrvatskom dopreporodnom i preporodnom književnosti, ali je uz to bio povjesničar hrvatske kulture i proučavanja hrvatskoga jezika. Svojim je nastojanjima bitno unaprijedio poznavanje hrvatske književnosti na svim područjima svoga zanimanja donoseći i brojne spoznaje o hrvatskoj povijesti. U ranim svojim nastojanjima dao je bitnih jezičnih monografija, osobito o kajkavskim podravskim govorima i uopće o kajkavskoj baštini te o jeziku hrvatskih protestantskih pisaca. Dobro videći kako je važno poznavanje hrvatskoga jezika proučavatelju hrvatske književnosti i kako je nezaobilazno znanje o hrvatskoj literaturi jezikoslovnu učenjaku, Fancev je poslije svu svoju energiju posvetio proučavanju hrvatske književnosti ujedno budno motreći i pažljivo ocjenjujući dostignuća hrvatskoga jezikoslovlja. I potkraj života, umro je prije okruglo 55 godina, 1943., temperamentno se zalagao za fonološki pravopis, u njegovoj terminologiji fonetski: "Fonetski je pravopis dakle potpuno hrvatsko djelo - bez Vuka pa i bez Gaja - i držim, da tu svoju drevnu tradiciju moramo sačuvati, jer bismo inače Srbima darovali nešto, što smo vjekovima svojim trudom i mukom za nas najprikladnije izgradili" (*Jezik*, 38, 1990-1991, 1, str. 7). To su riječi iz lipnja 1941. kojima je Franjo Fancev stao uz Stjepana Ivšića u nastojanju da se očuva umjereni fonološki pravopis. Povijest hrvatske književnosti nije uspio/dospio napisati, jer ga je u zaokruženju opusa omela bolest i prerana smrt, ali je on, uz Tomu Matića, najzaslužniji da je Mihovil Kombol mogao napisati onako velebno (iako nešto prestrogo u ocjenama) djelo kakvo je njegova *Povijest hrvatske književnosti do preporoda*. Da se vidi krug njegovih interesa, dovoljno je reći da je na ovaj ili onaj način obrađivao znatno više od stotinu hrvatskih pisaca. Upravo u dane 55. obljetnice njegove smrti u 62. godini života objavljen je *Zbornik o Franji Fancevu*, važno djelo koje govori prije svega o tom našem zaslužniku, ali i o sadanjim pregnućima naše filologije.

Cjelovit portret Franje Fanceva pripremio je Josip Bratulić, a u zborniku je glavna pozornost usmjerena na Franceva kao proučavatelja srednjovjekovne i njoj srodne književnosti (Nikica Kolumbić, Hrvojka Mihanović-Salopek, Antonija Blasina Miseri, Antin Abramović), osobito dramske, i hrvatskoga narodnoga preporoda (Tihomil Maštrović, Nikša Stančić, Cvjetko Milanja, Marinko Šišak). Naročito su zanimljivi i dobrodošli uvidi Nikše Stančića o hrvatskom narodnom preporodu, povezano s Fancevljevim radom. Ocijenjen je Fancev i kao proučavatelj hrvatske komedije 17. stoljeća (Franjo Švelec), zatim kao proučavatelj isusovačkoga rada (Mijo Korade), obrađivač protestantizma (Božidar Petrač), raščlanjivač jezičnih tema (Mijo Lončarić, Nebojša Koharović, Josip Lisac) i usmene književnosti (Josip Kekez, Stipe Botica). Uzeti su u obzir i drugi Fancevljevi interesi, kao književnost u Slavoniji (Stanislav Marijanović) i u Dubrovniku (Antun

Pavešković), njegov prinos glazbenim temama (Gorana Doliner), polemičke "iskre" i "vatre" (Ivica Matičević), a osobito su zanimljiva Fancevljeva pisma Vatroslavu Jagiću i Milanu Rešetaru (Alojz Jembrih, Vida Flaker). Prikazan je Fancev i kao ravnatelj Sveučilišne knjižnice (Josip Stipanov). Kao što je u nizu "Hrvatski književni povjesničari" običaj, u dodatku nalazimo bibliografske prinose, kroniku skupa o Fancevu Marinka Šiška koji je urodio zbornikom o kojem pišemo, te prigodne riječi Josipa Bratulića i Tihomila Maštrovića prilikom otkrivanja spomenika Franji Fancevu u Virju. Na kraju je kazalo imena.

U prirodi je stvari da bibliografije nisu potpune, no svakako su bibliografije Fancevljevih radova i literatura o Fancevu izrađene vrlo temeljito, a pripremila ih je Nedjeljka Paro. Fancevljevim radovima jedva bi se što moglo dodati, a literaturi o njemu pribrojio bih Matićeve prikaze čuvenih *Dokumenata za naše podrijetlo hrvatskoga preporoda* (1790-1832) ili napis "Dr. Franjo Fancev" Grge Pejnovića u časopisu *Marulić*, 1973, br. 4, str. 1-4, uz još pokoju poziciju, npr. *Dnevnik Blaža Jurišića*.

Nakon zbornika o Kombolu i o Ježiću vrlo je važan i zbornik o Franji Fancevu koji nam toga neumornoga znanstvenika u dvadesetak priloga prikazuje svestrano i podrobno. Glavnim je urednikom Tihomil Maštrović.

Josip Lisac

DUBOK PJESNIČKI IZAZOV

("Morski Božić, Alat bola, Krvavi most", Ceres 1997., Zagreb)

Višeslojnost i složenost duševnoga života suvremenoga čovjeka odrazuje se i u pjesništvu Drage Štambuka, inače liječnika i hrvatskoga veleposlanika u Indiji. Njegove pjesme, naime, nisu svedive tek na neki od elemenata koji prevladava u njihovoj poetskoj strukturi, već se osebujnost i puni smisao Štambukova pisanja nazire tek u isprepletenosti različitih stvarnosnih i književnih slojeva te složenoj cjelini koja nastaje kao rezultanta raznorodnih poetskih silnica. Već sama koncepcija nove Štambukove knjige pokazuje o kako se finim značenjsko-izražajnim prepletima radi. Riječ je zapravo o knjizi u tri sveska naslovljenoj "Morski Božić", "Alat bola" i "Krvavi most". Prva dva sadrže nove Štambukove pjesme i pjesme u prozi, a međusobno se razlikuju tek u naslovu jedne pjesme (u prvom svesku "Kaptol, Grič", a u drugom "Grič, Kaptol"). Treći je pak svezak zamišljen kao odraz Štambukovih pjesama u književnokritičkim prosudbama četvorice hrvatskih književnih promišljatelja. Takva neobična strukturiranost knjige govori poglavito o Štambukovoj sklonosti prema osluškivanju i mogućem objedinjavanju različitih književnih izričaja: književnokritičkog i umjetničkog, proznog i poetskog, tehnicističkog i ruralnog, jezičnostandardnog i dijalektalnog. Na taj se način nastoji izraziti sva složenost i bogatstvo suvremene ljudske egzistencije i duhovnosti. Oduhovljujući poetski preobražaj i pretapanje raznorodnih izričaja u jedinstvenu cjelinu udaljuju, međutim, Štambukovo pjesništvo od često ispraznoga postmodernističkog eklekticizma. Naš pjesnik uspjeva od raznorodnih značenjskih sastavnica izraziti svoj izvorni senzibilitet i uobličiti kompaktan poetski svijet. Štambukov životni i pjesnički mikrokozmos određen je poglavito sredozemnim okružjem, nadasve rodnim Bračem, te stoljetnom kršćanskom kulturom, ponešto, međutim, preobraženom u svijesti modernoga čovjeka. Na takvu se pozadinu potom nadograđuju poetski elementi izvedeni iz pjesnikova životnog i intelektualnog iskustva, kao što su medicinski i tehnološki leksik, upotreba riječi i gramatičkih konstrukcija iz svih hrvatskih narječja, tematiziranje raznih hrvatskih i inozemnih prostora, filozofsko-znanstvena razmatranja. U objedinjavanju i pjesničkoj preobrazbi tih elemenata Štambuk se služi različitom poetskom izražajnošću: lirskim oblicima u kojima se prepliću podsjećanja na starohrvatski osmerac, te domotužne, junačke i religiozne teme, s igranjem poetskim značenjima i zvukovima; filozofsko-lirskim esejima o Domovini, povijesti, Bogu i čovjeku. On u većini svojih tekstova postiže izvornu kombinaciju duboke egzistencijalne i religiozne osjećajnosti, domišljate i efektne poetske igre te slobodnog kretanja po čisto duhovno-intelektualnim prostorima. Štambukova poezija istodobno zahvaća najdublje slojeve hrvatske prošlosti, dramatičnost sadašnjosti te tehnicističku i duhovno anticipiranu budućnost. Sve to uz pozorno poetsko osluškivanje riječi i njihovih beskrajnih značenjskih odzvuka i srazova. Stoga je pjesništvo Drage Štambuka u zbirci "Morski Božić; Alat bola, Krvavi most" dubok izazov za čitateljsko uživljavanje, poetsko iščitavanje i tumačenje brojnih suodnošaja s pjesničkom tradicijom i suvremenošću.

Davor Šalat

* * *

U "Vjesniku" od 25. III. 1998. *D. Vrgoč* objavljuje članak "Predstave za *Marulićeve* dane". 26. III. *Toma Podrug* piše o knjizi *Ive Balentovića* "Slom Ivana Mekog".

* * *

U časopisu "Famiglia cristiana", br. 11/98, *Angela Montonati* razgovara s 97-godišnjim *Jeanom Guittonom* u povodu njegovih razgovora s *Franceskom Pini*, objavljenima u knjizi "L'infinito in fondo al cuore" (Beskraj u srcu).

* * *

27. III. 1998. HRT (I. program) emitirao je emisiju o životu i djelu velikoga hrvatskog slikara iz Bosne, *Gabrijela Jurkića*, ilustratora jeronimskih izdanja. Njegove smo ilustracije nedavno objavili u romanu njegove supruge *Štefe Jurkić* "Petnaest tornjeva", čije je II. izdanje izašlo u povodu (pre)registracije našeg Društva pod starim imenom *sv. Jeronima* (4. III).

* * *

17. III. 1998. umro je u Parizu pisac *Alain Bosquet*.

* * *

U "Hrvatskom Slovu" od 20. III. 1998. *Nedjeljko Mihanović*, na temelju bilježaka *Julija Benešića*, donosi popis hrvatskih književnika i umjetnika, kažnjenih od jugokomunističkih vlasti (*Branko Klarić, Cvite Škarpa, Petar Grgec, Ljubomir Maraković, Mate Ujević, Tin Ujević, Mara Švel, Vinko Kos, Vinko Nikolić, Ljubo Wiesner, Gabrijel Cvitan, Geno Senečić, Marko Soljačić, Vojmil Rabadan, Antun Bonifačić, Ivo Bogdan, Pavao Tijan, Kalman Mesarić, Dobriša Cesarić, Salih Alić, Mihovil Kombol, Slavko Ježić, Marko Fotez, Jeronim Korner, Olinko Delorko* itd.).

* * *

U "Vjesniku" od 30. III. 1998. *Željko Kliment* piše o romanu *Petra Grgeca* "Gospodin Rafo" (HKD sv. Jeronima 1997) pod naslovom "Bajkovito strukturirana priča".

* * *

U "Etudes", br. 3/98, *Piere Sempé* piše o romanu *Svetlane Velmar-Janković*, prevedenom sa srpskog na francuski od *Alaina Cappona (Dans le noir.)*

* * *

Naš suradnik *Svevlad Slamnig* objavljuje novu novelu u "Vjesniku" od 29. III. 1998. U tom je broju objavljen i intervju Mons. *Milana Simčića*, koji je dao i intervju "Villi Velebita" od 27. III. 1998.

* * *

18. X. 1997. umro je u U.S.A. *Mladen Kabalin*, kojemu je HKD sv. Jeronima objavilo zbirku pjesama "Prekomorska jeka". Nekrolog o njemu donosi hrvatski časopis iz Buenos Airesa "Studia croatica", br. 1/98, iz pera *Mirka Meheša*.

* * *

Josip Bratulić govorio je u sklopu izložbe "Za križem" o *Marku Maruliću* kao o pjesniku muke Isusove 1. IV. 1998.

* * *

"Glas Koncila" od 5. IV. 1998. donosi prikaz zbirke pjesama *Josipa Berke*, koju je izdalo naše Društvo, iz pera *Stanka Tenšeka*.

* * *

U Nanterreu izvedena je u režiji *Frédérica Fisbacha* drama *Paula Claudela* "Blagovijest". Prijevod te drame objavilo je naše Društvo (*Janko Marinković*).

* * *

"Esprit", br. 12/97, donosi skup članaka pod naslovom "La France de Péguy et Jeanne d'Arc" (Péguyeva Francuska i Ivana Arška).

* * *

"Glas Istre" od 2. IV. 1998. donosi članak o tridesetoj obljetnici "Marulića" i o novom jeronimskom izdanju romana *Štefe Jurkić* "Petnaest tornjeva" iz pera *Daniela Načinovića*.

* * *

25. III. 1998. *Hrvatski pokret za život obitelji* proslavio je svoju osmu obljetnicu.

* * *

U "Glasu Koncila" od 19. IV. 1998. *Tanja Picik* objavljuje svoju reportažu o *Radovanu Gregecu*.

* * *

U "Večernjem listu" od 16. IV. objavljen je prikaz II. jeronimskog izdanja romana *Štefe Jurkić* "Petnaest tornjeva".

* * *

U "Hrvatskom Sjeveru", br. 3-4/97, *Martin Mihaldinec* piše o knjizi *Radovana Grgeca* "Reći ime".

* * *

18. IV. 1998. ocjenjivački sud za izradu kiparskog rješenja spomenika *Marku Maruliću* dodijelio je prvu nagradu radu akademskog kipara *Vlade Radasa* i arhitekta *Ljubomira Cote*. U "Večernjem listu" od 28. III. 1998. *Z. Olić* objavljuje članak "*Marulić* u Rimu" (26. do 28. XI. 1998.), a u "Vjesniku" od 15. IV. 1998. *Mira Jurković* piše o osmim *Marulićevim* danima u Splitu (21. do 30. IV. 1998.).

* * *

Na dramskom programu Hrvatskog radija izvedene su sljedeće reprize: 11. IV. 1998. *Rajmund Kupareo*: Baraban, 13. IV. *Karol Wojtyla*: Pred zlatarnicom, 14. IV. Prix *Marulić*.

* * *

U "Vjesniku" od 23. IV. 1998. *Živana Morić piše o Marulićevim* danima u Splitu

i o književnim nagradama za Dan hrvatske knjige.

* * *

U "Hrvatskom slovu" od 17. IV. 1998. piše *Slavko Bančić* o poznatom jeronimskom piscu popularnih povijesnih romana, *Milutinu Mayeru*.

* * *

"Politički zatvorenik", br. 4/98, objavljuje članak *Mirka Tomasovića* "Marko *Marulić*-Marul".

* * *

O proslavama 210. obljetnice rođenja kard. *Jurja Haulika*, osnivača našega Društva, pišu "Vjesnik", "Večernji list" i ostali dnevni tisak 21. IV.

* * *

19. IV. 198. umro je u Zagrebu u 89. godini života jedan od najstarijih i najvjernijih suradnika "Danice", "Marulića" i dnevnika "Hrvatska straža" *Oskar Piškorić*.

* * *

U "Slobodnoj Dalmaciji" od 20. IV. 1998. *Josip Pavić* piše o novom izdanju *Marulićeve* "Judite" a *Jakša Fiamengo* o "podstanarstvu" *Marulianuma*.

* * *

Nikola Bićanić u "Glasu Koncila" od 29. IV. 1998. piše o novim jeronimskim izdanjima *Stjepana Hrastovca*.

* * *

U "Famiglia cristiana", br. 15/98, *Beppe Del Colle* piše o 50. obljetnici pobjede demokršćana na talijanskim izborima 18. IV. 1948. U istom broju piše o tom događaju *Renzo Giacomelli* u članku "Quando la Chiesa scese in campo" (Kad je Crkva ušla u arenu), a "Corriere della Sera" od 15. IV. 1998. piše o tom u članku "E Gedda disse a Pio XII: Santità sono a disposizione" (Gedda reče Piju XII.: Svetosti, stojim na raspolaganju).

* * *

"Corriere" od 12. IV. 1998. donosi članak *Giorgia De Rienza "Gozzano* un fioretto per il cinema" o Gozzanovu projektu filma o sv. Franji.

* * *

U "La Croix" od 17. IV. 1998. *Christophe de Galzain* piše prigodom 50. obljetnice smrti *Georgesa Bernanosa* o reakcijama mladih studenata na njegovo djelo.

* * *

25. IV. 1998., prigodom 100. obljetnice rođenja *Alojzija Stepinca* otvorena je u Rijeci katolička knjižara i knjižnica koja nosi njegovo ime uz susret voditelja izdavačkih kuća katoličkog tiska u Hrvatskoj.

* * *

23. IV. 1998. predstavljena je u Dvorani Hrv. učiteljskog doma u Zagrebu knjiga *Josipa Cvrtile* "Dobra zemlja".

* * *

U "Vjesniku" od 29. IV. 1998. *Dean Slavić* piše o izdanju knjige *Nikole Šopa* "Svete žene i svanuće u mojem bunaru" u nakladi "Dora Krupićeva".

* * *

Za vrijeme *Marulićevih* dana u Splitu o svim priredbama redovito je izvještavao naš dnevni tisak (Ž. Morić, Mira Jurković itd.). U "Glasu Koncila" od 3. V. 1998. *Mladen Vuković* piše o prvom svesku *Marulićeva* "Repertorija".

* * *

"Republika", br. 1-2/98, donosi članak *Branimira Donata* "Prilozi nenapisanoj zatvorskoj biografiji *Zvonimira Remete*".

* * *

Na zagrebačkoj televiziji (I. program) emitiran je prikaz života i djela *Đure Sudete* 25. IV. 1998. pod naslovom "Razgovor sa sjenama".

* * *

U salzburškom kazalištu prikazan je u travnju 1998. balet *Petera Breuera* "Der Kuss" (Poljubac) nadahnut *Rodinovom* skulpturom "Poljubac", koja je po mišljenju mnogih povijest njegove ljubavi za kiparicu *Camille Claudel*, sestru Paula Claudela.

* * *

U organizaciji "Napretka" i "Serra kluba" predstavljena je 30. IV. 1998. zbirka Serra-priča (žiri: *N. Mihanović, A. Novaković, R. Grgec, B. Petrač, A. Prosoli, I. Ramljak*).

* * *

3. V. 1998. predstavljena je u Rijeci knjiga pok. mons. *Antona Sironića* "Susreti".

* * *

U Parizu je 7. IV. 1998. održana izložba *40-orice hrvatskih umjetnika* pod pokroviteljstvom našega Ministarstva kulture i stalnog hrvatskog predstavništva u UNESCO-u.

* * *

Marulićevi dani u Splitu završili su 30. IV. 1998. podjelom nagrada koje je dodijelio žiri na čelu s *Marijom Grgičević*.

* * *

"Etudes" br. 4/98. donosi članak poznatoga poljskog disidenta *Adama Michnika* "Sortir de la dictature" (Izaći iz diktature), u kojem svoje dojmove iz Rangoona uspoređuje s prijašnjom diktaturom u Poljskoj.

* * *

"Za Hrvate je on bio simbol, stijeg i putokaz" naslov je članka *Branka Madunića* uz stotu obljetnicu rođenja kard. *Stepinca* (u "Vjesniku" od 3. V. 1998). U istom broju "Vjesnika" objavljena je i obavijest o jeronimskim književnim večerima u svibnju (14. V. i 28. V. 1998.).

* * *

2. V. 1998., na dan smrti *Marina Držića*, izaslanstvo HAZU položilo je vijenac na njegov grob u crkvi sv. Ivana i Pavla u Veneciji.

* * *

"Etudes", br. 5/98, donosi članak "Kadaré et le Kosovo" *Alexandrea Escudiera* o mogućnosti novih sukoba u Kosovu. O istoj temi piše *Stephan Lipsius* u "Herder-korrespondenz", br. 5/98, pod naslovom "Ungelöst und explosiv" (Nerazriješeno i eksplozivno).

* * *

"Vijenac" od 7. V. 1998. objavljuje nekoliko članaka u povodu Marulićevih dana u Splitu (*Jasen Boko*: Baština na radiofonski, *Nataša Govedić*: Iz galerije praznih pijedestala; *Olga Maruševski, Radovan Ivančević* i *Davorka Vukov-Colić* o lokaciji spomenika *Marku Maruliću, Neven Jovanović*: Umjetnost Marulićeve filologije osmi put.

* * *

2. V. 1998. francuska televizija na V. programu prikazala je život i djelo *Françoisa Mauriaca.*

* * *

10. do 17. V. 1998. održani su *Dani istarskog narodnog kazališta.*

* * *

Matica hrvatska-Rijeka predstavila je 13. V. 1998. zbornik o *Bernardinu Nikoli Škrivaniću.*

* * *

"Hrvatsko slovo" od 1. V. 1998. donosi 2 priloga o *Jurju Hauliku.*

* * *

"Školske novine" od 5. V. 1998. donose kratak članak prigodom 71. obljetnice smrti *Đure Sudete.*

* * *

O remetskom simpoziju prigodom 100. obljetnice rodenja kard. *Stepinca* piše naš dnevni tisak od 8. V. 1998. O predavanju *Radovana Grgeca* na tom skupu 7. V. piše "Slobodna Dalmacija" od 8. V. 1998. pod naslovom "Protiv svakog totalitarizma".

* * *

Časopis "Humilitas", glasilo udruge "Papa Luciani" objavljuje u br. 2/98 pismo Mons. *Ratka Perića* u povodu izlaska iz tiska kod nas Lucianijeve knjige "Illustrissimi" koju je preveo naš član redakcije *Tvrtko Klarić.* Među imenima članova udruge nalazi se i ime našeg ravnatelja *Radovana Grgeca*, prevoditelja Huberove knjige "Ivan Pavao I".

* * *

Radio Zagreb (I. program) emitirao je 10. V. 1998. razgovor s našim veleposlanikom u Slovačkoj *Đurom Deželićem,* koji je spomenuo i obilježavanje 30. obljetnice smrti dr. *J. Andrića* u Hrv. Grobu i u Bratislavi (7. i 8. XII. 1997.) te nedavnu i skorašnju proslavu rođenja kard. *Jurja Haulika,* utemeljitelja našega Jeronimskog društva (1868).

* * *

U Glasu Koncila od 17. V. 1998. *Adolf Polegubić* piše o simpoziju u povodu 100. obljetnice rodenja *Alojzija Stepinca* (Stepinčev pastoral duhovne obnove).

* * *

U magazinu "Moj Zagreb" *Aleksandra Kolarić* piše u članku "Kako su nastali zagrebački perivoji" o jeronimskoj zgradi: "Na uglu Tomislavova trga i Trenkove ulice ističe se renesansna dvokatnica s niskom kulom - *kuća HKD sv. Jeronima.*

* * *

"Hrvatska obzorja", br. 1/98, donose pirloge naših suradnika *Živana Bezića, Mate Šimundića, Stjepana Džalte, Zdravka Mužinića, Vladimira Geigera* i dr.

* * *

Pod naslovom *"Opet HKD sv. Jeronima"*, Glas Koncila od 24. V. 1998. donosi prikaz predavanja *Svevlada Slamniga* o supružnicima *Jurkić* (u povodu registracije HKD sv. Ćirila i Metoda pod starim imenom Društvo sv. Jeronima prigodom 130. obljetnice njegova djelovanja).

* * *

Početkom svibnja u Europskom domu u Zagrebu proglašeni su rezultati 6. Hrvatskog haiku natječaja za izbor najboljeg haiku godine 1998. Organizator najtječaja bilo je Hrvatsko haiku društvo, a prvo mjesto izborio je pjesnički suradnik Marulića *Boris Nazansky.* Lijepo priznanje donio mu je ovaj haiku: *Pjesma kosaca/ bježi ispred zamaha/blistavih kosa.*

* * *

U izdanju HKD sv. Jeronima izašla je druga zbirka pjesama *Mladena Jurčića* pod naslovom "Kralj nedogleda".

* * *

MH-ogranak Rijeka objavila je knjigu *"Bernadin Nikola Škrivanić* i njegovo vrijeme". U tom zborniku doneseni su i prilozi naših suradnika *Zorana Grijaka* i *Radovana Grgeca.*

* * *

"Vjesnik" od 1. VI. 1998. donosi razgovor ravnatelja HKD-a *Radovana Grgeca* s *Vedranom Kosovićem* (uz Grgecovu sliku).

* * *

28. V. 1998., uz objavljivanje prigodnih publikacija, članaka u dnevnom tisku i književnu večer, na kojoj su svi prisutni dobili na poklon veliku bibliografiju 30 godišta "Marulića", proslavljena je u društvenim prostorijama na Tomislavovu trgu *130. obljetnica HKD sv. Jeronima.* HKD sv. Ćirila i Metoda, naime, /pre/registrirano je početkom godine pod starim imenom, koje je moralo promijeniti u naziv HKD sv. Ćirila i Metoda 1946., pod kojim nazivom su nacionalizirane i njegove zgrade (Tomislavov trg 21 i 20, Trenkova 1) god. 1960.

* * *

8. VI. 1998. Matica slovačka u Zagrebu obilježila je 70. obljetnicu smrti *Martina Kukučina*, koji je umro u Lipiku a živio na Braču i u Punta Arenasu sa ženom Hrvaticom. HKD sv. Jeronima objavilo je njegovu knjigu "Dom u tuđini" (1931).

SADRŽAJ

Radovan Grgec: Uz rub (118) 425
Književna večer u HKD sv. Jeronima 431
130. obljetnica HKD sv. Jeronima i 30. obljetnica "Marulića" 431
R. G.: Ing. Oskar Piškorić 433
Boris Čavar: Umjesto osmrtnice profesoru Jurju Đuri Lončareviću 434
***S. Marija od Presvetog Srca:** Živjeti s Tobom život 436
Lojzo Buturac: Euzebije Fermedžin (1897-1997) 437
***Josip Sanko Rabar:** Agnostik 439
Tomo Vereš: Joyce i Akvinac 440
Tomo Vereš: Joakijev roman *Tri mramorne glave* i dubrovačko redovništvo 443
***Marija Pogorilić:** Skroz grane; Zašto ljudi 448
***Tomislav Maretić:** Tri pjesme 449
Blaženka Budimčić: Putovima duše 451
***Malkica Dugeč:** Priča o ljubavi 453
***Enver Mehmedagić:** Trolist; Povratak u mladost 454
***Nevenka Nekić:** Blagoslovljeni Marul 454
Zlatko Posavac: Ne bismo smjeli propustiti još jednu obljetnicu 455
***Davorin Horbec:** Sve je Jedno 463
***Mato Marčinko:** Hrvate osudiše na smrt; Polazak na Križni put 464
Mladen Jurčić: Otajstveni portal (nastavak) 465
***Mladen Jurčić:** Kad dođe; Obasjana 476
***Višnja Sever:** Ocu 477
***Marija Pogorilić:** Razbijena čaša 477
Bruno Skenderović: Formiranje nacionalne svijesti kod Bunjevaca u Bačkoj 478
***Milan Radić:** Masline; Blagdan popodne 490
***Zoran Vranjican:** Hamlet 491
***Ivan J. Klarić:** Tri pjesme 492
Josip Jernej: Uz treće izdanje *Rječnika hrvatskoga jezika* Vladimira Anića 493
***Rajko Glibo:** Dozivke 497
***Mira Krajačić-Beutz:** Pismo z mora 497
Keti Remetin: Slijedi me 498
***Radovan Toljanić:** Primorska pjesma; Baščanski nokturno 500
***Milan Radić:** Jutro 501
***Ivana Radić:** Jesenja slika 501
Ivan Brajdić: Potresno svjedočanstvo 502
***Keti Remetin:** Na tvoju riječ 506
Ivo Zalar: Petar Preradović i hrvatski jezik 507
***Juraj Martinić:** U pustinji 512
Mira Krajačić-Beutz: Kao mimoza 513
***Višnja Sever:** Motrim sjaj zvijezda; Bez povratka 514
***Tatjana Radovanović:** Vrtnja 514
***Timjana Mahečić:** Zvona katedrale 515
Anto Ćosić: Putopisac 516
***Ivan Svetić:** Knjiga; Bosna 527
***Radovan Toljanić:** Na oproštaju s ljetom 528
*** Stanislava Adamić:** Večer 528
Boris Nikšić: Južnojadranski grad u povijesnom presjeku u djelu *Srbi i Arbanasi* Milana Šufflaya 529
***Božo Kukolja:** Slobodan od sna stvarnih pojava 535
***Barbara Tanodi-Kukolja:** Znam i zbog toga šutim 535
***Tatjana Radovanović:** Želja 535
Nikica Talan: Hrvatsko-brazilske kulturne i povijesne veze kroz stoljeća 536
***Davorin Horbec:** Pjesnik 546
***Vesna Milan:** Četiri pjesme 547
Zdravko Mužinić: Proživio je život osamljenika 548
Ivan Damiš: Život i rad o. Kerubina Delamartine (1734-1800) 553
***Branimir Žganjer:** Plavkasto svanuće 559
Lojzo Buturac: Svjedočanstvo nedavne prošlosti 560

***Davorin Horbec:** San 565
Mirko Popović: Druga strana tuge 566
***Živko Prodanović:** Haiku 568
Živko Prodanović: Putovanje raznim stranama 569
***Branimir Žganjer:** Posramljeni Medveščak 571
Mijo Miće Ušić: Priće iz djetinjstva 572
Branimir Žganjer: Kip majke s djetetom 573
***Robert Bebek:** Protukanon 574
Carmen Kukuljević Sakcinska-David: Bleiburg 575
***Malkica Dugeč:** Ritmom krvotoka 577
Nove publikacije 578

Mišljenja i reagiranja

Marko Orešković: Zašto je profesor David Starčević otpušten iz službe? 579
Mate Šimundić: Jedino znanost i nauk 581
Enver Mehmedagić: Prvo i zadnje hodočašće pod komunizmom u Mariju Bistricu 584
Ante Gradiška: Peti jahač Apokalipse 586

Mozaik

Nada Crnogorac: Gledati ili ne gledati Shakespearea? 591
Ž. P.: Uspješna književna manifestacija 592
Stjepan Pačarić: Proslava 210. obljetnice rođenja prvog zagrebačkog nadbiskupa i kardinala Jurja Haulika (1788-1869) 593
Zlatko Jevak: Posjetili smo Trnavu 594

Knjige

Svevlad Slamnig: Uzorno, poletno i plemenito govorništvo 596
Nikica Talan: Vivat, crescat, floreat gimnasium nostrum classicum Zagrebiense 597
Predrag Grubić: Časopis *Vladavina prava* 599
Tomislav Heres: Zbornik *Kršni zavičaj* 600
Tomislav Heres: *Poljica* broj 22/1997 601
Marijan Vogrinec: Riznica latinske mudrosti 603
Ante Civadelić: Agilni književnik i književni povjesnik 604
Ivo Mijo Andrić: Nesvakidašnja lakoća pisanja 607
Ivo Mijo Andrić: Leda ili ime za toplinu 608
Lovorka Čoralić: Krbavski broj 1493 610
Tomislav Žigmanov: Troknjižje o nestajućem narodu Srijema 611
Grga Rupčić: U potrazi za identitetom 614
Jure Karakaš: Znanstveni pristup prošlosti američkih Hrvata 616
Bruno Skenderović: Povijest hrvatskoga školstva u suvremenoj Mađarskoj 618
Marija Zaić Kubatović: Ustrajni tražitelj izvora 618
Drago Šimundža: Poezija duše 620
Rajko Glibo: Kontekst autobiografske povijesti 622
Nevenka Nekić: Originalan, prkosan 624
Rajko Glibo: Snalaženje postmoderna lirika 625
Tomislav Heres: Hrvatska je uistinu Marijansko kraljevstvo 627
Nevenka Nekić: Uvid u život nonoveške četvrti 630
Josip Lisac: Pancevljev zbornik 631
Davor Šalat: Dubok pjesnički izazov 632

Vijesti

Iz domovine i svijeta 634

MARULIĆ - hrvatska književna revija. Izdaje Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima, Zagreb, Trg kralja Tomislava 21. Uredički odbor. Glavni i odgovorni urednik: Radovan Grgec.

ISSN 0350-4220